تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۃ العصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الحمید الایوبی

القندهاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عم فیضہ

الناشر

مکتبۃ القراۃ والتجوید

کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغاني تاريخ کښې بې ساری
په زر گونو جديدو مسئلو باندې مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

قَالَ الْمَلَأُ ... وَاعْلَمُوْا

اتم ټوک ۸

تاليف اوتصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مكتبة القراءة والتجويد

کانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم .... تفسیر ایوبي پښتو اتم ټوک

مؤلف........................ الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري
السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر........................ حبیب الحق حقاني (مینګل)

ټایپ .... حقاني کمپیوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجوید کانسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

یو نظر دې خوا

هیڅ یو مسلمان هم په قرآن مجید، احادیثو یا د فقهي په کتابو کي په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر لیکلو وروسته تصحیح ته زیاته پاملرنه کوي، چيَ ددې په وجه زموږ کتابونه معیاري دي، خو بیا هم بنده بنده دی، یو نه یو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کي یا پهٔ یوه جمله کي ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرینو څخه دا خواست دی چي که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونیسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کي د هغې تېروتنې اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

بسم الله الرحمن الرحيم

الطبعة الاولى

١٤٢٩ هجري - ٢٠٠٨ ميلادي

مكتبة القرأة و التجويد

شارع كانسي كوئته-باكستان

رقم الهاتف ٣٨٨٥٥٣٥-٠٣

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI .ROAD .QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمد لله الذي انزل القرآن، ليكون هداية للانس والجان، والصلوة والسلام على رسوله محمد النبي الامي الذي هدانا سبل الرشد والايمان.

وبعد: دا يو څلاند حقيقت دی چي د ټولو علومو سرچينه قرآن مجيد دی، او ټوله مروجه علوم طالبان د قرآن مجيد په اسرارو او حکمتونو باندي د پوهېدلو لپاره وايي، لکه چي شاعر وايي:

جميع العلم في القرآن لكن
تقاصر عنه افهام الرجال

الله تعالى لره دي حمد وي چي دا دی ستاسو د مستجابو دعاگانو په وجه د قرآن مجيد نهمه سپاره "قال الملأ" او لسمه سپاره "واعلموا" له چاپه څخه راووتل.

او حضرت ايوبي مدظله العالي هم الحمد لله د تفسير وکار ته خپل ټوله وختونه وقف کړي دي، او نور ټوله مصروفيتونه او مشاغل يې ورته پرې ايښي دي، خو څرنگه چي حضرت ايوبي په هفته کښي څومره ليکي، سمدستي يې موږ هم ورسره ليکو او

چاپ ته يې چمتو کوو

دا تفسير ايوبي ولې ځنډېږي؟

او دا حقيقت هم ستاسي په وړاندي ايږدو، چي حضرت ايوبي چي څرنګه څه ليکي سمدستي يې موږ په کمپيوټر باندي ليکو داسي نه ده چي حضرت ايوبي مدظله العالي ټوله تفسير ليکلی دی او موږ يې په کرار کرار چاپوو، بلکې څرنګه چي دده لخوا تفسير پوره کېږي فوراً يې وچاپ ته اماده کوو، خو ددې ټولو کارونو تر شا ستاسي دعاګانې هم دي، که څېري حضرت ايوبي د نوې کالو په عمر کښي ليکل کوي او بالکل د صحت او جوړتيا په حالت کښي دی، او همدارنګه موږ ته الله تعالی د ليکلو او چاپولو توفيق راکوي، نو دا ستاسي همکاري ده چي له دعاګانو څخه مو نه هېر وئ.

د تېري ورځي خاطره

تېره ورځ چي و ملاقات ته ورغلم، نو يې راته وويل چي دعاګاني کوه چي د ژوند دا يو ارمان مي خدای ﷻ پوره کړي، ولي چي زما هم داغه يو ارمان دی نور ارمانونه مي خدای ﷻ پوره کړي دي.

نو مي په ځواب کي ورته وويل چي دا هم د خدای تعالی توفيق او د عامو مسلمانانو دعاګاني دي، ولي چي ستا د عمر خلګ چي ستا همزولي دي هغه ټوله يا خو د ضعف په حالت کي دي، او يا يې حواس باطنه ؤ او يا يې حواس ظاهره ؤ کار پرې ايښی دی او يا يې ورته ځواب ويلی دی.

خو تاسي چي الحمدلله ټوله حواس ظاهري او باطني مو هم کار کوي او هم يې تر اوسه پوري په ضعف نه پوهېږئ، نو دا يو روښانه دليل دی چي خدای تعالی د خپلو بندګانو د لارښووني او رهنمايي کار درڅخه اخلي.

نو حضرت ايوبي مدظله العالي او همدارنګه د مکتبة القرائت والتجويد کارکونکي هم خپل له دعاګانو څخه مه هېروئ.

والسلام

ستاسي ورور قاري فضل الحق حقاني

د مکتبة القرآئت والتجويد ناظم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي وفقني لتفسير الاجزأ الثمانية للقرآن المجيد والفرقان الحميد والصلوة والسلام على سيد المرسلين محمد وعلى آله وصحبه اجمعين وقد حان وقت تفيسر الجزء التاسع وارجو من فضله العميم ان يوفقني لتفسير هذا الجزء بالخير والصحة والسلامة بحرمة القرآن العظيم وبحرمة سيد المرسلين عليه من الصلوات اكملها ومن التسليمات اشرفها وعلى آله وصحبه اجمعين، اللهم بفضلک وكرمک وفقني لتفسير جميع القرآن بالصحة والسلامة واجعله خيراً باقياً الى يوم القيامة انه تعالى على كل شئ قدير وبالاجابة جدير، وشرعت في تفسير هذا الجزٔ بعد صلوٰة الفجر من يوم الجمعة (۱۵) شهر جمادي الثاني من شهور سنه ۱۴۲۸ هجري قمري وبلغ عمري اذ ذاک الى (۹۰) او اقل منه او اكثر.

بيت

ودرياب ته دا خلیږم د قرآن ۔۔۔ په توفيق العزيز الرحمن
که جهول یم که ظلوم یم په عصیان ۔۔۔ په امید سره د فضل د رحمن
زما د عمر سرمایه به دا تفسیر وي ۔۔۔ که پوره کړي العزيز الرحمن

روز محشر هر کس حاضر میشود تصویر جانان دربغل
ما نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن در بغل

که عاصي یم که فاسق یم که فاجر ۔۔۔ وخدمت ته د تفسير يمه حاضر

وقد ورد في الحديث الصحيح النبوي ان الله قد يؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر، واظن ان اكون انا ذالک الرجل الفاجر ومع ذالک باب الرحمة العامة من الله ﷻ مفتوحة وباب التوبة للعصات مكشوفة ورجاً الشفاعة من سيد المرسلين يوم القيامة معلومة، ومع كل تلک الامور ورد في الحديث الصحيح النبوي ان الله ليستحى من ذى الشيبة المؤمن ان يعذبه او كما قال وانا مومن حقا وغاية ذى الشيبة ايضاً.

آلهی یا الهی یا آلهی ندارم جز امیدت تکیه گاهی
زکن موجود کردی جمله عالم کرم کن برمن گم کرده راهی
ندارم طاعت مقبول درگاه بجز اشک ندامت آه آهی
بحق وحرمت فرقان اعظم مرا از ذنب خود کن عذر خواهی
ندارم تو شها راه قیامت بجز شرمند گی وروه سیاهی

مناجات بدرگاه قاضی الحاجات

آلهي عبدک العاصي اتاکا مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذاک اهل وان تطرد فمن یرحم سواکا

بیت

اے بادصبامدینے میں مصطفیٰ کوہم غریبوں کاسلام کہنا
نہیں ہے بجز تمھاری بس میرا اتنا پیام کہنا

آے ہم مثل بلبل سیر گلشن کرچلے
دیکھ مالی باغ اپنا ہم تو اپنے گھر چلے

درویش وایي: چي عالم ته خصوصاً ومؤمن ته عموماً لازم ده چي همت لوړ وساتي او صرف وحطام الدنیا ته یې مبذول نه کړي لانها فانیة، بلکې مقصود عمده خپل دار آخرت وګرځوئ او هغه کار ته همت خپل مبذول وګرځوئ چي یوم القیامة یې تونبه وي، مرزا غالب وایي

همت بلند دار که نزد خدا وخلق باشد بقدر همت تو اعتبار تو
آنانکه ذره وار بصورت محقر اند فردا زخیال وناز بفردوس نه گرند

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

بسم الله الرحمن الرحیم

رب یسر وسهل ولا تعسر وتممه بالخیر

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ

وویل هغه اشرافو او رئیسانو هغه کسان چي کبر یې کاوه له قبول څخه د قول د شعیب، له قومه څخه دده، وشعیب علیه السلام ته راداً لدعوته لهم الی الایمان والتوحید.

پوهه: چي دا جمله مستانفه ده "ملأ" مشتق دی له "ملئ" څخه چي معنا یې ډکوالی دی، نو اشرافو او رئیسانو ته په دې ملأ وایي چي د خلګو زړونه ددوی له هیبت څخه ډک وي، او لفظ یې مفرد او معنا یې د جمعي ده لکه قوم او رهط، دا خبره هلته ملأ وکړه چي مواعظ بلیغه د شعیب علیه السلام په باره کي د توحید وغیره له ده څخه واورېدله.

لَنُخْرِجَنَّكَ يٰشُعَيْبُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا

قسم په خدای جل جلاله چي موږ به وباسو تا او هغه کسان چي ایمان یې له تا سره راوړی دی زموږ له قریې او وطن څخه، او یا به تاسي داخلېږئ بیرته زموږ په دین کي یعني یو ددې دوو کارو به خامخا کېږي یا اخراج یا عود زموږ په دین کي.

پوښتنه: شعیب علیه السلام خو ددوی په ملت او دین کي نه ؤ لان الانبیاء یستحیل علیهم الکفر، نو دوی څرنګه دی مخاطب کړی په عود سره؟

ځواب: بعض مفسران وایي چي "الذین آمنوا" خو ددوی په ملت یعني شرک کي داخل وه، نو هغو ته یې تغلیب ورکړی او نسبت دعود یې وشعیب والذین آمنوا ته وکړی، او بعض مفسران وایي چي عاد په معنا د صار دی ای لتصیرون وتدخلن في ملتنا.

پوهه: چي "والذین آمنوا" عطف دی پر کاف د "لنخرجنک" او یا شعیب لفظ معترض بین المتعاطفین، او نسبت د اخراج چي یې اولاً و شعیب ته وکړی وروسته والذین آمنوا تنبیه پر دې ده، شعیب اصل دی په اخراج یا عود کي او والذین آمنوا یې تبع ده.

فائده: لـه دې آيت مبارک څخه دا معلومه سوه چي د متكبرو او متجبرو کسانو عادت استعلاً ده پر بې چاره ګانو، او يا ددوی عادت دی چي ان يخرج الاذل، ولي چي ددوی په دماغو او زړو کي د دنيا کبر او د استغناً سرکښي وي وحب الدنيا الذي رأس كل خطيئة كما ورد في قول الصادق المصدوق ﷺ، نو ځکه خدای ﷻ دغه کسان سبب د هلاک د قومو او قريو ګرځولي، قال الله تعالى "اذا اردنا ان نهلک قرية امرنا مترفيها ففسقوفيها الآية" حافظ وايي.

ایمن مشو زعشوه دنیا که این عجوز... مکاره می نشیند ومحتاله میرود

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني په ځواب کي د سوال سابق على قولهم او لتعودن آه چي دا قول جاري پر ظن د کافرانو د قوم شعيب و، ولي چي شعيب عليه السلام دمخه تر نبوت پر دوی انکار نه کاوه، نو ددوی دا خيال ؤ چي شعيب زموږ پر ملت دی، نو ځکه يې لتعدن ورته ووايل، او بل ځواب روح المعاني دا راوړی چي دا خبره بنأ ده پر تلبيس د رئيسانو پر خلګو چي شيعب دمخه زموږ په دين ؤ، او يو بل ځواب چي هغه هم روح المعاني راوړی دی او ډېر په زړه پوري او محقق ځواب دی هغه دادی چي دا آيت پر طريقه د هغه آيت دی چي خدای پاک وايي "الله ولي الذين آمنوا يخرجوهم من الظلمات الى النور والذين كفروا اولياأهم الطاغوت يخرجونهم من النور الى الظلمات" ولي چي اخراج خو هم دخول سابق غواړي په دواړو ځايو کي، او سره ددې چي اخراج له ظلمات څخه د کفر ونور ته خو په ايمان مؤمن اصلي کي نسته، او داغه رنګه اخراج له نور څخه وه ظلماتو د کفر خو په کافر اصلي کي نسته، لکن چونکه هر يو د مؤمن اصلي او د کافر اصلي قدرت درلودی مؤمن اصلي پر کفر لکونه مختاراً او چون مؤمن اصلي سره د قدرته پر کفر ايمان مختاره کړی په توفيق د خدای ﷻ، نو ګويا خدای ﷻ دی را وه ايستی له تاريکيو څخه د کفر ممکن له وه نور ايماني ته، او داغه رنګه کافر اصلي چونکه قدرت پر نور ايماني درلودی لکونه مختاراً من عنده تعالى لکن چونکه ده کفر مختار کړی نو ګويا طاغوت او شيطان دی را وه ايستی له نور ايماني ممکن څخه و ظلماتو ته د کفر، غور کول په کار دی ځواب ډېر دقيق او تطبيق د مانحن فيه يعني او لتعودن آه پر هغه ځواب مذکور ادق دی.

قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كٰرِهِيْنَ ﴿٨٨﴾ قف

شعیب علیه السلام ورته وویل که څه هم موږ په جبر او زور سره د کراهت زموږ عود وملت ته ستاسي وي.

قانون نحوي: هر ځای چي په قرآن مجید کي وروسته تر همزه د استفهام حرف عطف یا واو یا فأ یا ثم راسي، همزه خو د پاره د انکار دی او حرف عطف خو تر همزه دمخه پر یو شي نه سي عطف کېدای، ولي چي د همزه صدارت فوتېږي نو معطوف علیه به یې د مقام سره مناسب محذوف او مقدر وي، والتقدیر هکذا اتعبدوننا في ملتکم لو کنا طائعین وهذا هو المعطوف علیه المقدر، ولو کنا کارهین وهذا هو المعطوف.

سوال: تا خو دا خبره په خپل تفسیر کي نور ځایونه هم کړې ده، نو تکرار ته ددې خبره څه ضرورت ؤ؟

ځواب: هو! دا خبره ما دمخه هم کړې ده، لکن تکرار یې په سبب ددې دی چي طالبانو او مطالعه کونکو د تفسیر ته دا ښه ټینګ او مقرر سي، ولي چي ډېرو طالبانو بلکې بعض امامانو دا قانون تر اوسه نه دی اورېدلی.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِيْ مِلَّتِكُمْ

نو به موږ پر خدای جل جلاله درواغ ویلي وي که چېري موږ عود وکړو ستاسي وملت ته، یعني ما خو تاسي ته ویلي وه چي زه نبي د خدای یم او زه یې امر کړی یم چي تاسي ته تبلیغ د توحید د خدای جل جلاله وکړم، نو که زه بالفرض والتقدیر عود ستاسي وه ملت ته د شرک وکړم، نو هغه دمخه خبري چي ما تاسي ته دمخه کړي دي، هغه نو ټوله ما پر خدای جل جلاله دروغ ویلي وه.

بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ط

وروسته تر دې چي خدای پاک موږ ته نجات را په برخه کړی ؤ ستاسي له ملت څخه

پوه سه: چي ځواب د شرط محذوف دی په دلیل د ماقبل یعني قد افترینا آه، او کلمه د افترینا که څه هم ماضي ده لکن دلته په معنا د مضارع ده، ولي چي عود که وي خو آئینده به وي.

وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ

ای ما صح و ما ثبت لنا چي موږ به ګرځو په ملت ستاسي.

درویش وايي: چي په دې عبارت سره شعیب ﷺ خپل او د اصحابو اظهار د استقامت وکړی پر اسلام او اجتناب عن الشرک، لکن چونکه په دې اظهار کي شبه د نفس د تذکیه او د ملګرو وه او اظهار د خوف د مایؤل الیه الامر نه ؤ لان الخاتمة مستورة، دستي د تدارک اظهار وکړی په دې قول سره.

إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّنَا ۚ

مګر که خدای ﷻ اراده زموږ د خذلان وکړي "لان الکفر بمشیته تعالی یضل من یشآء ویهدي من یشآء لامرد لمشیته تعالی.

فائده: استثنأ دلته مفرغ ده مستثنی منه یې محذوف دی یعني في حال من او وقت من الاوقات الا حالة مشیته تعالی ذالک او وقت مشیته تعالی ذالک ای العود الی ملتکم.

درویش وايي: چي انبیأ علیهم الصلوة والسلام په اجماع سره مامون العاقبة دی لکن مع هذا دوی تزکیه د نفس نه کوي او کارونه ټوله حتی کفر او اسلام وه مشیت ته د خدای ﷻ سپاري ولهذا ورد في دعأ سید المرسلین ﷺ یا مقلب القلوب ثبت قلبي علی دینک.

درویش وايي: چي صاحب د روح البیان ددې استثنأ داسي ترجمه کړې ده چي شعیب ﷺ د ربنا لفظ ووایه او عنوان د ربوبیت د خدای ﷻ یې ذکر کړی تنبیه یې پر دې وکړه چي مشیت د خدای ﷻ د ارتداد دده محاله ده قطعاً، لکن دا توجیه دده ضعیف ده علی مامر من توجیه الاستثنأ علی رائ المحققین فافهم هداک الله.

وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۚ

او فراخه دی رب زموږ از روی علم.

پوه سه: چي "علما" منصوب دی بنأ پر تمیز دی چي دمخه فاعل ؤ او تقدیر یې داسي دی چي "وسع علم ربنا کل شئ" نو حاصل ددې آیت دادی چي خدای ﷻ خبر دی په حالاتو د بندګانو او په ما یؤل الله امر العباد من الکفر والایمان وبالعکس، په

حديث كي د بخاري او مسلم داسي راغلي دي قال رسول الله ﷺ "الذي لا اله غيره" قسم په خداى ﷻ چي يو ستاسي عمل كوي په عمل د اهل النار حتى چي دده او د اور تر منځ يو گز ځاى پاته وي مگر په نېز د خداى ﷻ جنتي ليكل سوى، نو هغه كتاب سبقت پر وكړى، نو بيا دى عمل مختاره كړي د اهل الجنة يعني ايمان راوړي او عمل صالح مختاره كړي، نو جنت ته داخل سي.

درويش وايي: چي عكس يې كېداى سي كما جاً ايضاً في كتاب البخاري فتامّل في عكسه.

عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ؕ

خاص پر خداى ﷻ دى توكل زموږ چي پر ايمان مو ثابت ولري، او يقين مو پر خداى ﷻ ډېر كړي، او د اشرارو او د كفارو له شر څخه مو وساتي، بيا چي شعيب عليه السلام د قوم له ايمان څخه نا اميده سو، نو په مناجات د رب العالمين سره يې شروع وكړه.

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفٰتِحِيْنَ ﴿۸۹﴾

اې زموږ خدايه ته حكم او قضاوت وكړې زموږ يعني شعيب واتباعه او په منځ كي د قوم زموږ يعني الكفار په حق فيصله سره چي محق او مبطل سره جلا كړي او ته اې خدايه خير د حكم كونكو او د فيصله كونكو او د قضاوت كونكو يې، سعدي شېرازي وايي.

چون فرو آيد بلا بى دفعى جز تضرع نبود ديگر دافعى

وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ لَىِٕنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَّخٰسِرُوْنَ ﴿۹۰﴾

او وويل هغه رئيسانو چي كافران وه له قوم څخه د شعيب عليه السلام يعني وخواري طبقې ته د قوم كه چېري تاسي متابعت وكړئ د شعيب په دين كي دده او خپل دين شرك پرېږدئ په تحقيق تاسي ياست په دغه وخت كي په تاوان كي، ولي چي تاسي بدل كړى خپل هدايت چي شرك دى، ددوى په زعم په ضلالت د شعيب ددوى په فاسدو فكرو سره.

پوه سه: چي په دې آیت کي قسم محذوف سته چي لام موطئه د قسم د لالت پر وکړي او بل ان شرطیه سته چي دا دواړه جواب غواړي، نو "انکم اذاً لخاسرون" ساد مسد د دواړو د جواب ده ومثله في القرآن کثیر.

پوه سه: چي دا جمله یعني "قال الملأ" عطف ده پر هغه جمله "وقال الملأ الذین استکبروا الآیة" دا خبره دوی هلته وکړه چي کلکوالی د شعیب علیه السلام ومن معه من المؤمنین یې ولیدی او اشراف د قوم د شعیب علیه السلام وبېرېدل چي خواره طبقه د قوم د شعیب متابعت ونه کړي په دین کي دده د پاره د نفرت د خواري طبقې له دین څخه د شعیب علیه السلام پر طریقه د توکید قسمي لئن تبعتم الآیة.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾

نو دوی ونیول زلزلې، قال الکلبي رحمة الله علیه نو دوی وګرځېدله په خپله مدینه او وطن کي ټوله مړه.

پوه سه: چي ابن عباس رضي الله عنه او نور راویان د واقعې وایي چي یوه دروازه د جهنم خدای پاک پر دوی را خلاصه کړه، نو ډېره سخته ګرمي پر دوی مسلطه سول، چي تنفس ددوی به بند سو نه سایې فائده ورته کول او نه د غسل اوبو فائده ورته کول، نو دوی په زېر خانو یا په غارو د غرو ننوتل، نو هغه ځایونه به ډېر تاوده وه تر دباندي، نو دوی ټوله ولوی دښت ته وتښتېدل، نو خدای پاک یوه وریځ پیدا کړه چي ددوی د سرو سایه وان سوه او ښه یخ باد هم چلېدی، نو یو وبل ته یې سره ناري کړې چي راسئ ښه یخ پیدا سو او ښه یخ باد هم چلېږي، نو دوی چي ټوله سره غونډ سوه "رجالهم ونسائهم، صغیرهم وکبیرهم" نو خدای پاک له وریځي څخه پر دوی باندي اور وپاشه یعني د اور باران شروع سو، نو ټوله وسوځل سوه.

پوښتنه: کلبي رحمة الله علیه خو وویل چي زلزله پر شروع سوه؟

ځواب: دا دوه روایته منافات نه سره لري ولي چي هم د اور باران شروع سو او هم زلزله، د زلزلې فایده دا وه چي پر مځکه کښېني او یوې او بل خوا ته ونه ځغلي، او قتاده رحمة الله علیه وایي چي شعیب علیه السلام نبي ؤ د اصحاب الایکة او د اهل مدین دواړو، نو اصحاب الایکة په اورېدلو د اور خدای پاک هلاک کړه چي یوم

الظلة یې بولي ورځ د هلاک ددوی، او پر اهل مدین زلزله او صیحة د جبرائیل مسلطه سوه فهلکوا جمیعاً.

درویش وایي: چي دا جمع د روایاتو په زړه پوري ده، هلاک د قوم د شعیب، او هغه روایت چي جریري کړی دی چي اووه ورځي پر دوی باد چلېدی او بیا پر دوی گرمي مسلطه سوه کمامر، بیا دوی له لېږي څخه یو غر ولیدی دو غره ته پناه وروړه تر غره لاندي ښې ولې او چینې وې، نو دوی ټوله تر غره لاندي سره جمع سول، نو خدای پاک غر پر راوه نړاوه فذالک یوم الظلة.

درویش وایي: چي ددې قول نه د دمخه روایاتو سره جمع ممکنه ده او ه په صحیح نقل د ثقاتو ثابت دی والعلم عندالله تعالی.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ

هغه کسان چي تکذیب یې د شعیب علیه السلام کاوه داسي وگرځېدل گویا دوی په خپل وطن اقامت او استوگنه نه وه کړې یعني استیصالاً هلاک سوه.

پوه سه: چي عرب وایي "غنیت بالمکان اذا اقمت به والمغاني المنازل مفردها مغنی" الذین سره د صلې مبتدأ ده "کان لم یغنوا الخ" یې خبر دی.

فائده: الذین کذبوا آه" جمله مستانفه ده لبیان شوم قولهم لنخرجنک یا شعیب والذین آمنوا معک من قریتنا آه.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

بل استیناف دی لپاره د بیان د عقوبت د قول اخیر ددوی یعني او لتعودن في ملتنا آه، والمراد چي شعیب علیه السلام او من معه ددوی ملت ته نه ورواوښتل چي دوی به نو خاسرین وای، بلکې اعدأ د شعیب علیه السلام خسر الدینا والآخرة سوه، د دنیا خسران هلاک بالاستیصال سو، او د آخرت خسران یې اوسېدل په دوږخ کي ابد الآبدین.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ
فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

نو روی گرداني وکړه شعیب علیه السلام چي ولاړ ؤ ددوی په منځ کي چي پر دوی عذاب نازل سو، او شعیب علیه السلام وویل چي ای قومه زما والله ما تاسي ته په

تحقيق رسول وكړه د رسالت د خداى زما، يعني ما ارسلت به من التوحيد وترک الشرک وغيرهما ولهذا جمع لفظ الرسالات، او نصيحت مي درته وكړى.

پوه سه: چي دا خبره شعيب عليه السلام له جهته د شدت غم وكړه پر هلاک د قوم بيرته يې پر خپل ځان انكار وكړى يعني تأسف پر هلاک د قوم نوزه څه غم او غصه كوم پر هلاک د قوم چي كافران وه، ولي چي كافران اهل ددې نه دي چي سړى غمجن سي پر هلاک د هغو، ولي چي مستحق د داسي عذاب استيصالي وه، وفي المثنوي المعنوي.

چون شوم غمگين كه غم شد سرنگون غم شمابوديد اى قوم حرون

كژ مخوان اى راست خوانند بين كيف آسى خلف قوم ظالمين

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾

او مونږ نه دى استولى په يوه قريه كي (قريه عام لفظ دى ښار او كلي دواړو ته وايي) "من نبي" د "من" لفظ زائد دى د پاره د تاكيد د نفي او دلته دا محذوف دى "وكذب اهلها" يعني چي تكذيب د هغه اهل د قريې "الا اخذنا"

پوه سه: چي "الا" استثنا مفرغ ده من اعم الاحوال، والمعنى ما ارسلنا في قرية من القرى المهلكة نبياً من الانبيا في حال من الاحوال، مونږ نه دى استولى په يوه قريه كي چي هلاک سوى وي اهل ددې يو نبي له انبياؤ څخه په هيڅ حال كي د احوالو مگر په داسي حال كي چي مونږ نيولي دي اهل د هغې قريې په بأسأ سره يعني په مسكنت او فقر سره او په ضرأ سره يعني په امراضو سره يا د خپل ځان يا د اهل او اولاد، د هغه قريې اهل شايد او دپاره ددې چي دوى به عجز مختاره كړي او ذليل به سي، او د كبر او استغنأ من امر الله عزوجل كالي به وكاږي او د نبي امر او نهي به قبول كړي.

فائده: له دې آيته دا ښكاره سوه چي ځيني علمأ چي وايي چي لفظ د "عسىٰ، كاد او لعل" چي په قرآن كي راسي واجبة الوقوع هغه كار چي په هغه كي دا دري لفظه استعمال سوي وي غلطه ده، ولي چي په دې آيت كي لفظ د لعل استعمال سو او تضرع د كافرانو واجبة الوقوع نه سوه كما لايخفىٰ.

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَّقَالُوْا قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ

وروسته چي موږ بدل کړو سیئه یعني فقر او ناجوړي په حسنه سره یعني په فراخۍ د رزق او جوړوالي د بدن، او په بارانو وغیره.

پوه سه: چي دوه امره چي خدای پاک پر کفارو راولي د امتحان لپاره په دواړو شیانو سره یعني سیئه او حسنه حتی چي دوی ډېر سي ازروی عدد النفوس والاموال، نو دوی دا امتحان الهي نه بولي او دعوت و ایمان ته یې نه بولي بلکې دوی وایي رسېدلې ؤ پلرو او نیکه گانو ته زموږ ضرأ او سرأ یعني دا د زمانې عادت دی چي گاهي سرأ نازل سي او گاهي ضرأ پر هل د زمانې ونسوا خالق الارض والسمأ یعني دا ضرأ او سرأ زموږ ابتلأ او امتحان نه دی له طرفه د خدای جلاله.

پوه سه: چي سختۍ، فقر او مرض ته سیئه وایي، ولي چي دا سړی په غم کي اچوي، او فراخۍ ته رزق او جوړوالي ته حسنه وایي، ولي د هغې د خوشالۍ اثر پر انسان محسوس کېږي، ورنه د سیئه اصله معنا فعل قبیحه دی، والله تعالی: نزه عن الفعل القبیح.

فائده: سیئه او حسنه له هغو الفاظو څخه دي چي ذکر د موصوف یعني فعلة نه غواړي نه په حال کي د افراد او نه د جمع خواه دوی صفت د اعمالو واقع سي او که د حالت من الرخأ والشدة، یو شاعر وایي.

عفوا من بعد اقلال وکانوا زماناً لیس عندهم بعیر

پوه سه: چي اعفأ اللحیة چي په حدیث شریف کي راغلې ده هم له دغه عفوا څخه مأخوذه ده.

فَاَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۹۵﴾

نو دوی موږ ونیول یعني عذاب مو پر نازل کړی نابېره او دوی علم نه درلودی پر وخت د نزول د عذاب.

پوه سه: چي نزول د عذاب نابېره افظع او اشد دی، ولي څوک چي علامات د نزول د عذاب ووینې نو څه ناڅه سره یې علاقه پیدا کېږي بخلاف بغتة.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟

او که چېري اهل د قريو يعني چي انبيأ ور استول کېږي، فلام في القرى للعهد الخارجي ايمان يې راوړی وای پر انبيأ او بېره د خدای ﷻ څخه به يې کولای او معاصي به يې هم نه کولای.

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَـٰتٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ

موږ به خلاص کړي وا پر دوی برکتونه د اسمان له خوا يعني بارانونه به پر وخت د ضرورت پر اورېدلای، او برکتونه د مځکې ای النباتات والزروع والثمار، واصل البرکة الزيادة والمواظبة على شئ.

درویش وايي: چي موږ داسي وويل چي بارانونه پر وخت، ولي باران چي پر وخت د حاجت نه وي هغه مېوو ته زيان رسوي، کلي او نړۍ والو ته هم ضرر عظيم په ارمغان راوړي لکه په سنه ۱۲۲۸ هـ د جمادي الاول والثاني پر پاکستان او افغانستان او نورو ځايو د دوبي په څيله کي پرله پسې بارانونه شروع سوه انګور او نوري مېوې چي پختيا ته رسېدلي وې تولي يې ورستې کړې او ډېر کلي او بانډي يې يوړه او لوی لوی سړکان يې قطع کړه چي آمد رفت پر ممکن نه وُ د موټرانو، حتى چي لوی پيپ لائن د قدرتي ګاز يې هم له بلوچستان څخه قطع کړی او خلګ يې د ډېرو مشکلاتو د ډوډۍ او د کتغ پخېدلو سره مخامخ کړه چي په تاريخ کي د پاکستان او افغانستان د ډېرو کلو را ايسته دومره درنې واقعاتي نه وې روه نما سوي، ولي باران که نعمت دی خو پرخپل وخت باندي، ونعلم يقيناً ان للحکيم المطلق في مثل هذه الواقعات حکم لاتخفى، منها تخويف الناس من عذاب الدنيا بسبب المعاصي، ومنها عدم التکبر بالاموال والزروع والنباتات والثمار، ومنها اظهار الله ﷻ قدرته التامة على الحسنة والسيئة الى غير ذالک مما لم يعلمه الا الله ﷻ.

وَلَـٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَـٰهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

لکن دوی تکذيب وکړی د رسولانو زموږ، دوی ونيول په عقوبت سره د ماکانوا چي دوی يې کسب کاوه من الکفر والمعاصي.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾

آيا په امن کي دي اهل د قريو، يعني هغه قريې چي رسولان ورغلي وي او دوی يې تکذيب کړی وي، فاللام للعهد الخارجي، له دې څخه چي رابه سي ودوی ته عذاب زمونږ د شپې او په داسي حال کي چي دوی بيده وي.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده على قوله "فاخذناهم بغتة" او نوري جملې اعتراضيه دي بين المعطوفين، والحاصل چي وروسته تر دې چي مونږ په عذاب ونيول اهل القرى من الكافرين السابقين، آيا په امن کي دي اهل القرى من مكة وماحولها من القرى الكافرين بنبوة خاتم المرسلين محمد ﷺ.

پوه سه: چي له "نائمون" څخه مراد حقيقت نوم نه دی بلکې مراد ځني غفلت دی که بيده وي او که نه وي.

أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

او يا په امن کي دي اهل د قريو المكذبين للرسل چي دوی ته راسي عذاب زمونږ په وخت کي د څاښت يعني د ورځي، يعني که حقيقت څاښت که څه کم يا څه بالا وي په داسي وخت کي چي دوی به غافله وي په لهو ولعب به اخته وي.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

آيا په امن کي دي اهل القرى له استدراج څخه د خدای ﷻ کافرانو لره چي تر يو وخته دروازې د نعمتو پر خلاصي کړي وروسته يې په عذاب ونسي من حيث لايحتسبون او نه په امن کي له استدراج څخه د خدای ﷻ مگر هغه قوم چي په خسران کي واقع وي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

پوه سه: چي استفهام دلته لپاره د توبيخ او سرزنش دی او هدايت يې په لام سره متعدي کړی ولي چي د هدايت معنا دلته تبيين دی ای لم تبين لهم، او مفعول د "يهدى" محذوف دی ای العاقبة، او فاعل يې "ان لو نشأ" دی او تر استفهام وروسته معطوف عليه د "ولم يهد" محذوف دی ای اغفلوا ولم يهدلهم

او معنی د "یرثون الارض آه" چي دوی قائم مقام د هغو کسانو دي چي تر دوی دمخه تېر سوي من الامم المهلکة او دیار او کورونه و دوی ته په میراث پاته سوي دي، والمراد بالموصول اهل مکة ومن حولها، والمعنی اولم یتبین لهم ویوضح لهم عاقبة امرهم ان سلکوا طریق اسلافهم والمراد بالعاقبة ان یهلکوا کما هلک اسلافهم، او کلمه د "ان" مخفف ده مثقل دی او اسم یې ضمیر شان محذف دی، او خبر یې جمله شرطیه ده یعني لو نشأ آه او د بذنوبهم سره مضاف محذوف دی ای بجزأ ذنوبهم کما اصبنا من قبلهم.

سلیسه معنا په پښتو: آیا غافله دي دوی یعني اهل مکه ومن حولها، او دوی ته نه ده معلومه سوې دا چي شان دادی که موږ وغواړو دوی ته به موږ ورسوو جزأ او عقوبت او عذاب د دوې د گنهو لکه چي موږ جزأ او عذاب د گنهو تر دوی دمخه کسانو ته ورکړی ؤ، او موږ به مهر ولگوو پر زړو د دوی د پاره د عقوبت ددوی پر اصرار پر کفر باندي، نو دوی به نه اوري اخبار د تېرو امتو فضلاً عن التدبر فیها.

پوښتنه: مهر خو ددوی پر زړو لگېږي، نو پر دې باندي تفریع د عدم سماع څرنگه ده؟

ځواب: زړه رئیس دی د ټولو اعضاؤ د بدن، نو مهر پر زړه سبب دی د عدم السماع بالقبول للموعظة.

درویش وایي: چي مقصود دادی چي د تېرو سوو امتو له عذاب څخه پر کفر دي وروسته امتونه پند او عبرت واخلي او هغه کارونه دي نه کوي، قال الشاعر

پند گیر از مصائب دیگران — تا نگیرند دیگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز — چودیگرمرغ بیند اندر بند

کاشفي رحمة الله علیه په تفسیر حسیني کي وایي: گوش دل از استماع سخن حق فائده دارد نه گوش آب وگل، وفي المثنوي.

این سخن از گوش دل باید شنود — گوش گل اینجا ندار هیچ سود
گوش سر باجمله حیوان همدم است — گوش دل مخصوص نسل آدم است

تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآئِهَاۚ

دغه قریه یعني وطنونه د قرٰی ماضیه وو لکه قوم نوح، قوم عاد، قوم ثمود، قوم لوط، او قوم شعیب، موصول سره د صلې مبتدأ او "نقص" یې خبر دی، موږ قصې کړې دي بعض خبرونه د هغو نه تړوله، نو "من" د پاره د تبعیض دی یعني چې تاسي عبرت ځني واخلئ.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِۚ فَمَا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا مِنْ قَبْلُؕ

او په قسم او تحقیق راتګ کړی ؤ رسولانو ددوی په معجزاتو چي ښکاره شاهد دي ددوی پر صدق په رسالت کي، نو دوی نه وه چي ایمان دي راوړي.

پوه سه: چي "لیؤمنوا" منصوب دی په حذف د نون اعراب په سبب د "ان" مقدره وروسته تر لام د انکار او جحود.

سوال: وروسته تر نون مصدري خو دا لفظ مصدر ګرځي، نو بیا حمل پر ضمیر د کانوا څرنګه روا دی؟

ځواب: مصدر په معنا د فاعل دی او یا محمول دی په تقدیر د ذو، والتقدیر ماکانوا مؤمنین، او ماکانوا ذوی ایمان بعد مجئ الرسل بالبینات.

پوه سه: چي په "بما" کي کلمه د ما موصوله ده او عائد یې محذوف دی ای بما کذبوه من قبل ای من قبل مجئ الرسل یعني التوحید بلکې دوی مستمر وه پر اشراک وتکذیب الرسل، او یا یې معنی داده فما کانوا لیؤمنوا مدة عمرهم بما کذبوا به اولاً یعني بالرسالة والشرائع کلها حین جائتهم الرسل ولم یؤثر فیهم دعوتهم المطاولة والآیات المتتابعة.

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٠١﴾

"کذالک" لکه دغه سخت مهر چي پر زړو د امم ماضیه وو چي خدای جل جلاله ایښی ؤ یعني په سبب د محبت د دوی د شرک سره او د تقلید د آباؤ او اجدادو، خدای جل جلاله مهر لګولی دی پر زړو د کافرانو یعني من قومک، نو دوی هم ایمان نه راوړي او زړونه یې نه نرم کیږي په آیاتو او معجزاتو ستا او په انذار ستا یعني یا محمد صلی الله علیه وسلم او په دې سره تسلي ده و نبي علیه السلام ته.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ

او مونږ نه دی موندلی اکثرو لره د کفارو د مکې من عهد ای الوفا بالعهد الذي عاهدوا مع النبي ﷺ حين نزل عليهم ضر ومخافة، نو دوی به علیه الصلوة والسلام ته ویل چي دعا وکړه که دا مصیبت او قحط وغیره خدای دفع کړي، نو به مونږ ایمان راوړو قال الله تعالی فلما كشفنا مابهم من ضر للجوا في طغيانهم يعمهون" او یا به یې وخدای ﷻ ته زاري کولې "لئن انجينا من هذه لنكونن من الشاكرين" که ته نجات راکړې مونږ ته له دې مصیبت څخه مونږ به ګرځو د شاکرانو بندګانو څخه، خدای پاک چي به هغه مصیبت ځني دفع کړی دوی به بیرته خپل کفر ته دوام ورکړی او وفا به یې نه وکړه.

درویش وايي: چي په مونږ مسلمانانو کي هم دا رواج موجود دی چي یو سړی چي په یوه ګناه اخته وي مثلاً زنی، شرب الخمر، لواطت وغیرها نو په یو مصیبت مبتلا سي لکه ناجوړي، فقر وغیره نو خدای ﷻ ته زاری کوي که دي زه له دې مصیبت څخه خلاص کړم زما پر هغو ګناهو چي ما کولې توبه ده، نو چي خدای پاک هغه مصیبت ځني پورته کړي څو ورځي وروسته بیرته په هغه ګناه اخته سي، اللهم احفظنا من مثل هذه التوبة من اجل المصيبة لا من خوف الله ﷻ، په ترجمه کي د جلد اخير د فتوحات مکيه داسي راغلي دي چي موسیٰ علیه السلام ته خدای پاک وحي وکړې چي هر چا چي تاته امید دروړی بې برخي کوې به یې نه، او هر چا چي ستا څخه امان وغوښتی امان به ورکوې، موسیٰ علیه السلام په سیاحت کي ؤ چي نابېره یې کوتره پر وږه کښېنستله، د کوتري غرض خو امان ؤ له موسیٰ علیه السلام څخه ولي چي وروسته باز په پسې ؤ، او تر کوتري وروسته باز راغلی د موسیٰ علیه السلام پر وږه کښېنستی چي غرض یې د کوتري ښکار ؤ، کوتره په قصد د امان د موسیٰ علیه السلام په لستوڼي ننوتله، باز په فصیح ژبه و موسیٰ علیه السلام ته وویل چي اې ابن عمران ما بې برخي مه ګرځوه او زما او زما د رزق چي کوتره ده جدايي مه اچوه یعني پرې مېږده چي خپل کوتره وخورم، موسیٰ علیه السلام وویل چي څرنګه ژر امتحان راباندي راغلی یعني چي که

اوس کوتري ته امان ورکوي باز بې برخي کيږي او که د باز امید ور پر ځای کوي
د کوتري امان قطع کيږي، نو يې له جېبه څخه چاقو را وکښي په دې قصد چي
خپل د ورانه څخه به غوښه پرې کوي او باز ته به يې ورکوي، نو هم به د باز امید
پر ځای سي او د کوتري امان به هم پوره سي، نو باز او کوتري په فصيح ژبه ورته
وويل چي اې د عمران زويه تلوار مه کوه موږ ملکي يو ستا د امتحان د پاره
راغلي يو چي ته وفاً بالعهد کوې او که نه، ابيات

ايا سامعاً ليس السماع بنافع   اذا انت لم تفعل فما انت بسامع
اذا كنت في الدنيا عن الخير عاجزاً   فما انت في يوم القيامة صانع

درويش وايي: چي پر دې خبره خو اجماع ده چي ټولو انبياً عليهم السلام
وفاً په خپلو وعدو سره کړې ده يعني په اداً کي د رسالت او په تبليغ کي د
احکامو د خدای ﷻ او پر دې هم اتفاق دی چي فساقو که کافران وي او که
مسلمانانو نقض العهد يې کړی دی وان كان في نقض عهودهم تفاوت، خبره په
هغه چا کي ده چي دعوه د ايمان او فرمانبرداری کوي، لکن يوه ورځ يې هم وفاً
بالعهد نه وي يعني په ايمان راوړلو سره، او په صحيح حديث کي چي روايت يې
عبدالرحمن بن عوف بن مالک اشجعي رضي الله عنه کړی دی داسي راغلي دي "كنا عند
رسول الله ﷺ (سبع او ثمانية او تسعة نفر) فقال رسول الله ﷺ الا تبايعون رسول
الله ﷺ (آيا د خدای ﷻ د رسول سره بيعت نه کوئ، او زموږ لږ زمانه کېده چي
موږ دده سره بيعت کړی ؤ، نو موږ ورته وويل) قد بايعناک يا رسول الله (نو
اوس موږ پر څه شي ستا سره بيعت وکړو؟ دده مبارک راته وويل) تعبدالله
ولاتشركوابه شياً وتقيموا الصلوة الخمس وتطيعوا يعني الله ورسوله (يوه
خبره يې کرار وکړه) ولاتسئلوا الناس (له خلگو څخه به سوال نه کوئ، راوي
وايي چي ما ځني ددغو کسانو وليدله چي پر آس به سپور ؤ غمچينه به يې
ولوېدله او کښته به خلگ هم وه له هغو يوه څخه يې دا سوال نه کاوه چي زما
غمچينه راکړه يعني خوفاً من نقض العهد واهتماماً بامر الوفاً، نو وگوره اې
مخاطبه وحال ته ددغو کسانو چي غمچينه به يې له لاسه ايله سوه له چا څخه به

يې سوال نه کاوه، نو نور د دراهمو او متاع سوال به يې ثرنګه کاوه، لکن په اوسنۍ زمانه کي د پاره د د جمع المال والنقود د مخ غوښتي يې توی کړي وي او ټول عمر په سوال اخته وي مع غنائه اللهم صبراً.

وَإِن وَجَدْنَآ أَكْثَرَهُمْ لَفَٰسِقِينَ ۝١٠٢

درويش وايي: چي ددې آيت په تفسير کي کوفيان وايي چي کلمه د "ان" نافيه ده او لام په "لفٰسقين" کي په معنا د الا دی يعني ماوجدنا اکثرهم الا فٰسقين يعني ناقضي عهودهم، او بصريان ويي چي "ان" مخفف د مثقل دی نو پر دې مذهب "وجدنا" په معنی د علمنا دی لان کلمة د مخففه من المثقله لاتدخل الا على الافعال الداخلة على المبتدأ والخبر وهو ههنا علمنا، نو د بصريانو په نيز معنی د آيت داسي ده انه شان دادی علمنا اکثرهم لفاسقين.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

پوه سه: چي ضمير د "من بعدهم" راجع دی و "رسل" ته في قوله تعالى "جاتهم رسلهم آه" والمراد نوح و هود و صالح ولوط وشعيب و موسٰى عليهم السلام "بآياتنا" په معجزاتو سره چي ذکر به يې وروسته راسي و فرعون ته.

پوه سه: چي فرعون د معين سړي نوم نه دی بلکې د عمالکه وو هر بادشاه ته فرعون وايي، لکه د فارسيانو هر باچا ته چي کسرٰی وايي، او د روميانو هر باچا ته قيصر وايي او د چنايانو باچا ته خاقان وايي او د يمن باچا ته تبيع وايي او د حبشې هر باچاته نجاشي وايي او قيل و هر باچاته د عربو وايي، او خليفه و هر باچاته د بغداد وايي، او سلطان و هر باچا ته د اهل سلجوق وايي، او د امريکايانو هر رئيس جمهور ته جارج وايي، او د مسلمانانو هر امير ته چي د اهل وعقد په مشوره سره وټاکل سي امير المؤمنين وايي يعني که په توپک سالارۍ او زور سره چي مسلط سي هغه ته امير المؤمنين نه وايي بلکې هغه ته رئيس جمهور وايي، او د فرعون موسٰى اصلي نوم بعض وايي چي قابوس ؤ او بعض وايي چي نوم مصعب بن وليد بن ريان ؤ وهو الاشهر عند اهل التواريخ.

وَمَلَإِيهِۦ فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ

او و اشرافو او رئیسانو ته د فرعون "فظلموا بها" ای بالآیات، نو دوی ظلم وکړی په آیاتو سره د خدای ﷻ.

پوه سه: چي ظلم وضع ده په غیر کي د خپل ځای، نو دلته هم حق د آیاتو او معجزاتو خو دا ؤ چي دوی قبولي کړي او ایمان یې راوړی وای وهم کفروا بها مکان الایمان بها، ولهذا قال الله ﷻ ظلموا بها موضع کفروابها.

فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

ته وګوره چي څرنګه سو اخیر کار د مفسدینو یعني فرعون وقومه وهو الغرق في الیم کلهم اجمعین.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرْعَوْنُ إِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾

او وویل موسیٰ چي د فرعون په دربار کي اجازه تر لاسه کړه، اې فرعونه زه رسول یم له جانبه څخه د رب العالمین یعني ته او ستا قوم به عبادت کوئ د رب العالمین او ته به دعوه د خدایي پرېږدې، فرعون ورته وویل کذبت ما انت برسول، نو موسی علیه السلام ورته وویل.

حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ

پوه سه: چي نافع رحمه الله له قراؤ سبعه وو څخه د "علی" لفظ "عَليَّ" وایي په تشدید د یاً ای واجب عليَّ، نو دا جمله مستأنفه ده په ځواب کي د تکذیب د فرعون د موسیٰ في دعوی الرسالة کما مر آنفاً او نور قاریان یې تہوله په الف مقصوره وایي، نو اصل د علی علي ؤ په شد سره کما في قرائة نافع رحمه الله نو یا مشدده یې په الف سره بدله کړه والله اعلم بالصواب في مراده في القرآن، او بعض مفسران وایي چي علی دلته حرف جر دی په ځای کي د باً راغلی لافائدة التمکن والقدرة کما هو لازم لمعنی اللام، فالمعنی حقیق بان لا اقول آه لکه په دې محاوره کي د عربو رمیت القوس مکان رمیت بالقوس، ددې توجیه تائید کوي قرائت د ابي بن کعب، او د اعمش حقیق بان لا اقول آه بایراد صریح البأ موضع علی.

قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٠٥﴾

په تحقيق سره ما راتګ کړی دی په معجزه ښکاره سره چې زما د رسالت شاهده ده، نو زما سره واستوه بني اسرائيل يعنې پرېږده چې زما سره ولاړ سي ارض مقدسه ته چې ددوی آبايي استوګن ځای دی، دا خبره موسی عليه السلام ددې د پاره وکړه چې فرعون بني اسرائيل په مصر کې د مريانو په توګه استعمالول په چا به يې خښتي جوړولې به ځينو به يې دېوالونه وهل په ځينو به يې خاوري چلولې الى غير ذالک من الاعمال الشاقة، او د بني اسرائيلو ښځو به د فرعونيانو د کورو جارو کښې او نان وايي او اشپزي الى غير ذالک کولې.

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾

فرعون په ځواب کې وويل که ته يې چې راتګ دي کړی وي په آيت سره يعني معجزه پر صدق د رسالت ستا، نو ته يې راوړه يعنې ښکاره يې کړه که ته يې د رښتيا ويونکو له ډلې څخه.

پوه سه: چې "ان کنت" شرط دی پر جزأ باندي ماقبل دلالت کوي.

فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾

نو موسی عليه السلام لکړه له لاسه څخه ايله کړه، نو نابېره لکړه آپي مار سو.

پوه سه: چې ضمير مؤنث و "عصا" ته راجع دی چې مؤنث سماعي ده، او ثعبان و لوی نر مارته وايي.

پوښتنه: په بل ځای کې د قرآن کريم راغلي دي "کانها جان" او جان خو نري مار ته وايي چې په پښتو يې کوچه مار بولي او په انسان پسي غورځي؟

ځواب: دا لکړه په جسد کې ثعبان مار وګرځېدله او په سرعت کې لکه جان داسي وه، او بعض مفسرين وايي چې اول وار به لکړه لکه جان مار داسي سوله کرار کرار به لوېدله ثعبان به ځني جوړ سو.

درويش وايي: چې سيد المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنه او سدي رحمة الله عليه وايي لکړه چې موسی عليه السلام ايله کړه نو ژړ مار به سوه او پر شا يې وېښتان وه

لکه لوی نهرې، نو ثعبان خوله خلاصه کړه اتیا گزه او لاندي زامه یې پر مځکه کښېښول او لوړه زامه یې پر دېواله د قصر فرعون کښېښول او د فرعون پر خوا ور روان سو، فرعون ځني میدان کړه او په پرتاگه کي اودس بې اختیاره ځني مات سو، او خلگو له بېري یو او بل په ډکو سره وهل او په دې ازدحام کي پينځه ویشت کسه مړه سوه، فرعون په منډه منډه کي موسی علیه السلام ته ورناري کړې چي زه تاته د هغه خدای روی نسم چي ته یې را استولی یې لکړه دي واخله زه به پر تا ایمان راوړم او بني اسرائیل به ستا سره ازاد کړم هره خواته چي یې بیا یې بویه ځه، موسی علیه السلام چي مارته ورحمله کړه هغه پخواني نری لکړه سوه. بیا فرعون ورته وویل "هل معک" یعني ته بله معجزه لرې.

وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

بیا موسی علیه السلام وروسته تر دې چي لاس په گرېبان دننه کړي را وه یې کښی لاس، نو نابېره لاس دده سپین ؤ و کتونکو ته، یعني په داسي سپین والي سره چي خارج عن العادة ؤ، لها شعاع غلب نور الشمس یعجب الناظرین، وروسته یې بیرته لاس په گرېبان دننه کړی چي را وه یې ایستی پر پخواني حالت ؤ غنم رنگه.

قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾

وویل اشرافو له قوم څخه د فرعون په تحقیق سره دا موسی سحر گر او ډېر ماهر دی په علم سحر کي، ولي دی چشم بندي کوي د خلگو چي ددوی په ستر گو کي لکړه په صورت د مار ښکاره کوي وفي الحقیقة لیست العصا حیة، او غنم رنگه لاس د خلگو په نظر کي سپین ښکاره کوي ولیست الید في الحقیقة کذالک کما هو معنی السحر یعني ارائة الشئ علی خلاف ما هو علیه في الواقع.

سوال: په دې آیت اسناد د قول مذکوره و ملأ ته وکړی او په سورة الشعرا کي و فرعون ته، ولي او سبب یې څه دی؟

ځواب: دا قول له فرعون او ملأ دواړو څخه صادر دی ددوی په مشوره کي، نو خدای جل جلاله حکایت د فرعون د قول وکړی په سورة الشعرا کي او دلته یې حکایت د ملأ د قول وکړی، او یا دا خبره اولاً فرعون وکړه او ملأ یې متابعت وکړی او ملأ دا خبر تر تابعانو پوري ورسول.

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

دا سړی یعني موسٰی علیه السلام اراده لري چي تاسي وباسي له خپلي مځکي څخه یعني مصر، او په ځای کي زموږ بني اسرائیل پر سر د قدرت راولي، نو تاسي څه امر کوي.

پوه سه: چي "ما" په "ماذا" کي په محل کي د نصب دی مفعول ثاني د "تأمرون" دی بحذف الجار ای فبما ذا والمفعول الاول محذوف، والتقدير باي شئ تأمرونني، وکلمة فأ جزأ للشرط المحذوف ای اذا کان الامر کذالک یعني دا سړی یرید الخ فما ذا آه.

فائده: احتمال لري چي دا کلام دي هغه باقي کلام د مشاورینو و فرعون ته وي نو امر پر خپل حقیقت دی ولي چي فرعون خو آمر ؤ پر دوی او یا د تأمرون معنی دي تشیرون وي، او یا دا خبره اشرافو د فرعون په خپل منځ کي سره کوله، نو پر دې تقدیر یا معنی د تأمرون تشیرون ده، او یا پر خپل حقیقت دی، ولي چي مستشار منه د حیثیت معلم دی او مرشد دی نو گویا امیر دی پر مسترشد، او قائل ددوی فرعون دی و خپلو خواصو خلگو ته چي په ملأ سره تعبیر ځني وسو، نو بیا حتماً تأمرون په معنا د تشیرون دی، ولي چي فرعون خو ملأ آمرین خپل نه گڼل فافهم.

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ

دوی وویل فرعون ته چي ته د موسٰی او دده د ورور کار ځنډوه یعني مه ایمان پر راوړه او مه یې وژنه او مه عذاب ورکوه، حتی چي دده حقیقت حال معلومېږي چي رسول دی که ساحر.

پوه سه: چي اصل د "ارجه" ارجئه بهمزة ساکنة و هأ مضمومه، ومعنی الارجأ التاخیر ثم حذف الهمزة تخفیفاً وحذف ضمة الهأ بالجزم لکونه امراً فصار ارجه.

وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾

او واستوه و ښاروته چي په نواحي کي د مصر واقع دي چي په هغو ښارو کي استاذان د سحر موجود وه، مراد له حاشرین څخه عساکر د فرعون، او نور خلگ چي ټوله غونډ ساحران د موسٰی علیه السلام د مقابلې د پاره جمع راولي.

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

تاتـه راولـي هـر ساحر چې فـائق وي پـه علـم سـحر كـي وكلمـة عـليم صيغة المبالغة ځکه درویش په ترجمه کي فائق ووايه.

پوه سه: چې يأتوک جواب د امر دی يعني ارسل غرض ددوی دا ؤ کـه موسیٰ غالب سو پر ساحرانو نو موږ به دده تصدیق وکړو او ایمان به پر راوړو، او کـه ساحران غالب سوه پر موسیٰ، نو موږ بـه پـوه سو چې رسول نه دی بلکې ساحر دی، نو د ساحر کاذب په دعوی کي د رسالت به چال چلند ور سره وکړو يعني يا قتل يا حبس یاتعذیب، بغوي رحمه الله وايي چې ابن عبـاس رضي الله عنه او سدي او ابن اسحاق وايي چې فرعون چې د خدای جل جلاله قدرت د موسی علیه السلام پـه لکړه کي ولیدی، نو یې وویل چې موږ پر موسیٰ نه سو غالب کېدای مگر دده د قوم بني اسرائیلو په نفرو، نو یو ځوانان د بني اسرائیلو یې واستول یوې قریې ته چې عزماً یې نوم وه چې هغو ته سحر وښیي، نو دوی و هغو ته ډېر سحر ور وښووی، او فرعون د موسی علیه السلام د مقابلې د پاره یو وخت ټاکلی ؤ، نو فرعون و هغو ته سړي ور واستاوه چې تاسي څه وکړه هغـه سره د معلم راغلـه او فرعون تـه یې وویل چې موږ دومره سحر زده کړی چې د مځکي ټوله ساحران زموږ سره مقابله نـه سي کـولای مگـر د مقابـل طرف كـار د اسمان لـه خوا څخـه دی يعني رسـول بالحق دی لانه لاطاقة لنا به چې د مقابل طرف څخه موسی علیه السلام ؤ، بیا فرعون په خپل سلطنت کي نفر واستول چې هر ځای چې لوی ساحر وي حاضر یې کړئ، مقاتل رحمه الله وايي چې د فرعون عسکرو دواوویا (۷۲) ساحران راوستل چې دوه د قبط د قبیلې وه چې یو په هغو دوو کي رئیس ؤ او نوم یې شمعون ؤ او اوویا کسه د بني اسرائیلو څخه وه.

درویش وايي: چې د دوشپېته (٦٢) روایت د تفاسیرو پـه او تواریخو پـه کتابو کي ډېر مشهور دی وبالقبول جدیر، او کعب وايي چې دوولس زره کسه وه او سدي وايي چې دېرش زره کسه په څو زره بالا وه، او عکرمه وايي چې اوویا زره کسه وه، محمد بن المنکدر وايي چې اتیا زره کسان وه، درویش وايي والله اعلم بعددهم.

وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرۡعَوۡنَ قَالُوٓاْ إِنَّ لَنَا لَأَجۡرًا إِن كُنَّا نَحۡنُ ٱلۡغَٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾

څه وخت چي ساحران سره د حاشرانو ددوی حاضر سوه فرعون ته دوی وويل
دا جمله مستأنفه ده چي ساحران فرعون ته ورغله، نو يې څه ورته وويل.
ترجمه: ساحران چي فرعون ته ورغله نو يې ورته وويل چي موږ لره غټه مزدوري پر تا واجب ده که موږ سوو غالبين پر موسٰی باندي.
پوه سه: چي نافع او ابن کثير او حفص رحمهم الله "ان لنا لاجراً" په يوه همزه وايي چي جمله خبريه سي او معنی يې ايجاب الاجر سي، کانهم قالوا لابد من اجر، او تنکير د "اجراً" د پاره د تعظيم دئ، او نور قاريان يې په دوو همزو وايي يعني "اَاِن لنا آه" نو معنا يې استفهام دی يعني آيا موږ ته به لويه مزدوري راکړې که موږ غالب سوو پر موسٰی.

قَالَ نَعَمۡ وَإِنَّكُمۡ لَمِنَ ٱلۡمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

فرعون ورته وويل هو! اجر خو به وي او په تحقيق تاسي زما په دربار کي د نژدې کسانو څخه ياست.
پوه سه: چي ځواب د فرعون پر تقدير د اخبار دا يې معنا ده چي اجر عظيم ستاسي خو پر ما واجب دی، او پر تقدير د استفهام خو يې معنا ظاهره ده.
درويش وايي: چي که څه هم په ځواب کي د ساحرانو خو يوازي د نعم لفظ کافي ؤ د فرعون له خوا، لکن فرعون د ډېر باعثه کولو د ساحرانو دا پيغام ورزيات کړی "وانکم آه" حقيقت حال دادی چي فرعون په ډېره بېره کي د موسٰی د لاسه په دې سبب چي سبب زما د زوال د سلطنت ونه ګرځي، نو له دې کبله يې کوشش هم ډېر کاوه او ساحرانو د انعام د "انکم آه" هم پېش کړی، لکن گفته اند که التقدير يضحک علی التدبير، قال الله تعالی وانا لننصر رسلنا، پس شک نيست که درجای مقابله حق وباطل حق غالب می آيد وباطل مضحل ميگردد.

قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلۡقِيَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ نَحۡنُ ٱلۡمُلۡقِينَ ﴿١١٥﴾

ساحرانو وويل يا موسٰی يا به ته لکړه اچوې پر مځکه او يا به موږ خپلي لکړي او رسۍ اچوو پر مځکه باندي.

پوه سه: چي سبب د تخير د موسیٰ علیه السلام اظهار د جلادة او قوة خپل ؤ يعني زمونږ باک نه کېږي که ستا القأ دمخه سي او که زمونږ.

قَالَ اَلْقُوْا

موسی علیه السلام ورته وويل چي تاسي (القأ) اچول وکړي ددې لپاره موسی علیه السلام دا ورته وويل چي دوی ډاډه وه په خپل غلبه سره.

سوال: سحر خو گناه کبيره ده نو موسی علیه السلام دوی څرنگه امر کړه په القأ؟

ځواب: دا اجازه او امر د سحر نه دی، ولي چي دوی خو سحر کاوه البته صرف خبره يې په تقديم او تأخير کي ده نو دوی ته يې وويل القوا.

فَلَمَّاۤ اَلْقَوْا سَحَرُوْۤا اَعْيُنَ النَّاسِ

چي ساحرانو خپلي لکړي او رسۍ پر مځکه واچولې دوی سحر وکړی پر سترگو د خلگو، يعني سترگي يې د خلگو په واړولې له ادارک څخه د حقيقت د لکړو او د رسئ، بلکې د خلگو په سترگو داسي معلومېدلې چي دا لکړي او دا رسۍ ددوی افي ماران دي لکه غرونه په يوه ميل مځکه کي او دلته چي شپله هغه ددوی د جعلي مارانو څخه ډک سوه.

وَاسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَآءُوْ بِسِحْرٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۱۶﴾

او خلگ يې وبېرول او راتگ يې وکړی په لوی سحر سره.

وَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰى مُوْسٰۤى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ

موږ وحي وکړې وموسی علیه السلام ته هغه وخت چي په زړه کي د موسی بېره پيدا سوه په دې معنی چي زه که لکړه ورغورځوم زما لکړه به هم يو افعي مار سي، نو حق او باطل به څرنگه سره جلا سي په بل ځای کي د قرآن مبارک راغلي دي" الق ما في يمينک تلقف ما صنعوا انما صنعوا کيد ساحر ولا يفلح الساحر حيث اتی" نو باره موسی خپله لکړه وميدان ته ور وغورځول.

فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

نو ناگاه لکړه د موسی لوی مار سو چي ځغاستی، ابن زيد وايې چي اجتماع

د دوی په اسکندریه کي وه، او لکۍ د مار تر بخېرۀ وه آخوا ته تېره سوه خوله يې وازه کړه اتیا گزه.

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾

چي د لکړي د موسی علیه السلام چي دونه عظیم مار ځندي جوړ سو په خوله نه نیستی او تیر يې هغه ماران چي په دروا غوجوړ سوی وه یعني په سحر یعني هغه لکړي او رسۍ چي د خلگو په سترگو کي ماران ایسېدله.

پوه سه: چي کلمه د "ما" موصوله ده او عائد يې محذوف دی ای ماکانوا یعملونه، او یا مصدریه دی مصدر يې په معنی د مفعول دی، راوي وایي چي وروسته لکړي هغه سحر ساخته ماران وخوړل، نو پر حاضرینو يې مخ راواړوی خلگو په ډېر ازدحام سره میدان کړه حتی چي ډېر کسان د ازدحام له سببه هلاک سوه بیاره موسی علیه السلام ورحمله کړه فصارت عصیٰ کما کانت، نو سحرگرانو سره وویل که دا سحر وای نو باید زموږ لکړي او رسۍ پر ځای پاته وای که څه هم چشم بندي د خلگو د منځه تللې وای اوس چي هغه ټولي نیست او نابود سوې نو معلومه سوه چي دا کار په قدرت عظیمه د خدای وسو او دا ثابته سوه چي موسیٰ لکه چي وایي رسول د خدای جل جلاله دی.

فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾

نو حق ثابت سو او باطل سوه هغه څه چي ساحرانو يې په سحر سره عمل کړی ؤ، نو فرعون او قوم دده مغلوبه سوه په دې مقابله کي د موسی علیه السلام او وگرځېدې خپل ښار ته ذلیل او خوار.

پوښتنه: چي القٰی مجهوله صیغه ده، نو معلومه صیغه يې ولي نه راوړه؟

ځواب: بعض وایي چي اظهار الحق دوی مجبوره کړه وسجدې ته او بې اختیاره يې سجده وکړه، او بعض مفسرین وایي چي خدای جل جلاله ودوی ته الهام وکړی چي سجده وکړئ، نو دوی سجده وکړه.

قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

نو سحره وو وویل چې مونږ ایمان راوړی دی پر رب العالمین چې رب د موسٰی او هارون دی.

پوه سه: چې رب ثاني بدل دی د رب اول څخه او وجه ددې ابدال داده چې څوک توهم ونه کړي چې مراد له رب العالمین څخه فرعون دی چې هغه خو هم دعوه د ربوبیت کړې وه، ابن عباس رضي الله عنه وايي چې سحرگرانو چې ایمان راوړی شپږ لکه خلگو د بني اسرائیلو هم اعلان د متابعت د موسٰی علیه السلام وکړی.

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ

وویل فرعون و سحرگرانو ته چې تاسي ایمان راوړی که په یوه همزه آمنتم وي چې جمله خبریه سي، او که په دوو همزو وي "اامنتم" نو جمله استفهامیه ده، والمعنی آیا تاسي ایمان راوړی، او دا دواړه قرائته متواتره دي او ضمیر د به راجع یا و لفظ الله ته دی او یا و موسی ته دی.

قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ

دمخه تر دې چې ما اجازه درکولای تاسي ته یعني په حیث د مشرتوب زما، باید تاسي زما سره صلاح په ایمان راوړو کي کړې وای.

درویش وايي: چې فرعون چې په دومره لویه اجتماع کي خجل سو او بېرېدی چې قبط به هم ایمان راوړي، نو د خجالت د رفع د پاره یې و سحره وو ته په حضور د قوم داسي وویل.

اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِى الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَآ اَهْلَهَا ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

په تحقیق دا یو چم و، ستاسي او د ده په مشوره تاسي دا چم په ښار کي د مصر وکړی، چې تاسي وباسئ له دې ښار څخه اهل د دې ښار چې قبطیان دي، او ښار به وتاسي ساحرانو او بني اسرائیلو ته پاته سي، ژر دی چې تاسي به پوه سئ یعني زه په تاسي څه کوم دا یو اجمالي پېښ رو د فرعون ؤ وساحرانو ته، او په تفصیل کي فرعون دوی ته داسي وویل.

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ

هر آینه زه به درپرې کړم لاسونه ستاسي او پښې ستاسي پر مخالف طرف، یعني راسته لاس او چپه پښه.

پوښتنه: په "من خلاف" پرېکولو کي حکمت څه دی؟.

ځواب: د فقهي شریفي د سرقه په بحث کي وايي که یو چا غلا وکړه اول دي راسته لاس ور پرېکړي، نو که يې عبرت واخستی خو ښه، او که يې بیا غلا وکړه چپه پښه دې ور پرېکړي حکمت يې دا بیان کړی دی چي که د سړي لاس او پښه دواړه پر یوه طرف پرېسي بیا پر لکړه هم نه سي تلای، او که يې جهت مخالف ؤ بیا پر لکړه تلای سي، نو د فرعون هم شاید دا مطلب و، چي من خلاف لاسونه او پښې پرې سي، نو که له متابعت څخه د موسیٰ يې لاس واخستی او مو پرېښوله هغه به پر لکړه تګ کولای سي، او که مو عبرت نه واخستی، نو بیا فرعون ورته وویل.

ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾

وبما قلنا ظهر وجه د ایراد د ثم په صلب کي فافهم، وروسته به مو زه په دار کړم ژوندي او په نسو کي به مو نېزه وهم تر څو چي مړه کېږئ کما هو معنی الصلب في کتب اللغة، دا ظلم چي فرعون وکړی نو داسي يې وکړه چي پر غاړه د نهر مصر پر درختو د خرما يې دوی په دار کړه وهو اول من سن الصلب، نو چونکه دا یو سخت عذاب ؤ نو ځکه شریعت پاک د قطاع الطریق چي لوی مجرمان دي د پاره دغه صلب جزأ ټاکلې ده، فرعون دوی ته وویل چي دا به ستاسي رسوایي وي او نورو ته به عبرت وي.

درویش وايي: چي چونکه په زړو کي د مؤمنانو د سحره فرعون قوي ځای نیولی ؤ، نو ځکه يې داسي ورته وویل.

قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾

موږ چي په هر ډول مړه سو و خدای جَلَّ جَلَالُهُ ته راجع کېږو، خدای پاک به موږ ته ثوابونه د قتل فظیع ستا راکړي، قال المولوي المعنوي في مواضع شتی من مثنویه

جا نها بسته اند ر آب و گل | چون رهند از آب وگلها شاد دل
د رهو ایی عشق حق ر قصان شوند | همچوقرص بدربی نقصان شوند
چون نقاب تن برفت از روی روح | از لقای دوست دارد صد فتوح
میزند جان د رجهان آب گون | نعرۀ یالیت قوی یعلمون

وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۚ

او ته اې فرعونه مبغوض او منکر نه بولې زموږ څخه مګر دا فعل چې موږ ایمان په دلائلو سره د قدرت د رب زموږ چې موږ ته راغلې او موږ ولیدلې پر لاس د موسی علیه السلام نو موږ ایمان راوړی یعنون لا اله الا الله وموسیٰ رسول الله، او دا فعل خو سبب د نفرت نه دی بلکې په عوض د عذاب کې باید تا موږ ته احسنتم ویلای وای او ته هم زموږ پر لار روان سوی وای.

درویش وایي: چې ساحران د فرعون چې هر څو وه د زړه له کومې یې ایمان راوړی ؤ، او د فرعون د سخت عذاب سره مخامخ سوه او پر ځان بیرېدله چې نباید د عذاب د فرعون له کبله بیرته ایمان له لاسه ورنه کړو، نو یې خدای جل جلاله ته تضرع او خواست او زاری د صبر شروع کړې او د ثبات پر ایمان خدا داده یې داسي وویل.

رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

اې زموږ خدایه پر موږ توی کړې لکه اوبه چې پر سړي توی کړې یعني لوی په ډکه پیمانه موږ ته صبر راکړې پر عذاب موعوده د فرعون، چې خدای ناخواسته دا عذاب مفضي و ارتداد ته زموږ نه وسي، او موږ وفات کړې ثابتین پر دین اسلام، سعدي رحمة الله علیه درباب تضرع الی الله وقت الابتلأ چنین گفته

چون فرود آید بلابی دافعی | جز تضرع نبود دیگر شافعی

درویش وایي: چې معرفت الهي او عشق الهي چې سحره وو ته حاصل سو، لکن مصرع که عشق آسان نمود اول ولي افتاد مشکلها، حافظ شیرازي رحمه الله.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

او وویل د فرعون د قوم اشرافو آیا ته پرېږدې (استفهام انکاري دی) موسیٰ او قوم دده ددې د پاره چي فساد وکړي په مځکه کي (یعني ارض مصر) یعني خلګو ته دعوت ورکوي ستا و مخالفت ته یعني ستا ربوبیت نه مني.

پوه سه: چي مراد له قوم څخه د موسیٰ هغه کسان دي چي بني اسرائیل وه او پر موسی ﷤ یې ایمان راوړی ؤ که څه هم دوی کار صلاح لکن ملأ فرعون له جهته د صلابت په ربوبیت کي د فرعون کارکردګي د موسی ﷤ او قوم چي عین صلاح وه په نامه د فساد نامزده کړه.

وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ

چي تا پرېږدي یعني ستا عبادت، او ستا معبودات فلا یعبدون لک ولالها "ولیذرک" عطف دی پر "یفسدوا" باندي.

درویش وایي: چي ددې آیت په تفسیر کي اختلاف دی، بعض مفسران وایي چي فرعون یوه غوا درلوده ډېره ښائسته وه د هغې عبادت یې کاوه، نو قوم فرعون چي به یوه ښه غوا پیدا کړه نو د هغې عبادت به یې کاوه، وهذا القول وان کان مرویاً عن ابن عباس ﵁ لکن روایته عنه فیه ضعف في الاسناد فهو غیر مرضي لان فرعون مع دعواه انا ربکم الاعلی کي یعقل ان یعبد بقرة ویأمر قومه بعبادة البقرات، او بعض مفسران وایي چي د فرعون په غاړه صلیب ؤ د هغه عبادت یې کاوه، وهذا القول ایضاً ضعیف، او صحیح تفسیر هغه دی چي له سدي ﵀ څخه روایت دی او برسوي او الوسي هم دغه تفسیر صحیح بللی دی، چي فرعون خپل د شکل ډېر بتان جوړ کړل او قوم ته یې وویل چي تاسو ددغو بتانو عبادت کوئ ولي چي وهر سړي ته زما د شخص عبادت ګران دی، نو عمومي خلګ چي ددغو بتانو عبادت کوئ نو لکه زما عبادت چي کوي، نو له "الهتک" څخه دغه بتان مراد دي نوځکه فرعون به ویل انا ربکم الاعلی یعني دغه بتان خو ستاسي آلهة او معبودات دي في الوقت وانا ربکم الاعلی والله اعلم.

قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيِ نِسَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قٰهِرُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

فرعون وویل وخپلو اشرافو ته د قوم چي موږ به وژنو زامن یعني نوی نسل د بني اسرائیلو او ژوندي به پرېږدو ښځینه عیال ددوی د پاره د خدمت زموږ.

پوه سه: چي تسمیه په نسأ سره په اعتبار د مایؤل الیه ده کما في قوله تعالی في سورة یوسف "اني اراني في المنام اني اعصر خمراً" ای عنباً یؤل الی الخمر یعني کما فعلنا بیني اسرائیل من قبل، او په تحقیق موږ پردوی غالب او لاس لوړي یو، او بني اسرائیل لکه پخوا مغلوب دي، ابن عباس ﷺ وایي چي فرعون نوزائده زامن د بني اسرائیلو وژله په سبب ددې چي کاهنانو ورته ویلي وه چي په بني اسرائیلو کي یو هلک زېږي چي ستا د سلطنت د زوال سبب به هغه گرځي، هغه وخت چي فرعون خوب لیدلی ؤچي پر مصر یو اور راوگرځي چي قبط ټوله وسوځي او بني اسرائیل ژوندي پاته سي، نو اوس فرعون وخپل قوم ته وویل چي بیا از سرنو قتل الابنأ راگرځوم تاچي بني اسرائیل په دې پوه سي چي موږ پر خپل قهر او غلبه پاته یو او دا توهم څوک ونه کړي چي موسی هغه مولود دی چي سبب زما د زوال د مملکت دي وگرځي لکه کاهنانو چي ماته زما د خوب په اثر کي ویلي وه، نو بیا یې قتل عام د ابنأ د بني اسرائیلو از سر نو شروع کړی، نو بني اسرائیلو و موسی علیه السلام ته داسي شکایت کوی له کار او عذابه د فرعون.

قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِيْنُوْا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوْا ۚ

موسی علیه السلام وخپل قوم ته وویل چي مرسته وغواړئ له خدای جل جلاله څخه په تضرع او عاجزۍ سره او دعأ او توکل پر هغه باندي وکړئ، او صبر وکړئ پر هغه ازار چي تاسي ته رسېږي د فرعون او د قوم له خوا څخه، ولي چي دا ټوله په اراده د خدای جل جلاله دي او ستاسي د پاره امتحان دی.

اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۙ يُوْرِثُهَا مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۲۸﴾

په تحقیق مځکه د خدای جل جلاله ده په میراث یعني په تصرف او ملکیت یې هغه چاته ورکوي چي د خدای جل جلاله خوښه یعني کافراً کان او مؤمناً لا اعتراض علیه تعالی لاحد کما قال في موضع آخر لایسئال مما یفعل وهم یسئلون، او

جزأ د حسناتو او ابدي نیک بختي او جنت وغیرها د پاره د هغو کسانو دی چي خپل حیات فاني په بېره کي د خدای پاک تېر کړی وي چي هغه بېره سبب دی د امتثال د اوامرو د خدای ﷻ او پرهېز له منهیاتو څخه، نو باید مؤمن صبر وکړي پر مصائبو د دنیا په طلب د اجرت او ثواب باقي د دار الآخرة.

فائده: جزأ ته د فعل عقبیٰ او عاقبت وایي له دې کبله پر عقب د عمل راځي لکن عقبیٰ او عاقبت په ثواب او ښه جزأ د حسناتو سره خاص دی او دغه رنګه عقب مختص بالثواب دی او عقوبت او عاقبت او عقاب خاص په عذاب او سوء جزأ د سیئاتو پوري خاص دی فتأمل في هذه الآيات القرآنية تدرک تلک الخصوصية، قال الله تعالى اولئک ای المؤمنين لهم عقبى الدار ونعم عقبى الدار ايضاً في المؤمنين وخير عقباً في ثواب المؤمنين فحق عقاب في الكافرين شديد العقاب ای للكافرين وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم في اجزية السيئات، احتمال سته چي ان الارض لله الی اخیره وعده د خدای دي د اسرائیلو سره چي ځمکه د مصر به تاسي ته میراث وروسته تر هلاک د فرعون و تاسي ته به خدای ﷻ درکړي کومک او ظفر پر فرعون باندي وقد كان كذالک اذ لاخلف في وعده.

قَالُوٓا۟ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا

بني اسرائیلو موسی علیه السلام ته وویل چي موږ ته ازار رسېدلی ؤ د فرعون له خوا یعني بقتل الابنأ دمخه تر دې چي موږ ته راتلې په نبوت او رسالت سره، او وروسته تر دې چي ته موږ ته په رسالت راغلې باعادة فرعون قتل الابنأ علينا وهو المعنى الاظهر من سياق الآيات، او بعض مفسرين وایي چي له دې آیت څخه مراد دادی چي فرعون مسخر کړي وه بني اسرائیل په سختو کارو سره تر نصف نهار پوري بلا اجر او ښځې به یې وهلي له ځمکي څخه د فرعون او چي موسی راغلی تو له ورځ به یې سخت کارونه په کول او د خپلو ځمکو ښځې به یې په مبتلي.

قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۝

وویل موسی علیه السلام وبني اسرائیلو ته چي شکایت د ازار د فرعون یې وموسی ته وکړی بقولهم ومن بعد ماجئتنا چي شاید ستاسي دښمن به هلاک

کړي يعني فرعون او تاسي ته به خلافت د مځکي د مصر درکړي او خداى ﷻ به وګوري چي تاسي څرنګه عمل کوئ، يعني چي د خداى ﷻ شکر واياست او د خداى طاعت کوئ او ناشکري او معصيت کوئ.

پوه سه: چي خداى پاک په دې آيت وعده وکړه د بني اسرائيلو سره په نصر او بري پر فرعون، او اشاره يې ودې ته هم وکړه چي پر تاسي شکر واجب دى چي دا نعمت د خلافت د مصر تاسي ته وسپاري لکه په مخه آيت يعني "واصبروا" سره اشاره يې و واجب والي ته د صبر کړې وه عند ابتلا بالشر، او خداى ﷻ خپله وعده پر ځاى کړه چي فرعون يې غرق کړى او خلافت د مصر يې ودوى ته وسپارى لکن دوى په شکر کي ددې نعمت ناکامه سوه هين عبدوا العجل.

تاريخ خبري کوي او وايي چي څه وخت چي ساحران د فرعون مغلوبه سوه او رسالت د موسى عليه السلام و اوج ته د قبول ورسېدى او لکه لمر په اسمان کي درخشان سو، نو د بني اسرائيلو شپږ لکو کسانو ايمان پر راوړى او وعده د تقوى له شرک څخه يې د موسى عليه السلام سره وکړه، نو خداى ﷻ ددوى په باره کي په مخکني آيت کي "والعاقبة للمتقين" وعده ورکړه.

فائده: له دې آيتو څخه دا معلومه سوه چي استعانت بالله او صبر پر اذى له باب د تقوى دى، حافظ شيرازي وايي.

آنکه پيرانه سرم صحبت يوسف بنواخت
اجر صبر بيست که کلبه اخران کردم

او د فرعون د لوى جاه و جلال سره سره د هلاک او غرق څخه بني اسرائيلو لوى پند او عبرت بايد اخستى واى او په خلاف کي د دين سماوي د موسى عليه السلام يې بايد هيڅ وخت قدم نه واى پورته کړى لکن دوى داغسي ونه کړه، سعدي رحمة الله عليه

پند گير از مصائب ديگران — تانگير ند د يگران زتو پند
نرود مرغ سوى دانه فراز — چو ديگر مرغ بيند اندر بند

وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِيْنَ

لام مؤطئه د قسم محذوف دى اى والله لقد اخذنا او په قسم موږ آل د فرعون

یعنې قوم د فرعون او اهل دین دده لان آل الرجل هو خاصة یعني پردوی مسلط کړه قحط بعد قحط کما یدل علیه لفظ سنین بصیغة الجمع.

پوه سه: چي سنین جمع د سنة ده چي مطلق کال ته وایي لکن په غلبه د استعمال د کاختۍ کال ته وایي لکثرة ذکره في افواه الناس چنانچه یو وبل ته وایي د فلانۍ کاختۍ کال دی په یاد دی مثلاً، او تاریخ گرځېدلی دی خلگ وایي خلگ وایي چي زه د لوی کاختۍ په کال زېږېدلی یم مثلاً حتی چي سنة لکه نوم د کاختۍ دی لکه لفظ د النجم غلب علی الثریا یعني پېروني.

وَنَقۡصٍ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمۡ یَذَّکَّرُوۡنَ ﴿۱۳۰﴾

او په کم والي سره د ډول ډول مېوو کما یدل علیه لفظ الجمع په سبب د ډېرو آفتو لکه بېوخته بارانونه، قتاده رحمه الله وایي چي لوی تاثیر د کاختۍ پر اهل بوادي وو دی او لوی تاثیر د نقص الثمرات پر اهل د ښارو او پر اهل د هغو قریو چي ثمرات پکښې ډېر وي.

پوه سه: چي اصل د "یذکرون" یتذکرون" ؤ تا یې په ذال بدله کړه او په ذال کي یې مدغمه کړه یعني چي شاید دوی به پند واخلي او فکر به ووهي چي دا مذکوره آفات په سبب د کفر ددوی او د گهنو ددوی او زړونه به یې نرم سي، او رجوع و خدای جل جلاله ته وکړي او گنهونه به پرېږدي.

فَاِذَا جَآءَتۡهُمُ الۡحَسَنَةُ قَالُوۡا لَنَا هٰذِهٖ ۚ

پس هغه وخت چي را به غله یعني وبه رسېدله ودوی ته یو ښه خصلت لکه فراخي د رزق او عافیت، نو دوی به وویل چي موږ لره دغه حسنه یعني موږ یې مستحق چي عادت زموږ دادی چي ارزاق به مو فراخه وي یعني دا یې نه ویل چي دا احسان دی د خدای جل جلاله تاچي شکر یې ویلای پر هغو د رب عزوجل.

وَاِنۡ تُصِبۡهُمۡ سَیِّئَةٌ یَّطَّیَّرُوۡا بِمُوۡسٰی وَمَنۡ مَّعَهٗ ؕ

او که به دوی ته ورسېدی یو خصلت سیئه یعني بد لکه کاختي یا امراض وغیره دوی به بد فالي کوله په موسیٰ ومن معه یعني المؤمنین بموسی علیه السلام، او

دوی به ویله چي موسی ومن معه چي پيدا سوه مونږ په بلا وو مبتلاً سوو یعني وخپلو بدو ته يې نسبت نه کاوه، سعید بن الجبیر او محمد بن المنکدر وايي چي بادشاهي د فرعون څلور سوه کاله وه او ټول ژوند يې شپږ سوه او شل کاله ؤ، او په زمانه کي د سلطنت ده هیڅ مکروه رنځ وغیره نه ولیدلی، او نه يې تبه، لوږه لیدلې وه ولي که يې دا مکروهات لیدلي وای د خدايي دعوه به يې نه کولای.

درویش وايي: چي څه وخت چي موسی علیه السلام مبعوث سو و فرعون او قوم ته دده او ده يې له ایمان راوړلو څخه انکار وکړی او خدای جل جلاله عذاب د سنین او نقص من الاموال پر مسلط کړی د پاره ددې چي دوی به شاید فکر وکړي چي دا دومره وخت دا آفات نه وه چي موسیٰ راغلی او مونږ انکار وکړی، نو ددې آفاتو مخ سو، نو سبب به يې زمونږ کفر او عصیان دی، نو به ایمان راوړي لکن دوی هغسي ونه کړه بلکې بالعکس يې تسلسل د آفاتو د موسی علیه السلام او مؤمنانو شوم وباله دا ددوی غایت حماقت ؤ او اغراق ددوی په دریاب کي د غباوت او قساوت قلبي ؤ، ولي چي دوی ته تر مشاهده د معجزات باهره وو د موسی علیه السلام په دې نه سوه پوه چي د حسناتو تسلسل پر مونږ صرف او صرف تفضل او احسان الهي وو او په عین حال کي زمونږ د شکر امتحان ؤ، لکن دوی هغسي ونه کړه او دعوت ته د موسی علیه السلام او معجزاتو باهره وو ته دده يې په نظر د سحر وکتل او عصیان او کفر ته يې دوام ورکړی، اخذتهم السنة وغيرها من الآفات لشوم اعمالهم عقوبة، نو دوی ته څکه خدای پاک ددوی د تطیر بموسی داسي وویل.

﴿أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ۝١٣١

آګاه اوسه چي طائر او شوم ددوی عند الله دی چي کفر او عصیان دی لکن ډېر خلګ په خپل شوم نه پوهېږي چي خپل شومي په بل پوري تړي کما قال قوم فرعون.

فائده سنیه: في لفظ الطائر والطيرة، پوه سه! چي د طیر معنی بدفالي ده والاسم المشتق منه الطيرة وهو الفال الردي واصلي ذالک ان العرب في الجاهلية یو کار یا سفر چي به يې کاوه په مرغه يې فال کاوه، نو یو سړی چي په یو مقصد پسي تلی او یو مرغه به يې خپل ولاړ کړی، نو هغه مرغه پر راسته طرف دده تېر

سو نو ده به مبارک او نېک فال وباله یعني دا کار کېږي او زما مقصد تر سره کېږي، دې ته دوی سانح وایه، او که به مرغه پر چپه (کینړ) طرف دده تېر سو دوی به بد فالي په کوله او دا به ویل چي دا کار نه کېږي، او دې ته دوی بارح ویل نو دی بیرته کورته راتلی، لکن دا لفظ که څه هم په مرغه کي مستعمل سو لکن وروسته عام سو و هر شي ته چي نېک فالي او بد فالي په کېږي که څه هم مرغه نه وي، لکن علیه الصلوة والسلام طیره باطله بللې ده او داسي یې ویلي دي "الطیرة شرک" درې واره یې دا خبره وکړه.

پوه سه: چي شرک یې په دې اعتبار وبلله چي ددوی دا عقیده وه چي طیره ودوی ته جلب د نفع او دفع د ضرر کوي، نو چي دوی په مقتضی د طیره عمل وکړی، نو خدای پاک ته یې شریک پیدا کړی، وفي المحیط اذا صاحت الحمامة فقال رجل یمیت المریض الذي في الدار المذکورة کفر القائل عند بعض المشائخ، واذا اخرج الرجل من داره الی السفر فصاح العقعق فرجع من سفره کفر ایضاً عند بعض الفقهاً، په حدیث صحیح کي راغلي دي "الشوم في المرئة والفرس والدار، شوم المرئة سوٴخلقها او غلاً مهرها وقیل ان لاتلد چي وچه وي، وشوم الفرس عدم انقیاده لصاحبها، وقیل ان لایغزی علیه وشوم الدار ضیقها او سوٴ جارها" عکرمه وایي چي په نېز د ابن عباس رضي الله عنه کارګه تېرېدی او د کاغ کاغ نارې یې وهلې، نو سړی دلته ناست ؤ هغه وویل خیر خیر، یعني بد فالي یې په وکړه ابن عباس رضي الله عنه ورته وویل لاخیر ولا شر.

درویش وایي: چي فقهاً ټوله اجماعاً لابأس ان یتفائل بالفال الحسن، ویدل علیه ما روی بأسانید کثیرة ان رسول الله ﷺ یحب الفال ویکره الطیرة" فال حسن دادی چي یوه کلمه حسنه له یو چا څخه واوري مثلاً یو مسلمان په طلب کي د یو شي ؤ بل مسلمان ورته وویل یاواجد ویا نجیح ده نېک فالي په وکړه چي خدای جل جلاله به دا کر وکړي چي زه یې په طلب کي یم، یا یو مسلمان پر یو خوا په سفر ځي یو بل مسلمان ورته وواېي یا راشد یعني یا واجد دی په خوشاله سي او نېک فالي په وکړي، او یا یو سړی مریض وي بل سړی ورته وواېي یا سالم دی

نېک فالي په وکړي فالتفائل بالامور المشروعة مشروع والطيرة منهي عنها، په حديث کي د بخاري شريف راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام په يوه استقا کي قلب الردا وکړه وذکر في الهداية انه کان تفاولاً من حضرت النبوة يعني قلب علينا قحوط المطر کما قلبنا ردائنا وکيفية ذالک القلب مذکور في الفقه وشروح احاديث البخاري فليراجع.

د تاريخ واقعي: په تاريخ کي راغلي دي چي د بعض امرأ المسلمين په زمانه کي به د شپې له خوا ستوري ډېر لوېدل، امير وبېرېدی چي زما د مملکت د زوال يا د تفرق الرعايا خو به دليل نه وي، نو يې منجمين او علمأ راوغوښتل او ورته وه يې ويل چي ددې تساقط النجوم په کثرة تر عادت څه واياست، نو هغو هيڅ جواب ورنه کړی چي د امير دي زړه په پوړه سي، نو جميل چي يو شاعر ؤ داسي يې وويل:.

هذى النجوم تساقطت .... لرجوم اعدأ الامير

نو امير نېک فالي وکړه په دې شعر سره او زړه يې مطمئن سو او شاعر ته يې ښه انعام ورکړی.

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝۱۳۲

وويل فرعون او قوم دده و موسی عليه السلام ته هر شی چي ته راتګ په هغه سره وکړې د يوې معجزې او د علامې څخه پر صدق ستا په دعوی کي د نبوت چي ته سحر وکړې په هغه يعني پر سترګو زموږ او اشتباه وکړې پر موږ او موږ واړوې له دينه زموږ، نو نه يو موږ تالره مصدقين په دعوی کي د رسالت.

پوه سه: چي ضمير د مذکر و "مهما" ته راجع کول يعني به او بيا ضمير د مؤنث ورته راجع کول يعني بها په اعتبار د لفظ مهما چي مفرد مذکر دی او په اعتبار د معنی د مهما چي مراد څني آيات دی چي جمع مؤنث ده.

سوال: دوی څرنګه و ما آتی به موسی عليه السلام ته آيت ووايه او سره ددې آيت خو معجزې او دليل ته د صدق وايي او دوی خو هغه ما اتی به موسی دليل او معجزه نه بلل؟

ځواب: تسمیه په آیت سره پر زعم د موسی علیه السلام وه چي آیت یې بللی او یا یې استهزاءً ایت ورته وویل لا لاعتقادهم ذالک، ولذالک قالوا لتسحرنابها، نو موسی علیه السلام چي دوی دا دردناکه خبره ورته وکړه دوی ته یې ښېرا وکړه.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ

نو موږ راواستوی پر دوی طوفان یعني ډېر باران چي سړی به کور ناست ؤ او به به یې حلق ته رسېدلې او ملخان چي ددوی کښتونه به یې خوړله او شپوږۍ چي ددوی د غنمو په دانو کي به پیدا کېدلې او غنم دانې به یې خوړلې او خالي پوستکي په پاته کېدل، او هر طعام او اوبه چي په دوی خوړل او یا به یې اوبه څیښلې په هغو کي به چنگوښي وې، حتی چي هره گوله د ښوروا وغیره چي به دوی پورته کړه پر هغه به چونگوښه ناسته وه، او د لوښي سربسته اوبه چي به دوی څیښلې چونگوښه به پکښې وه، او هري اوبه چي به دوی څیښلې سري ويني به وې او دا آیات مفصلات وه.

پوښتنه: چي لفظ د آیات مفصلات حال دی له مذکوره شیانو څخه او د مفصلات معنی بعض مفسران داسي کوي لایخفی علی العاقل انها من عندالله ددوی د تعذیب د پاره، او بعض وایي چي مذکوره شیان یو له بله څخه په جلا جلا وختو کي پر دوی راتله چي د هرو دوو تر منځ به یوه میاشت او بعض وایي چي امتداد د هر عذاب خو به یې یوه هفته وه او فصل په منځ کي د دوو آیتو به یوه میاشت ؤ، تفصیل الآیتین (۱) مهما اسم شرط دی دوو فعلو ته جزم ورکوي کقولک ومهما تفعل افعل، هر کار چي ته یې کوې زه یې کولای سم (۲) طوفان هر ډېر باران او سېل ته وایي چي کښتو او کورونه د خلگو خرابوي (۳) د جراد ترجمه حسیني په ملخ پرنده کړې ده قالوا لیس في الحیوة اکثر فساداً د اقوتو د انسانانو تر ملخانو.

مسئله: اجمع المسلمون علی اباحة اکله قال الآئمة یحل اکله سواء کان حتف انفه یعني په خپله او یا یې څوک حلال کړي یا یې مجوسي ښکار کړي یا مسلمان، والدلیل علی عموم الحدیث الصحیح قال رسول الله ﷺ احلت لنا

دمان الكبد والطحال وميتتان السمک والجراد (۴) ځيني لکه قبلاً تېره سوه په شپوړي د غنمو چي سبوس يې هم بولي، او تفسير حسيني په ملخ پياده ترجمه کړې ده چي په پښتو يې تمبل ملخ بولي او کرک بازان يې کرکانو ته ورکوي، او ځيني مفسران وايي چي لوی منګوړان دي چي قردان يې هم بولي جمع د قرد، دا منګوړان آفت ؤ چي ددوی پر اوښانو به مسلط ؤ، ضرب المثل اسمع من قراد فلانی ښه اوري تر منګوړ، عرب وايي چي منګوړ د اوښ د پښو ترپې د يوې ورځي له منزله څخه اوري، نو لاري ته په حرکت سي چي قافله د اوښانو راسي پوري ومښلي يعني د ښځو اوښو په غولانځو پوري، او حسن بصري رحمة الله عليه دا لفظ قمل وايي بفتح القاف وسكون الميم چي مراد دغه شپوږي دي چي په بدن او وېښتانو کي د انسانانو پيدا کېږي چي صفايي د بدن او وېښتانو نه کوي.

تجربه غريبه: ښځه چي حامله وي او څوک دا غواړي چي دا معلومه کړي چي حمل به نر وي او که به ښځه، نو يوه شپږه راواخله د لوی يا د کوچني په لاس کي يې کښېږده او حامله ښځه دي په زوره شيدې پر ولوشي، نو که شپږه ژوندۍ تر شيدو ووتل، نو حمل يې ښځينه دی او که نه ووتل حمل يې نر دی، والله اعلم وما جربته انا (۵) ضفادع جمع د ضفدع ده على وزن خنصر وهو الاشهر الصحيح من حيث اللغة، او بعض خلګ چي يې په فتحه د دال وايي مثل درهم خليل پر هغه انکار کړی دی.

درويش وايي: چي د چونګوښي ډېر اقسام دي ابن سيناً وايي که يو کال تر عادت بالا چونګوښي پيدا سي تر هغه وروسته وبا نازلېږي.

سوال: دا خبره اخبار بالغيب نه دی که څه رنګه؟

ځواب: دا خبره د ابن سينا د تجربې له کبله ده لکه ډاکټران چي وايي چي دا شربت يا ګولۍ د فلاني مرض دوا ده، وفي الوقعات المحمودية ان روية الضفدع في المنام نقصان خفي في ماله (۶) د طوفان ترجمه دمخه موږ ذکر کړه لکن بعض اصحاب التواريخ الاسلامية وايي چي پر قوم د فرعون اته ورځي مسلسل باران ووريدی سره د ظلمة شديدة چي هيڅ څوک له کوره نه سوای وتلای، او

اوبه ددوی کوروته ورننوتلې حتی چي تر غاړو پوري د هر سړي ورسېدلې، او په کورو د بني اسرائیلو اوبه نه ننوتلې که څه هم کورونه د قوم فرعون او بني اسرائیلو سره ګډوډ وه او دا د باران اوبه یې پر زراعتي مځکو یعني د فرعون د قوم ودرېدلې چي دوی یې له کښت څخه منع کړه او اووه ورځي دا سلسله جاري وه (۷) فرعونیانو او په خپله فرعون هم موسی علیه السلام ته وویل چي ته خواست وکړه وخدای جل جلاله ته چي دا باران زموږ څخه دفعه کړي موږ به پر تا ایمان راوړو او بني اسرائیل به درسره کړو هري خواته چي یې بیا یې، نو موسی علیه السلام خواست وکړی باران ودرېدی نو پر مځکه داسې رنګارنګ واښه راشنه سوه چي دوی په ژوند نه وه لیدلي، نو فرعونیانو به په خپلو منځو کي سره ویل چي باران زموږ د پاره نعمت سو، نو بیا یې و موسی علیه السلام ته وویل چي قسم دی که موږ پر تا ایمان راوړو ونقضوا العهد او پر خپل کفر سالم یوه میاشت باقي وه (۸) بیا خدای پاک د موسی علیه السلام په ښېرا پر دوی مچخ مسلط کړل داسي په زرهاو ملخان وه چي یو پر بل به سره لوېدله یو ګز پوړ ته سوله و اکلوا زروعهم وثمارهم بلکې د لرګو دروازې یې هم وخوړلې او د فرعونیانو کالي یې هم وخوړله او د بني اسرائیلو په کورو نه ورننوتل، په یو حدیث کي چي مظهري نقل کړی داسي راغلي دي چي د هر ملخ پر ځیګر به نوشته وه جند الله الاعظم یعني لوی لښکر د خدای جل جلاله، بیا دوی لکه مخنی وعده موسی علیه السلام ته ورکړه یعني الایمان بک وارسال بني اسرائیل معک، نو موسی علیه السلام صحرا ته ووتی او په لکړه به یې ملخانو ته اشاره کوله نحو المشرق والمغرب، نو ټوله مچخ ورک سوه فلم یبق جرادة واحدة چي ددوی په مځکو کي اووه شبانه روزه تېر کړي وه، نو د فرعونیانو په بعض اطرافو کي څه واښه او کښتونه باقي وه، نو دوی سره وویل چي دا واښه او کښتونه سږ کال زموږ بس دي، نو موسی علیه السلام ته یې بیا ځواب ورکړی چي موږ پر تا ایمان نه راوړو او نه بني اسرائیل درسره کوو ونقضوا العهد، نو بیا د موسی علیه السلام په ښېرا خدای پاک چونګوښي مسلطي کړې، نو ددوی کورونه له چونګوښو څخه ډک سوه او لوښي یې هم ډک سوه، نو یو چا چي به د لوښي سره لځ کړی د اوبو یا

د طعام نو چونگوښي به پکښې وې، او یو سړی چي به ناست و چونګوښي به یې تر زنې پوري وې او که په سړي اراده د خبرو کړې وای، نو چونګوښه به یې خولې ته وروغورځېدله، او د ددوی په کټو کي به چونګوښي موجودي وې، فیفسد علیهم طعامهم، او یو سړی چي به پرېوتی چونګوښي به پر سپرې سوې خوب یې هم نه سوای ځني کولای، او سړي چي به خوله خلاصه کړه چي یو طعام وخوري، نو چونګوښه به تر ګولې دمخه په خوله ورننوتل او کټو چي به یې پر اور باندي کړه د چونګوښنو به ډکه سوله الی غیر ذالک، نو دوی چي له دې عذاب څخه تنګ سوه، نو موسی علیه السلام ته یې بغاري کړې چي ته خدای ته سوال وکړه چي دغه عذاب زموږ څخه دفعه کړي نتوب ونؤمن بک ونرسل معک بني اسرائیل، او بیا رجوع و کفر او عصیان ته نه کوو، نو موسی علیه السلام ددوی وعدې واخستې او سخت سخت قراردادونه یې ځني واخستل، نو د موسی علیه السلام په خواست چونګوښي دفع سوې چي د یوې شنبې له ورځي څخه تر بلې شنبې تر ورځي پوري پر دوی مسلطي وې، نو یوه شپه دوی په ښه عافیت کي ژوند وکړی.

(۹) بیا دوی خپل عهود او وعدې د موسی علیه السلام سره ماتې کړې و عادوا الی کفرهم، بیا موسی علیه السلام له خدای پاک څخه بل عذاب وغوښتی هغه چي خدای پاک پر دوی باندي په صورت د وینو مسلط کړی حتی رود نیل به د وینو بهېدی، او ددوی د څښلو اوبه به ویني ګرځېدلې، نو دوی چي به د څاهانو او د ولو اوبه راواخستې وجدوا دماً عبیطاً تازه سرې ویني به وې فشکوا الی فرعون فقال قد سحرکم، نو قوم و فرعون ته وویل کیف سحرنا او موږ نه پیدا کوو په څاهانو او چینو کي مګر خالص ویني، تر دې اندازې پوري چي په یوه لوښي کي به اوبه وې د پاره د تجربې اسرائیلي او قبطي به په یوه وار خوله پر کښېښول د اسرائیلي خوا به خالص اوبه وې او د قبطې خوا به سرې ویني وې، او تر اندازې پوري معامله د وینو ورسېدله چي یوې ښځي به د آل فرعون د ډېري تندي له کبله اسرائیلي ښځي ته وویل چي ته خو ستا له ژي (ګوډي) څخه یو څه اوبه زما ژي ته واچوه یعني اسرائیلي ښځي به خالص اوبه ورواچولې د هغې په ژي کي به خالص سرې

وینې وګرځېدلې، تر دې اندازې پورې د خدای ﷻ قدرت ورسېدی چې قبطي ښځې به اسرائيلي ښځې ته وویل چې ته ستا په خوله کې اوبه راواخله او زما په خوله کې یې واچوه، اسرائيلي ښځې چې په دغسې وکړه نو د قبطي ښځې په خوله کي به اوبه سرې وینې وګرځېدلې، راوي وايي چې فرعون عليه اللعنة تږی سو په اوبو خو خبر ؤ چې وینې ګرځي، نو مجبور سو چې د لندو درختو بلګونه به یې ژوول چې د تندي دفعه په وکړي نو چې وبه یې ژوول هغه اوبه به ده ته تروې او سختې ترخې وګرځېدلې فمكثوا في ذالک سبعة ايام من سبت الى سبت (۱۰) بیا فرعون او قوم دده و موسى عليه السلام ته راغله او ورته وه یې ویل چې ته خدای ته سوال وکړه چې دغه عذاب د وینو زموږ څخه پورته کړي، نو موږ به پر تا ایمان راوړو او بني اسرائيل په د تا سره درسره کړو هرچېرې چې ځې، نو هغو چې عذاب د وینو خدای پاک پورته کړی، یوه میاشت یې بیا په عافیت کې تېره کړه وروسته خدای پاک وايي.

فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿۱۳۳﴾

دوی بیا کبر وکړی له ایمان راوړلو څخه پر موسى او دوی وه قوم مجرمین، یعني عادتهم الجرم على الجرم، والتكذيب على التكذيب.

تبصره: درویش وايي: چې ددغو آفاتو چې پر فرعون او پر قوم دده مسلط ګرځېدلي وه او په قرآن كريم کي ذکر سوي دي، نو که څوک انکار له یوه څخه هم وکړي کفر دی لانه تكذيب للقرآن، واما تفاصيل تلک الآفات لکه موږ چې ذکر کړي په کتابو کي د تفاسیرو مذکور مع الاختلاف بين التفاسير في الاختصار والاطناب، او د تفاسیرو د اقوال استناد یا و سید المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنه ته دی یا و قتاده ته یا عکرمه ته یا کلبي ته وغیرهم رحمهم الله تعالى ته دی فالانكار عليها بدعة وغير جائز.

سوال: په تفصیل کي بعض حیرت انګېزه واقعات وي نو د هغو په باره کي ستا څه نظر دی؟

ځواب: دا قرآني يعني په قرآن کي ذکر سوي آفات وارده پر فرعونیانو ټوله

حیرت انګېزه آفات دي، نو د عقل ادراک قاصر دی، نو درویش ددې په باره کي بې تسلیمه بل څه نظر ظاهر کي لان الافات المذکورة کلها صادرة بقدرة العزیز المتعال لا ینبغي للعاقل بل لایجوز اظهار النظر لان العقل قاصر وقدرة الله تعالی عن امثال هذه اعلی واجل والتسلیم اسلم طریقة الناظر.

پوه سه: چي بعض جاهلان کتب فروشان او د پلار د ازار عاق کسان پر درویش د حسد ژبه راباسي او سترګي پټي کړي خوله وازه چي عبیدالله په تفسیر کي داسي واقعات راوړي، او بیا که څوک نصیحت ورته وکړي چي د عبیدالله یې څه هغه خو نقل له تفاسیرو څخه کړی دی پر ناقل خو تصحیح د نقل لازمه ده وبس، حاسد عذر از ګناه بدتر جواب ورکړي چي عبیدالله خو نو سارق دی، خواننده محترم برین جاهل فرق میان نقل وسرقه پوشیده مانده نمیدانند که مبنی دین اسلام همه و همه بر نقل است همګی تفسیرات شما مطالعه فرمائید مثل تفسیر الکبیر للعلامة الفخر الرازي رحمه الله وتفسیر القرطبي وتفسیر روح المعاني وتفسیر المدارک وتفسیر المظهري وتفسیر روح البیان الی غیر ذالکدر همګی های این تفاسیر نقلیات بسیار بنظر شما می آید شما مهربانی کرده مقدمه درالمختار مطالعه نمائید که چه قدر از حاسدان نالیده، درویش میګوید که حسد رسم قدیم است اول که حسد همراه کبر سرزدشده از ابلیس لعین بوده ثم وثم الی الآن اګر حسد نمی بودی علاج آن بسید البشر ﷺ خداوند متعال درسورة الفلق نیاموختی "قل اعوذ برب الفلق" الی ان قال ومن شر حاسد اذا حسد.

و لا انا من قید الحسوبآمن   و لا طاعن یعیب ولا یتدبر
هم یحسدونني وشر الناس کلهم   من عاش في الناس یوما غیر محسود

به تاریخ ابن سعد رحمه الله آمده است که یک شخص از عالم بزرګ وکلان بغداد فرسید که شما درباره بغداد چه نظر دارید که کدام چیز دربغدادنباشد پس وضع بغداد خوبتر میګردد آن عالم حاسد ګفت شراب خوری وزنا ومذهب ابی حنیفه پس اینچنین علمای کبار صاحب المذهب که زیر بار حسد حاسدان آمده اند که

عبید الله درصف تعالی آنانست از حاسدان خود چه گله نماید، بلکه شادان باید باشد که حسنات حاسدان از دفتر ایشان محو شده به او می آید.

درتاریخ بلکه درکتب تفاسیر و احادیث شریفه خوانده باشی که انکار علمأ یهود که دین حضرت البشر ﷺ قبول نمیکردند مبنی آن حسد وحب الجاه والجلال بوده "یعرفونه کما یعرفون ابنائهم" درشان ایشان نازل شده، دربخاری آمده که وقتیکه عبدالله بن سلام رضی الله عنه که عالم برجسته یهود بودند باپسران عم شان ایمان اوردند، امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه روزی از عبدالله رضی الله عنه پرسید درآیت "یعرفونه آه" که شما چه طور بودید عبدالله رضی الله عنه گفت که شناخت من بحضرت الرسالة بالاتر بوده از شناخت پسرخود، عمر رضی الله عنه گفت چرا؟ عبدالله رضی الله عنه گفت که شناخت من بحضرت الرسالة از جهت کتاب الله تورات بوده که درو هیچ گنائش کذب نبوده یعني معرفت من بحضرت الرسالة ﷺ از نعوت او بوده که درتورات مذکور بوده، و اما پسر من چه یقین دارم که درواقع پسر ما است چراکه امکان دارد که ما درپسر من خیانت کرده باشد، یعني زنأ، پس عمر رضی الله عنه سر عبدالله رضی الله عنه را بوسیده که ایمان همان طور باید بود، ،ع... این سخن پایان ندارد

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ

درویش وایي: چي اکثره مفسرین پر دې رایه دي چي مراد له رجز څخه هغه مذکوره عذابونه من الطوفان وغیره لکن سعید بن جبیر رضی الله عنه وایي مراد له رجز څخه طاعون دی چي شپږم عذاب دی چي دمخه نه دی ذکر سوی چي په دې طاعون اوویا زره کسان په یوه ورځ مړه سوه، نو تر ماښامه یې په دفن اخته وه.

درویش وایي: چي دلته بحث د قبطیانو په عذابو کي ؤ، ځکه صاحب د روح البیان په تفسیر کي د رجز وایي ای العذاب المذکور من الطوفان وغیره وهکذا فسره السید الآلوسي، او تفسیر مظهري هم داسي ویلي دي ای جنس العذاب من الطوفان وغیره، واما الطاعون الذي ذکره سعید بن الجبیر رحمة الله علیه مخالف دی له هغه حدیث څخه چي روایت یې اسامه بن زید کړی دی، او بخاري، مسلم او ترمذي ذکر کړی دی قال قال رسول الله ﷺ الطاعون رجز علی بني اسرائیل

الى اخير الحديث والله اعلم بالصواب وعنده علم ما في الكتاب.

پوه سه: چي د سعيد بن جبير رضي الله عنه پر قول دا سوال هم واردېږي چي پر تقدير د سعيد بن جبير رضي الله عنه دا قول چي دى وايي چي دا شپږم عذاب ؤ چي دمخه نه دى ذكر سوى حاصل د سوال دادى چي په سابقه آياتو كي خو نهه (۹) عذابه ذكر سوي دي او دا طاعون چي ورسره ضم كړې خو لس عذابه گرځي وهو يخالف صريح قوله تعالى "ولقد آتينا موسى تسع آيات آه"

درويش وايي: چي ددې سوال ځواب ځيني مفسرينو په يحتمل وليت سره وركړى دى چي په عالم التوجيه كي ډېر بارد جواب دى والله اعلم.

علامه بغداد السيد محمود الآلوسي رحمة الله عليه په خپل تفسير روح المعاني كي وايي په تفسير كي د رجز د ابي عبدالله رضي الله عنه څخه په روايت چي دا رجز سره واوروه چي هيڅ چا له قوم څخه د فرعون نه وليدلى نو ډېر خلگ تر لاندي مړه سوه انتهى.

درويش وايي: چي پر دې تفسير هم هغه سوال واردېږي لكه پر تفسير د ابن جبير رحمة الله عليه چي دا عذاب خو دمخه نه و ذكر سوى، نو دا عذاب و هغو عذابو ته ورضم كړي، نو خو عذابونه لس گرځي وهو يخالف قوله تعالى ولقد آتينا موسى تسع آيات الخ.

درويش وايي: چي د تفسيرو سره سره هغه اول تفسير اولى او ارجح دى يعني چي مراد له رجس څخه هغه نهه عذابونه دي پر قوم د فرعون مسلط سوي المذكورة في الآيات السابقة من الطوفان والجراد والضفادع الى اخيرها.

قَالُوا يٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ

(قالوا) يعني فرعون وقومه يعني في كل مرة من وقوع الرجز هكذا فسره اكثر المفسرين، اې موسىٰ ته دعا وكړه زموږ د پاره يعني په رفع كي د عذاب.

پوه سه: چي حرف جر متعلق دى په "ادع" پوري او ما مصدريه دى، والمعنى بعهده تعالى عندك والمراد به هو النبوة كما قال عطأ رحمة الله عليه.

پوښتنه: نبوت ته ولي عهد وايي؟

ځواب: عهد ويل خو له جهته د مبالغې دى، ولي چي اصلاً معهود به دى فانه تعالى لما بعثه رسولاً اوصاه بتحمل اعبأ الرسالة والشفقة والرفق بالناس ومن مقتضى الرفق الدعأ لهم برفع البلأ عنهم، او يا كلمه د ما موصوله ده اى بالذي عهد اليک من اجابة دعودتک او كشف العذاب منا ان آمنا.

لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ﴿١٣٤﴾

لام موطئه د قسم دى يعني زموږ دي ستا په نبوت قسم وي كه تا لېري او دفع كړى له زموږ څخه دغه عذاب يعني ستا په دعأ خداى ﷻ راڅخه دفع كړى هر آئينه موږ پر تا باندي ايمان راوړو، او موږ په ستا سره استوو بني اسرائيل و شام ته، يعني ستا دوې مطالبې وې زموږ څخه چي ايمان او ارسال د بني اسرائيلو د تا سره وشام ته هغه موږ پوره كوو.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

هروخت چي موږ په دفع كړى يعني پورته به مو كړى يعني په دعأ د موسى له دوى څخه عذاب تر وخته پوري د اجل چي په علم كي د خداى ﷻ ؤ، چي دوى په و هغه اجل ته رسېدونكي دي چي وخت د غرق دى يا د مرگ.

پوه سه: چي "اذا هم ينكثون" جواب دى د "لما" يعني بعد كشف العذاب عنهم، نابيره به دوى خپل وعده ماته كړه نه به يې ايمان راوړى بلكې پر كفر به يې اصرار وكړى او نه به يې بني اسرائيل ازاد كړه، د نابيره معنى داده چي بيله تأمله به يې نقض العهد وكړى او په خپلو وعدو كي به يې فكر نه واهه.

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِي ٱلْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾

نو موږ لقمت وركړى او كسات د كفر مو واخستى، اصل معنى د لقمت عذاب دى، نو موږ دوى ټوله قبطيان يعني سره د فرعونه غرق كړه په درياب كي چي پاى يې چا ته نه دى معلوم، والمشهور هو النيل وقيل بحر قلزوم، دا انتقام په سبب ددې ؤ چي دوى تكذيب د آياتو زموږ كاوه يعني هغه معجزې چي پر لاس د موسى ؑ موږ ودوى ته ښكاره كړې او دوى وه له هغو آيتو څخه غافله.

سوال: دوی هغه آیات په خپلو سترګو ولیدل، نو حکم د غافلین پر دوی څرنګه دی؟

ځواب: چونکه دوی په مقتضی د آیاتو چي ایمان دی عمل ونه کړی، نو لکه د هغو څخه غافل کما مر مثل ذالک في سورة البقرة في تفسیر قوله صم بکم عم الخ.

درویش وایي: چي ددې پوره مصداق د جزأ سیئة سیئة بمثلها، په مجمله توګه بیان د غرق د فرعون او د قبطیانو چي خدای پاک امر کړی موسی علیه السلام چي بني اسرائیل له مصره وباسه، نو په امر د موسی علیه السلام د بني اسرائیلو ټولي ښځي امر سوې چي له هغو ښځو څخه د قبطیانو چي تاسي یې د کورو خدمتونه کوئ زیورات په عاریت وغواړئ په بهانه ددې چي په موږ بني اسرائیلو کي یو واده دی، نو هغسي دوی وکړه، نو خدای جل جلاله موسی علیه السلام امر کړی چي په اول کي د شپې تاسي له مصره ووځئ، چي تعداد یې شپږ لکه تر، ښځي، لویان او کوچنیان وه، نو سهار فرعون ته خبر ورسېدی چي بني اسرائیل د شپې ښتېدلي دي، نو فرعون په یو کروړ او دوه لکه نفرو پسي ووتی، چي لمر راوختی د لېري یې سره ولیدل، موسی علیه السلام ته خدای پاک امر وکړی چي دریاب یا رود دوولس ځایه په لکړه ووهه په سبب د اسباطو د بني اسرائیلو حتی وروسته تر ضرب د موسی علیه السلام د خدای په قدرت دوولس وچي کوڅې پیدا سوې، وروسته فرعون او قوم یې را ورسېدل هغه ټوله په دغو کوڅو ورداخل سوه، موسی علیه السلام دریاب په لکړه وواهه اوبه رواني سوې، فرعون او فرعونیان ټوله همه وهمه غرق سوه.

پوښتنه: د فرعون د قوم شمېر تا ډېر لوړ نه کړی بیان؟

ځواب: ما خو نه دي شمېرلي لکن د تفاسیرو په کتابو کي هم دومره ښوول سوي دي او باید دغونه وي، ولي چي فرعون خبر سو په تېښته د بني اسرائیلو امان چي دده صدر اعظم ؤ د شپږ لکو کسانو پر مقدمة الجیش یې واستاوه او فرعون ورته وویل چي ته چټک ځه "وارسل فرعون في المداین حاشرین ان هؤلأ لشرذمة وانهم لنا الی اخیر الآیة" نو چي فرعون پر مقدمة الجیش چي هغه په اصطلاح د جنګي لښکر یو څو محدود کسان وي تاچي د نور لښکر د پاره کار

سازي وکړي، او ده بیا په خپلو ښارو کي جمع کونکي واستول چي ټوله رعیت را وبولي او د شپږو لکو بني اسرائیلو شرمه قلیله یعني یوه کوچنۍ ډله یې وبلل، نو باید دده ټوله عسکر او رعیت دده دومره وي لکه مفسرینو چي بیان کړي دي او درویش یې نقل وکړی والله اعلم بالصواب.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۖ

او موږ په میراث ورکړه هغه قوم ته چي مراد ځني بني اسرائیل دي چي په خوا یعني په زمانه کي د فرعون د سلطنت ضعیفان او بېچاره ګان ګڼل کېدل، یعني لکه مریان فرعون به ددوی نر او ښځي داسي استعمالول او زامن به یې ځني ذبح کول او په ښځو به یې د قبطیانو د کورو خدمتونه کول، اطراف مشرقي د ځکي او اطراف مغربي د ځکي هغه مشارق او مغارب چي موږ برکت اېښی ۇ په هغو کي په بهاندو رودو او ولو او مېوه داري درختي لکه انګور، انار زیتون او نوري مېوې او فراخي د رزق او ښښه کلي یعني ارض مصر والشام واردن او فلسطین وغیرها.

اعرابي فائده: د "قوم" لفظ مفعول اول دی د "اورثنا" او مشارق الارض آه مفعول ثاني دی د اورثنا او الذین سره د صلې صفت دی د قوم.

پوه سه: چي وروسته تر عمالقه وو او وروسته تر فراغنه وو ټوله مذکوره ځکي د بني اسرائیلو په لاس ورغلې او دوی په هغو کي قرار او سکونت اختیار کړی.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ

پوه سه: چي "حسنی" مؤنث ده احسن صفت د کلمې دی، یعني پای او درجه تکمیل ته ورسېدل پر بني اسرائیلو په سبب ددوی صبر پر شدائدو د فرعون، کلمه د بأ سببیه ده او کلمه د ما مصدریه ده، یعني مواعید چي خدای پاک ددوی سره کړي وې چي عبارت د کومک او تمکین في ارض المصر پوره یې کړې، چي کلمه حسنی په دې عبارت قرآني کي راغلې ده "عسی ربکم ان یهلک عدوکم ویستخلفکم في الارض" په هم دې سورت کي، او په سورت قصص کي

په دې عبارت راغلې ده " وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾

ژباړه: او موږ اراده وکړه ددې چې موږ احسان وکړو د هغو کسانو سره چې دوی ضعيف ګڼل سوي وه په ځمکه کي يعني د مصر، د فرعون او د قبطيانو له خوا څخه چي بني اسرائيل وه او موږ وګرځول دوی امامان يعني مقتديان او موږ يې وګرځوو ميراث خواره د فرعونيانو او موږ قدرت ورکړی و ودوی ته په مصر او اطرافو کي او موږ ووينو په فرعون او هامان او په لښکرو ددوی هغه شی چي دوی څني ببرېدله.

وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُۥ

او موږ خراب کړه هغه شيان چي فرعون او قوم دده کوله يعني القصور العالية كقصر هامان وغيرها.

پوښتنه: خدای پاک خو دمخه وويل و اورثنا القوم الآية، نو ددې قصورو د تخريب به څه وجه وي، او څه حکمت الهي دی چي مصر يې سره د قصورو د فرعون وقومه و بني اسرائيلو ته ونه سپاره؟

ځواب: هغه مناسب د حاله سره د بني اسرائيلو چي مؤمنان وه هغه خو يې نه دي خراب کړي لکن هغه چي متکبرين وه او متجبرين عمارات عاليه وه هغه يې خراب کړه تاچي په مؤمنانو کي چي بني اسرائيل وه تبجر او تکبر پيدای نه سي په سبب د غو قصورو عاليه ؤ د فرعونيانو لان المسكن والمبلس والمفروش لهما تاثيرات.

وَمَا كَانُوا۟ يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

او هغه مېوې پر مناګانو پورته کړي وې من الثمار والاعناب وهذا قول الحسن البصري رحمة الله عليه، او يا معنی داده ماكانوا يرفعون من الابنية والقصور فهذا بمنزلة البيان كقوله ماكان يصنع فرعون وقومه، وهذا قول مجاهد رحمة الله عليه.

درویش وايي: چي تر دې ځايه پوري قصه د فرعون وقومه پای ته ورسېدله او س خدای پاک هغه قصه کوي د امور شنیعه چي بني اسرائیلو احداث کړی و وروسته تر دې چي خدای پاک احسان وکړی پر دوی د لوی لوی نعمتو کمامر او دوی په خپلو سترګو ولیدلي معجزات د موسی علیه السلام په وخت کي د مقابلې د فرعون، نو دوی باید لوی عبرت اخستی وای.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ٱلْبَحْرَ

موږ تېر کړه بني اسرائیل تر دریاب.

پوه سه: چي "جاوز" له بابه څخه د مفاعل دی لکن په معنی د جاز مجرد دی یقال جاز وجاوز بمعنی واحد وجاوز الوادي اذا قطعه ومعنی جاوز بغیره البحر عبر به یعني تر پوري يې ايستی، فالبأ في قوله ببني اسرائیل آه للتعدیة، قال الحسیني وبگذرانیدم بني اسرائیل را از دریا بسلامت.

اختلاف: بعض علمأ وايي چي مراد له بحر څخه رود نیل دی وهو المشهور، روح البیان وايي چي دا شهرت غلط دی بلکې مراد بحر القلزوم دی وفي القاموس القلزوم کقنفذ بلد بین مصر ومکة قریب الطور والیه ینسب بحر القلزم لانه علی طرفه، په یوه روایت کي راغلي دي چي صحیح روایت دی چي موسی علیه السلام او قوم دده له دریابه په سلامتي تېر سوه هغه ورځ د عاشوره وه، نو ټولو بني اسرائیلو روژې ونیولې شکراً لله تعالی في الانجا من فرعون.

فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ

نو دوی ورغله پر یو قوم چي دا قوم د عمالقه کنعانینو وو، او علامه زمخشري وايي قبیلة بمصر، او بعض وايي چي د لحم قبیله وه من الیمن او له دغي قبیلې څخه د عربو بادشاهان وه په جاهلیت کي.

يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ

چي دوی به همېشه کاوه عبادت د دغو بتانو، قیل في تاج المصادر "العکوف" گرد چیزی در آمدن ودر جای مقیم شدن.

قَالُوْا يٰمُوْسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ؕ

بني اسرائيلو وويل اې موسى عليه السلام موږ ته هم وګرځوه يو معبود بت چي موږ به يې عبادت کوو لکه دې قوم لره چي معبودان بتان دي.

سوال: په دې وينا سره دوى نه سوه کافران چي د بتانو عبادت يې غوښتى او خداى جل جلاله لره يې شريک جائز وباله؟

ځواب: بغوي رحمة الله عليه وايي چي ددې خبري شک نه ؤ د بني اسرائيلو له خوا په وحدانيت کي د خداى جل جلاله بلکي معنى او غرض ددوى دا ؤ چي يو شى زموږ د پاره واى چي موږ يې عبادت کولاى او خداى جل جلاله ته مو د هغه په عبادت سره تقرب کولاى، وهذا القول صادر منهم لكمال جهلهم ولخفة عقولهم وكذا قال لهم موسى.

قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

تاسي يو قوم ياست چي ناپوهي خبري کوئ، موسى عليه السلام دوى ته دا خبره د تعجب له لاري وکړه، يعني وروسته تر دې چي تاسي د فرعون آيات او معجزات وليدلې، نو اوسنى خبري ستاسي د جهالت سره ناشي ده.

اِنَّ هٰۤؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيْهِ وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۹﴾

په تحقيق دغه قوم چي د بتانو عبادت کوي هلاک کرده شده دي هغه څه چي پکښي بخت دي، يعني بت فرستي او باطل دى هغه عمل ددوى، که کلمه د ما مصدريه سي او که ما موصوله سي، نو عائد و "ما" ته محذوف دى اى ما يعملونه.

پوه سه: چي د "متبر" څخه دا معلومه سوه چي خداى جل جلاله به دغه دين ددوى ورنړوي او بتان به يې ټوټه ټوټه سي بقدرته تعالى او د باطل حاصل دادى چي دا بت پرستي دوى نه نژدې کوي و خداى جل جلاله ته بلکې دا عبادت د بتانو ددوى بعد المشرقين له خدايه لېري کوي کما قال مشركوا مكة انما نعبدهم ليقربونا الى الله زلفى، موسى عليه السلام ورته زياته کړه.

قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْكُمْ اِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

پوه سه: چي د موسى عليه السلام استفهام د پاره د انکار او توبيخ او تعجب دى د دوى وجهل ته.

ترجمه: آيا غير د خداى زه و طلبه يم ستاسي د معبود په توګه او حال هم دادى چي خداى ﷻ تفصيل دركړى دى تاسي ته پر عالميانو باندي اى عالمي زمانهم، يعني خداى ﷻ تاسي خاص كړي ياست په داسي نعمتو چي بل چا ته يې نه دي وركړي چي آيات ظاهره د تورات دي او معجزات باهره د موسى ﵇ دي، او خلاص والى له قبطيانو څخه چي تاسي يې لكه مريان تر تصرف لاندي راوستلي واست كمامر من قبل، او تاسي مقابله د ټولو نعمتو د خداى ﷻ چي تفضلاً يې ستاسي سره كړې وه چي پر خداى ﷻ واجب نه وه، او تاسي مقابله په دې سره وكړه چي اخس د مخلوقاتو چي اصنام دي د خداى ﷻ په عبادت طلب د شراكت كوي، حافظ شيرازي رحمة الله عليه وايي.

خلق را نيست سيرت پدران همه بر سيرت زمانه روند

په حديث شريف كي راغلي دي چي روايت يې واقد ليثي ﵁ كړى دى، وايي موږ د عليه الصلوة والسلام سره وه تو د حنين غزا ته فمررنا بسدرة موږ ووېل يا رسول الله موږ ته وټاكه يوه درخته ذات انواط لكه چي كفار ذات انواط لري او كفارو به خپلي اصلحې پوري ځړولې چي هغې درختي ته يې ذات انواط وايه او بيا په يې پر هغې درختي طواف كاوه، فقال رسول الله ﷺ الله اكبر دا خو تاسي داسي مطالبه وكړه لكه چي بني اسرائيلو و موسى ﵇ ته ووېل اجعل لنا الهاً كمالهم آلهة انكم لتركبون سنن من قبلكم رواه البغوي، يعني ذات انواط او طواف پر كول هم شرك دى.

وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ

او په ياد كړئ يا بني اسرائيلو هغه وخت چي موږ نجات او خلاصون يې دركړى تاسي ته من آل فرعون يعني د فرعون له قوم څخه د هغه چي قبط وه، نو كلمه د اذ منصوب المحل عامل يې مقدر دى يعني اذكر.

پوه سه: چي يسومونكم جمله مستأنفه ده د پاره د بيان د ما انجاكم منه د پاره، او روح البيان وايي بدل دى.

يُقَتِّلُونَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ﴿۱۴۱﴾

دا جمله بيان دی د سوء العذاب چي در وژل يې په کثرت سره کما هو مقتضى باب تفعيل، زامن ستاسي چي زيږېدل به يعني په سبب د فرعون له خوفه کمامر تفصيله، او ژوندی به يې پرې ښوولې ستاسي ښځي يعني د پاره د خدمت د کورو د فرعونيانو.

سوال: نسأ خو لوی ښځي ته وايي او دوی خو په وخت کي د زيږېدلو ژوندی پرې ښولې؟

ځواب: دا مجاز دی په اعتبار د مايئول اليه کما في قوله "اني اعصر خمراً" او په دغه مذکور عذاب کي تکليف او محنت وُ پر تاسي يا په دغه انجأ کي نعمت وُ.

پوه سه: چي د بلأ معنى ابتلأ او امتحان دی، امتحان د خدای ﷻ گاهي په محنت سره وي چي صبر د بندگانو معلوم کړي او گاهي په نعمت سره چي د شکر حال معلوم سي له جانبه څخه د رب ستا لوی.

وَوٰعَدْنَا مُوْسٰى ثَلٰثِيْنَ لَيْلَةً وَّاَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ

او وعده کړې وه موږ د موسی ؑ سره يعني د ورکړي د کتاب چي تورات دی دېرش شپې او بيا مو پوره کړې دېرش په لسو نورو.

پوه سه: چي ابن ابي حاتم د ابي العالية څخه روايت کړی دی چي دېرش شپې د مياني د مياشتي او لس نوري د لوی اختر له مياشتي څخه ورضم کړې.

پوه سه: چي محي السنة علامه بغوي رحمه الله وايي چي موسی ؑ د بني اسرائيلو سره چي دوی په مصر کي وه وعده کړې وه چي خدای پاک چي زموږ دښمن فرعون هلاک کړي، نو زه به د خدای ﷻ له خوا څخه يو کتاب راوړم چي په هغه کي اوامر او منهيات د خدای ﷻ موجود دي، نو چي خدای ﷻ فرعونيان له منځه يووړه، نو موسی ؑ له خدايه د کتاب غوښتنه وکړه، نو خدای پاک دی امر کړی چي يوه مياشت روژې ونسه، نو چي دېرش ورځي پوره سوې، نو د موسی ؑ د خولې لږ ساه (بوی) ولاړېدی نو يې مسواک وواهه د پاره د تياری د کلام الله، نو

ملکو ورته وویل چي ستا د روژو په ایام کي پر موږ بوی د مشک ولاړېدی او تا فاسد کړی هغه بوی په مسواک وهلو سره، نو خدای پاک دی امر کړی چي لس ورځي نوري روژې ونسه، او خدای پاک ورته وویل چي خلوف د خولې د صائم اطیب دی من ریح المسک، او فتنه د بني اسرائیلو چي د سامري له خوا ورته جوړه سوه کما سیأتي بیانها، په دغه لسو زیاتو ورځو کي جوړه سوه فانظر تفصیلها.

فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِۦٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

نو پوره سو هغه وخت چي خدای پاک ورکړی ؤ د خبرو د پاره او د کتاب د ورکړي د پاره.

وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ ٱلْمُفْسِدِينَ

او وویل موسی علیه السلام چي دی کوه طور ته روانېدی للمناجات و خپل مشر ورور ته چي هارون یې نوم ؤ ته زما خلیفه او جای نشین یې په قوم کي زما او ته اصلاح کوه د امورو د قوم یعني په طاعت د خدای جل جلاله یې امر کوه، او ابن عباس رضي الله عنه وایي چي معنا د اصلح داده چي نرمي ورسره کوه او ته متابعت مه کوه د لاري د فساد کونکو، یعني چي معصیت کوي او یا په منځ کي د قوم فساد کوي یعني د هغو په خوله ته مه کوه بلکي دوی له معصیت څخه ولاري ته د طاعت رابوله او د افساد څخه یې و وصلاح ته رابوله، د "اربعین" لفظ له "میقات" څخه حال دی او لفظ د "لیلة" تمییز دی د "اربعین"

پوښتنه: خدای پاک اربعین لیلة ووایه او یوماً یې نه ووایه حکمت یې څه دی؟

ځواب: قرآن چونکه موافق د کلام او اصطلاح د عربو نازل سوی دی او مدار د عربو د میاشتو پر رؤیت د هلال دی، نو هغه خو ماښام وي، نو ځکه یې لیلة ووایه.

سوال: هارون خو شریک ؤ د موسی علیه السلام سره په نبوت کي لکه په بل ځای کي د قرآن مجید چي قوله د موسی په باره کي د هارون داسي ویلي دي "واشرکه في امري" نو څرنګه موسی علیه السلام پر هارون علیه السلام د خلیفه اطلاق وکړی؟

ځواب: دوه کسه چي په یو شي سره مأمور سي لاینفرد احدهما بفعله الا بامر صاحبه فکذالک قال اخلفني الخ، او بله وجه داده چي اصل په نبوت کي

موسى ؤ هارون السَّلِيَّلاً يې كومكي ؤ، ولهذا ورد في القرآن في موضع آخر نقلاً عن قوله موسى په باره کي د هارون فارسله معي ردئا يصدقني اى معيناً له دې سببه كليم الله موسى السَّلِيَّلاً ؤ او راوړونكى د كتاب هم دى دى، او بله خبره داده چي درجات د انبياً كرامو فرق سره لري كما قال عز من قائل "تلک الرسل فضلنا بعضهم على بعض"

درويش وايي: چي دا سوال او جواب د پاره د علماؤ د ظاهر دى لكن لا اعتراض على الاكابر عند الاكابر، ولي چي اكابر يعني صوفيه كرام رحمهم الله په دې پوهېږي چي حركات د اكابرو يعني الانبياً عليهم السلام په الهاماتو الهيه وو سره او په كشوفاتو قلبيه وو سره دي فحينئذٍ لا اعتراض على التحقيق حتى يحتاج الى التوفيق، وقصة الخضر السَّلِيَّلاً مصاحبة موسى السَّلِيَّلاً حيث قال الخضر السَّلِيَّلاً لموسى السَّلِيَّلاً مافعلته امري اى عن عند نفسي آه، وتفصيل تلك القصة في موضعه.

وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا

نو څه وخت چي موسى السَّلِيَّلاً پر هغه خاص وخت چي خداى پاک ورته ټاكلى ؤ وهو تمام الاربعين كمامر، نو لام د پاره د اختصاص دى او په معنا د "عند" نه دى كما توهم بعضهم والميقات بمعنى الوقت.

پوښتنه: څه حكمت ؤ د خداى پاک چي د موسى السَّلِيَّلاً د پاره يې غر وټاكى باوجود ددې چي فوق السموات العلى او تحت الثرى يو دى عند حضرته تعالى المنزهة عن الجهات؟

ځواب: له دې سببه چي په جبل كي وصف د ثبات سته او د علو او د تفرد عن سائر الارض لان الارض ما استقرت على المأ حتى جعل الله الارض او تاداً لها كما ورد في موضع آخر من القرآن، ولهذا قيل الجبال كراسي الانبيأ والاولياً كالطور لموسى، وجبل غار حرأ لنبينا ﷺ قبل النبوة وغار جبل الثور ايضاً لسيدنا محمد السَّلِيَّلاً حين الهجرة ثلاث ليال، او شرح الصدر د عليه الصلوة والسلام اول وار په غره كي وه چي دى مبارک كوچنى ؤ او د دايي (حليمې) په كور كي ؤ.

درویش وايي: چي د ټولو اولیاْ الکاملين مزارات او قيام گاه چي ما ليدلي دي اکثره په غرو کي دي.

وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ

او خدای ﷻ خبري ورسره وکړې من غیر واسطة الملک وكيفية، او جبرائيل ورسره ؤ لکن د خدای پاک خبري موسی علیه السلام اورېدلي ولذا خص باسم الکلم، ولي چي د نورو انبیاْ کرامو سره په واسطه د ملکي او د کتاب خدای پاک خبري کړي دي یعني په مځکه کي.

درویش وايي: چي قيد د مځکي ما وواْيه له دې سببه چي د نبینا محمد ﷺ سره خبري د خدای پاک فوق السموات العلى یعنې په شپه د معراج هم بېله واسطې د ملکي وې کما ثبت في شروح الاحادیث الشریفة، او دې ته شیخ سعدي په دې بیتو سره اشاره کړې ده ولله دره.

چنان گرم د تیه قربت براند — که درسدره جبرئیل ازوباز ماند
بدوگفت سالاربیت الحرام — که ای حامل وحی بر ترخرام
بگفتا فراتر مجالم نما ند — بماندم که نیروی بالم بماند
اگر یک سر موی برتر فرم — فروغ تجلی بسوزد پرم

وفي الحدیث ثم زج بي في النور فخرق بي سبعون الف حجاب الى اخير الحديث.

درویش وايي: چي تفصيل د معراج نبوي ﷺ به په تفسیر کي د جزء د سبحان الذي اسرى آه په زړه پوري تفصیل سره په دې تفسیر کي راسي ان شاْ الله تعالى العزيز.

قَالَ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَۚ

موسى علیه السلام شوقاً الى رؤية المتكلم جل سلطانه بعد ما سمع كلامه وويل اې ربه زما ته به وويني خپل ځان چي زه پورته وگورم وتاته، حسن بصري رحمه الله وايي چي په موسى علیه السلام کي جوش د رؤية الهي پيدا سو په دې گمان چي رؤية الهي په دې دنیا هم کېدای سي لکه په اخیرت کي.

قَالَ لَنْ تَرٰىنِىْ

خدای پاک ورته وویل چي هر گز ته ما نه سې لیدلای یعني په دنیا کي ولي که څوک ما په دنیا کي ووینې مات من ساعته، موسی علیه السلام ورته وویل چي ستا کلام چي مي واورېدی اشقت الی النظر الیک ولان النظر الیک ثم اموت احب الي من اعیش ولا اراک بل من کل محبوب.

نکته: خدای پاک چي "لن تراني" ووایه چي معنی یې داده چي ته مي نه سې لیدلای اشاره ودې ته ده چي زما رؤیت که څه هم ممکن دی لکن ته مي نه سې لیدلای یعني في الدنیا، ولي چي بنیه د انسان او اعضأ دده چي په هغه کي بصر هم شامل دی دومره ضعیف دی چي قابل د رؤیت نه دی، که چېري رؤیت د خدای جل جلاله نه وای اصلاً نو خدای پاک به په جواب کي داسي ویلي وای لن اریٰ بصیغة المجهول یعني زه قابل د رؤیت نه یم، نو په دې آیت کي دلیل پر امتناع د رؤیت في الآخرة نسته کما زعمه المتعتزلة حیث قال رئیسهم في التجرید من علم الکلام ورؤیة الله تعالی في الآخرة کما یزعمه اهل السنة والجماعة باطل، بیا نو پر دې باندي یې دلائل عقلیه ویلي دي چي حاصل د ټولو یې دادی چي ده قیاس د آخرت پر دنیا کړی دی مع انه قیاس مع الفارق، قال المولوي المعنوي رحمة الله علیه.

لن ترانی میر سد از طور موسی راجواب
هر چه آن از دوست میآید سر بنه گردن متاب
قیل: چون مستعد نظر نیستی وصال مجوی
که جام جم نکند سود وقت بی بصری

وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ

لکن وګوره و غره ته خدای پاک د موسی علیه السلام د قناعت د پاره چي ته ما نه سې لیدلای په دنیا کي دا خبره یې ورته وکړه لکن آه، دا غر یو لوی غر دی په مدین کي چي زبید ورته وایي، مظهري رحمة الله علیه په نقل د سدي رحمة الله علیه وایي چي

داسي يې ويلي دي چي د موسى عليه السلام سره چي خدای پاک خبري وکړې ابليس په مځکه ننوتی او په منځ کي د پښو د موسی عليه السلام راووتی او وسوسه يې وراچول چي دا ستا سره يې خبري کولې دا شيطان ؤ، نو ځکه موسی عليه السلام سوال د رؤيت وکړی انتهی.

درويش وايي: چي دا وجه ډېره له عقل څخه لېري ده.

پوښتنه: موسى عليه السلام په دې پوهېدی چي دا خبري کونکی زما سره خدای پاک دی حتی وروسته يې سوال د رؤيت وکړی؟

ځواب: قاضي بيضاوي وايي اورېدې له هره اړخه څخه په دې معنی چي موسی عليه السلام به هر جهت ته مخ واړاوه هغه خبري به يې له هغه جهته اورېدلې وليس كلام الخلائق بهذه الصفة كما لايخفى.

پوښتنه: موسى عليه السلام به يا په دې خبر ؤ چي رؤيت د خدای پاک په دې دنيا کي نه سي واقع کېدای يا به نه ؤ خبر، که خبر ؤ نو يې سوال ولي کاوه، او که نه ؤ خبر نو دا خو جهل دی په شيون د خدای جل جلاله او دا منافي د مقام سره د نبوت دی؟

ځواب: موسى عليه السلام تر دغه وخته پوري چي "لن تراني" له خدايه اورېدله نه ؤ خبر وليس هذا جهلاً بالله تعالى وصفاته بل ببعض احكامه وهذا لاينافي منصب النبوة لکه نوح عليه السلام چي د نجات د پاره د خپل کافر زوی کنعان خواست و خدای پاک ته وکړی حيث كما في قصة نوح ان ابنى من اهلي وانت ارحم الراحمين، خدای جل جلاله جواب ورکړی په دې سره چي "انه ليس من اهلک" نو په حکم چي کافر د مؤمن اهل کېدای سي نوح عليه السلام تر دې وخته نه ؤ خبر، او ابراهيم عليه السلام سئل مغفرة آباه آذر، ورسول الله ﷺ سال مغفرة عمه ابي طالب حتى نزل هذه الآية "ماكان للنبي والذين آمنوا ان يستغفروا للمشرقين ولو كانوا اولى قربى" وسأل عليه الصلوة والسلام مغفرة بعض المنافقين فنزل استغفر لهم او لا تستغفرلهم ان تستغفرلهم سبعين لن يغفر الله لهم" وحين صلى رسول الله ﷺ على جنازة ابن ابى رئيس المنافقين فنزل قوله تعالى "ولا تصلي على احد منهم مات ابداً الآية" نو رسول الله ﷺ تر وخته پوري د نزول د دغو آيتو په دې نه ؤ خبر چي سوال په د

مغفرت په حق کي د کافر نه قبلیږي، نو دغه ناخبرتيا د منصب سره د نبوت د نوح علیه السلام یا د ابراهیم علیه السلام یا د محمد ﷺ منافي وه لا والله فافهم.

درویش وايي: چي په قصه کي د مناجات د موسی علیه السلام د خدای پاک پر کوه طور داسي راغلي دي چي خدای جل جلاله پر طور اووه فرسخه شاه وخوا ظلمت او تاریکه راوګرځوله او له دخه مسافت څخه یې شیطانان او موزر هوام لکه لړم، مار، کیکه، غوماشه وغیرها هم وشړل او هغه دوې ملکي کرام کاتبین د موسی یې ګوښه کړې، او خدای پاک و اسمانو ته دروازې ورکړې، نو ملکي په هوا کي ملکي ولاړي ولیدلې او عرش هم خدای پاک ورښکاره کړی فکلمه الله تعالی او مناجات یې ورسره شروع کړه او سره ددې چي جبرائیل علیه السلام د موسی علیه السلام سره ورسره ؤ لکن کلام الهي او مناجات د موسی علیه السلام یې نه اوریدی وهذا نموذج قدرته تعالی والله علی کل شئ قدیر آمنا بذالک فاغفرلنا ذنوبنا واسرافنا في امرنا برحمتک یا ارحم الراحمین وصلي وسلم علی سید المرسلمین شفیع المذنبین مولنا ومولی العالمین محمد و علی آله وصحبه اجمعین آمین.

درویش وايي: چي هغه ډله چي رؤیت د خدای جل جلاله په اخرت کي هم ممتنع بولي سره د دلائلو عقلیه کما اشرنا الیه په دې آیت سره چي لن ترانی د لیل وايي دوی وايي چي کلمه د "لن" د پاره د تابید د نفي د رؤیت دی په دنیا او په اخرت کي.

درویش وايي: چي کلمه د "لن" د تابید لپاره ګرځول لوی غفلت دی د معتزله وو، او د تعصب ددوی په مذهب کي چي د ټولو اهل صرف چي هغه وايي چي کلمه د لن لپاره د تاکید د نفي ددوی تر پښو لاندي کړه، نو دلته په آیت کي "لن ترانی" کي هم لپاره د تاکید د نفي رؤیت په دنیا کي لکه مقصود چي ؤ د موسی علیه السلام، والشاهد علیه قوله تعالی اخباراً عن الیهود ولن یتمنوه ابداً (ای الموت) مع انه تعالی اخبر عن تمنی الکفرة کلهم الموت یوم القیامة، قال الله تعالی ونادوا (ای اهل النار) یا مالک (چي د خزنه د جهنم لوی قوماندان دی) لیقض علینا ربک (یعني فیصله د مرګ وکړئ پر موږ باندي

چي د دوږخ له عذابه خلاص سو) او بل ځای خدای پاک د قول د اهل نار داسي حکایت کړی دی چي هر یو دا وایي، یالیتني کنت تراباً (کاشکي زه خاوري وای، دا تمنی دوی هغه وخت کوي چي د حیوانات د ظلم قصاص یو پر بل خدای ﷻ واخلي او وروسته ورته ووایي کونوا تراباً هغه خاوري سي، ولي چي حیوان لره نه جنت سته نه دوږخ) او بعض علمأ وایي چي د موسی ؑ سوال د پاره د الزام د قوم چي دده سره ورسره وه، او موسی ؑ ته یې داسي وویل ارنا الله جهرة، مظهري رحمه الله دا خبره په شدت سره رد کړې ده وقال هذا خطأ فاحش، ولي چي په دې مناجات کي خو موسی ؑ یوازي ؤ قوم نه وو ورسره، ولي چي په دې وار کي خدای ﷻ دده سره خبري وکړې کمامر او تورات یې مکتوب علی الالواح ورکړی، او سوال د رؤیت یې حباً لله وکړی، او خدای پاک و موسی ؑ ته سرزنش هم نه کړی ور بلکې طریقه د عدم رؤیت یې وروښوول یعني سبب د نه رؤیت بقوله تعالی لکن انظر الی الجبل آه، او په هغه وخت کي چي د موسی ؑ سره اوویا کسان د قوم ورسره وه د پاره د معذرت عن عبادت العجل او قوم چي دا وویل ارنا الله جهرة د هغو سوال تعنتاً او انکاراً ؤ من ان المتکلم مع موسی ؑ هو الله تعالی، نو خدای پاک و هغو ته عذاب ورکړی کما جأ في القرآن "فاخذتهم الصاعقة بظلمهم حیث لم یکونوا مستحقین بها" او بله خبره داده که د سوال د پاره د تبکیت د قوم وای نو پر موسی ؑ واجبه وه چي ددوی د شبهي ازاله ورکړي او دوی ته یې ویلي وای چي تاسي جاهلان یاست کما فعل بهم حیث اجعل لنا الها کما لهم آلهة حیث لهم محال لهم بل انتم قوم تجهلون.

فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي

که د سره صلابت دده کي قرار ولري پر ځای او ته به نه سو.

پوه سه: چي مراد له غره څخه هغه غر دی چي موسی ؑ لیدی، کلبي وایي چي دا هغه لوی غر دی په مدین کي چي زبیر به باله پر وزن د امیر، کې قرار ونیوی پر خپل خپل ځای نو ژر دی چي ته به ما وینې مراد دادی چي ته اې

موسی د رؤیت زما طاقت نه لرې لکه غر چي يې نه لري، مظهري رحمة الله علیه وایي چي د تعلیق د رؤیت د خدای جل جلاله په استقرار الجبل پوري دلیل دی د جواز د رؤیت الهي په دنیا کي لان المعلق بالممکن ممکن.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه د وهب بن منبه او د ابن اسحاق چي دواړه معادن د عجائبو دي یو حیرت انگیزه قصه نقل کړې ده چي نه په هیڅ کتاب کي د احادیثو راغلې ده او نه په بل هیڅ تفسیر کي لکه تفسیر بیضاوي روح المعاني بیله روح البیان، تفسیر کبیر، تفسیر قرطبي، تفسیر خازن نه ده نقل کړې والله اعلم چي څرنګه ده دا قصه را نقل کړې ده دی خو لوی محقق او محدث ؤ، نو تاسي دا قصه د مظهري په تفسیر کي وګورئ د حیرت ځای به درته ښکاره سي.

فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ

پوه سه: چي بعض مفسران یې دا ترجمه کوي ای ظهر بعض انواره او جلال الدین السیوطي رحمة الله علیه اظهر من نوره قدر نصف انملة الخنصر.

درویش وایي: چي په دې کي ډېر اختلاف دی.

(۱) ابن عباس رضي الله عنه وایي ظهر نوره للحیل.

(۲) ضحاک رحمة الله علیه وایي دومره نور یې له حجاب څخه ښکاره کړی لکه د غوایي سږمه.

(۳) عبدالله بن سلام او کعب احبار رضي الله عنهما وایي چي له نور څخه د خدای جل جلاله دومره قدر ښکاره سو لکه د ستنې سپم.

(۴) سدي رحمة الله علیه وایي چي تجلی د نور په قدر د کوچنۍ ګولې وه.

(۵) ابو شیخ هم وایي چي نور په اندازه د خچنې ګوتې ؤ، دوی ټوله وایي چي په مقدار مذکوره غر ټوټه سو، علامه بغداد په تفسیر روح المعاني کي داسي تفسیر ددې آیت کړی دی ای ظهر له (غره ته) علی الوجه اللائق بجانبه تعالی، او علامه بغداد تر نقل د بعض اقوالو مذکوره وو داسي ویلي دي وهذا کما لایخفی من المتشابهات التي یسلک فیها طریق التسلیم وهواسلم واحکم، او التأویل بما یلیق بحلال ذاته، او په تفسیر حسیني کي وایي (یعنی ظاهر ګردانید از نور خود

خود یا از نور عرش بمقدار سوراخ سوزن) او شیخ ابو منصور الماتریدي رحمة الله علیه
وایي چي معنی د تجلی للجبل ماقاله الاشعري رحمة الله علیه چي خدای جل جلاله په غره کي
حیوة او علم او رؤیت پیدا کړی حتی چي غره خدای پاک ولیدی نو.

جَعَلَهُۥ دَكًّا

وګرځاوه خدای جل جلاله دا غر ټوټه ټوټه.

پوه سه: چي "دک" مصدر دی په معنا د مفعول ای مدکوکاً او دک ودق سره
مرادف غوندي دي، په قاموس کي وایي چي دق او دک او هدم ما استوی من الرمل.

پوه سه: چي د دک متقارب المعنی ترجمې سوي دي، له ابن عباس رضي الله عنه څخه
روایت دی چي غر په مځکه ننوتی حتی وقع في البحر او په دریاب کي روان دی
یعني من القطعة التي علیها موسی علیه السلام، او عطیه وایي چي رېګ روان
وګرځېدی، وفیه ایضاً العنایة السابقة آنفاً، او کلبي رحمة الله علیه وایي چي کوچني
کوچني غرونه سوه، په روح البیان کي وایي چي دا حال د غره ؤ سره د غایت
صلابت د هغه، نو ستا څه خیال دی په ابن آدم ضعیف سره چي موسی علیه السلام دی
کذا في تفسیر الکواشي، بعض اکابر د علماً وایي چي غر خدای جل جلاله فدأ د
موسی علیه السلام وګرځول او که دی مدهوش نه وای دی به داسي ټوټه ټوټه سو وای
لکه غر، علمأ وایي چي په سبب د تجلی الهي ټولي ترخې او تروې اوبه خوږې
(شېریني) سوې او هر لېونی پر سد سو او هر مریض جوړ سو، او د ځوز
درلودونکو درختو ځوزان ورژېدل او مځکه سربزه او شادابه سوه، او د
مجوسیانو ټوله اورونه مړه سوه، او بتان پړمخي پر مخ باندي ځغوار سوه او د
ملکو آوازنه قطعه سوه له هیبت څخه.

درویش وایي: چي نور ډېر نادر روایتونه هم راغلي دي، په تفسیر حسیني
کي وایي، اجب سری است که کوه بآن عظمت تحمل دیدار نداشت ودل انسان
بحکم ولکن ینظر الی قلوبکم طاقت آن نظرهست، نکته دراین آنست که تجلی
برکوه بنظر هیبت بود وتجل بر دل بنظر رحمت است آن نظر هیبت کوه را ویران
ساخت واین نظر رحمت دل را معمور سازد انتهی.

وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا

او غوځار سو موسی علیه السلام چي بېهوشي پر راغلـه مـن هـول مـا رئ، ابـن عباس رضي الله عنه وايي چي د پنجشنبې لـه ورځي څخه چي هغه د عرفات ورځ هم وه د جمعې د ورځي تر مازدیگره پوري بېهوشه ؤ، حضرت رومي رحمه الله وايي.

جسم خاک از عشق بر افلاک شد (اشارة الى ليلة المعراج) کوه در رقص آمد وچالاک شد
عشق جان طور آمد عاشقاً طور مست وخر موسی صاعقاً

واقدي رحمه الله وايي چي موسی علیه السلام چي بېهوشه سو ملکو د اسمانو وویل ما لابن عمران وطلب الرؤية اى في الدنيا.

فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

پوه سه: چي مولی ابو سعود رحمه الله وايي چي افاقه رجوع د عقل او فهم ده وروسته تر دې چي زائل سوی وي پـه سبب د اسبابو لکـه د موسی علیه السلام پـه مانحن فيه چي زائل سوی ؤ په سبب د هيبت د مارئ.

ترجمه: هغه وخت چي په هوش کي راغلی موسی علیه السلام وه یې ويل پاکي ده تالره يعني چي زه بېله اذنه له تا څخه بيا سوال نه کوم، او بعض مفسرين وايي چي سبحانک کلمه د تعجب له هغه څه څخه چي ده ولیدل، په تحقيق زما توبه ده وتاته چي اقدام او جرئت پر سوال کوم بېله اذنه ستا، او زه اول د مؤمنانو يم، ولي چي د هر نبي ايمان مقدم دی تر ايمان د امت دده.

قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ

خدای پاک ورته وويل چي په تحقيق ما ته غوره کړی او مختاره کړی مي یې پر خلګو يعني چي ستا په زمانه کي دي په خپلو رسالاتو سره.

پوه سه: چي امام نافع او ابن کثير رحمهما الله یې پـه افراد وايي يعني "برسالتي" د هغه توجيه خو ظاهره ده يعني پـه رسول والي سره چي رسول مي ګرځولی یې، او نور قاریان یې په صيغه د جمع وايي لکـه پـه مطبوعه مصاحفو

کي، نو توجيه د جمعي يې داده چي هر رسول د خدای ﷻ له خوا څخه مشترکه بين الاديان راوړی دی لکه توحيد د خدای پاک و بعث بعد الموت وغيرها او احکام مختلفه باعتبار الازمان راوړي دي، په قصه کي د موسی عليه السلام راغلي دي والله اعلم بصحته چي د موسی عليه السلام سره خدای پاک خبري وکړې هيڅ چا طاقت نه درلودی چي دده مخته وګوري ولي چي دده مخ په نور سره پټ ؤ او تر مرګه پوري يې دده پر مخ پرده وه، يو وخت دده ماينې ورته وويل چي زه د هغه وخت څخه چي تا د خدای پاک سره خبري کړي دي لکه ستا په ژوند کي چي کونډه يم، يعني ستا مخ مي بيا نه دی ليدلی، نو موسی عليه السلام مخ ورت لڅ کړی، نو د ماينې پر مخ يې لکه د لمر وړانګې ولګېدلې، نو ماينې يې سترګي ومخ ته ونيولې او پر سجده پرېوتل و خدای ﷻ او ماينې يې ورته وويل چي ته خدای پاک ته خواست وکړه چي ما په جنت کي ستا زوجه وګرځوي، موسی عليه السلام ورته وويل ذالک لک، که تا وروسته تر ما مېړه ونه کړی لان المرئة لاخير زوجها في الجنة.

درويش وايي: چي معتزله له رؤيت څخه د خدای پاک په جنت کي منکر دي او په دغو آيتو سره چي په شان کي د موسی عليه السلام د سوال نازل سوي دي "رب ارني انظر اليک" الی اخيرها استدلال وايي وقد مر الجواب عنه چي دا سوال د موسی عليه السلام او جواب د خدای پاک لن تراني الی اخيرها خو ددې دنيا په رؤيت کي ؤ، حتی چي صاحب الکشاف په ډېره سپين سترګي او بې حيايي لپاره د تشنيع پر اهل سنت او جماعت او لپاره د ګمراه کولو د اهل سنت والجماعة کثرهم الله داسي ګمراه کن خبره کړې ده چي عربي عبارت يې دادی ثم تعجب من المتسمين بالاسلام (يعني چي صرف د اسلام نوم پر پروت دی ددې معنا داده چي په واقع کي خو مسلمانان نه دي) المتسمين باهل السنة والجماعة (يعني خپل ځانونه يې په اهل السنة والجماعة سره معرفي کړي دي، يعني په واقع کي اهل السنة والجماعة نه دي) کيف اتخذوا هذه العظيمة ماذهباً (يعني دوی څرنګه ګرځولي دي دا لوی درواغ يعني رؤيت د خدای ﷻ په جنت کي سته خپل

مذهب) ولا یغرنک تسرتهم بالبلکفة فانه من مصوبات اشیاخهم (یعني تا دي خطانه باسي چي دوی په درواغو ځانونه اهل السنة والجماعة معرفي کوي، ولي چي دا د هغو غمو څخه دی چي شیخانو پر دوی تپلی دی) والقول ما قال العدلیة فیهمَ (او صحیح قول هغه دی د عدلیه وو یعني معتزله چي خپل ځانونه اهل عدل بولي، ددوی په باره کي یې ویلي دي.

لجماعة سموا هواهم سنة لکنهم حمر لعمري مؤکفة

هر آئینه هغه جماعت چي دوی مسمٰی خواهشاتو نفسیه ته ددوی سنت وایي یعني اهل السنة لکن دوی خره دي زما دي قسم په خپل عمر سره او کېږي په خولو کي دی.

درویش وایي: چي بعض اهل السنة والجماعة وده ته په دغو ابیاتو جواب ورکړی دی.

عجبنا لقوم ظالمین تلقیوا بالعدل مافیهم لعمري معرفة

تعجب دی و هغه قوم ته چي ظالمان دي او ځان یې معرفي کړی دی په عدل سره چي دغه معتزله دي چي نسته په دوی کي زما دي په خپل عمر قسم وي یو لږ معرفت هم، نو تنویل د معرفې لپاره د تقلیل دی.

قدجائهم من حیث لا یدرونه تعطیل ذات الله مع نفي الصفة

او دوی ته راغلی دی له داسي ځایه څخه چي دوی په ځان نه پوهېږي یعني چي دا د اسلام مسلک دی او که د فلاسفه وو، هغه څه چي دوی معطل ګڼلی دی د خدای ﷻ له ټولو افعالو څخه، او سره د نفي صفاتو د خدای ﷻ، ولي چي د معتزله مذهب لکه فلاسفه دادی چي ان الواحد لایصدر عنه الا واحد، نو چونکه خدای پاک یو دی نو یو عقل یې اول پیدا کړی دی وبس، په عقل اول کي چونکه یو صفت د وجوب غیري و نو په هغه جهت یې عقل ثاني پیدا کړي، او یو جهت د امکان ذاتي ؤ چي په هغه جهت فلک اول پیدا کړي ثم وثم الی ان یصیر العقول عشرة والافلاک تسعة، او دا مذهب ددوی د صریح قرآن سره منافي دی "والله خلقکم وما تعملون، ان الله یخلق مایشآء" الی غیر ذالک من الآیات الدالة علی

خالقيته تعالى وربوبيته تعالى لكل شئ، او هغه دله نفي د صفاتو د خداى ﷻ هم كوي ولي چي دوى لكه فلاسفه واى چي صفات د خداى عين ذات دي.

وقال المولى ابراهيم رحمة الله عليه في رد مقالتهم.

رضياً كتاب الله للفصل بيننا   وقول رسول الله اوضح فاصل

وتحريف آيات الله ضلالة   وليس بعدل رد نص الد لائل

پوه سه: چي د خداى ﷻ د آيتو تغير معتزله كوي مثلاً قوله تعالى وجوه يومئذ ناضرة الى ربها ناظرة، معتزله يې تحريف داسي كوي الى ثواب ربها ناظرة او مثلاً والله خالق كل شئ، دوى تحريف داسي كوي اى بالوسائط الى غير ذالك من تحريفاتهم وتهويشاتهم، او عدل نه دى رد د تصريح د دلائلو يعني د قرآن او احاديث مباركه وو.

وتضليل اصحاب الرسول وذمهم   وتصويب رائ النظام و واصل

او گمراه بلل د اصحابو د رسول الله ﷺ او د هغو ذم ويل چي معتزله او شيعه يې دواړه وايي چي د خلافت حق بعد رسول الله ﷺ لعلي رضي الله عنه، او ابوبكر صديق، عمر فاروق، و عثمان رضي الله عنهم ته غاصبان وايي او ډير بد او پوچ ورته وايي، او صواب گڼل د نظام معتزلي او د واصل معتزلي د رأيي.

درويش وايي: چي احاديث صحيحه په روايت د بخاري او مسلم او اصحاب السنن متواترة المعنى دي په رد كي د معتزله وو د قول بلكې د جميع اهل هواً من الشيعة والكرامية وغيرهما، نو د هغه احاديثو مباركه وو چي ستفترق امتي ثلاث وسبعون فرقة كلهم في النار الا الناجية، مصداق د ناجيه بدون تعصب والاعتساف دغه فرقه ده چي مسمٰى په اهل السنة والجماعة سره ده.

ولو كان تكذيب الرسول عدالة   فاعدل خلق الله عاص بن وائل

كه تكذيب د رسول الله ﷺ عدالت واى لكه معتزله چي خپل ځانونه اصحاب عدل بولي او سره د هغه متواترة المعنى احاديث د رسول الله دروغ بولي، نو لوى عادل د خداى ﷻ په مخلوق كي به عاص بن وائل واى چي يو سرسخت دښمن او مكذب د رسول الله ﷺ و.

فلولاک جار الله من فرقة الهوٰی لکنت جدیراً باجتماع الفضائل

که نه وای ته یا جار الله (په حذف د حرف نداً، جار الله د مخشري لقب ؤ) له ډلي څخه د اهل هوأ یعني معتزله، نو ته به مجمع د علومو د فضائلو وای مثل النحو والادب والمعاني والبیان وغیرها، یعني خپل فضائل دي په دې بیالول چي معتزلي یې.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه په روایت د بغوي رحمة الله علیه له کعب احبار څخه داسي روایت نقل کړی دی چي موسی علیه السلام په تورات کي ولیدل نو یې داسي وویل اني اجد یعني في التوراة امة خیر الامم اخرجت للناس یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر ویؤمنون بالله وبالکتاب الاول وبالکتاب الاخیر، ویقاتلون اهل الضلالة حتی یقاتلون الاعور الدجال رب اجعلهم من امتي قال یا موسی هي امة محمد صلی الله علیه وسلم، دا خبره یې دومره اوږده کړې ده چي پوره صفحه یې په ډکه کړې ده والله اعلم چي بغوي رحمة الله علیه په کوم سند سره دا خبره و کعب الاحبار ته رسولې ده چي په سند کي یې څوک خپل نظر ښکاره کړي، په بخاري، مسلم، ابو داؤد، ترمذي، ابن ماجه او نسائي کي خو دا حدیث نسته، او داغه رنگه په طحاوي، موطأ د امام مالک رحمة الله علیه او په موطأ کي د امام محمد رحمة الله علیه هم دا حدیث نسته.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ

او موږ نوشته کړه و موسی علیه السلام ته یعني ملکو نوشته کړه په امر زموږ په تختو کي، چي هغه تختې یا اووه یا لس وې، او په حدیث شریف کي راغلي دي چي دا تختې له سدره څخه د جنت را ایستل سوي وې چي هره تخته دوولس گزه وه او حسن بصري رحمة الله علیه دا قدر ویلي دي کانت الالواح من خشب، او کلبي رحمة الله علیه وایي چي د زبرجد وې، او سعید بن جبیر وایي چي د یاقوت احمر وې، او ابن جریح وایي د زمرد وې، په هر صورت جبرائیل علیه السلام خدای جل جلاله امر کړی چي دا تختې یې له جنت عدن څخه راوړې فکتبها بالقلم الذي کتب به الذکر والمداد من نهر النور.

درویش وایي: چي نور روایات هم مظهري راوړي دي مطالعه یې کړه.

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ

له هر شي ښخه يعني چي بني اسرائيل ضرورت ورته لري له امورو ښخه د دين "موعظة" يعني اوامر او منهيات چي له ترک ښخه د اوامرو او له کولو ښخه د منهياتو دي وبېرېږي، په قاموس کي وايي "وعظه موعظة ذکره مايلين قلبه من الثواب والعقاب" نو موعظة مصدر ميمي دی، او مفصل بيان د هر شي من الحرام والحلال والحدود والاحکام من الفرائض والواجبات.

پوه سه: چي "تفصيلاً" بدل دی د "کل شئ" لانه في محل النصب چي مفعول به د "کتبنا" دی وکلمة من مزيدة لاتبعيضية ای کتبنا له کل شئ من المواعظ وتفصيل الاحکام، مقاتل رحمه الله وايي چي په اوله لوحه کي د تورات دا نوشته وه اني انا الله الرحمن الرحيم لاتشرکوا بي شيئاً ولاتقطعوا السبيل ولاتزنوا ولا تعقوا الوالدين "فخذها" عطف دی پر "کتبنا" په اضمار د قول ای فقلنا خذها، ولي بېله تقديره د قلنا يلزم عطف الانشأ على الاخبار او ضمير مؤنث راجع دی يا الواح ته يا "وکل شئ" ته ولي هغه شی په سبب د دخول د کل چي معنی د اشياو دي يا د رسالاتو ته والاحوت هو الاول لمقرب المرجع والثالث ابعد لبعد المرجع والثاني بين بين "بقوة" يعني په قوت د زړه او په صحيح عزيمت سره او په جد او اجتهاد سره لئلا يقع الفتور في اجرائها.

وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا

او امر کړه قوم ستا يعني بني اسرائيل چي اخستل دي کوي يعني عمل دي کوي په هغه ډېر ښه د الواحو يا د رسالاتو کمامر من قبل قريباً.

پوه سه: چي کلمه د بأ زائده ده په مفعول کي بعض مفسرين وايي چي له احسن ښخه مراد عزيمت دی په هر عمل کي او له حسن ښخه مراد رخصت دی په عمل کي مثلاً روژه نيول په سفر کي عزيمت دی او نه يې نيول رخصت دی، يا مثلاً درې واره پرېول د اعضاؤ په اوداسه کي سنت او عزيمت دی او يو يا دوه واره پرېول يې رخصت دی وعلى فقس، او بعض مفسران وايي چي مراد له احسن ښخه تفضيل پر غير نه دی، ولي هر شی چي په کتاب الله کي وي هغه حسن بالغ غاية الحسن دی لايحتمل النقيض، ولا يجوز انيکون شئ حسناً منه،

نو دا له دې قبیلې څخه دی چې یو سړی ووایي چې دوبي ډېر تود دی تر ژمي، نو په ژمي کي خو هیڅ گرمي نسته، دا تفسیر د قطرب رحمة الله علیه دی.

او بعض مفسران وایي چې لـه احسـن څخـه مراد فـرائض، واجبات، سنن او نوافل دي یعني چې په فعل کي یې ثواب وي او له حسن څخه مراد غیر د ماذکر دی یعني المباحات چې په فعل کي یې ثواب نه وي وفسر بغیر ذالک.

سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفٰسِقِينَ﴿۱۴۵﴾

ژر دی چې زه به ووینم پـه تاسي کي دار د فاسقانو، بعض مفسرین وایي چې مراد له دار فاسقین څخه کورونه د فرعون او دده د قوم دي، او کورونـه د عادیانو او د ثمودیانو وامثالهم تاچي تاسي عبرت ځني واخلئ، نو تاسي به فسق نه کوئ بمخالفة ما امرتم به من الاحکام في التوراة، نـو پـه هر تقدیر بېرول ددوی مراد دی، او یا مراد ځني د سفر مځکه ده، او مځکه د جبابره او د عمالقه وو پـه شام کي، ومعنی الارائة الادخال علی طریق الایراث، نـو پـر دې تقدیر مراد ترغیب دی، او وعده د بني اسرائیلو سره، او سدي رحمة الله علیه وایي چې مراد ځني هلاک سوي ځایونه د کفارو اولینو دي، نو هم مقصود تحذیر دی، او قتاده رحمة الله علیه وایي چې هغه ځایونه مراد دي چې دوی په اسفارو کي و شام تـه پر هغو ځایو تېرېږي من منازل عاد وثمود والقرون الذي اهلکوا، نو پر دې تقدیر مقصود ددوی عبرت او تحذیر دی، کما قال السعدي قدس سره.

پند گیر از مصائب دیگران	تانگیر ند د یگران زتوپند
نرود مرغ سوی دانه فراز	چو دیگر مرغ بیند اندر بند

و ابعد التفاسیر ما قیل دار الفاسقین مصیرهم في الآخرة الی جهنم، لانه یاباه سیاق الکلام.

سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيٰتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

ژر دی چې زه به مصروفه کړم له آیاتو څخه زما هغـه کسان چې تکبر کوي په مځکه کي بېله حقه.

پوه سه: چې د "بغیر الحق" قید اتفاقي دی، ولې چې تکبر خو وي ناحق.

تکبر عزازیل راخوار کرد بزندان لعنت گرفتار کرد

درویش وایي: چي ددې آیت ترجمې مفسرینو مختلفي کړي دي، سید آلوسي بغدادي رحمة الله عليه په روح المعاني کي وایي چي دا جمله په قول د شیخ الاسلام استیناف دی لپاره د تحذیر د بني اسرائیلو له تکبر څخه چي موجب د عدم تفکر دی في الآیات المکتوبة في الواح التورات المتضمنة للمواعظ والاحکام، او نور آیات چي له جملې څخه د هغو ارائته تعالی دار الفاسقین، ومعنی صرفهم عنها منعهم بالطبع علی قلوبهم، نو قریب به نه وي چي دوی دي فکر ووهي په دې آیتو کي او عبرت دي ځني واخلي، او دا طبع علی قلوبهم له دې کبله څخه پیدا سوه چي دوی ټینګ دي پر خپل تجبر او تکبر.

پوه سه: چي باب د تفعل لپاره د تکلف دی یعني یرون انفسهم کبراً ویرون ان لهم ارتفاعاً في العالم السفلی ومزید علی الخلق فلا ینتفعون بالآیات والنذر، او بعض مفسرین وایي چي معنا د آیت داده ساصرفهم عن ابطال آیاتي بحذف المضاف عن آیاتي المنزلة في التوراة او المعجزات او له دې څخه چي دوی دي نور د خدای جل جلاله لغوه او مړ کړي ددوی په خولو لکه فرعون چي دا قصد کړی ؤ لکن آیات او معجزات پر ځای پاته سوله او فرعون له منځه ولاړی "والله متم نوره ولو کره الکافرون ۝" او بعض مفسرین وایي ساصرف عن قبول آیاتي المنزلة في التورات والتصدیق بها بالحرمان عن الهدایة لعنادهم الحق، وهذا التفسیر راجع الی تفسیر العلامة البغدادي رحمة الله عليه کما لایخفی.

وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا

او که ویني دغه منکرین هر آیت منزلة في الکتاب او المعجزة المنصوبة لدرک الحق، دوی ایمان نه پر راوړي په سبب د عناد ددوی لکه کفارو د قریشو یا یهودانو د مدینې، او یا ایمان نه پر راوړي په سبب ددې چي دوی په خواهشاتو نفسانیه وو کي ډوب دي هغو ددوی عقول ورفاسد کړي دي لکه ویل سوي چي دي

الشمس شمس وان لم یرها عین الفریر
والعسل عسل وان لم یدرک طعمه فاه المریر (ای الصفراوي)

وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ج

او که دوی ویني یعني په سترګو د سر لابعین القلب لار د هدایت په ښوونه د انبیأ کرامو او یا په موعظت د علمأ الحق، دوی نه ګرځوي دغه لار د ځان لپاره یعني عمل نه پر کوي، ولي پر چي پر دوی نفس او شیطان غلبه کړې ده.

وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

او که دوی ویني لار د ضلال او ګمراهي په ښونه د نفس او د شیطان نو دوی هغه لار ګرځوي د ځان لار د سلوک او تګ دا په سبب ددې چي دوی تکذیب کاوه د آیات زموږ مراد له آیاتو یا آیات قرآنیه دي یعني چي دا آیات قرآنیه دوی من عندالله نه بلل بلکې افترأ د علیه الصلوة والسلام یې وبلل او یا مراد له آیات څخه معجزات د علیه الصلوة والسلام دي چي دوی د هغو تکذیب کاوه یعني سحر او جادو یې باله، او دوی له هغو آیاتو څخه غافله وه نه یې په آیاتو قرآنیه وو کي فکر واهه او نه یې معجزاتو ته د علیه الصلوة والسلام په غور کتل.

او هغه کسان چي تکذیب کوي د آیاتو زموږ چي آیات قرآنیه دي یا معجزات النبي ﷺ زموږ له خوا څخه او تکذیب کوي په ملاقات د اخرت چي آخرت نه مني، لغوه اعمال ددوی یعني که بعض اعمال حسنه وکړي پر هغو ثواب خدای پاک نه ورکوي لعدم شرطها وهو الایمان، او دوی ته جزأ نه ورکول کېږي په ورځ د آخرت مګر د هغو شیانو چي عمل یې کاوه من الکفر والمعاصي، نو "هل" استفهام انکاري دی، نو ځکه استثنأ د الا ځندي صحیح سوه.

تکبر مکن زینها رای پسر — که روزی زدستش بر آیی بسر

درویش وایي: چي مقابل د تکبر تواضع ده، د تکبر اول عامل شیطان دی حیث قال انا خیر منه ای من حین امر بالسجود له.

تواضع بود خوی دین پر وران — تواضع بود خوی صاحب دلان

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوْسٰى مِنْۢ بَعْدِهٖ

او جوړ کړی قوم د موسی علیه السلام يعني بني اسرائيلو وروسته تر تګ دده میقات ته د خدای جل جلاله د دېرشو شپو لپاره چي لس شپې يې پر زياتي کړې چي څلوېښت شپې څندي جوړي سوې "فتم میقات ربه اربعین لیلة"

سوال: دا کار چي وروسته په راسي يوازي سامري کړی ؤ، نو ګرده قوم ته يې ولي نسبت وکړی؟

ځواب: اکثره خلګ د موسی علیه السلام د قوم په دغه کار کي ور شريک وه او راضي وه نو ددې نسبت مثال داسي دی لکه بنوا فلان قتلوا مع ان القاتل واحد منهم.

فائده: د بعض مفسرينو په نېز "اتخذ" متعدي و دوو مفعوله ته دی، اول مفعول يې "عجلاً" دی او مفعول ثاني يې محذوف دی يعني "الها" نو دغه مفسر اتخذ په معنی د صير بولي، نو ځکه يې ترجمه داسي کړې ده ای صيروا العِجل الهاً.

مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ

يعني د هغو زېوراتو څخه چي د بني اسرائيلو ښځو د قوم فرعون له ښځو څخه په عاريت راوړي وه په بهانه د يوه واده هغه وخت چي موسی علیه السلام او بني اسرائيلو اراده د وتلو درلوده له مصر څخه.

سوال: دا زېورات خو د بني اسرائيلو نه وه، نو څرنګه يې اضافت و بني اسرائيلو ته وکړی؟

ځواب: دا حليه او زېورات خو ددوی په لاس کي وه چي فرعون او قوم يې هلاک سوه دوی يې مالکان سوه.

پوه سه: چي "عجل" د غوا ګيلګي (سخندر) ته وايي چي جمع يې عجاجيل ده

فائده: دا عجل سامري (چي اصل نوم يې موسیٰ ؤ او منسوب و سامره ته ؤ چي د يوې قريې نوم دی) او دی زرګر ؤ، نو څه وخت چي موسی علیه السلام لس ورځې وځنډېدی کمامر، نو سامري وبني اسرائيلو ته وويل چي سبب د ځنډ د موسی علیه السلام دادی چي ستاسي سره زېورات د آل فرعون موجود دي، نو خدای

پاک تاسي په دغه گناه ونیولاست او موسی علیه السلام یې درخخه ورک او منع کړی نو ورسئ هغه زیورات ټوله راوړئ چي وه یې سوځو شاید چي موسی علیه السلام به بیرته راسي، خلګو یې په خوله وکړه او زیورات یې ټوله جمع کړه او سامري خپل حصه زیورات هم راوړه ټوله یې و اور ته واچول، نو سامري د شپې دا ګیلګی جوړ کړی.

پوښتنه: باعث پر سامري څه و چي تخصیص د ګیلګي یې وکړی نه د بل حیوان؟

ځواب: سامري ولیدل چي د بني اسرائیلو د غوایي و عبادت ته شوق کېږي، ولي هغه وخت چي دوی پر عمالقه وو تېرېدله او هغو د بتانو پر شکل د بقر عبادت کاوه، نو بني اسرائیلو و موسی علیه السلام ته وویل اجعل لنا الها کمالهم الهة "جسداً" بدل دی من "عجلاً" ومعنی جسداً بدناً.

پوه سه: چي ابن عباس، حسن او قتاده او یو جماعت مفسرینو ویلي دي چي سامري چي دا ګیلګی جوړ کړی، نو په خوله کي یې د جبرائیل علیه السلام د پښو خاوري ورواچولې، مظهري وایي فصار ذا لحم ودم.

درویش وایي: چي د سامري د قصې بیان او د سبب د معرفت د سامري جبرائیل لره او ددې خاورو د تاثیر بیان به په تفسیر کي د سورت "طٰه" به راسي ان شأ الله تعالی "له خوار" یعني ده نارې د ګیلګي (سخندر) وهلې، راویان وایي چي هر وخت به دا ګیلګي ناره وکړه دوی به پر سجده ورته پرېوتل چي هغه به ساکت سو دوی به سرونه راپورته کړه، سدي رحمة الله علیه وایي چي دا ګیلګي به نارې وهلې او تګ یې هم کاوه، او وهب وایي چي خوراک یې کاوه او تګ یې نه کاوه وهذا ضعیف جداً.

درویش وایي: چي د ډېرو خلګو په زړونو کي دا سوال ورګرځي چي دا د زیوراتو ګیلګی چي سامري ورجوړ کړی او بیا خاوند د لحم او دم سو کما قاله المظهري رحمة الله علیه نو سامري ته څه ضرورت ؤ چي دومره تکلیفونه او زیورات یې ضائع کوله خو د شپې به تللی وای یو د غوا ګیلګی به یې رانیولی وای؟

ځواب: باعث پر سامري دا ؤ چي ددوی دمخه سره ګیلګی اولاً د زیوراتو جوړ

کړی او چي په خوله کي يې خاوري ورواچولې ذا لحم او دم وگرځېدی او ناري د
گيلگي يې ويلې دا د تعجب وړ خبره ده، نو ځکه سامري ورته وويل هذا الهكم
وآله موسى، او دوی سجدې ورته شروع کړې، او دوی ځلوېښت ورځي دې
گيلگي ته سجدې وکړې، نو خدای پاک ودوی ته په عوض کي د يوې ورځي يو
کال سرگرداني وروېښبه کړه په مقام تيه کي کمامر، وسيأتي ان شاألله تعالى.

پوه سه: چي د ځلوېښتو ورځو عبادت کول د گيلگي مبني پر دې دی چي په اول د
ورځي چي موسى ﷺ طور ته ولاړی سامري دا گيلگی جوړ کړی او له تېر سوي
بيان څخه چي موسى ﷺ چي لس ورځي وځنډېدی، نو سامري دا کار وکړی نو د
گيلگي عبادت خو لس ورځي بني اسرائيلو وکړی والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان خو هم اول دا ويلې ده لکه مظهري
صار دماً ولحماً او روح المعاني هم ويلي ذي لحم ودم، لکن وروسته روح البيان
په قيل سره دا هم ويلي دي چي هغه گيلگی چي سامري جوړ کړی له زېوراتو
څخه پر هغه صورت باقي ؤ چي خاوري به يې په خوله کي ورواچولې پر هغه
صورت به يې ناري د گيلگي وهلې وهذا عجب من الاول لکن رده المظهري،
والله اعلم بالصواب.

فائده: په شپږ لکه بني اسرائيلو کي دوولس زره پاته سوه، نورو ټولو و
گيلگي ته سجدې کولې او رقص يې ورته کاوه.

درويش وايي: چي قرطبي په خپل تفسير کي د طرتوشي رحمة الله عليه څخه نقل کړی
دی چي له ده څخه چا پوښتنه وکړه چي يو قوم چي په يو ځای کي سره جمعه سي
يعني پير او مريدان او يو قاري پر دوی لږ قرآن ووايي، او بيا وروسته يو غزلي
شعر شروع کړي، نو خلگ رقص ورته کوي او دريږي او ډولونه ورته وهي او نور
آلات د لهو ولعب، آيا ددې په مجلس کي حضور روا دی؟ ده په جواب کي ورته
وويل چي مذهب د صوفيه کرامو خو دادی چي داسي کار ضلالت او جهالت دی
وما الاسلام الا كتاب الله ﷻ وسنة رسول الله ﷺ، و اما الرقص والتواجد فاول
من احدثه اصحاب السامري فهو دين الكفار وعبدة العجل.

او په حديث كي د بخاري و مسلم وغيرهما داسي راغلي دي چي نبي ﷺ به د صحابه كرامو ﷺ سره ناست ؤ، نو اصحاب كرام به په ډېر وقار او اطمنان سره ناست وه كان على رؤسهم الطير، او و سلطان ته د مسلمانانو او نائبانو د سلطان ته دا وظيفه ده چي ورته كسان په هيڅ ځاى كي پرې نږدي خصوصاً في المساجد او هيڅ چا ته نه ده روا چي ايمان يې پر خداى ﷻ او پر رسول ﷺ او په ورځ د آخرت وي چي د ورته كسانو په مجلس كي به حاضرېږي او يا به پر دغه باطل كار كومك وسره كوي، وهذا مذهب ابي حنيفه، ومالک، والشافعي، واحمد، وغيرهم من ائمة المسلمين رحمهم الله تعالى اجمعين، روح البيان جزء ٩ سورة الاعراف ص ٢٤٣.

درويش وايي: چي داسي څوک چي هيڅ په ځان نه پوهېږي او حركات يې لكه د مرتعش وي او بغاري او نارې او وجد او تواجد كوي، مشائخ هغ سړى ملامت نه بولي لانه معذور، سعدي شيرازي رحمة الله عليه ددغسي خلگو په شان كي وايي.

مكن عيب درويش مدهوش ومست — كه غرقست ازان مى زند پاودست
نگويم سماع اى برادر كه چيست — مگر مستمع را بدانم كه كيست
گر از برج معنى پرد مرغ او — فرشته فروماند از سير او
اگر مرد بازى و لهو است ولاغ — قوى تر شود ديوش اندر دماغ
چه مرد سماعست شهوت پرست — باو از خوش خفته خيزد نه مست

درويش وايي: چي قول د سعدي قدس سره هو الفرق بين العاشق الحقيقي وبين متبع الهوى النفساني، وايضاً بين المحق والمبطل من المرشدين في الزمان الحاضر والله اعلم بالظواهر والسرائر.

درويش وايي: چي د عاشقانو د طائفې سيد او پېشوا د حقيقي مرشدانو خواجه عبد الله انصاري هروي قدس سره دركتاب فيض مآب خود چنين درر فراگنده را درنظم نفيس خود جمع نموده وچنين ميگويد

حبذا قومى كه داد بندگى را داده اند
ترک دنيا گفته اند وزهمه ازاده اند
روزها باروزها درگوشها بنشسته اند

نفس خود را قهر کرده روح کرده پر فتوح
زاد تقوی برگرفته بهر مرگ آماده اند
طرفة العین نبوده فاغل نبوده از حضرت ولي
سیلها با این همه از دیدها بکشاده اند
یکزمان از نوحه همچون نوح فارغ نیستند
همچو یحی گوئیا از بهر زاری زاده اند
زآب تاب تب الی الله غسل کرده آن کسان
روی خود بر خاکپای اسجدوا بنهاده اند
ربناگویند ازان لبیک عبدی بشنوند
جمله سرمست الست از جرعه این باده اند
راحتی دیدند وذوقی یافتند از انس وجان
روز وشب درکنج خلوت برسر سجاده اند
تابدنیا آمدند از کلبه کتم عدم
سوی حضرت جز نیاز وناله نفرستاده اند
پیر انصاری تو میدانی که ایشان کیستند
فرقه بی کرد پروز مرهٔ دل ساده اند

درویش میگوید: نام نهاد مرشدان زمانه حاضر وچندین زمان قبل ازین پیری ومریدی را بضاعت جمع آوری نقود ونفقه عیال گردانیده اند و از مریدان مثل درویش خرقه بدوش چنده وصول میگرند وعیش ونوش ومفروشات عالیه پیر صاحب از امور مذکور مریدان هزار گونه بالاتر میباشد واگر درخانه مرید خود مهمان شود کدام مصلی یا قالین وغیره که درخانه مرید به بینند بزبان حال سوال میکنند ومیگویند این چه خوب مصلی است وغیره مرید مسکین میگوید که صدقات شوم این مصلی وغیره برای حضرت شما است پس مرید آن چیز را بردوش گرفته همراه پیر صاحب تاخانه مرشد خود میبرد ودرعین حال مرید بیچاره خوش باشد که پیر صاحب فلان چیز مرا قبول نموده.

این سخن پایان ندارد بازگرد سوی تفسیر کلام الله گرد

اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهٗ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا

آیا نه ویني یعني نه پوهېږي دغه خره چي ګیلګی یې خدای وګرځاوه په دې چي دغه ګیلګی ددوی سره خبري نه سي کولای او نه ودوی ته ورښوولای سي یوه لار، یعني دغه چي دوی یې عبادت کوي قادر نه دي چي پر هغو کارو چي افراد د بشر پر هغه کارو قدرت لري چي عبارت له خبرو ځخه دی او یا لار ښوونه و یو چاته، نو ځرنګه دوی ګمان پر کوي چي دا معبود د دوی به خالق السموات والارض وما فیها وي، والمعبود یلزم انیکون کذالک یعني خالق السموات والارض ومافیهما وي.

اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

دوی وګرځاوه دغه ګیلګی معبود او دوی په سبب د دغه اتخاذ ظالمین دي.

د ظلم معنا ده وضع الشیئ في غیر موضعه او دوی هم دغسي وکړه چي عبادت چي حق دی د خالق السموات والارض په جماد ګیلګي کي یې کښېښوو.

پوښتنه: د "اتخذوه" دوهم وار ځه ضرورت ؤ، آیا داسي کافي نه وه وکانوا ظالمین؟

ځواب: کافي خو وه لکن لپاره د مزید ذم ددوی یې اتخذوا دوهم وار راوګرځاوه، درتفسیر حسیني مېګوید، که درلطائف امام قشیري رحمة الله علیه مذکور است که چه دوری است میانی امتی که مصنوع خودرا پر ستند وامتي که عبادت خالق وصانع خود میکنند، بیت

آنرا که تو ساختی نسازد کارت　　سازنده کارت دردو عالم همان رب

وَلَمَّا سُقِطَ فِيْٓ اَيْدِيْهِمْ

پوه سه: چي "سقط" پر صیغه د مجهول مسند دی و وروسته ظرف ته وهذه العبارة کنایة عن شدة الندم، یقول زجاج معناه سقط الندم في ایدیهم ای في قلوبهم ونفوسهم تشبیهاً لما یحصل في القلب والنفس وهو الندم لما یحصل في الید فیکون بمرئي منه او عام مفسرین وایي چي سړی چي سخت پښېمانه سي پر یو کار خپل لاس په خوله کي ورکړي او له ډېره غمه ځخه یې په غاښو چیچي

نـو دده لاس گـويـا پـه خولـه کـي ولويـدی، د عربـو دا محـاوره ده چـي هـر څـوک پښېمانه سي پر يو کار دوی وايي فلان سقط في يده.

پوه سه: چي دا پښېمانه دوی هغه وخت وکړه چي موسی علیه السلام راغلی او دوی ته يې ډېر عتاب او سرزنش ورکړی پر عبادت د عجل.

وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا

او ددوی علم راغلی پر دوی چي په تحقيق مـوږ گمراهـان وو پـه عبـادت العجل او توبه يې وکښل او داسي يې وويل.

قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۱۴۹﴾

دوی وويل که چېري پر مـوږ رحم ونه کړي رب زمـوږ، او مـوږ تـه بخښنـه ونه کړي يعني د عبادة العجل، نو حتماً او يقيناً موږ يو له ډلي څخه د تاوان کونکو يعني په دنيا او اخرت کي، پـه "لـئن" کي لام موطئـه د قسم محذوف دی يعني جواب د قسم محذوف دی والتقدير والله.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوْسٰۤى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا

چي رجوع وکړه موسی ﷺ وخپل قوم ته يعني وروسته تر څلوېښتـو ورځـو پـه داسي حال کي چي په غضب ؤ يعني ددوی د بت پرستی له سببه، ابـو الـدرداً رضی الله عنه وايي چي شديد الغضب ؤ، او ابن عباس رضی الله عنه وايي چي ډېر غمجن هم ؤ پـه سبب مذکوره سره.

قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُوْنِيْ مِنْ بَعْدِيْ

وه يې ويل وعبدة العجل ته بد کار ؤ هغه تاسي زما په خلافت کي يعني تاسي مـا خپـل قـائم مقام وگرځولاست تاسي دا فعـل مـذموم غايـة الـذم چي عبادت د عجل ؤ وکړی، او بعض مفسرين وايي چي خطاب و هـارون علیه السلام تـه ومـن معه من المؤمنين دی "من بعدي" تـر مـا وروستـه يعني چي زه و ميقـات تـه د رب عزوجل ولاړم، او يا معنا داده چي وروسته تر دې چي تاسي زمـا څخـه واوريـدی توحيـد د خدای ﷻ او تنزيه له شرک څخه في الخلق والعبادة.

پوه سه: چي "بئس" لـه افعال ذم څخـه دی، او کلمـه د ما موصوفه ده، تفسير دی ضـمير مسـتكن پـه بـئس کـي ای بـئس شـيئاً او مخصـوص بالـذم محـذوف دی، والتقدير بئس خلافة خلفتموني خلافتكم هذه يعني چي ستاسي په حضور عبادت العجل كېدی، دا هلته دی چي مخاطب هارون ﷺ و من معه من المؤمنين وي، او كه مخاطب عبدة العجل وي، نو يې معنا داده چي بد كار وكړی يا عبدة العجل تر ما وروسته او زما په غياب چي زه ميقات د رب ﷻ تللی وم.

اَعَجِلۡتُمۡ اَمۡرَ رَبِّكُمۡ

آيا تاسي تلوار وكړی تر امر د خدای ﷻ يعني چي زه يې ځلوېښت ورځي و ميقات ته غوښتی وم لپاره د اعطأ التورات او تاسي دا تـوهم وكړی چي موسی مړ دی نو مو دين ته چي توحيد او تنزيـه ده تغير وركړی وشرک ته، لکـه بعض نورو امتو هم دين د خپلو انبيـأ كرامو عليهم السلام تغير وركړی دی وروسته وفات د انبيأ كرامو ددوی، والهمزة لانكار الواقع يعني دا كار منكر كار وكړی تاسو.

فائده: عجلـه عمـل د شي، قبـل الوقت كالصلوة قبـل وقتهـا فلهـذا صـارت العجلة مذمومة في الشرع بخلاف السرعة فانها العمـل بالعبادة فـي اول وقتـه فلذا كانت غير مذمومة كه څه هم بعض وخت ممدوح هم نه وي لكه صلوة الظهر في اول وقتها في الصيف عند ابي حنيفة رحمه الله.

وَاَلۡقَى الۡاَلۡوَاحَ

وايې چولې هغه تختې چي تورات پكښي نوشته ؤ پر مځكه د سخت غضب له وجهي په لار كي د خدای ﷻ، د ابن عباس رضي الله عنه په صحيح حديث ثابته ده چي ده ويلي دي چي تـورات پـه اوو تختـو بانـدي د زبـرجد نوشـته ؤ وفيهـا بيـان كـل شئ وموعظة وغير ذالک، نو موسی ﷺ چي راغلی او قوم يې مجتمعين پر عبادة د عجل وليدله، تورات يې له لاسه ايله كړی، نو تختې ماتي سوې، نو خدای ﷻ شپږ حصې بيرته پورته كړې يوه حصه پاته سوه، بغوي رحمه الله وايي چي هغه تختې چي اخبار بالغيب پكښې ؤ هغه پورته سوې، او هغه حصه چي پـه هغې كي توحيد او نور عقائد او بيان د حلال او حرام او موعظة پكښې ؤ هغه پاته سوه.

سوال: بیان د نبوت د علیه الصلوة والسلام او حلیه دده مبارک خو په تورات کي اوس هم سته نو دا اخبار بالغیب ؤ؟

ځواب: دا که اخبار بالغیب هم ؤ لکن د عقائدو او موعظة په سبب پاته سو، یعني ایمان بالنبي اخیر الزمان محمد ﷺ د معتقداتو له قسمه څخه ؤ، لکه چي یهودانو دمخه تر ظهور د نبوت دده مبارک طلب د فتح پر مشرکانو به یې په برکت د نبي اخیر الزمان کاوه کما یدل علیه قوله تعالی "وکانوا یستفتحون به" لکن وروسته تر ظهور د علیه الصلوة والسلام او مدینې ته تر هجرت د یهودانو ملایانو هغه آیتونه چي نعت د علیه الصلوة والسلام پکښې ؤ یا یې پټ کړه یا یې بعض د نعتو دده مبارک بدل کړه حسداً وطلباً لریاسة علی عوامهم او لپاره د بډو چي ملایانو به یې له عوامو څخه اخستې "فلما جائهم ماعرفوا کفروا به" واشتروا ثمناً قلیلاً"

پوښتنه: موسی علیه السلام خو خدای جل جلاله په طور کي خبر کړی په دغه فتنه د قوم یعني عبادة العجل "انا فتنا قومک" نو د تورات تختې یې یا په طور کي یا پر لاري ولي نه غورځولې؟

ځواب: له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چي احمد او طبراني راوړی دی قال قال رسول الله ﷺ لیس الخبر کالمعانیة ان الله اخبر موسی بما وضع قومه في العجل فلم یلق الالواح فلما عاین ماضعوا القی الالواح فانکسرت کمامر عنقریب.

سوال: موسی علیه السلام ته په اخبار د خدای جل جلاله په طور کي یقین نه ؤ حاصل په معاینه سره ورته حاصل سو او که څرنګه!؟

ځواب: په دې آیت کي فکر ووهه:

"وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَـٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ ﴿٢٦٠﴾" (البقرة)

حاصل د جواب دادی چي په معاینه سره خو اطمنان قلبي پیدا کېږي وهو فوق مرتبة الیقین کما دل علیه الآیة المتلوة فافهم غایة الفهم.

وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ

او ونیوی موسی علیه السلام وروز دده هارون علیه السلام تر سر یعني تر وېښتانو د سر بحذف المضاف او راکش یې کړی د ځان و خواته، بغوي رحمة الله علیه وایي چې د څنو او ږېري یې ونیوی.

درویش وایي: چې له دې آیت څخه ږېري نه فهمېږي، نو ولي بغوي ږېره ورسره راوړه البته په بل ځای کې د قرآن مبارک ږېره راغلې ده، د موسی علیه السلام دا خیال سو چې هارون په منع کې د قوم د ګیلګي د عبادت تقصیر کړی دی.

پوه سه: چې هارون تر موسی علیهم السلام درې کاله مشر ؤ او بني اسرائیلو ته تر موسی هارون محبوب ؤ لانه کان بطئ الغضب یعني حلیم ؤ ژر درد نه ورتلی، وهذا منشأ توهم موسی علیه السلام في تقصیره في المنع کما لایخفی.

فائده: دا تروېښتانو کشول د هارون معاتبه وه ولا اهانة اعاذ الله موسی من ذالک.

پوه سه: چې اصل د "قال ابن ام" یا ابن امي حذف حرف الندا کما في قوله تعالی "یوسف اعرض عن هذا" ای یا یوسف، وروسته یې یاً دا ای حذف کړه لدلالة کسرة المیم علیها تخفیفاً، وروسته یې کسره د میم په فتحه بدله کړه لزیادة التخفیف کما في الکافیة.

تنبیه: موسی او هارون علیهم السلام په مور او پلار کې سره ورونه وه لکن هارون مور ذکر کړه لپاره د جلب د شفقت لان الام اشفق علی الولد من الاب.

إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي

په تحقیق قوم یعني عبدة العجل چې اکثره حصه د بني اسرائیلو هم دوی وه، زه یې په خیال ضعیفه ورغلم او زما په خوله یې نه کول، او قریب وه یعني دوی قصد کړی ؤ چې ما ووژني، حاصل د هارون علیه السلام د کلام دادی چې ما تقصیر په منع کې ددوی له عبدة العجل څخه نه دی کړی بلکې خپل ټوله جدجهد مې وکړی حتی دوی زه مغلوب کړم، نو ته توهم د تقصیر پر ما مه کوه.

فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۵۰﴾

نو ته مه خوشاله کوه په ما سره دښمنان یعني داسي زما سره مه کوه چي سبب د خوشالۍ د دښمنانو وګرځي، په قاموس کي وايي چي شماتة اظهار د خوشالۍ دی په مصیبت او بلا سره د دښمن، او ته مامه ګرځوه په انتقام او په غضب کي د هغه قوم سره چي ظالمان دي یعني عبدة العجل.

پوښتنه: موسی علیه السلام چي دی د سر تر وېښتو ونیوی او ځان ته یې راکش کړی، نو هغه فعل موسی علیه السلام دده سره وکړی چي دښمنان په خوشاله سوه د هارون علیه السلام د نهي څه معنا ده؟

ځواب: د هارون علیه السلام مقصد داؤ چي یا مذکور فعل ته ادامه ورنه کړي او یا تر هغه اشد کار ورسره ونه کړي، فافهم.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي

وویل موسی (دا جمله مستأنفه ده) ماته وبخښې زما ګناه چي ما کوم وضعیت د ورور سره وکړی بېله ګناه او موجب بلکې پر صرف توهم د تقصیر في المنع، او زما ورور ته بخښنه وکړې که له ده څخه تقصیر سوی وي په منع کي د عبدة العجل عن عبادته.

پوه سه: چي موسی علیه السلام اولاً استغفار د ځان لپاره وغوښتی، لپاره د راضي کولو د ورور په ابهام ددې چي زما ملامتیا وه چي ته مي د سر تر وېښتانو ونیولې او ځان ته مي راکش کړې او لپأره د دفع د شماتت د دښمنانو په ما فعل بهارون، او د ورور دپاره طلب د بخښې وکړی لپاره ددې چي دی محتاج دی و استغفار ته ولي چي عبدة العجل چي مرتدان وه له دین څخه، نو ده باید جنګ ورسره کړی وای او تر خپل سر تېر سوی وای، او مظهري رحمة الله علیه وايي چي د موسی علیه السلام مقصود د ورور بخښنه وه ځان چي یې ورضم کړی لپاره د رضأ د ورور ودفعاً لشماتة الاعدأ.

درویش وايي: چي له موسی علیه السلام څخه خو تقصیر وسو چي پر صرف احتمال د تقصیر د ورور په منع کي د عبدة العجل یې دی د سر تر وېښتانو کشاوه، او

بیا مظهري لپاره ددې چي مقصود د موسی علیه السلام استغفار د ورور ؤ بلـه وجه د استغفار د ځان لپاره داسي بیان کړې ده چي سنت د استغفار وبل تـه دادی چي سړی شروع خپل په استغفار کوي لپاره د دفع د توهم د ځان د تزکیه، او بله وجه يې دا بیان کړې ده چي دعأ وغیر ته وروسته تر استغفار د ځان اقرب و اجابت ده فان الذنوب مانعة عن الاجابة.

درویش وايي: چي دا خبره د مظهري کـه څـه هم پـه عمومي خلګو کي صحیح ده ولي هر سړی پـه ځان کي ګناه لري، نو بايد تـر استغفار د بـل استغفار د ځان وغواړي، لکن مظهري خو د موسی علیه السلام د تقصير منکر ؤ، صرف په ورور کي يې احتمال د تقصير ؤ نو دلته به د مظهري قانون څرنګه تطبیق سي، الا ان یقال چي مظهري رحمة الله علیه د موسی علیه السلام د ګناه منکر ؤ لکن په موسی کي پرتـه لـه دې زلات وه لـه قسمه څخه د حسنات الابرار سیئات المقربین، نو له دې کبله باید خپـل د ځان لپاره يې استغفار د زلاتو ذمخه کړی وای، کما في قوله تعالی خطاباً لسید المرسلین ﷺ "واستغفر لذنبک وللمؤمنین والمؤمنات فانه فسر الذنب المذکور في هذه الآیة بالذلة، یعني من قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین لانه علیه الصلوة والسلام معصوم من الکبائر والصغائر لکه درویش چي ددې مسئلې پوره تحقیق کړی دی پـه نقل له صحیح کتابو څخه پـه یوه رساله کي چي نوم يې کشف الغطأ عن عصمت الانبیأ دی چي د ډېرو کلو راهیسته کتاب فروشانو چاپ کړې ده، او په مکتبو کي موجوده ده، کـه څوک ددې مسئلې د تحقیق خواهشمند وي باید په مکتبو کي يې تر لاسه کړي وبالله التوفیق.

وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

او موږ داخل کړی ستا په رحمت کي یعني په دنیا او اخرت کي وبمزید الانعام علینا في الدارین او تـه اې خدایه ډېر رحم کونکی يې تر ټولو رحم کونکو پر بندګانو باندي، پښتانه وايي اې تر مور او پلار مهربانه خدایه پر موږ رحم وکړې د پښتنو دا قول ډېر زیبا دی او ددې سره پوره سمون لري.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

په تحقیق هغه کسان چي گیلگی یې اله او معبود وگرځولی ؤ ژر دی چي دوی ته به ورسیږي غضب یعني اثار د غضب له جانبه څخه د رب ددوی یعني په دنیا کي وهو ما امروا به من قتل انفسهم کمامر في تفسیر سورة البقرة.

پوه سه: چي "غضب" چي منصوب سي وخدای ﷻ ته پر خپل معنا حقیقي نه دی بلکې په معنا د انتقام دی لان حقیقة الغضب ثوارن الدم في القلب للانتقام وهذا المعنی لایتصور في حق الباري تعالی کما لایخفٰی "وذلة آه" معطوف دی پر "غضب" یعني غضب او ذلت به دواړه په دې دنیا دوی ته ورسیږي او دا ذلت ددوی خروج ؤ له خپلو وطنو څخه په تسلط د بخت نصر البابلي پر دوی باندي یعني وروسته تر زمانې د موسی علیه السلام او یا دا چي پر اولادو د هغو بالوسائط ذلت په دنیا کي راسي لکه چي پر بني قریضه و او بني نضیر چي خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام او مؤمنان مسلط کړه چي بعض یې ووژل او بعض یې جلا وطنه کړه کما في الاحادیث الصحیحة.

پوښتنه: د نحو په کتابو کي وایي چي کلمه د "سین" لپاره د استقبال قریب ده او "سوف" لپاره د استقبال بعید ده او سره ددې چي تسلط د بخت نصر بابلي پر دوی، او یا تسلط د مسلمانانو پر بني النضیر او قریضه په سوو کلنو وروسته ؤ فما معنی السین في سینالهم؟

ځواب: هغه شی او کار چي تقدیر الهي پر هغه سوی وي که بعید وي هم قریب دی ولذالک قال العلمأ ما ابعد مافات وما اقرب ما هوات.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

دغه سي ده جزأ د درواغو گویه، نو په قصده سره.

ابو قلابة رحمة الله علیه وایي: نعم! والله جزأ کل مفتر الی یوم القیامة ان یذله الله تعالی في الدنیا الی یوم القیامة، او سفیان بن عیینه رحمة الله علیه وایي هذا جزأ کل مبتدع الی یوم القیامة.

درویش وايي: چي كلام د سفيان منقوص دی، ولي چي دېر مبتدعان په دور حاضر كي پر سر قدرت او مستقل حكومتونه لري كما لا يخفى.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۵۳﴾

درویش وايي: چي مظهري رحمة الله عليه په قرينه د سابق كلام چي په شان كي د بني اسرائيلو ؤ چي د سامري د گيلگي عبادت يې ځلوښت ورځي كړی ؤ، ددې آيت ترجمه يې داسي كړې ده يعني "الذين عبدوا العجل من قوم موسى ثم تابوا من ذالک" اى عبادة العجل وآمنوا يعني بالتوحيد بعد ما كفروا واشركوا بعبادة العجل "وقتلوا انفسهم" اى قتل من لم يعبد العجل الذين عبدوا العجل بامر الله تعالى "ابتغاً مرضات الله" نو په تحقيق ستا رب اې موسى عليه السلام وروسته تر توبې مبالغ المغفرة او رحيم دی وان كانت ذنوبهم عظيمة متكثرة، او ان سره له اسمه او خبره خبر د موصول دی يعني والذين آه انتهى بعضه بلفظه وبعضه بالترجمة، وبعضه بالزيادة من جانب العاصي لتوضيح كلام المظهري رحمة الله عليه.

علامه بغداد السيد محمود الآلوسي رحمة الله عليه په روح المعاني كي دا آيت جمله معترضه بولي په منځ كي د احوالو د بني اسرائيلو او د موسى عليه السلام او خاص يې په بني اسرائيلو پوري نه بولي لكه مظهري رحمة الله عليه، ولي علامه بغداد داسي وايي والذين عملوا السيئات "اى سيئة كانت لعموم المغفرة ولانه لا داعي للتخصيص اى بني اسرائيل" ثم تابوا من بعدها "وهو تصريح بما يقتفيه ثم" وآمنوا، چونكه دلته دا سوال پيدا كېدی چي توبې لره خو ايمان شرط دی نو څرنگه ايمان وروسته تر توبې ذكر سو، نو آلوسي رحمة الله عليه داسي جواب وركړی دی وآمنوا "اى اشتغلوا بالايمان وما هو مقتضاه من الاعمال الصالحة وهو عطف على تابوا" يعني مراد له امنوا څخه حيقيت ايمان نه دی، ولي چي هغه تر توبې دمخه دی بلكې مراد اعمال صالحه دي التي هي من مقتضى الايمان وعدم الاصرار على السيئات، او بل جواب يې دا وركړی دی چي آمنوا دي حال وي په تقدير د قد يعني وقد آمنوا اى قبل التوبة وروسته يې داسي ويلي دي چي پر هر

تقدیر آمنوا ذکر د خاص دی بعد العام للاعتناأ به لان التوبة عن الکفر هو الایمان فلا یقال التوبة بعد الایمان کیف جائت قبله، او سید آلوسي نور جوابونه هم ورکړي دي د سوال مذکور.

درویش وایي: چي ابو نواس رحمة الله علیه دا دوه په زړه پوري شعرونه د عاصیانو د خوشاله کولو لپاره راوړي دي.

یا ربي ان عظمت ذنوبي کثرةً فلقد علمت بان عفوک اعظم
ان کان لایرجوک الا محسن فبمن یّلوذ ویستجیر المجرم

او روح البیان لکه روح المعاني دا آیت جمله معترضه بولي او په بني اسرائیلو پوري یې خاص نه بولي، حیث قال والذین عملوا السیئات ای سیئة کانت ثم تابوا من تلک السیئات وآمنوا ایماناً صحیحاً خالصاً واشتغلوا بما هو من مقتضیات الایمان من الاعمال الصالحة.

درویش وایي: چي وبهذه العبارة دفع البرسوي رحمة الله علیه السوال المذکور کالآلوسي وقد مر ذکره، قال المولی الرومي في المثنوي

گر سیه کر دی تو نامهٔ عمر خویش .... توبه کن زانها که کرد ستی تو پیش
عمر اگربگذشت بخیش این دم است .... آب تو بش ده اگر او بی نمست
چون بر آرند از پشیمانی انین ....عرش لرزد از انین المذنبین

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ

چي ارام سو د موسی علیه السلام غضب او درد په سبب د اعتذار د هارون او په پښېمانی د قوم او په توبه د دوی، نو یې راواخستلې هغه باقي مانده تختې چي تورات باندي نوشته ؤ او شپږ حصې یې بیرته اسمانو ته پورته سوي وې او یوه حصه یعني اوومه حصه یې پاته سوه.

سوال: سکوت خو مقابل د تکلم دی، نو په ځای کي د سکت چي سکن راغلی وای ښه به نه وای او که څرنگه؟

ځواب: په عبارت قرآني کي مبالغه ده یعني دا غضب د موسی علیه السلام یې داسي وگرځاوه لکه یو امر پر ده په فعل بهارون علیه السلام ، نو ځکه یې په سکت

تعبير وکړی د سکن په ځای کي ګويا هغه آمر دده ساکت سو.

درويش وايي: چي ددې ځواب په روح البيان کي په ښه تفصيل سره ذکر دی او مظهري مجمله اشاره ورته کړې ده او روح المعاني يې نوع د مجاز بيان کړې ده حيث قال وفي الکلام استعارة مکنية حيث شبه الغضب بشخص آمر على موسى واثبت له السکوت على طريق الاستعارة التخييلية، او په دې کي يې طويل کلام کړی دی خو اخيراً يې دا ويلي دي ففي الکلام مبالغة وبلاغة لايخفى علو شانها، او قرطبي هم په خپل تفسير کي ورته ځواب راوړی دی بلکې په ټولو تفاسيرو کي زه استفاده او نقل ځندي کوم.

درويش وايي: چي حاسدانو ته ښه بهانه جوړه سوه چي ما سارق بولي دوی بېچاره ګان د نقل او د سرقه په فرق نه پوهېږي، خدای ﷻ دي انصاف ورکړي او په خپل جهل دې پوه کړي.

وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

او په نسخه کي د الواحو هدیً يعني لارښوونه وه د ګمراهي او د حق يعني الفرق والتمييز بين الضلالة والهداية او رحمت ؤ له عذاب څخه لپاره د هغه کسانو چي له خدای ﷻ څخه بېرېږي.

پوه سه: چي کلمه د لام په "لربهم" کي مزيد ده لپاره د تاکيد د عمل ده، او کسائي رحمة الله عليه وايي چي کلمه د لام يې له دې سببه پر داخله کړه چي د فعل عمل په سبب د تاخير ضعيف سو، وهذا تفصيل لما قبله کما في قوله تعالى للرويا تعبرون، او قطرب وايي چي لام په معنا د من دی يعني من ربهم، وهذا اوفق بعلم الصلات، او بعض علماٴ وايي چي لام د تعليل دی يعني يرهبون من المعاصي لاجل خشية ربهم، قوله "في نسختها" الواو حالية ای والحال چي هغه چي نسخ سوي په الواحو کي او نقل سوي له اصل څخه چي لوح محفوظ دی، ولي نسخ عبارت دی له نقل څخه د اشکالو د کتابت وتحويلها من الاصل المنقول عنه يو سړی چي يو کتاب له بل کتاب څخه حرفاً حرفاً نقل کړي، نو دا سړی وايي نسخت هذا الکتاب من ذالک الکتاب ای نقلته منه، هذا ما قال بعض

المفسرين چي "نسخة" فعلة دی په معنا د مفعول ای المنقول عن غیره او عطأ وايي ای فيما بقي منها، او ابن عباس رضي الله عنه او عمرو بن دينار رحمه الله وايي چي موسى عليه السلام چي الواح وغورځولې او ماتي سوې نو ځلويښت ورځي ده روژه ونيول فردت اليه في لوحين.

درويش وايي: چي دا قول چي ټوله تورات او الواح په دوو تختو کي راوګرځول سو، لاينافي ما سبق چي شپږ تختې چي په هغو کي مغيبات نوشته وه هغه يکلخته ولاړې، نو مراد دادی چي هغه د عقائد او حلال و حرام او نور احکام چي پکښې وه هغه تخته هم ماته سوې وه، هغه تخته په دوو صحيح سالمو تختو کي راوګرځول سوه والله اعلم بالصواب.

وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا

او مختار کړه موسى عليه السلام له خپل قوم څخه اوويا (٧٠) کسان لپاره د ميقات زمونږ يعني د هغه وخت لپاره چي مونږ وعده ورکړې وه و موسى عليه السلام ته چي پر دغه به تاسي راځئ کوه طور ته.

پوه سه: چي په "قومه" کي من جاره محذوف دی ای من قومه، يعني اختار چي متعدي په من سره ومفعول ته سي حرف جر ځندي حذف کړي او فعل يې په خپله متعدي کړي چي دې ته په نحو کي حذف او ايصال وايي.

فائده: دا اوويا کسان د هغو بني اسرائيلو څخه وه چي عبادت د عجل يې نه و کړی، حاصل د قصې دادی چي خدای پاک موسى عليه السلام امر کړی چي په اوويا کسه سره به د بني اسرائيلو کوه طور ته راځې ماته به عذر کوې په باره کي د عبادة العجل نو موسى عليه السلام په دوولس سبطه کي له هر سبطه څخه ددوی شپږ کسه مختاره کړه، نو مجموعه يې دو اوویاه کسه سوه، نو موسى عليه السلام ورته وويل چي دوه کسه دي پاته سي، نو ددوی په دې کي اختلاف سره پيدا سو چي د کوم سبط دوه کسه به پاتېږي، نو موسى عليه السلام ورته وويل چي هر څوک چي په خپله رضا پاته سي هغه ته خدای پاک د تلونکو ثواب ورکوي، نو کالب او يوشع پاته سوه، نو موسى عليه السلام او باقي اوويا کسه سره رارهي سوه د کوه طور

پر لور، نو دوی چي طور ته ورنژدې سوه، يوه وريځ پيدا سوه چي تول يې په خپل لمن کي ونيول او گرده پر سجده سوه، نو دې اوويا کسانو اوريدله چي د موسی علیه السلام سره يو څوک خبري کوي او امر او نهي ورته کوي، نو وريځ پورته سوه، نو ودغو اوويا کسانو ته موسی علیه السلام وويل چي دا خبري خدای پاک کولې، نو دوی ورته وويل چي موږ ستا تصديق نه کوو چي دا تکلم د خدای جل جلاله ؤ حتی نری الله جهرة تر څو چي موږ خدای پاک ونه وينو بې حجابه، نو پر دوی نازله سوله تکه يا د غره ښورېدل يعني زلزله، نو تول اوويا کسان د تکي يا زلزلې له کبله مړه سوه، وهذا قول السدي رحمة الله عليه، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي دغو اوويا کسانو چي وه يې ويل لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة فاخذتهم الصاعقة" دمخه تر هغو اوويا کسانو چي زلزله پر وسوه ابن عباس رضي الله عنه زياته کړې ده دغه اوويا کسان د دعأ لپاره خدای پاک ورغوښتي وه نو دوی د دعاگانو په لړ کي دا دعا هم وکړه اللهم اعطنا مالم تعطه احداً قبلنا ولا تعطه احداً بعدنا فانکر الله ذالک السؤال الاخير فاخذتهم الرجفة يعني الزلزلة والله اعلم.

فَلَمَّآ أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

هغه وخت چي دوی رجفه ونيول.

سوال: ددوی د رجفه سبب ددوی هغه مخکنی دعأ وه کمامر آنفاً او که بل شی و؟

ځواب: جلال الدين السيوطي رحمة الله عليه په روايت د ابن عباس رضي الله عنه وايي چي سبب د زلزلة شديده دا و چي دغو اوويا کسانو که څه هم عبادة العجل نه و کړی لکن د عبدة العجل سره يو ځای اوسېدل ځندي جلا سوي نه وه انتهی، نو موسی علیه السلام چي يې حالت وليدی زړه يې پر وسو او وبېرېدی چي له دغې زلزلې څخه مړه نه سي او دا د دوی زلزله پر موسی علیه السلام سخته پرېوتل ولي چي دا اوويا کسان د موسی علیه السلام وزيران وه او دده د خبرو سامعين او دده مطعين وه فعند ذالک دعی وبکٰی وناشد ربه تبارک وتعالی.

قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ

نو موسی رب يعني يا رب که ستا خوښه وای يعني اراده دي وای دوی به دي

هلاک کړي وای دمخه تر راتګ و طور ته او زه به دي هم هلاک کړی وای، بعض مفسران وايي چي موسی علیه السلام خپل ځان د تفویض و ارادې ته د خدای ورسره جوت کړی ورنه مقصود يې دا ؤ چي دوی به دي هلاک کړي وای دمخه تر راتګ زما سره تاچي بني اسرائیلو يې مرګ لیدلی وای، نو زه به يې نه متهم ولای په قتل ددوی، او بعض مفسرین وايي چي دا خبره موسی علیه السلام ترحماً پر دوی وکړه کمامر انهم کانوا وزراً له ومطیعین له، نو يې معنا داده چي موسی علیه السلام دا تمنی وکړه چي دوی او زه به دي هلاک کړي وای په بل سبب سره چي دا موضوع مو نه وای لیدلې یعني لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة کمامر في قول السدي رحمة الله علیه او یا مراد دا و چي ته اې خدایه قادر وې پر هلاک ددوی دمخه تر دې یعني فرعون به دې پر مسلط کړی وای چي وژلي يې وای او یا دې په دریاب کي لکه فرعون او قوم دده غرق کړي وای، نو تا اې خدایه پر دوی رحم وکړی یعني په دې دوو هلاکتو دي نه کړه هلاک، نو یو وار بیا رحم پر وکړې اوس دا هلاکت ځندي لېري کړه.

درویش وايي: چي دا ډېره ښه توجیه ده قد صرح به صاحب روح المعاني و المظهري واشار الیه صاحب روح البیان والله اعلم بمراده في کتابه.

أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۖ

آیا ته موږ هلاکوې په هغه کار چي زموږ ناپوهانو کړی ؤ چي یا دلاوري ده پر طلب د رؤیت په دنیا کي لکه بعضو چي دا طلب وکړی او یا عبادة العجل دی، مبرد وايي چي دا استفهام لپاره د طلب د مهرباني د خدای پاک دی ای لاتهلکنا

پوه سه: چي موسی علیه السلام خو په دې پوهېدی چي خدای یو سړی د بل په ګناه نه نسي لکن بیا هم ادباً ده دا سوال وکړی.

إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ

نه ؤ دا خصلت چي طلب د رؤیت ؤ او یا عبادة العجل مګر نه ستا ابتلأ وه د بني اسرائیلو.

درویش وايي: چي ما د خصلت لفظ ذکر کړی لپاره د مرجع مؤنث د هي،

امتحان په دې معنا و چې دوی خبري واورېدلې ددوی شوق د رؤیت پیدا سو، او طلب د رؤیت یې وکړی، او په ګیلګي کي د سامري خو خاورو ژوند پیدا کړی، نو دوی یې عبادت شروع کړی.

تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَآءُ وَتَهْدِیْ مَنْ تَشَآءُ ؕ اَنْتَ وَلِیُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَیْرُ الْغٰفِرِیْنَ ﴿۱۵۵﴾

ته ګمراه او بې لاري کوي هغه څوک چي ستا اراده ورته وسي لکه هغه کسان چي طلب د رؤیت قبل الوقت یې وکړی او یا یې عبادة العجل وکړی، او ته هدایت ورکوې هغه چاته چي ستا اراده ورته وسي نو ایمان یې لا قوي سي، ته زموږ ناصر او دوست یې، نو ته موږ وبخښې یعني زموږ ګنهونه او رحم رابانديوکړې او ته یې اې خدایه ښه د غافرینو یې.

پوه سه: چي غافرین یې په صیغه د جمع راوړه او خدای یې خیر تر ټولو وباله، وجه یې داده چي د خدای پاک د ګنهګار بنده چي طلب د مغفرت وکړي او پر ګناه توبه وکاږي خدای پاک یې سیئات په حسناتو وربدلوي او نورهم عظیم رحم پر کوي بخلاف العباد الغافرین لمن اسأ لهم، او بله په زړه پوري وجه یې داده چي بنده د بل بنده تر ګناه ورتېرېږي او بخښه ورته کوي هغه یا د اغرض لپاره وي چي مغفور به زما د هر صفت د خلګو په مخ کي وکړي، او یا له خدای ﷻ څخه ثواب جزیل غواړي او یا یې غرض په بخښه کي د خپل زړه قسوت دفع کول وي، واما الله تبارک وتعالی فیغفر ذنوب عباده لا لاجل غرض ولاعوض ولا نفع اخر راجع الیه تعالی بل یغفر بمحض الفضل والکرم، نو دا خبره حق ده چي خدای پاک خیر الغافرین دی او ارحم الراحمین دی.

درویش وایي: چي فاغفریا مولای ذنوبي کلها بمحض فضلک وجودک وکرمک واحسانک واغفر لوالدي وارحمهما کما ربیناني صغیراً آمین.

وَاكْتُبْ لَنَا فِیْ هٰذِهِ الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّفِی الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ اِلَیْكَ ؕ

پوه سه: چي د "کتابت" معنا نوشته نه ده بلکې په معنا د ثبت لنا موږ ته په دې دنیا کي حسنه یعني توفیق الطاعة والصحة والعافیة والنعمة والخلاص من

درک الشقا وغلبة الاعدا وغيرها من نعم الدنيا او په اخيرت کي هم حسنه راکړي يعني مغفرت د ګنهو او رحمت او جنت دار الکرامة بلا حساب وعتاب، موږ ته "هدنا من هاد يهود اى رجع" يعني توبه مو کښلى ده وتاته من اعادةٍ وهغو اعمالو ته چي پخوا مو کول، بيت

الهي تبت عما کان مني فکفر سيئاتي واعف عني
الهي عبدک العاصي آتاکا مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذالک اهل وان طرد فمن يرحم سواکا

قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ

وويل خداى ﷻ په جواب کي د دعا د موسى عليه السلام عذاب زما زه يې رسوم دغه عذاب و هغه چاته چي زما ورته اراده وي من عبادي.

پوه سه: چي مفغول د "اشا" محذوف دى اى اشا تعذيبه او رحمت زما فراخه دى وهر شي ته صغيراً او کبيراً.

درويش وايي: چي په دنيا کي رحمت د خداى ﷻ عام دى مؤمن او کافر، مکلف او غير مکلف بلکې حيواناتو ته، د بر او بحر ته چي دا نعمت صحت او عافيت او بنين وبنات دي ومواشي وذهب وفضه وغيرهما.

پوښتنه: په اخيرت کي ولي کافران له دې رحمت عامه څخه محروم دي؟

ځواب: دوى په خپله ابا وکړه له رحمت څخه د خداى ﷻ په اخيرت کي حيث جعلوا له شريکاً يا يې عزير ابن الله وباله يا يې عيسى عليه السلام ابن الله وباله يا يې ملائکه بنات الله وبللې وغيرها من انواع الکفر، په حديث شريف کي راغلي دي چي روايت يې بخاري کړى دى "کل امتي يدخلون الجنة الا من ابى" زما ټوله امتيان به جنت ته داخلېږي مګر نه هغه څوک چي منع وکړي له دخلو څخه د جنت، پوه سه! چي له امت څخه عام مراد دى که امت اجابت وي که امت دعوت وي "قيل ومن ابى؟ قال من اطاعني دخل الجنة ومن عصاني فقد ابى" چا و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي څوک به وي منکر يعني له دخول څخه د جنت؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هر څوک چي زما اطاعت وکړي هغه به داخلېږي وجنت ته

او څوک چي زما نافرماني وکړي په تحقيق هغه ابا وکړه له دخول څخه د جنت.

ای کريمی که از خزانه عيب گير وترسا وظيفه خور داری
دوستان راکجا کنی محروم تو که با د شمنان نظر داری

فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

ژر به زه واجب وګرځوم په اخيرت کي يعني تاسي ته اې بني اسرائيلو هغه کسانو ته چي له کفر او معاصي څخه ځان وباسي، او هغه کسان چي ورکوي زکوٰة که د نقودو وي او که د مواشيو وي، او هغه کسان چي دوی په ټولو آياتو يعني کتابو باندي ايمان راوړي، يعني که څه هم بعض کتابونه منسوخ سوي وي له جانبه د خدای جل جلاله.

درويش وايي: چي امنت بالله وملائکته وکتبه ورسله واليوم الآخر والقدر خيره وشره من الله تعالى والبعث بعد الموت انتهى.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ

هغه کسان چي له خدايه بېرېږي، هغه کسان دي چي متابعت وکړي په دين کي د رسول چي نبي دی چي مراد ځني محمد ﷺ دی چي رسول دی نسبت و خدای جل جلاله ته چي خدای پاک را استولی دی لپاره د هدايت د خلګو او نبي دی نسبت و بندګانو ته چي بندګانو ته دين الهي ورسوي او دا نبي امي دی.

پوه سه: چي "الذين" خبر د محذوفي مبتدأ دی ای هم الذين يعني الذين يتقون.

پوه سه: چي "امي" منسوب و ام ته دی يعني لکه چي مور زېږولی وي پر هغه حال پاته دی لم يکتب ولم يقرأ.

درويش وايي: چي اميت که څه هم په نورو خلګو کي عيب دی لکن په عليه الصلوٰة والسلام کي معجزه ده، له دې جهته که عليه الصلوٰة والسلام کاتب او تاريخ دان شخصيت وای خلګو به ويلای چي دا قرآن دی له تاريخو څخه و عربي ت را نقل کوي او دا قصص قرآنيه هم له تاريخو څخه نقل کوي لکن چونکه دی امي دی نو دا توهم دفع سو، ولي داسي قرآن چي د عربو بلغأ او شاعران د ايتان د اقصر سورة ددې قرآن عاجزه دي، نو يقيني ده چي دا قرآن من عند الله دی، عليه

الصلوة والسلام وايي انا امية لاتكتب ولا تحسب الى اخير الحديث (بخاري ومسلم)
او بعض مفسرين وايي چي امي منسوب و امت ته دی لکثرة امته، مسلم له انس ﷛ څخه روايت کړی دی چي انا اکثر الأنبيا تبعاً يوم القيامة وانا اول من يقرع باب الجنة آه ويوئيده ما ورد، چي اهل جنت د قيامت په ورځ يو سل وشل صفه وي وعلم الصف الواحد عندالله، په دې يو سل وشل صفه کي اتيا صفه امت د عليه الصلوة والسلام وي، او څلوېښت صفه به د نورو انبياؤ امتيان وي، ويوئيده ما ورد في الحديث الصحيح چي عليه الصلوة والسلام وويل ارجوا انيکون امتي ثلثی اهل الجنة. بيت

نگار من که بمکتب نرفت وخط ننوشت.... بغمزه مساله صد مدارس سفت

درويش وايي: چي پر تقدير ددې چي منسوب و امت ته سي، نو اصل د امي امتي ؤ تأ يې په نسبت کي له جهته څخه د کثرت استعمال ځندي حذف کړه کما في المکي والمدني، او بعض مفسرين وايي امي منسوب دی و ام القری ته چي مکه مکرمه ده، مفسرين وايي چي په دغه قيد سره يعني "الذين يتبعون آه" هغه بني اسرائيل خارج دي چي زمانه د عليه الصلوة والسلام يې نيولې وي او ايمان يې نه وي پر راوړی وبقی في الحکم المذکور يعني الذين يتقون الخ، هغه بني اسرائيل چي زمانه د نبوت د نبي ﷺ يې نه وي نيولې کما لايخفی.

الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ

هغه نبي امي چي بني اسرائيل يې پيدا کوي دی ليکلی په نېز ددوی په تورات کي د موسی ﷺ، او په انجيل کي د عيسی ﷺ، مثنوي معنوي.

پېش ازانکه نقش احمد رو نمود....... نعت او هر گبر را تعويذ بود
سجده ميکردند که ای رب بشر....... درعيان آريش هرچه زود تر
نقش او می گشت اندر راه شان....... دردل ودرگوش درافواه شان

له حضرت انس ﷛ څخه رايت دی چي يو يهودي هلک ؤ چي گاهي گاهي به يې د عليه الصلوة والسلام خدمت کاوه، نو هغه ځوانکی مريض سو، عليه الصلوة والسلام يې پوښتنې ته ورغلی، د هلک پلار يې و سر ته ناست ؤ تورات

يې پر وايه، نو عليه الصلوة والسلام يې پلار ته وويل چي اې يهودي زه تاته په خداى ﷻ قسم دركوم هغه خداى چي تورات يې پر موسى نازل كړى دى چي تا زما نعت او صفت او مخرج په تورات كي نه دى ليدلى، يهودي ورته وويل لا، ځوانكي مريض ورته وويل بلى يعني موږ ليدلى دى په تورات كي ستا نعت او صفت او مخرج يا رسول الله واني اشهد ان لا اله الا الله وانک رسول الله، نو عليه الصلوة والسلام ورسره صحابه كرامو ﷺ ته وويل چي دا يهودي يعني د ناجوړي پلار ځندي ولاړ كړئ او تاسي د خپل ورور گور او كفن او تلاوت د قرآن پرده پر خپله غاړه واخلئ، فمات ﷺ فولى اموره الصحابة الكرام ﷺ.

له حضرت علي ﷺ څخه روايت دى چي د يو يهودي پر عليه الصلوة والسلام باندي يو څو ديناره پور باندي وُ، نو راغلى و عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي زما پور راكړه! ده مبارک ورته وويل چي اوس خو زه ستا د پور مبلغ نه لرم، يهودي ورته وويل چي تر هغو زه ستا څخه نه جلا كېږم چي پور مي را نه كړې، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي نو راسره كښېنه زه درسره ناست يم، يعني نه كور ته نه پر بله خوا درڅخه ځم، راوي وايي چي عليه الصلوة والسلام د ماپښين لمونځ، د مازديگر، د ماښام، د ماخستن او د سهار لمونځ دالته وكړى، نو صحابه كرامو د ستر گو په اشاره يا د گوتي په اشاره يا تر ستوني نيولو په اشاره يهودي ته په پټه د عليه الصلوة والسلام پېش رو واهه، اخير عليه الصلوة والسلام ددوى په اشاره پوه سو، نو دوى يې له پېش رو څخه منع كړه او ورته وه يې ويل چي زه خداى پاک د كافر معاهد له ظلم څخه منع كړى يم، دا بله ورځ چي لمر ښه راپورته سو يهودي راغلى و عليه الصلوة والسلام ته كښېنستى و عليه الصلوة والسلام ته يې وويل اشهد ان لا اله الا الله واشهد انک رسول الله ونصف مالي في سبيل الله، او دا يهودي ډېر شتمن وُ، او يهودي خپل عذر چي ما له تا سره دومره سختي وكړه داسي بيان كړى چي ما ستا حال د تورات د آيتو سره مقاسيه كاوه چي په تورات كي داسي راغلي دي محمد بن عبد الله مولده بمكة ومهاجره بطيبة يعني مدينة وملكه بالشام يعني ينتهى ملكه الى الشام چي د بني اسرائيلو لوى مركز وُ وليس بغذ اى

بد طبعيته ولا غليظ اى نه سخت طبعيته ولا سخاب في الاسواق او نه لوى لوى نارې وهي په بازارو كي او د هغه نيم مال په باره كي يهودي داسي وويل فاحكم فيه بما اراک الله، رواه البيهقي في دلائل النبوة.

ښهانه فائده: درويش وايي چي د تفسير د متعلمينو په زړو كي به دا ورګرځي چي په دومره ممتد (اوږده) زمانه كي عليه الصلوة والسلام ته د چاى جواب يا د اودس تازه كولو او د خوب عذر نه پېښېدى او كه څرنګه او داغه رنګه يهودي ته ورته يا كم تر عذرو نه پېښېدى او كه څرنګه؟ نو ددې ځواب دادى چي دا عذرونه خو بېشكه رونما كېدل لكن عليه الصلوة والسلام ته چي به عذر پېښ سو هغه به يې خارج المسجد پوره كړى بېرته به راغلى د يهودي سره به كښېنستى، او يهودي ته چي په عذر پېښ سو هغه به يې خارج المسجد پوره كړى بېرته به راغلى د عليه الصلوة والسلام سره به كښېنستى او د دواړو خوب په مسجد نبوي كي ؤ فافهم هداک الله تعالى.

يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ

دا نبي دوى امر كوي په توحيد وشرائع الاسلام وكلما يعرف حسنه شرعاً كالصلوٰة والزكوة والصوم والحج وغيرها.

وَيَنۡهَىٰهُمۡ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ

او دوى منع كوي د هغه شي چي حسن شرعي نه لري بلكې شرع يې منكر بولي او طبع مستقيم او طبع سليم هم منع ځندي كوي كالشرک وكفران المنعم وعصيانه والزنى والواطة وسائر القبائح الشرعية، او دا نبي حلال ګرځولي وه و بني اسرائيلو ته هغه شيان چي په تورات كي ودوى ته حرام سوي وه په سبب د بغي ددوى او په سبب د شوم عمل ددوى لكه شحوم يعني وازګي ولحوم الابل او د اوښانو غوښې، او يا اهل جاهليت من المشركين وځان ته حرامي بللې لكه بحيره، سائبه، وصيله، و حام كمامر تعريفهما قبل هذا.

وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ

كالدم والخنزير والميتة والربوا والرشوة وغيرهما مما كان اليهود او المشركين يتعاطونها.

وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ

او دا نبي د بني اسرائيلو څخه خاص لېري کوي، او سپکوي هغه درنې درنې وعدې چي د بني اسرئيلو څخه اخستل سوي وې على العمل بما في التورات.

وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

او هغه درانه بارونه چي پر بني اسرائيلو وه په تورات کي مثل قتل النفوس في التوبة وقطع الاعضا الخاطئة وقرض موضع النجاسة عن الثوب وتعيين القصاص في القتل العمد والخطأ وتحريم اخذ الدية بالصلح في العمد او مطلقاً في الخطأ وترک کل عمل دنيوي في يوم السبت وعدم جواز الصلوة في غير كنائسهم، او نور ورته د دغو کارو من الشدائد.

پوه سه: چي اصل د "غل" جمع کول د لاس د غاړي سره په وسپنه کي او دا شدائد يې هم د اغلال سره مشابه کړه.

فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ

نو هغه کسان چي پردې نبي امي ايمان راوي يعني په نبوت عامه يې ومني او دده تعظيم کوي په تقويت د دين دده او کومک ورسره کوي په دفع کي د دښمنانو دده، او متابعت وکړي د هغه نور چي نازل کړه سوی سره د نبوت دده چي مراد ځندي قرآن مجيد دی.

درويش وايي: چي قرآن عظيم الشان يې نور وباله دې سببه چي قرآن مبارک په سبب د اعجاز ظاهر قرآنيته يعني کونه من عندالله او مظهر د احکامو او د نورو امور حقه وو دی کما هو معنى النور في اللغة.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

دغه کسان چي دا مذکوره کارونه وکړي دوی دي برې پيدا کونکي پر رحمت ابدي الهي في الدارين.

صاحب کشاف داسي سوال کړی دی ما معنى "الذي انزل معه" او سره ددې چي قرآن خو د جبرائيل عليه السلام سره نازل سوی دی، بيا يې جواب ورکړی دی چي

معنى د "انزل معه" انزل مع نبوته، ولي چي نبي والى د عليه الصلوة والسلام مصحوب او ملګرى ؤ د نزول سره د قرآن كما يدل عليه قوله تعالى في ابتدأ نبوته ﷺ اقرأ باسم ربک الذي خلق ۝ انتهى بزيادة.

نو معه متعلق دى په انزل پوري حال دى له ضمير څخه د انزل بحذف المضاف والتقدير انزل ذالک النور مصاحباً لنبوته، او مظهري رحمة الله عليه داسي ځواب وركړى دى چي انزل متعلق دى په اتبعوا پوري.

نو معنا د آيت داده اتبعوا النور الذي انزل وهو القرآن المجيد واتبعوا معه اى مع النبي ﷺ اى ما مع النبي فيكون المراد السنة النبوية، نو په دې آيت كي اتباع د قرآن منزل او د سنت نبوي دواړه ذكر سوي دي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

ته ووايه يا محمد ﷺ چي اې خلګو يعني كه عرب ياست او كه عجم كه اهل شرق ياست يا غرب اهل شمال ياست يا اهل جنوب، او كه احمر ياست او كه اسود په تحقيق زه استول سوى د خداى جل جلاله له لوري يم ستاسي ټولو وخواته.

فائده: اضافت د رسول الله لپاره د عهد خارجي دى يعني الرسول النبي الامي الذي مر ذكره، او جميعاً حال دى له ضمير څخه د اليكم.

پوه سه: چي رسول الله ﷺ وټولو خلګو ته مبعوث دى كمامر من التعميم آنفاً بل الى الجن ايضاً بخلاف سائر الانبيأ فانهم مبعوثون الى اقوامهم خاصة، په حديث د مسلم او ترمذي له ابو هريره رضي الله عنه څخه داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل چي زه بالا كړل سوى يم، يعني خداى جل جلاله بالا كړى يم پر نورو انبيأ كرامو په شپږو شيانو سره.

(۱) ماته راكړل سوى دى جوامع الكلم يعني عبارت يې لږ وي او معنى يې جزيله او ډېره وي.

(۲) نصرت" زما سره كومک كړل سوى دى په بېره د دښمن زما څخه وفي رواية مسيرة شهر.

(۳) واحلت لي الغنائم او ماته روا سوي دي غنيمتونه د كفارو چي نفع زه او

امت پر واخلو، او په وړاندي امتونو کي داغسي نه وه بلکې غنیمتونه به یې جمع کړل له اسمانه به اور راغلی ټوله به یې وسوله.

(۴) او ماته ګرځول سوې ده ځمکه مسجد یعني د لمانځه ځای، او د نورو امتونو لمونځونه ددوی په کنائسو سره خاص وه یعني ددوی په عبادت ځایو سره لکه زموږ مساجد، او داغه رنګه ځمکه زما لپاره پاکي ده یعني د تیمم لپاره.

(۵) وارسلت الی الخلق کافة وختم بيْ النبوة.

درويش وايي: چي په اکام المرجان کي وايي چي هره طائفه له مختلفو طائفو څخه پر دې خبره سره متفق دي چي خدای پاک محمد ﷺ و انس او جن، عربو او عجمو ټولو ته په رسالت سره راستولی ؤ.

پوښتنه: و سلیمان بن داؤد علیه السلام ته خو نبوت عام ؤ د انس او جن لپاره؟

ځواب: سلیمان علیه السلام د رسالت او تبلیغ و جن ته نه و مبعوث بلکې د ملک او سیاست او ضبط و سلطنت لپاره عام ؤ، وشتان بین الرسالة وتبلیغ الدین وبین التسخیر والسلطنت کما لایخفی فتدبراً.

الَّذِىْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِۚ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ یُحْیٖ وَیُمِیْتُ

پوه سه: چي "الذين آه" يا صفت موضحه دی د الله، او يا منصوب دی په حذف د اعني او يا مرفوع دی په تقدير د هو چي په دې ته په نحو کي منصوب علی المدح وايي يا مرفوع علی المدح وايي، او يا مبتدأ د خبر يي جمله لا اله الا هو ده، هغه خدای چي ده لره خاصه بلا مشارک ولامعين سلطنت او تصرف او خلق دی د اسمانو يعني مافيها او د ځمکي يعني مع ما عليها من الحيوانات والنباتات وغيرها ومع مافيها من الکنوز والخزائن والدفائن چي هغه خالق دی د حيوٰة په احياؤ کي او د موت فيها.

پوه سه: چي دا جمله لپاره د مزيد تقرير او اختصاص د الوهيت او د معبوديت په خدای جل جلاله پوري.

فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِيْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۸﴾

پوه سه: چي مخاطب په دې آیت کې اهل کتابیین دي، یعني التوراة والانجیل وهم الیهود والنصاری، او دا آیت مربوط دی په هغه آیت پوري "الذین یتبعون الایة" نو تاسي ایمان راوړی پر خدای ﷻ باندي په توحید او په عدم الولد سره او ایمان راوړی پر رسول د خدای ﷻ هغه چي نبي امي دی یعني چي ستاسي څخه عهد او میثاق اخستـه سوی دی پر ایمان دده په کتب متعدده وو یعني التوراة والانجیل، وفي التوراة ینابئ مقربخ کاموخ الی وتسماعون ؔ هغه نبي امي چي دی ایمان لري پر خدای ﷻ او پر کلماتو د خدای الذي انزلت الیه وسائر المرسلین من کتب الله ووحیه.

پوه سه: چي بعض قرأ "کلمته" په افراد سره وایي، نو مراد ځندي جنس کلمه ده فیتناول المفرد مثل الجمع جمیع الکتب الالهیة، او د هغه نبي امي متابعت وکړئ لپاره ددې چي تاسي به هدایت او راه حق پیدا کړئ فعلی هذا کلمه د لعل په معنی د لام ده.

وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰۤى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۵۹﴾

او له قوم څخه د موسی علیه السلام یعني بني اسرائیل یو جماعت داسي سته چي هدایت او لار ښوونه کوي خلګو ته متلبسین بالحق، نو حال دی له ضمیر څخه د یهتدون، او یا کلمه د بأ سببي ده ای بسبب الحق الذي هم علیه او په حق سره دوی عدالت کوي په خپل منځو کي.

درویش وایي: چي په بیان کي ددغه قوم مظهري رحمة الله علیه په روایت د ضحاک او د کلبي په مختصره توګه یوه غریبه قصه راوړې ده، دوی وایي چي دا یو قوم دی په نهایت کي د چین د طرف شرق په پای کي، چي له بني اسرائیلو څخه دي او دوی پر یوه واله پراته دي چي په ریګو کي بهیږي چي نهر اوراق یې بولي او ددوی مال یو له بل سره شریک دی یعني چي کښتونه وکړي یو ځای یې جمع

کوي د هر چا چي ورته ضرورت ؤ هغه قدر ځندي اخلي، د شپې باران پر اوري او د ورځي لمر وي او کښتونه کوي، او هیڅ څوک زموږ څخه دوی ته نه سي رسېدلای او دوی پر دین حق د موسی علیه السلام دي او دغه راویان وایي چي په شپه د معراج نبوي جبرائیل علیه السلام آنحضرت ﷺ دوی ته وروستی، نو جبرائیل په صورت بشري ددوی په ژبه دده سره خبري وکړې، نو جبرائیل علیه السلام ورته وویل چي دا زما سره راسره سړی پېژنئ؟ دوی ورته وویل لا جبرائیل ورته وویل هذا محمد ﷺ النبي الامي فآمنوا به فقالوا یا رسول الله ان موسی اوصانا ان من ادرک احمد ﷺ نو تاسي زما سلام ورته ووایاست، نو علیه الصلوة والسلام د موسی علیه السلام د سلام ځواب ورکړی او بیا علیه الصلوة والسلام ودوی ته لس سورتونه د قرآن مجید چي په مکه کي نازل سوي وه ورته تلاوت کړه او دوی یې امر کړه په لمانځه او زکوٰة سره او دوی یې امر کړه چي دلې اوسېږئ، دوی د سبت یعني د شنبې د ورځي د تعظیم پوښتنه ځندي وکړه، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي د سبت تعظیم پرېږدئ د جمعې لمونځ کوئ، انتهی القصة التي اورده المظهري، او بعض مفسرین وایي چي په آیت مذکوره کي مراد له امت څخه د قوم موسی هغه بني اسرائیل دي چي ایمان یې پر علیه الصلوة والسلام راوړی ؤ لکه عبدالله بن سلام او دده د اکا زامن او نور رضي الله عنهم، بغوي وایي چي هغه اوله قصه اصح ده او وروسته یې ویلي دي نقضاً لما قال والاول اصح والظاهر ان الاول قول غریب، وجه یې دا ویلې ده چي په شپه کي د معراج خو د جمعې لمونځ نه ؤ مشروع سوی بلکې په مدینه منوره کي مشروع سو، او بله یې دا وجه ویلې ده چي په لسو سورتو کي چي په مکه کي نازل سوي وه تهوله احکام د اسلام نه وه مظهري رحمه الله په پای کي ویلي دي والله اعلم.

درویش وایي: چي روح البیان هم دا قصه راوړې ده او ډېره اوږده ده او دا وجه یې هم ویلې ده چي دغو کسانو ته په رسېدلو کي شپږ کاله لګېږي او نوري نادري نادري د تعجب وړ د انکار لائقي خبري یې هم کړي دي تاسي یې لطفاً مطالعه کړئ.

سوال: تا ولي د مظهري رحمة الله عليه قصه ذکر کړه او د روح البيان راوړي قصه دي نه کړه ذکر؟

ځواب: يو خو ډېره اوږده وه چي د مظهري رحمة الله عليه قصه يې مشت نمونه خروار وه، او بل په قصه کي د روح البيان داسي نادري او غرائبي ذکر سوي دي چي عقل په درياب کي د تحير غرقوي، نو ځکه ما خپل د تفسير متعلمان له درياب څخه د تعجب راوګرځول.

درويش وايي: چي زه د صاحب روح البيان سپکاوی نه کوم بلکې خپل تفسير له نادرو خبرو څخه ساتم، او البته روح البيان به له بل چا څخه ناقل وي که څه هم ده اشاره ونقل ته نه ده کړې.

وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا ؕ

او موږ ګرځولي وه بني اسرائيل ټولۍ ټولۍ، دوولس.

پوه سه: چي تميز د "اثنتى عشرة" محذوف دی، چي قطعنا دلالت پر کوي يعني اثنتى عشرة قطعة، او اثنتى عشرة مفعول ثاني دی د قطعناهم چي په معنى د صيرناهم دی او يا حال دی.

پوه سه: چي "اسباطاً" جمع د سبط ده چي په معنى د ولد الولد ده، او بني اسرائيل دوولس قبيلې وه چي اولاد د دوولس زامنو د اسرائيل يعني يعقوب عليه السلام وه.

پوه سه: چي اسباطاً د اعراب له لاري بدل دی له اثنتى عشرة څخه او تميز يې نه دی کما توهم کما تقرر في النحو ان تمييز لما فوق العشرة لايکون جمعاً "اُمماً" جمع د امت ده صفت دی د اسباطاً يا بدل بعد البدل دی.

درويش وايي: چي دا يو څو بيته د مثنوي د جلد ثالث په معجزه کي د سيد الکائنات عليه من الصلوات اتمها ومن التسليمات اکملها واورئ.

از انس رضي الله عنه فرزند مالک امده است..... که به مهمانی او شخصی شده است
او حکايت کرد کز بعد طعام..... ديد انس دستار خوانرا زرد فام
چرک آلوده وگفت ای خادمه..... اندر افګن در تنورش يکدمه

در تنور پر ز آتش در فگند..... ان زمان دستار خوانرا هوشمند
جمله مهمانان در ان حیران شدند.....انتظار دود کند وری بودند
بعد یک ساعت بر آورد از تنور..... پاک و اسپید وازان او ساح دور
قوم گفتند ای صحابی عزیز..... چون نسوزید و منقا گشت نیز
گفت زانکه مصطفی دست ودهان..... بس بمالیذ اندرین دستار خوان
ای دل ترسیده از نار وعذاب.....باچنان دست ولی کن اقتراب
چون جمادی را چنین تشریف داد.....جان عاشق را چهاخواهد کشاد

سوال: تا دا بیتونه بې ځایه نه راوړه؟

ځواب: مشت نمونه خروار، زه چي الله وایمه پر خوله لیلی لیلی رائحینه ع
بروای مدعی نادان چي داني حال مستان را.

د علیه الصلوة والسلام محبت وجداني شی دی چي ژبه یې له بیانه قاصره ده اما اطاعت د علیه الصلوة والسلام هغه ظاهر دی.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ

او موږ وحي وکړې و موسی عليه السلام ته هغه وخت چي له ده څخه طلب د اوبو وکړی قوم دده یعني بني اسرائیلو چي دوی د تیه په لوی دښت کي وه چي ووهه په لکړه سره دبره.

فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ

دا تفریع ده پر محذوف باندي ای فضرب فانبجست آه، او مفرع علیه یې حذف کړه اشاره ودې ته ده چي موسی عليه السلام په امر الهي کي توقف نه دی کړی او بل اشاره ودي ته ده، ضرب د موسی عليه السلام صرف سبب ظاهري دی او موثر حقیقي نه ؤلان خالق المأ من الحجر هو الله تعالى ومعنا الانبجاس هو الانفجار، والمعنی پس له ضربه د موسی عليه السلام راووتلې له دبري څخه دوولس چینې یعني په عدد اسباطو د بني اسرائیلو او معلوم ؤ هرو خلگو ته یعني هر سبط خپل مشرب یعني لښتی د اوبو.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى

او موږ سائبان کړې په هغه تیه کې پر دوی باندې وریځ چې له ګرمۍ څخه د لمر یې وساتي، او موږ نازل کړه د اسمان له خوا یعنې د خوراک لپاره پر دوی من چې ترنجبین یې بولي، او که یې څوک نه پېژني د هر یوناني طبیب په دکان کې ترنجبین سته رایې نسه او خوند یې وګوره او سلوی څوک وایي تارو ګان وه وهو الاولی، او څوک وایي کرکان وه او دا سلوی به هم پاخه په غوړو بریان ودوی ته راتله هره ورځ په قدر د کفایت د یوې ورځې.

كُلُوا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوْا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١٦٠﴾

په تقدیر د قول ای وقلنا لهم خوړئ له طیباتو څخه (یعنې هم حلال دي او هم خوندور دي) د هغه شي چې موږ تاسي ته په رزق درکړي یعنې المن والسلوی.

پوه سه: چې معنا د طیباتو بعض علمأ په حلالاتو سره کوي، او بعض علمأ یې په مستلذاتو سره کوي یعنې خوندور، ما په ترجمه کې دواړه جوت کړل.

درویش وایي: چې پوره بیان د دغو آیاتو په تفسیر کې د سورة بقره ددې کتاب مطالعه کړئ، ولې چې ډېره اوږده قصه ده چې زه یې بیانوم ډېر اوراق به وغواړي

پوه سه: چې دا جمله "وما ظلمونا آه" عطف ده پر محذوفه جمله لپاره د ایجاز ای فظلموا په دې سره چې دوی ناشکري د دغو جلیلو نعمتو وکړه او پر موږ یې ظلم نه دی کړی بلکې دوی وه چې پر خپلو ځانو یې ظلم وکړی چې دغه مستلذ رزق بې تکلفه او بې مشقته په دنیا کې او بېله حسابه په اخرت پر ځانو قطع کړي.

درویش وایي: چې ددې قطع رزق مذکور سبب هم په تفسیر د سورة بقره کې ملاحظه کړئ چې ډېر اوږد بیان یې دی او ما خپل عذر د عدم تکرار نژدې درته ذکر کړی.

پوه سه: چې بني اسرائیلو چې ناشکري د نعمت د تیه وکړه او موسی عليه السلام ته یې وویل لن نصبر علی طعام واحد چې ومن او سلوی وه اګر که من او سلوی دوه طعامه وه ددوی مراد له وحدت څخه دا ؤ چې دا طعام همېشه یوه نوع ده تبدل نه کوي نو موږ ځندي خواتوري سوو او دوی ویل "فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت

الارض من فومها" څوک وايي مراد ددوى غنم وه او څوک وايي وږه "وعدسها"
يعني ماش او دال "وبصلها" او پياز، نو خداى پاک ودوى ته وويل.

وَاِذْ قِيْلَ لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ

چي وويل سوه له جانبه څخه د موسى ؑ په امر د خداى ﷻ چي تاسي
سکونت وکړئ په دغه قريه کي چي اريحا يا بيت المقدس ؤ، او تاسي خوراک
کوئ له دغي قريې څخه هرچېري چي ستاسي خوښه وي يعني هغه مطلوب
شيان ستاسي چي فوم وغيره وه.

وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْٓـٰٔتِكُمْ ؕ سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۶۱﴾

نو تاسي چي قريه ته داخلېږئ حطة به واياست اى امرنا ومسؤلنا بخښل د گنهو
ده، او په دروازه د قريې چي تاسي داخلېږي سرونه به کښته کوئ يعني سجده د
تعظيم به کوئ يعني لکه ورونو د يوسف ؑ چي ته ده ورته سجده وکړه نو
زه به وبخښم تاسي ته ستاسي گنهونه، او موږ به زياتوب وکړو په نعمت کي
واحسان کونکو ته يعني چي حطة ددوى کلمه د استغفار وه او چي سجده وکړي
په وخت کي د دخول د باب القريه يعني سرونه کښته کړي.

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ

نو بدل کړى هغو کسانو چي ظالمان وه قولاً غير له قول څخه چي ودوى ته ويل
سوى ؤ يعني د حطةً په ځاى کي يې داسي وويل حنطة غنم غواړو في شعرة په وږو
کي، او په بل تفسير کي راغلي دي چي فعل يعني الدخول بالسجدة هغه يې هم
بدله کړه، ولي چي دوى په خپلو کي سره وويل چي دخول بالانحناً به هم نه کوئ،
چونکه د قريې دروازه خو جگه وه جبرائيل ؑ دومره راکښته کړه چي بېله انحناً
يې دخول ممکن نه ؤ، نو دوى چي راغله دروازه کښته وه او دوى وعده کړې وه چي
انحناً به نه کوو، نو پر کونه به کښېنستل بېله انحناً به په دروازه د قريې ننوتل.

درويش وايي: چي دا ددوى نهايت وقاحت ؤ (اى بې شرمي) له امر څخه د
خداى ﷻ چي قول او فعل يې دواړه بدل کړه ع بې ادب محروم ماند از فضل رب.
نو له دې سببه خداى پاک وايي:

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

نو مونږ نازل کړی پر دوی باندي یو عذاب د اسمان له خوا ځکه په سبب ددوی چي ظلم یې وکړی، یعني د خدای ﷻ د امر سپکاوی یې وکړی، د هغه عذاب ذکر که څه هم مظهري نه دی کړی اکتفأ بما ذکره في تفسیر سورة البقرة لکن هغه رجز طاعون ؤ چي په یوه ورځ کي څلوېښت زره کسه د طاعون نذر سوه جزاً بما کانوا یظلمون چي عصیان یې د خدای ﷻ د امر په ځای کي کښېښو کما هو معنی الظلم یا اهانت د امر الله یې په ځای کي د تعظیم د امر الله وضع کړی وهو امر آخر من الظلم، قانون الهي دی چي هغه څوک چي قدر د نعمت نه پېژني یقرع باب البلأ لیجري علیه احکام القضأ.

فائده: دغه کسان د بني اسرائیلو چي خدای پاک د ظالمانو په نامه یاد کړه فاسد کړه پر ځانو اووه نعمته د خدای ﷻ چي من او سلوی وغیرهما وه که څه هم د هغو نعمتو تدارک في الجملة وسو في القریة په دې دنیا کي او نعمت د عقبی چي عفو او مغفرت دی او تدارک یې هم نه سي کېدای.

درویش وایي: چي د داؤد ؑ په زمانه کي یوه قریه وه چي د ایله په نامه یادېدله او د بني اسرائیلو یو قوم پکښي اباد وه چي ددوی عمومي رزق د ماهیانو غوښي وې چي په دریاب کي یې ښکارولې، لکن یوه د سبت ورځ چي ددوی د عبادت ورځ وه په دې ورځ ودوی ته د ماهیانو ښکار ناروا ؤ، نو د خدای پاک امتحان ؤ چي د سبت ورځ چي به وه لوی لوی ماهیان به د دریاب په غاړه کي ګرځېدله پزي به یې تر اوبو را ایستلي وې، او چي د سبت ورځ به تېره سوه ماهیان به په دریاب کي سره متفرق سوه چي بیا به دوی په ډېر زحمت یو یا دوه ماهیان ښکارول، چي ددې په بیان کي خدای پاک داسي وایي.

وَسْئَلْهُمْ

ته سوال وکړه له بني اسرائیلو ځکه چي معاصرینو د علیه الصلوة والسلام د زمانې وه.

پوه سه. چي په دې سوال سره غرض دا نه دی چي نبي ؑ دي له دوی ځکه

اخذ او زدکړه وکړي د يهودانو د قصې، ولي چي عليه الصلوة والسلام دمخه خدای پاک په دې قصه خبر کړی ؤ، بلکې مقصود د سوال دا ؤ چي عليه الصلوة والسلام دوی مجبوره کړي چي دوی به اقرار کوي په نافرمانيو قديم سره د اسلافو ددوی چي اهل د ايله وه او تجاوز د اسلافو ددوی تر حدود د خدای پاک ومخالفت اسلافهم عن امر انبيائهم، او په عين حال کي بيان ددې قصې موافق د تاريخ سره د يهودانو معجزة داله سي على ان رسول الله ﷺ نبي على الحق من عندالله ولي چي رسول الله ﷺ نبي امي ؤ، او د اهل کتابو سره يې هم ګډون نه درلودی او دا قصه ده مبارک پر داسې وجه بيان کړه يعني خدای پاک په قرآن مجيد کي ورته بيان کړه عيناً لکه په تاريخ کي د يهودانو چي محفوظه وه بلا زيادة ولا نقصان، علم ان ذالک بالوحي والوحي لايکون الا الى نبي فبهذه المعجزة علم نبوته عليه الصلوة والسلام کالشمس على رابعة النهار.

عَنِ الْقَرْيَةِ

ای له حال څخه د هغې قريې چي پر دوی په سبب د سر غړوني د خدای ﷻ له امر څخه بلا پر مسلطه سوه کما يجئ.

فائده: عرب ښار ته هم قريه وايي نو له دې سببه دا سوال نه وارديږي چي ايله خو ښار وه.

الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا

هغه قريه چي نژدې وبحر ته وه يعني د درياب پر غاړه وه، چي دوی تجاوز کاوی تر امر د خدای ﷻ چي دوی يې امر کړي وه په تعظيم د سبت په عبادت سره او منع کړي يې وه په دغه ورځ له ښکاره.

پوه سه: چي کلمه د "اذ" ظرف ده "يعدون" چي راتله به دوی ته ماهيان چي دوی به د سبت تعظيم کاوه "شرعاً" جمع د شارع ده من شرع اذا دنا يعني نژدې د اوبو غاړي ته وهو حال من حيطانهم.

وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ

او هغه ورځ چي دوی به تعظيم د سبت نه کاوه يعني دا نوري ورځي د هفتې، ماهيان به غاړي ته د بحر نژدې نه راتله بلکې په بحر کي متفرق وه.

فائده: شيطان و بعضو بني اسرائيلو ته دا وسوسه وراچول چي تاسي له دریاب څخه یو لښتی وکاږئ او په پای کي د لښتي یو حوض غوندي ځای ورته جوړ کړئ او اوبه پر را ایله کړئ، نو چي د شنبې ورځ سي ماهیان د دریاب غاړي ته راسي په یو لرګي یې پر لښتي برابروي چي حوض ته ولاړه سي او هورې سره جمع سي مازدیګر چي کور ته ځئ د لښتي خوله ورته وتړئ د یکشنبې په ورځ به ماهیان په حوض کي سره جمع وي بېله تکلیفه به یې ونیسئ خیر دا کار چي یې وکړی نورو هم ځندي زده کړی په دې هیله د ماهیانو ښکار ډېر پر مخ ولاړی.

كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

ای مثل ذالک الابتلأ العظیم موږ معامله وکړه ددوی سره معامله مختبر، وانما قلنا ذالک لان حقیقة الاختبار والامتحان محال علی الله القادر اذ هو یعلم الظواهر والسرائر وحقیقة الامتحان انما یکون للجاهل بامر المختبر عنه کما في المکاتب والمدارس، په دې سبب چي دوی فسق مستمردر نو دی په فعل او په ترک کي، نو دوی ډېره زمانه دا د ماهیانو ښکار کاوه حتی چي ډېر پر دلاوره سوه او دا بې هم ویل چي د شنبې د ورځي حرمت زموږ څخه پورته سو، نو ماهیان یې هم نیوله او هم به یې خرڅول او رانیوله، نو اهل قریه پر درې قسمه سوله مجموع اهل قریه تخمیناً اوویا زره کسان وه د یوې دریمي څخه بالا یې دا کار شروع کړی، یوې دریمي دوی ته نصیحت کاوه او له ښکاره یې منع کوله او یوې دریمي نه ښکار کاوه او نه یې څوک منع کوله، د دریمي حصې په باره کي خدای پاک فرمایي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ

او په یاد کړئ هغه وخت چي وویل یوې ډلي ددوی چي ساکته ډله وه و وعظ کونکي ډلي ته د څه لپاره تاسي نصیحت کوئ و هغه قوم ته یعني چي ښکار یې کاوه چي خدای جل جلاله ددوی هلاک کونکی دی او یا عذاب ورکونکی عذاب سخت في الاخیرة.

پوه سه: چي دا منفصله مانعة الخلو ده جمع یې روا ده.

قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

وویل دا ناصح او منع کونکي ډلي په ځواب کي د ساکتي ډلي حیث قالوا لم

تعظون ﴿۱۶۴﴾ چي خدای ﷻ به زموږ څخه باز خواست وکړي چي تاسي ولي نهي عن المنکر نه کوئ او بل ددې لپاره موږ نهي عن المنکر کوو چي شاید دغه فاعلین د خدای ﷻ له منکر څخه وبېرېږي او دا منکر پرېږدي، ځکه نا امیدي د فاعل د منکر هغه وخت راځي چي فاعل د منکر پر هغه منکر باندي مړ سي یعني تر څو چي فاعل د منکر ژوندی وي امید د منکر د پرېښولو ورته سته.

پوه سه: چي معذرة خبر د محذوفي مبتدأ دی ای موعظتنا معذرعت ښکاره کول د عذر وخدای ﷻ ته.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۱۶۵﴾

پس هغه وخت چي عاصیه ډلي هېر کړی یعني عمل یې نه وکړی په هغه وعظ د ناهیینو له خوا څخه چي دوی ته کېدی، نو موږ نجات ورکړی هغو کسانو ته چي نهي عن المنکر یې کوله، او موږ ونیوله هغه کسان چي ظالمان وه یعني فاعلان د منکر چي ښکار د ماهیانو په یوم السبت په داسي عذاب سره چي ډېر سخت ؤ کما سیجیئ په سبب ددې چي دوی خپل فسق ته دوام ورکاوه، حاکم روایت کړی دی چي ابن عباس ؓ وایي چي ما په دې آیتو کي له خدای ﷻ څخه دا واورېدل "انجینا الذین ینهون عن السوء او دا مو هم واورېده واخذنا الذین ظلموا بعذاب یئس" نو زه نه یم خبر هغه فرقه ساکته څرنګه سوه یعني نجات یې پیدا کړی او که هلاک سوه، عکرمه ؓ ورته وویل جعلني فداک زه دي تر تا قربان سم چي د فرقه ساکته خو هم په زړه کي بد ایسېدل هغه فرقه عاصیه که څه هم وعظ او منع په خوله نه ورته کول کمایدل علیه قوله تعالی لم تعظون قوماً الله مهلکهم" نو شاید په بغض قلبي به فرقه ساکته له عذابه نجات مندلی وي، او عکرمه ؓ وویل چي که خدای پاک د فرقه ساکته په باره کي لکه انجیناهم چي نه دی ویلی اهلکناهم خو یې هم نه دی ویلی، عکرمه ؓ وایي چي زما توجیه و ابن عباس ؓ ته خوند ورکړی او په راضي سو، او ماته یې په طور د انعام د یوې لیک داره کشمیري کالي هم راکړه، وهذا قول الحسن والمجاهد رحمهما الله تعالی.

درویش وایي: چي هغه خبره چي روح البيان له ابن عباس رضي الله عنه څخه نقل کړې ده چي هالک دوې ډلي وې العاصية والساكتة لان الساكتة مداهنون للعاصية آه، ليس بصحيح لما سمعت قول عكرمه رضي الله عنه في نجات الساكتة ورضي به ابن عباس رضي الله عنه.

فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ

نو هر وخت چي تکبر او سرکښي وکړه فرقه عاصيه له هغه شي څخه چي دوی ځندي منع سوي وه له هغه څخه يعني الاصطياد يوم السبت بلکې و عصيان مذکور ته يې ادامه ورکړه او د منع کونکو په وعظ او تبليغ يې عمل ونه کړی.

قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾

نو موږ دوی ته وويل وګرځئ بيزوګيان خوار او ترټلي.

پوه سه: چي دا امر تکوين دی امر تکليف نه دی، ولي چي د چا خو خپله بيزو والي په قدرت نه دی پوره.

فائده: بعض مفسرين وايي چي خدای پاک اوله پر دوی سخت عذاب مسلط کړی کما يدل عليه قوله تعالى "واخذنا الذين ظلموا بعذاب بئيس" چي په هغه عذاب دوی عبرت وانه خستی او خپل عصيان ته يې ادامه ورکړه، نو بيا خدای پاک ورته وويل "كونوا قردة آه" او بعض مفسرين وايي چي عذاب شديد او كونوا آه سره يو دي.

درويش وايي: چي وهذا التفسير يعني چي عذاب بئيس او عذاب د کونوا آه سره يو دی اصح دی عندي لانه لم ينقل من احد من الرواة ان العذاب الشديد من اى نوع كان فافهم، يعني څوک چي عذاب بئيس او کونوا قردة سره جلا بولي هيڅ راوي نه دي ويلي، راويان د قصې وايي چي څه وخت چي نهي کونکي نا اميده سوه له عاصينو څخه يعني چي زموږ په خوله نه کوي نو واعظينو دا هم خپل جرم باله چي د عاصينو سره يو ځای اوسېږي، بعض مفسرين وايي چي واعظين له قريې څخه بار سوه او د ښمو ژوند يې کاوه او بعض وايي چي قريه يې ورسره تقسيم کړه يعني په منځ کي يې دېوال وواهه يوه دروازه د واعظينو وه او يوه د عاصينو وه، او څه وخت چي داؤد عليه السلام غوښتنه د لعنت پر دوی له خدای پاک

څخه وکړه، او دوی ټوله په خپلو کورونو کي بيزوګيان سوه، نو په سهار کي د هغې شپې چي منع کونکي راووتل او د معتدينو څخه يې هيڅ څوک دباندي نه وليدی، نو د معتدينو دروازې يې ورو ټکولې خو د هيڅ چا ږغ يې نه واورېدی باره دوی پر دېوالو ورواوښتل که څه ګوري چي ټوله سراينو د معتدينو د بېزوګيانو ډک دي، نو دوی نه پېژندل چي دا بېزوګيان کوم کوم خلګ دي زموږ له قريبانو څخه لکن بيزوګيانو خپل اقربا پېژندل، نو هره بېزو به خپل قريب ته ورغله کالي به يې بوی کړه او تر سترګو به يې اوښکي بهېدلې، او بېزوګيان به پر دوی شاوخوا راګرځېدل او اوښکي به يې تويولې، قريبانو به ورته ويل چي موږ تاسي له عصيان څخه نه واست منع کړي بېزوګيانو به سره ورته ښوراوه يعني نعم تاسي موږ منع کړي وو، نو درې ورځي دغه بېزوګيان ژوندي وه خلګ به د عبرت لپاره ورتله، وروسته تر درو ورځو ټوله مړه سوه كما هو عادة الممسوخ لانه لابقأ للمنسوخ ولا نسل له، نو دا غلطه خبره ده چي د اوسنی زمانې بيزوګيان د هغو نسل دی، وعلى هذا انعقد اجماع الامة المرحومة.

پوښتنه: په يوه حديث کي راغلي دي چي يو امت د بني اسرائيلو ورک سوی دی لا ادري مافعلت او زما خيال دی چي دوی به موږکان سوي وي، ولي موږک ته چي اوس شيدې کښېږدې نه يې څښي او نورو حيواناتو ته چي شيدې کښېږدې څښي يې لکه د بني اسرائيلو چي هم دا مسلک دی، او په بل حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ته يو چا پخه سمساره راوړه د خوراک لپاره عليه الصلوة والسلام يې له خوراک څخه منع وکړه او داسي يې وويل لا ادري لعله من الامم الممسوخة؟

ځواب: اول خو دغه دوه حديثه په هيڅ کتاب کي د صحاح سته وو نه دي راغلي فالله اعلم بصحتها وعلى تقدير التسليم دا دوه حديثه هغه وخت عليه الصلوة والسلام ويلي دي چي ده ته په وحي سره دا نه وه معلومه چي ممسوخ بقأ او نسل نه لري، وروسته په وحي خفي دا ورته معلومه سوه چي ممسوخ لره نسل نه وي، والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب، واما عدم شرب الفارة للبن الابل وشرب غيره من البان ان صح فلعله طبع للفارة تعلم بالشم.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ

ابن عباس رضي الله عنه وايي د "تأذن ربک" معنى ده قال ربک، او مجاهد رحمة الله عليه وايي چي معنى يې امر ربک ده، او عطأ رحمة الله عليه وايي چي معنى يې حکم ربک ده.

درويش وايي: چي دا تفاسير مقاربة المعنى دي، تفسير روح المعاني وايي چي "تأذن" په معنى د "آذن" دى يعني اعلن مثل توعد په معنى د اوعد او په معنى د عزم مصمم راغلى دى او پر هر تقدير.

لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ

ځواب د قسم محذوف دى اى والله ليسلطن الله على اليهود.

إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

تر ورځې پورې د قيامت داسې ثوک چي دوى ته تکليف رسوي په بد عذاب سره.

پوه سه: چي مظهري رحمة الله عليه وايي چي د "تأذن" معنى قصد مصمم دى الذي لايخلف عنه او دا جاري مجرى القسم دى، نو پر دې تقدير "ليبعثن" جواب د قسم دى.

پوه سه: چي سوء العذاب قتل دى او سبي ده او جزيه اخستل دي له دوى څخه نو اول سليمان عليه السلام خداى پاک پر دوى مسلط کړى چي دوى يې سره دربدره کړه او بيا يې بخت نصر بابلي پر مسلط کړى هغه ددوى کورونه ورخراب کړه او ددوى جنګي کسان يې ور مړه کړه او ددوى ښځې يې په سبي ځندي بوتلې او پر پاته خلګو يې جزيه واچول او دوى جزيه و مجوسيانو ته ورکول حتى بعث الله محمداً صلى الله عليه وسلم فقتل بني قريضه من اليهود وسبى نسائهم وذراريهم، او بني نضير يې جلا وطنه کړه او بني قنقاع يې وخيبر ته وشړل، او حضرت عمر رضي الله عنه په خپل خلاقت کې دوى له خيبر او فدک څخه هم وشړل.

إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

په تحقيق خداى ستا ژر ورکونکى د عذاب دى و هغه چاته چي له خدايه سرکښي وکړي، يعني په دنيا کې لکه يهودان او خداى جل جلاله بخښونکى دى او مهربان دى لمن تاب وآمن.

شهانه فائده: درویش وایي چي یهودان خو د څو کالو راپه دېخوا په بیت المقدس او په شاوخوا کي د بیت المقدس خپل مستقل حکومت لري حتی چي ډېر اسلامي مملکتونه ځان ډېر په خطره کي ځندي بولي لکه مصر، فلسطین، شام وغیره او ددوی حکومت ایتم بم لري چي ډېره خطرناکه سلاح ده د جنګ، او دنیا خرابونکې ده، نو اوس خلګ یعني دښمنان د اسلام د دین دا سوال کوي چي په مخکني آیت کي خدای پاک داسي وویل "لَيَبۡعَثَنَّ عَلَيۡهِمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ مَن يَسُومُهُمۡ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِۗ ﴿١٦٧﴾" نو د یهودانو دا مستقل حکومت نو کومه دی چي سوء العذاب ددوی ته ورکوي؟

ځواب: دا حکومت د یهودانو په اصل واقع کي اډه ده د امریکایانو د عربي نړۍ په منځ کي ایتم بم یې هم د امریکایانو ټیکنالوجي ده او دوی فقط برائې نام حکومت د اسرائیل دی ورنه دوی د امریکایانو غلامان دي، امریکایان بالذات په عربي نړۍ کي مداخلت نه سي کولای ولي دنیا مخ ور اړوي، نو یهودان یې لکه سپي دلته روزلي دي، هر حکومت د عربي نړۍ چي د امریکایانو د سیاست سره موافق نه وي، نو دا دست پرورده سپي ورشکاري ګاهي مصر ته، ګاهي شام او ګاهي فلسطین ته، نو عذاب بئیس ددوی امریکایان دی الی یوم القیامة، دغو امریکایانو دوی یهودان همېشه د بل اسلامي عربي مملکت سره په جنګ اچولي دي چي په دې ضمن کي پر دوی باندي فدائي حملې کېږي او هر ګړی یهودان ددغسي سیمي لکه د امریکایانو سپي په جنګ اخته وي، نو تر دې به لوی بئیس عذاب څه وي، او په رسمیت پېژندل د یهودانو د حکومت په نړۍ کي هم د امریکایانو پالیسي ده مثال یې لکه یو سړی چي مځکه او پټی لري لکن د هغې مځکي او پټي د ساتني لپاره یې پر هغه مځکه سپي ایله کړي وي، همېشه په جنګو کي د عربي ممالکو سره همدغه یهودو ته کشتار ور رسېدلی دی، امریکا چي د نړۍ لوی شیطان ملک دی اوس یې په افغانستان او عراق کي هم نام نهاد رئیسان جمهور مقرر کړي دي چي د یوه بندي د ایله کولو توان نه لري بلکې پر

ماینو او کورو یې امریکایان پهره کوي، نو دا عذاب بئیس د یهودانو نه دی؟
دا وځواب د هغو دښمنانو چې سوال یې وکړی.

وَقَطَّعْنٰهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا

ما دوی یعني یهودان سره فرقه فرقه کړل یعني په جلا جلا وطنو کي امتونه یعني پر یوه ځای مي جمع نه پرېښوول تاچي دوی لره شوکت او قوت نه سي پاته
درویش وایي: چي هم دا سر دی چي یهودان ځني په امریکا کي ځني په جرمني کي بلکې داسي مملکت نادر دی چي په هغه کي دي یهودان بې شوکته ژوند نه کوي.

مِنْهُمُ الصّٰلِحُوْنَ

ځنې ددوی صالحان دي، بعض مفسرین وایي چي صالحین هغه یهودان دي چي ایمان یې پر محمد ﷺ باندي راوړی وي لکه عبدالله بن سلام واضرابه رضي الله عنهم او ډېر مفسرین وایي چي مراد هغه یهودان دي چي پر دین د موسی قائم وه دمخه تر نسخ د دین د موسی علیه السلام بلا تغیر في التورات والتبدیل.

وَمِنْهُمْ دُوْنَ ذٰلِكَ

یعني کم تر اولي ډلي په صلاح کي یا هغه کسان مراد دي چي ایمان یې پر علیه الصلوة والسلام نه وي راوړی لکه یهودان د مدینې منورې او یا د مخه تر نسخ د دین د موسی علیه السلام فساق او فجار او کافران وه لکه هغه یهودان چي په زمانه کي د عیسی علیه السلام وه یا په زمانه کي د داؤد او سلیمان علیهما السلام وه چي هغو پر دغو انبیاؤ ایمان نه و راوړی او کافران وه.

وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۶۸﴾

او موږ امتحان ددوی کړی ؤ په نعمتو او په عذابو سره، یعني ګاهي به موږ دوی ته صحت او عافیت او کثرة الاموال والاولاد به مو امتحان کړه او ګاهي به مو په مرضو او قلة الارزاق وعدم العافیة سره امتحان کړه ددې لپاره چي دوی فکر وکړي او په خپلو حالاتو متفاوته وو کي به غور وکړي، نو یا شکراً للنعم او یا حذراً عن النقم (ای العذاب) به رجوع وکړي له کفر څخه.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ

نو وروسته پیدا سوه یعني تر مذکورینو.

پوه سه: چي خلف قرن بعد قرن ته وایي کما في القاموس، ابو حاتم رحمة الله علیه وایي چي خلف مصدر دی یعني اذا کان بسکون اللام الاولاد الواحد والجمع فیه سوأ وقال البیضاوي الخلف بسکون اللام مصدر لغت به یعني کزید عدل، او ابن عربي رحمة الله علیه وایي چي خلف بالفتح صالح اولاد ته وایي او خلف بسکون اللام نا صالح اولاد ته وایي، او محمد بن جریر وایي چي اکثر ما یجيئ في المدح یفتح اللام وفي الذم بسکوتها، وقیل غیر ذالک والمراد في القرآن بالخلف بسکون اللام الیهود المذمومین الذین کانوا في زمن النبي ﷺ لم یؤمنوا به کبني قریضة وبني النضیر حتی قتل رسول الله ﷺ بني نضیر رجالهم وسبي ذراریهم ونسائهم واخذ اموالهم واجلا بني قریضة الی الخیبر واریحا وهذا جزأ المکذبین.

وَرِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَأۡخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا ٱلۡأَدۡنَىٰ

دوی ته په میراث پاته سوي کتاب یعني التورات من آبائهم ویطلعون بما فیها لکن لم یعملوا بها، چي دوی اخلي په عوض د کتاب الله التورات نعمتونه د هذا العالم الادنی یعني دنیا چي مشتق له دنو څخه ده یعني نژدې او یا مشتق له دنائت څخه بمعنی الخصیص والعرض المتاع نقوداً کان او ای مال قل او کثر، والمراد بهم بالاتفاق علمأ الیهود یأخذون من جهالهم النقود وغیرها وکتموا لذالک نعوت علیه الصلوة والسلام وحرفوا کتاب الله التوارت خوفاً علی زوال جائهم وما یأخذون من الجهلة في الصدقات والرشي.

پوه سه: چي جمله د "ورثوا الکتاب" صفت د خلف دی، او جلمه "یأخذون آه" حال دی له ضمیر څخه د "ورثوا"

وَيَقُولُونَ سَيُغۡفَرُ لَنَا

او دوی وایي چي ژر دی چي په ورځ د قیامت دا زموږ جنایات به بې توبې راوبخښي، ولي چي زموږ اجداد انبیأ وه هغه زموږ شفاعت کوي.

پوه سه: چي فعل مجهول مسند دی وجار مجرور ته.

تفریع: مسلمانان باید داسي ونه کړي چي ګنهونه کوي او توبه هم نه پر کاږي اعتماداً على ان رسول الله ﷺ يشفع لنا يوم القيامة لانه وان كان شفاعة الرسول الكريم حقاً لكن لمن وهذا غير معلوم، ولا يعتمد على قول السعدي رحمة الله عليه.

عطای شفاعت چنانش دهند .... که امت تمامی زدوزخ رهند

مع ماثبت ان بعض العصات من امة محمد ﷺ يدخلون النار لكن لا للخلود كالكفار بل بقدر عصيانهم.

درویش وایي: چي عاقل لره په کار ده چي متیقن شی چي طاعت دی بلا عصيان او یا عصیان مع التوبة دي پر محتمل شي چي شفاعت دی مع العصیان بلا توبة له لاسه ور نه کړي، ولي که مسلمان پر طاعت بحسب الطاقة مړ سي او یا پر عصیان مع التوبة مړ سي شفاعت د رسول الله ﷺ خو دده له لاسه نه وځي لانه عليه السلام يشفع له لرفع الدرجة في الجنة لكن په توبه على العصیان کي دي تاخیر نه کوي، یعني سوف اتوب سوف اتوب بتسویل الشیطان یو محقق شاعر وایي.

توبه بکن امروز تو هرگز نگو فردا کنم

شاید بمردی صبحدم پردا نیابی درشمر

وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُۥ يَأْخُذُوهُ

یعني علمأ د بني اسرائیلو که څه هم د مغفرت ناري خو وهي لکن که ودوی ته راسي عرض یعني دنیاوي له قسمه د رشوت وغیره هغه هم اخلي.

پوه سه: چي دا جمله حال ده له ضمیر څخه د "يقولون" معنی چي دوی د مغفرت ناري وهي او د هغه سره پر خپل ګناه ټینګ دي، ولي بله پلا داسي نو عرض پیښ سي بیا اخلي، نو توبه یې د زړه له کومي نه ده کښلې.

مسئله: که څوک د توبې ناري وهي او پر ګناه مصر وي، دا د توبې ناري یې هم ګناه ده، او په صحیح حدیث کي راغلي دي چي دوه قاضیان په اور کي وي او یو په جنت کي، یو هغه قاضي دی چي علم پر شرع او د شرع شریفي پر احکامو نه لري او په منځ کي د خصوم حکم بالرای کوي فهو في النار، او بل هغه قاضي دی چي علم شریعت خو ورته حاصل وي لکن حکم خلاف الحق المعلوم کوي یا د

رشوت له سببه یا د عصبیت له سببه فهو في النار، او بل هغه قاضي دی چي ده ته د شریعت احکام خو معلوم وي او مطابق د حق معلوم دی فیصله په منځ کي د خصوم کوي فهو في الجنة، او کما قال رسول اللهﷺ.

درویش وایي: چي ددې حدیث سره موافق او د یهودو د ملا یانو د حال سره مناسب دا حکایت دی چي د یهودانو د فیصلو لپاره درې قاضیان دوی مقرر کړي وه (۱) ادنی (۲) اوسط (۳) اعلی، یعني یو قاضي د ابتدائیه محکمې قاضي ؤ، او بل د مرافعې قاضي ؤ، او بل د تمیز د قضأ لوی قاضي ؤ، ددې درې قاضیانو له مقرر کولو څخه مطلب دا ؤ چي د متخاصمینو دعوې به اول ابتدائې محکمې ته وړاندي کېدل په هغه محکمه کي به یو خصم ملامت سو، هغه حق درلودی چي د مرافعه طلب یې کړې وای، او که مرافعه محکمه کي به هم هغه سړی محکوم سوی وای هغه حق د طلب د محکمې د تمیز درلودی، نو که په هغه محکمه کي به ملامت سوی وای، نو بالا حق یې نه درلودی او دعوه یې باطل وه او مدعي حق پر ثابت گرځېدی، نو خدای جلت قدرته ته که څه هم ازلاً معلوم وه لکن د امتحان لپاره یې یوه ملکه پر صورت د انسان چي پر ښه ماديانې سپور ؤ را وایې ستاوه، ملکه چي راغله پر یو څاه باندي خلگو یعني یهودانو خپلي مواشي اوبولې چي په هغو کي د یو سړي سره غوا او گیلگی هم ورسره وه، ملکي د غوا و گیلگي ته اشاره وکړه گیلگی راغلی د مادیاني سره ودرېدی، غوا والا چي په خپل گیلگي پسي راغلی نو هغه د مادیاني څخه په هیڅ توگه نه جلا کېدی، ملکي ورته وویل که ستا د غوا گیلگی وای نو ستا سره به تللی وای نو دی ځان د مادیاني زوی بولي، اخیر غوا والا په محکمه ابتدائیه عرض پر وکړی ملکي پېش قدمي وکړه، قاضي ته یې د ابتدائیه محکمې رشوت ورکړی مدعي چي راغلی قاضي حکم پر وکړی چي گیلگی په حقه سره د مادیاني زوی دی، د مدعي مرافعه طلب سوه په مرافعه کي، نو هم په سبب د رشوت اخستلو گیلگی د مادیاني زوی وباله سو او مدعي یې ملامت کړی، اخیر الامر غوا والا تمیز وغوښتی قاضي ته د تمیز چي ورغله غوا والا او ملکه، قاضي د تمیز ورته

وويل چي زه اوس په حيض کي يم حکم شرعي نه سم کولای، ملکي ورته وويل چي نر ته څرنګه حيض ورتلای سي، قاضي ورته وويل چي نر ته چي حيض نه ورځي، نو ګيلګی هم د ماديانې زوی نه سي کېدای، نو ګيلګی يې د غوا والا په لاس ورکړی، نو ملکي وويل هغه دوه قاضيان في النار وقاضي في الجنة.

أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لَّا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی، او نفي د نفي اثبات دی، يعني اخستہ سوی پر دوی ټينګول د کتاب يعني التورات، او اضافت په معنی د في دی يعني في الکتاب چي دوی به نه وايي پر خدای ﷻ مګر حق خبره، او دا دعوه د ملايانو ددوی سيغفرلنا آه غلطه ده لانه ليس في التورات ميعاد المغفرت مع الاصرار على الذنب، لکه ملايان د يهودو دغسي کوي چي ټينګ پر ګناه دي او دعوه د مغفرت هم کوي.

پوه سه: چي "درسوا" درس د کتاب يعني قرائته وتدبره مرة بعد اخرى، يعني دوی پوهېږي چي دا عمل چي موږ کوو خلاف د تورات او دا دعوه کول معصيت دی.

پوه سه: چي "ودرسوا" يا عطف دی پر "الم يؤخذ" په اعتبار د معنی لانه قد مر انه بمعنی اخذ دی، نو "درسوا" چي فعل مثبت دی پر فعل منفي چي الم يؤخذ دی صحيح دی او يا عطف دی پر ورثوا.

وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

او ثواب د دار اخرت چي جنت دی ښه د هغو کسانو لپاره چي له خدای ﷻ څخه بېرېږي، نو ايمان پر نبي عليه السلام راوړل بهتر دی ملايانو لره د يهودانو تر دنياوي ټوکو چي دوی يې له سفله وو څخه تر لاسه کوي که دوی له خدايه بېرېدلای لاعرضوا عن حطام وامنوا بالنبي الموجود في کتابهم التورات يعني محمد ﷺ.

پوه سه: چي په "افلا يعقلون" کي کلمه د فا عطف ده کمامر من قانون جمع همزة الاستفهام مع حرف العطف والتقدير ه، ايختارون حطام الدنيا ويترکون الخير وهو الايمان بالنبي عليه السلام والهمزة للانکار على المحذوف المذکور فلا يعقلون، نو دوی لره عقل نسته، نو فلا يعقلون منزل منزلة اللازم دی، ولي چي د عقل

مقتضی داده چي خير تر شر مختاره کړی، او دوی په عوض کي د نعيم مخلد په جنت کي يو ادنی شی واخستی چي مفضي د عذاب مخلد في النار ته به سي، يعني ترک الايمان بالنبي ﷺ واخذ حطام الدنيا علی مامر تفصيله.

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَٰبِ

او هغه کسان چي تمسک کوي په امورو کي د دين په کتاب سره، مجاهد رحمه الله وايي چي مراد له کتاب الله څخه تورات دی يعني په تورات کي تغيير او تبديل نه وي کړی او نه يې پټ کړی وي او سبب يې د خوراک د اموالو د خلګو نه وي ګرځولی لکه عبدالله بن سلام واصحابه رضي الله عنهم، او عطأ رحمه الله وايي چي مراد څندي امت د عليه الصلوة والسلام دی او له کتاب څخه قرآن مراد دی.

درويش وايي: چي والاول هو الاوفق للسياق.

وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

او برپايه کوي لمونځ مراد څندي جنس دی چي پينځو سرو فرض لمونځو ته شامل سي، موږ نه ضائع کوو اجر او ثواب د اصلاح کونکو بلکې اجر جزيل ورکوو او ثواب عظيم.

پوه سه: چي دا عطف د خاص دی پر عام باندي ولي چي په امورو کي د دين خو صلوة هم داخل دی لتنبيه علی اشرفية الصلوة لانها عماد الدين کما ورد في الحديث الصحيح، او لمونځ افضل د عباداتو دی وروسته تر ايمان فافردت بالذکر لذالک الشرف.

خانه دين خويش را چوخدا — بر ستون نماز کردبنا
بی شکی تاستون بجای بود — خانه دين حق بپای بود

پوه سه: چي بعض مفسرين وايي چي په دې عبارت کي منهم ورسره مقدر دی ای المصلحين منهم او بعض مفسرين وايي چي په دې عبارت کي وضع د اسم ظاهر ده په ځای کي د مضمر والاصل اجرهم فاقام مقامه الاسم الظاهر ای المصلحين مقام الضمير لپاره د تنبيه پر دوی چي اصلاح مانع ده له نضيع څخه.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ

كلمه د اذ منصوب المحل ده په اذ مقدر سره، والمعنى اذكر هغه وخت چي موږ غر له بېخه راوكيښ او پورته مو كړى د بني اسرائيلو پر سرو.

شان نزول: څه وخت چي خداى پاک و موسى عليه السلام ته تورات په يوه پلا وركړى او موسى عليه السلام و بني اسرائيلو ته احكام د تورات مفصلاً بيان كړه، په دې احكامو كي ډېر اوامر وه چي بني اسرائيل نه وه ورسره عادت او داسي منهيات وه چي دوى به ورسره عادت وه، نو بني اسرائيلو منع وكړه له قبول څخه د احكامو د تورات، نو خداى پاک جبرئيل عليه السلام امر كړى چي دومره غر له بېخه راوكاږه چي ددوى د ټولو پر سرو برابر وي او يو قامت يې لوړ ونسه، نو موسى عليه السلام دوى ته وويل چي د تورات احكام قبلوئ كه غر درباندي رايله كړل سي، دوى پر سجده پرېوتل او د تورات د قبوليت وعده يې وكړه او په عين حال كي يې سجده د مخ پر يوه بغل وكړه او په يوه سترګه يې غره ته كتل چي رايله يې نه كړي او تر اوسه پوري يهودان ورته سجده كوي، له دوى څخه چي پوښتنه وكړل سي چي ولي يكبغله سجده كوئ؟ دوى وايي چي موږ په داغسي سجده له خداى له عذابه خلاص سوو يعني چي غر راباندي ايله نه سو.

كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ

دا غر لكه سائبان ددوى پر سرو ؤ يعني نژدې ؤ، او ددوى يقين سو چي غر راباندي ايله كوي يعني كه موږ قبول د احكامو د تورات ونه كړو.

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۷۱﴾

په تقدير د قول اى وقلنا درواخلئ هغه كتاب يعني تورات چي موږ دركړى ؤ تاسي ته يعني ستاسي پر نبي موسى عليه السلام مو نازل كړى ؤ په عزم او ټينګ كوشش سره او تاسي په ياد كي ساتئ هغه احكام الهيه چي په دې كتاب كي سته

پوه سه: چي "بقوة" حال دى له فاعل څخه د "خذوا" ددې لپاره چي تاسي به په دغه تذكر سره د خداى جل جلاله له عذابه وبېرېږئ نو قبائح د افعالو به نه كوئ او رزائل د اعمالو به په زاويه كي د هجران وغورځوئ.

تنبیه: د امت سره د علیه الصلوة والسلام خدای پاک ډېر لوی احسان وکړی په برکت او شرافت د علیه الصلوة والسلام هغه داچي فرائض د اسلام او منهیات د اسلام يې په تدریج سره نازل کړه سورةً سورةً آيةً آيةً په ټوله زمانه کي د نبوت يعني درويشت کاله، نو هيڅ چا له مسلمانانو څخه لکه قوم د موسی علیه السلام انکار ونه کړی او که فرضاً قرآن کريم په يوه پلا نازل سوی وای او فرائض د اسلام او محرمات د اسلام په بشپړه ډول شايد راغلي وای العياذ بالله امت د علیه الصلوة والسلام به هم ورته د قوم د موسی علیه السلام انکار کړی وای، وروسته چي احکام د دين اسلام پايه تکميل ته ورسېدله او د آنحضرت ﷺ شپې او ورځي د فراق او د هجرت و دار الآخرة ته رانژدې سوې خدای پاک لپاره د خبرتيا دا آيت نازل کړی "اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الاسلام ديناً" فلله الحمد على رحمته مع تلك الامة المرحومة اللهم ارحم هذه الامة في دار الآخرة.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَآ ۛ

والمعنى اذكر يا محمد ﷺ چي ظاهر کړی رب ستا له اولاد څخه د آدم.

پوه سه: چي په دې آيت کي اختصار دی، والتقدير من آدم وبني آدم، دا ولي چي ذرية خو مختصه په اولاد سره د آدم نه وه بلکي ذرية خو خپله آدم علیه السلام لره هم وه له شاوخوا څخه ددوی.

پوه سه: چي لفظ د من ظهورهم بدل بعض دی من بني آدم، ولي چي ټوله بني آدم لره خو ذرية نسته، ولي که بني آدم خو قبل البلوغ هم مړه کېږي او بعض بني آدم بعد البلوغ قبل النکاح مړه کېږي او بعض بني آدم بعد النکاح عقيم وي ددوی اولاد که نر وي او که ښځي، او دوی يې شاهدان کړه پر خپلو ځانو او داسي يې ورته وويل آيا زه نه يم ستاسي رب يعني خالق او تربيه کونکی؟ ټولو ورته وويل هو! ته زموږ رب يې، له ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی ده وويل قال رسول الله ﷺ لما خلق الله آدم مسح ظهره بلا كيف فهذه اللفظة من متشابهات هذا الحديث فسقط من ظهره، نو له ملا څخه د آدم علیه السلام راووتل ټوله انسانان چي خدای جل جلاله يې پيدا کوي تر ورځي پوري د قيامت له ذرية څخه دده.

درویش وایي: چي په بعضو نورو روایاتو کي راغلي دي مثل الذر لکه کوچني میږان لکن پر صورت د انسان" او خدای پاک ګرځولي وه په منځ کي د دوو ستر د هر انسان بریښنا او نور، نو دا ټول اولاد خدای پاک و آدم علیه السلام ته پیش کړه، نو آدم علیه السلام وویل ای رب من هٰؤلاء دا څوک دي؟ خدای پاک ورته وویل دا ټوله ستا اولاد دي یعني بالذات او بالواسطة او بالوسائط، نو آدم علیه السلام یو نفر په دوی کي ولیدی چي رڼا د مابین د سترګو یې آدم علیه السلام ته خوند ورکړی، نو آدم وویل ای رب من هذا؟ قال هذا داؤد، نو آدم علیه السلام چي څو عمر دي دده لپاره ټاکلی دی خدای پاک وویل چي شپېته کاله، آدم علیه السلام ورته وویل چي څلوېښت کاله زما له عمر څخه ورکړه یعني چي سل کاله یې عمر سي، قال رسول الله ﷺ چي د آدم علیه السلام چي عمر په څلوېښت کاله کم پوره سو، ملک الموت ورته راغلی یعني لپاره د قبض روح، آدم علیه السلام ورته وویل چي زما خو څلوېښت کاله عمر لا پاته دی، عزرائیل علیه السلام ورته وویل چي هغه خو تا و داؤد ته بخښلی ؤ، نو آدم علیه السلام ورته منکر سو، علیه الصلوة والسلام وایي چي دا انکار یې په اولاد کي هم پیدا سو، او آدم علیه السلام په هېره سره د شجرة منهي عنها څخه خوراک وکړی نو هېره یې په اولاد کي هم پاته سوه، او خطاوتی آدم علیه السلام نو خطأ یې په اولاد کي هم پاته سوه.

درویش وایي: چي ورته روایت سره د اختلافه د بعض الفاظو د حدیث ترمذي ته هم کړی دی له ابو درداء رضی الله عنه څخه.

درویش وایي: چي په ځای کي د اخذ میثاق له اولاد څخه د آدم علیه السلام ډېر اختلاف دی چي راوړل یې فائده نه لري، والاحوط تفویض علم ذالک الی الله تعالی، مظهري رحمة الله علیه دومره ډېر مختلف حدیثونه راوړي دي چي متعلم ته بېله اضطراره بله فائده نه لري تاسي یې مطالعه کړئ زما د خبري صدق به درمعلوم سي ان شأ الله، ولله درصاحب روح البیان حیث صرف النظر عن هذه الاختلافات مع کونه عالماً فاضلاً واما کاملاً في علم التفسیر وجامعاً بین الظواهر والبواطن المتوفي بسنة ۱۱۲۷ هـ ق والمظهري رحمة الله علیه توفی بسنة ۱۲۲۵ هـ ق، وصاحب

روح المعاني علامة بغداد قد بين في هذه الايات التحقيقات النحوية والبيانية وصرف النظر عن هذه الاختلافات، المتوفي بسنة ۱۲۷۰ ھ ق.

نو درويش هم په دغو مفسرينو پسي اقتدأ وکړه او اختلافات يې صرف نظر کړه او ماته خو ښېخي ضروري ده چي اختلافات به صرف نظر کوم، ولي چي د عاصي تفسير پښتانه مطالعه کوي چي يا خوانده عوام وي يا طالبان وي او يا کم علمه امامان وي، دا ټوله ډلي د درانه بار د اختلافاتو طاقت نه لري، واما العلمأ المتبحرين من عصر الفقير فلايحتاجون الى مطالعة تفسير الفقير بل يأخذون مايحتاجون اليه في تفسير القرآن العزيز من التفاسير العربية وهي كثيرة بحمده تعالى.

پوښتنه: په آيت مذكوره كي خداى پاک داسي وويل "واذ اخذ ربک من بني آدم من ظهورهم" مع ان الاحاديث دلت على انهم اخرجوا من ظهر آدم عليه السلام ؟

ځواب: اخرج الله تعالى ذرية آدم بعضهم من ظهور بعض على نحو مايتوالدون نو ذكر ته ضرورت نسته، ولي چي دا هر چاته معلومه ده چي دا ټوله خو اولاد د آدم عليه السلام دي فلذالک لم يذكر ظهر آدم في الآية.

پوه سه: چي "شهدنا" د بلى سره تعلق لري، نو دا اخبار د خداى جل جلاله له خوا څخه د قول د بني آدم يعني المعنى بلى شهدنا.

أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

دا خطاب دى د خداى جل جلاله ودوى ته، نو "ان تقولوا" علت دى د اخذ الميثاق منهم فالتقدير اخاطبكم بألست بربكم كراهة ان تقولوا اولئلا تقولوا چي تاسي ونه واياست په ورځ د قيامت.

إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿۱۷۲﴾

په تحقيق موږ ؤ له تخصيص څخه د ربوبيت ستا غافله.

سوال: دا اخذ الميثاق به په ورځ د قيامت څرنگه حجت سي پر خلگو او سره ددې چي د هيڅ چا خو اخذ الميثاق نه دى په ياد؟

ځواب: په ورځ د قيامت خداى جل جلاله ودوى ته دا اخذ الميثاق ور پيادوي، او په دې دنيا کي چي مخبر صادق المؤيد بالمعجزات دوى ته خبر ورکړي په ذريعه د

قرآن منزل پر هغه مخبر صادقﷺ نو دوی یعني کافران نه عذر په دنیا کي لري او نه په قیامت کي.

اَوْ تَقُوْلُوْٓا اِنَّمَآ اَشْرَكَ اٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنْۢ بَعْدِهِمْ ۚ اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿۱۷۳﴾

او یا په ورځ د قیامت دا عذر ونه کړي چي ووایاست چي نه و شرک کړی مگر نه زموږ پلرو او نیکه گانو تر موږ دمخه او موږ ددوی اولادونه ؤ او ددوی متابعت مو وکړی په شرک کي، آیا ته اې خدایه موږ هلاکوې؟ یعني عذاب راکوې په هغه کار سره چي شرک دی چي مبطلون یعني زموږ اسلاف چي پر باطله لار روان وه، و حاصل الآیتین کراهة ان تعتذروا بالغفلة کما في الآیة السابقة او بالتقلید للاباء ولي چي دا یو عذر مسقط د عذاب ددوی نه دی لان منهم ایضاً اخذ المیثاق کما من الآبا.

وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۷۴﴾

او داغسي کمامر موږ بیانوو آیات قرآنیه تاچي فکر ووهي په هغو کي بندگان او ورپیاد سي هغه شی چي دوی هېر کړی ؤ.

پوه سه: چي جمله د "ولعلهم یرجعون" عطف ده پر محذوف باندي تقدیره لعلهم یتدبرون ولعلهم یرجعون من الشرک الی التوحید، مظهري رحمة الله علیه وایي کذا قال السلف الصالح وجمهور المفسرین ویشهد به الاحادیث، غرض یې دادی چي دا سوال وجواب په منځ کي د خدای جل جلاله او د ذریة آدم یعني الست بربکم قالوا بلی محمول پر حقیقت دی، والمعتزلة انکروا هذه الآحادیث وحملوا هذه المقاولة المذکورة علی التمثیل والمجاز، والبیضاوي ومن تبعهم دا آیات محمول پر تمثیل بولي فارجع الی تفسیره.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِيْٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا

او ته تلاوت وکړه ای محمدﷺ پر یهودانو خبره او قصه د هغه چا چي موږ ته ورکړی ؤ علم د آیاتو زموږ، نو دی زموږ ووتی له آیاتو څخه زموږ یعني اعراض

یې ځندي وکړی او کافر سو په هغو آیتو سره، ابن عباس رضي الله عنه وایي چي دا سړی بلعم بن باعور نومېدی او له قوم څخه د بني اسرائیل ؤ، ولهذا قال الله تعالی واتل علیهم ای علی بني اسرائیل.

وقصة: لکه څرنګه چي ابن عباس رضي الله عنه او ابن اسحاق او سدي وغیرهم ذکر کړې ده داده چي موسی علیه السلام چي قصد د جنګ د جبابره سره وکړی ونزل ارض بني کنعان من ارض الشام، نو یو څو کسان و بلعم مذکور ته ورغله چي دده اسم اعظم شریف زده ؤ، او ورته وه یې ویل چي موسی علیه السلام یو سخت مزاجه سړی دی او ډېر لوی لښکر ورسره دی، او دی ددې لپاره راروان دی چي موږ له خپلو وطنو څخه وباسي او یا مو مړه کړي او پر ځای زموږ بني اسرائیلو ته ځای ورکړي او ته خو یو مجاب الدعوة شخصیت یې، نو مخ ته یې زموږ سره ووزه، او خدای ته خواست وکړه چي دده مخ زموږ څخه چپ کړې، بلعم بن باعور ورته وویل ویلکم هو نبي ومعه الملائکة والمؤمنون، نو زه څرنګه ودوی ته ښېرا وکړم او زه د خدای جل جلاله له خوا خبر یم په هغه شي چي علم پر لرم یعني الاسم الاعظم او که زه دا کار وکړم دنیا او اخرت به له لاسه ورکړم او زه خو ستاسي لپاره دنیا او اخرت نه خرابوم، بیا خلګ ورته راغله او ډېر الحاح یې ورته وویل چي دا کار به کوې، بلعم ورته وویل چي زه به په دې باره کي د خدای جل جلاله سره مصلحت وکړم، راوي وایي چي د بلعم دا قانون ؤ چي چاته یې ښېرا نه کول تر څو چي په خوب کي نه وای په امر سوی، نو ددې ښېرا په باره کي یې هم پر ځان خوب واچاوه یعني استخاره یې وکړه، نو په خوب کي ورته وویل سوه چي ښېرا موسی علیه السلام ته مه کوه، نو خلګ چي صبا ورته راغله چي ما استخاره وکړه لکن په خوب کي خدای پاک زه له دې ښېرا څخه منع کړم، نو خلګو لویه هدیه ورته راوړه بلعم ځندي قبوله کړه، وروسته ورته راغله چي ته به حتماً دا ښېرا کوې، نو بلعم ورته وویل چي زه په خوب کي د خدای جل جلاله سره مشوره کوم، نو خوب چي یې پر ځان واچاوه هیڅ شی یې په خوب ونه لیدی، نو خلګ چي ورته راغله نو بلعم ورته وویل چي ما په خوب هیڅ شی ونه لیدی، نو خلګو ورته وویل چي دا معلومه سوه چي د خدای خوښه ده، ولي که

يې نه وای خوښه نو ته به يې ځني منع کړی وای لکه په دمخه استخاره کي چي يې منع کړې، نو خلګ په پسې وه او زاری يې ورته کولې چي دا کار وکړه حتی چي بلعم يې په فتنه اخته کړی، نو بلعم پر خره سپور سو راهي سو و هغه غره ته چي له هغه څخه د موسی عليه السلام لښکر معلومېدی چي د هغه غره نوم حسان ؤ يو څو ګامه چي خرې واخستل چي بلعم پر سپور ؤ خره پرېوته، نو خلګو خره په لرګو او شلاخو ووهله خره بيرته ولاړه سوه بيا بلعم پر سپور سو، بيا چي خرې يو څو ګامه واخستل بيا بلعم خره ووهله په قدرت د خدای جل جلاله خره پر خبرو راغله وکلمتها حجة عليه، نو خرې ورته وويل ويحک يا بلعم اين تذهب چېرې ځې ته الا ترى الملائكة امامي تردني عن وجهي هذا تذهب الى نبي الله والمؤمنين تدعوا عليهم آيا ته نه وينې چي ملکې زما په مخ کي ولاړي دي او ما راګرځوي له پرمخ تتلو څخه آيا ته ځې و نبي ته د خدای جل جلاله او مؤمنانو ته ښېرا ورته کوې، نو د خرې په خبرو بلعم عبرت نه واخستی بلکې خپل قصد ته يې ادامه ورکړه، نو خدای جل جلاله د خرې مخ ايله کړی خره روانه سوه حتی چي خره پر جبل حسان وختل، نو بلعم چي په موسی او مؤمنانو ته ښېرا کول ژبه به يې د قوم و خواته په ښېرا ګويا سوه، او هره پلا چي به ده د قوم وخواته د خير دعأ کول پر ژبه به يې د مؤمنانو لپاره د خير دعأ جاري سوه، نو قوم ورته وويل چي ته څه کوې يا بلعم ته موږ ته ښېراوي کوي او مؤمنانو ته د خير دعاوي کوې، بلعم ورته وويل چي زما په طاقت کي داغه قدر سته هذا شيئ قد غلب الله عليه، وروسته د بلعم ژبه تر خوله راووتل پر ځيګر يې پرېوتل، نو بلعم خلګو ته وويل چي اوس زما څخه دنيا او اخرت دواړه ولاړه، نو اوس ما ته يوه حيله پاته ده هغه دا چي خپلي ښځي ښې ښائسته کړي او څه څه شيان د خرڅلاو په بهانه ورکړي او د موسی وقوم ته يې ورواستوئ، او خپل ښځي امر کړي چي هر چا چي ستاسي سره د زنا غوښتنه وکړه ځان مه ځني منع کوئ يعني زنا ورسره کوئ، بلعم ورته وويل که يو سړی هم د موسی په قوم کي زنا وکړي ستاسي کافي ده يعني د موسی عليه السلام او د مؤمنانو په شکست کي، نو خلګو د بلعم په قول داغسي هم وکړه، نو څرنګه چي ښځي د موسی عليه السلام و

عسکرو ته داخلي سوې سره د زېب او زينت، نو يوه ښځه کنعانه چې ډېره ښائسته وه چې کنيت يې بنت صوريا ؤ، د نضر چې له رؤساوو څخه د بني اسرائيل و چې نوم يې زمري بن شلوم و چې رئيس د سبط د شمعون و، نو دا رئيس ور ولاړ سو ښځه يې تر لاس ونيول او موسى عليه السلام ته يې ودرول دې سړي ورته وويل چې ستا به دا خيال وي چې دا ښځه و ماته حرامه ده؟ موسى عليه السلام ورته وويل نعم هي حرام عليک، هو! دا ښځه تاته حرامه ده ولي چې نکاح ستا او ددې تر منځ نسته، کار ورسره ونه کړې، هغه سړي ورته وويل فوالله لا اطيعک في هذه قسم په خداى دى که زه ددې په باره کي ستا په خوله وکړم، دستي يې په خېمه دننه کړه او زنا يې ورسره شروع کړه، نو خداى پاک دستي پر قوم طاعون او وبأ مسلطه کړه، او د موسى عليه السلام سره يو قومندان ؤ چې نوم يې فخاص بن العيزار بن هارون ؤ چې په هر کار کي په موسى عليه السلام پر دغه قومندان ډېر غ کاوه او دا قومندان په بدن ډېر غټ ؤ او په زور ډېر قوي ؤ، او دا قومندان په دغه وخت کي چې زمري بن شلوم د ښځي سره په خېمه کي زنا کوله غائب ؤ او په بني اسرائيلو طاعون ګډ ؤ، فخاص مذکور چې راغلی خلګو د زمري د زنا په خېمه کي خبر ورکړی، نو فخاص خپله توره چې تولـه وسپنه وه راواخستل او په خېمه پسي ورننوتى، زمرى او کنعانيه سره پراته دي، نو يې دواړه په توره ووهل او مړه يې کړل او دواړه يې په نېزو وپېيل او د اسمان وخواته يې پورته کړه او توره يې په لاس کي ده او پر ددې يې لاس نيولى ؤ او دا يې ويل اللهم هکذا يفعل بمن يعصيک، فرفع الطاعون خداى جل جلاله بالفور طاعون بند کړى، راوي د قصې وايي چې په دغه وخت کي چې زمرى د کنعانې سره په خېمه کي په زنا اخته ؤ او فخاص دواړه ووژل اوويا زره کسه د بني اسرائيلو په طاعون مړه سوه.

درويش وايي: چې په شان کي ددغه بلعم خداى پاک دغه آيت نازل کړى "واتل عليهم نبأ الذين آتيناه"

فائده: نژدې ودغه قصه طويل ته نور روايات هم په باره کي د بلعم راغلي دي له مقاتل رحمة الله عليه څخه.

پوه سه: چي په بلعم کي اختلاف دی څوک وايي چي کنعاني ؤ لکن انسب د مقام سره د توبيخ د بني اسرائيل داده چي بعلم له علماؤ څخه د بني اسرائيلو ؤ كما في الارشاد، وفي منهاج العابدين للامام الغزالي رحمة الله عليه، او هغه علمأ چي وايي چي کنعاني دی د هغه سبب دادی چي دی خو په قوم د بني اسرائيلو ؤ لكن په كنعانيانو كي زو کړی ؤ او اوسېدی فنسب اليهم.

درويش وايي: چي په يو روايت د ابن عباس رضي الله عنه والله بصحته داسي هم راغلي دي چي دا آيت د بني اسرائيلو په يو سړي کي نازل سوی دی چي ده ته الهاماً درې دعاوي منجانب الله ورکړه سوي وې او دې سړي يوه ماينه درلوده او له هغې څخه يې زامن هم درلوده، دده ماينه په درو مستجابو دعاؤ خبره وه، نو يو وخت يې و مېړه ته وويل چي ته خو په هغو درو دعاو کي يوه ماته راکړه، مېړه ورته وويل ښه دی، يو خواست يې ستا نو ته څه غواړې؟ ښځي ورته وويل چي ته خواست وکړه چي ما تر ټولو ښائسته ښځه د بني اسرائيلو وګرځوي، مېړه چي يې خواست وکړی په قدرت د خدای جل جلاله دا تر ټولو اجمله د بني اسرئيلو د ښځو وګرځېدله، نو ښځه له کوره وتله مېړه يې ورته وويل چي چېري ځې؟ دې ورته وويل چي ځم داغسي ښائسته سړی لکه زه مېړه کوم، مېړه ته يې درد ورغلی او خدای جل جلاله ته يې خواست وکړی اللهم اجعلها كلبة نباحة فصارت، نو دوه خواسته خو يې ولاړه، نو د ښځي زامن چي د سړي هم زامن وه، خپل پلار ته راغله چي زموږ مور دي سپی کړه دا خو خلګ موږ ته پېغور راکوي، پلار ورته وويل چي نو څه غواړئ، زامنو ورته وويل چي خدای ته خواست وکړه چي زموږ مور پر سابقه حالت باندي وګرځوي، ده هم خواست وکړی ماينه يې د پخوا پر حال سوه او دده دعاګانې ثلثه مستجابه خلاصي سوې.

درويش وايي: چي عبدالله بن عمرو، سعيد بن المسيب رضي الله عنهم او زيد بن اسلم او ليث بن سعد رحمهما الله تعالى وايي چي دا آيت يعني وتل عليهم نبأ الآية" په امية بن ابي الصلت الثقفي کي نازل سوی دی، د هغه قصه داده چي اميه مذکور کتابونه د تاريخ مطالعه کړي او دی ډېر صاحب د حکمت ؤ او ډېر ژبياړی

شخصیت ؤ، نو ده ته د کتابو له لاري دا معلومه سوې وه چي خدای پاک یو رسول را استوي او دده امید دا ؤ چي هغه رسول به زه یم، نو چي خدای پاک محمد اخیر الزمان ﷺ نبي کړی، نو د امیه په زړه کي حسد ورسره پیدا سو او د نبوت څخه یې منکر سو او له مکې څخه ولاړی او بعض ملکو د باچهانو سره یې صحبت مختار کړی، او د بدر واقعه چي پېښه سوه او امیه په خبر سو نو یې ویل که محمد نبي وای نو یې خپل قومان او خپلوان ولي وژل، مراد یې ځندي هغه اوویا کسان وه د مشرکانو د مکې چي په بدر کي ووژل سوه، راوي وایي چي امیه چي مړ سو، نو دده خور فارعه رسول الله ﷺ ته راغله مدینې منورې ته، نو علیه الصلوة والسلام د امیه د مړیني په باره کي پوښتنه ځندي وکړه، نو خور یې وویل چي امیه بیده ؤ د خوني بام پورته کړل سو او دوه کسه راکښته سوه، نو یو یې و سر ته کښېنستی او بل یې و پښو ته، نو د پښو والا نفر د سر نفر ته وویل اوعي هو؟ د سر نفر ورته وویل وعي، بیا پښو والا ورته وویل اذکي؟ قال ذکي، خور یې وویل چي ما ورته وویل چي دا څرنګه دوه کسه وه او څه یې سره وویل، ده راته وویل خیر ارید به، نو دی ولاړ سو او غوځار سو او بېهوشه سو چي په هوش کي راغلی دا درې بیتونه یې وویل.

کل عیش وان تطاول دهراً .... صائر مرة الی ان یزولا
لیتني کنت قبل مابدائی .... في قلال الجبال ارعي الوعولا
یوم الحساب یوم عظیم .... شاب فیه الصغیر یوماً ثقیلاً

علیه الصلوة والسلام یې وخورته وویل چي ته ځیني نور اشعار ستا د ورور راتهووایه، خور یې د خپل ورور ځیني قصیدې ورته وویل، نو علیه الصلوة والسلام وویل آمن شعره وکفر قلبه فانزل الله تعالی وتقدس اتل علیهم نبأ الذین

درویش وایي: چي د امیه قصائد روح المعاني په تفصیل راوړي دي.

فائده: دغه بیان کړل سوی بیان درویش ددغو تفاسیرو څخه نقل کړی له بعضو څخه لږ له بعضو څخه ډېر.

(روح المعاني، روح البیان، تفسیر مظهري، بیضاوي، تفسیر قرطبي وغیره)

فَاتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿۱۷۵﴾

نو شیطان په پسې سو او دده لار د دین یې قطع کړه، نو وګرځېدی د ګمراهانو له ډلي څخه.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗۤ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ

که زموږ اراده وای نو دی به مو پورته کړی وای په دغو آیتو سره و منازلو ته د علمأ ابرار، ده میل وکړی یعني بلعم بن باعور ودنیا ته، نو موږ هم اراده ددې ونه کړه چي دی پوره کړو و درجې ته د علمأ ابرار.

پوه سه: چي اخلاد وشي ته میل و هغه شي ته سره د اطمنان د زړه او تعبیر له دنیا څخه یې په مځکه سره وکړی، ولي چي په مځکه کي کښتونه کېږي او ټوله متاع الدنیا له مځکي څخه پیدا کېږي.

پوه سه: چي اخلاد ومځکي ته کنایه ده له اعراض عن الآیات والعمل بمقتضاها، قالوا ان الکنایة ابلغ تر صریح ده.

وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ

او ده متابعت د خواهشاتو نفسیه وو وکړی یعني مراعات د قوم او د هدایاوو ددوی یې وکړی کمامر او مراعات د آیات الله یې پرېښول لان هوی النفس راغب الی الامور الدنیویة وهارب من الامور الاخرویة کاتباع الآیات فیما نحن فیه، قاضي بیضاوي وایي چي خدای پاک اولاً رفع د بلعم و منازلو ته د ابرار معلق وګرځول په خپل مشیت پوري بیر ته استدراک د نفي د مشیت الهي په دې سره وکړه ولکنه اخلد آه، یعني سبب د مشیت الهي فعل د عبد دی چي دی خپل همت مبذول کړي و اتباع ته د آیاتو والعمل بها لکن په بلعم کي دا سبب نه سو پیدا نو مسبب یې هم منتفي سو چي مشیت الهي دی، مرزا غالب رحمة الله علیه ډېر په زړه پوري شعر ویلی دی.

همت بلند دار که نزد خدا وخلق　　　باشد بقدر همت تو اعتبار تو

یو بل شاعر بیا داسي بیت ویلیی دی

نقصان زقابل است وگرنه علی الدوام .... فیض سعادتش بهمه کس برابر است
عبدالرحمان بابا وايي
دا باران چي پر همه و مځکو اوري .... مشرف کی ذات د کیمیا ولي

فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث

نو صفت خسیس غاية الخسة د بلعم بن باعورا لکه صفت خسیس د سپي دی چي که ته یعني اې مخاطبه هر څوک چي صالح د خطاب وي که ته حمله پر وکړې یعني ویې شړې او چغه یې کړې ده خوله وازه نیولې وي ژبه یې رایستلې وي او که یې ته پرېږدي او چغه یې نه کړې هم سپې خوله وازه نیولې وي او ژبه یې رایستلې وي، له دې سببه په سپي کي ضعف القلب دی چي اخراج د گرمي هوا له باطنه ځخه او د تازه هوا کشولو په ډېر تکلیف سره کوي بخلاف سائر الحیوانات فان تنفسهم سهل علیهم لقوة قلوبهم، داغه رنګه د بلعم ژبه چي له خولې ځخه راووتل او پر ځیگر یې پرېوتل، نو همېشه به یې خوله وازه نیولې وه لکه سپی بئس مثل القوم الظالمین.

درويش وايي: چي اوس خدای پاک دا مثال عام کوي هر هغه چاته چي تکذیب د ایات الله وکړي شاملوي فقال.

ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا

او دغه مثال دی د هغه قوم چي دوی تکذیب د آیاتو د خدای ﷻ کوي، یعني که یې ته وبېروې او نصیحت ورته وکړې ایمان نه راوړي، او که یې نه وبېروې او نصیحت نه ورته وکړې هم ایمان نه راوړي "إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٦" (البقرة)

فَٱقْصُصِ ٱلْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۝

داغسي قصې و بني اسرائیلو ته کوه ولي چي دا قصې ددوی د حالاتو سره پوره سمون لري، شاید دوی به فکر ووهي او له کفر او طغیان ځخه به رجوع وکړي.

سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿١٧٧﴾

بد دی مثال او حال د هغه قوم چي تکذیب کوي د آیاتو زموږ او ځانونه ددوی داسي وه چي ظلم يې کاوه.

پوه سه: چي په "سآ" کي ضمیر مبهم دی چي تمیز يې مثلاً دی او "انفسهم" مبتدأ ده او "کانوا یظلمون" يې خبر دی او دا جمله عطف ده پر "کذبوا" داخله په صله کي د "الذین"

سوال: کذبوا" خو جمله فعلیه ده او "انفسهم آه" خو جمله اسمیه ده، نو عطف يې څرنگه روا دی؟

ځواب: جمله معطوفه په سبب د راوړلو د کانوا هم فعلیه ده کما لایخفی علی من القی السمع وهو شهید.

پوه سه: چي د "انفس" ظلم راجع دی ودوی ته په اعتبار د افعال سیئه وو ددوی.

مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيْ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٧٨﴾

چي چاته هدایت وکړي خدای پاک نو هغه پر سمه لار دی، او څوک چي خدای پاک گمراه کړي نو هغه کسان په خسران او تاوان کي دي.

تنبیه: چي ضمیر عائد و "من" ته په دواړو ځایو کي محذوف دی یعني من یهده الله ومن یضلله، او په اول کي چي يې ضمیر د "فهو" مفرد راوړی په اعتبار د لفظ من او په دویمه جمله کي چي فاؤلئک يې په لفظ د جمع راوړی په اعتبار د معنی د من.

پوښتنه: مهتدي يې ولي مفرد راوړی او په دویمه جمله کي يې "خاسرون" جمع راوړی؟

ځواب: د مهتدین چونکه یو مسلک دی چي دین د اسلام دی، نو گویا ټوله یو شخص دی او د ضلال لاري چونکه ډېري دي لکه یهودیت، شرک، مجوسیت، دهریت، نصرانیت وغیرها نو ځکه يې خاسرون جمع راوړی.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ

او موږ پیدا کړی دی دوږخ لپاره ډېر د پیرانانو او ډېر د انسانانو هم المصرون على الكفر في علمه تعالى في الازل.

پوه سه: چي جهنم د خدای پاک بندي خانه ده په اخيرت کي، او جهنم چي يې بولي په سبب د ډېر لېري والي د پای دده، لکه څرنګه چي د عربو په محاوره کي وايي بئر جهنام اذا كانت بعيدة القعر، او په جهنم کي يو ځای ګرم سته په غايه حرارت کي، او بل ځای چي د زمهرير په نامه يادېږي ډېر خنک دی في غاية البرودة هذا ما قاله البروسوي رحمة الله عليه، او بعض مفسرين وايي چي زمهرير له جهنم څخه خارج دی، او په منځ کي د اعلى د جهنم او د اسفل دده د پينځه اوويا سوه كالو لار ده "اللهم نج المؤمنين والمؤمنات منها.

پوه سه: چي لام په "لجهنم" کي لپاره د عاقبت دی لکه په لدوا للموت کي وابنوا للخراب کي يعني عاقبت د ولادت موت دی او عاقبت د بنأ خراب دی، ددې سبب دادی چي هغه څوک چي خدای جل جلاله په ازل علم پر لري چي دی پر کفر مري په خپل اختيار، نو د هغه عاقبت به حتماً دوږخ وي.

فائده: جن مشتق دی له اجتنان څخه وهو الاستتار لان الجن مستورين عن الاعين في الاكثر.

پوښتنه: جن يې هر ځای په قرآن کريم کي تر انس دمخه راوړی وجه يې څه ده؟

ځواب: جن اكثر دی په عدد کي تر انس او په خلقت کي هم تر دمخه دی.

مسئله: جن مكلف دی په احکامو د اسلام بصريح نص القرآن وبالاحاديث المتواترة المعنى وباجماع الامة على الخصوص في هذه الامة وان نبينا صلى الله عليه وسلم رسول الثقلين، ولاشک انهم مكلفون في الامم الماضية ايضاً لقوله تعالى "اولئک الذين حق عليهم القول في امم قد خلت من قبلهم من الجن والانس انهم كانوا خاسرين"

تنبيه: امام مظهري رحمة الله عليه وايي چي لام د "لجهنم" چي لپاره د عاقبت بولي دا مذهب د معتزله وو دی.

درویش وایي: چي په روح المعاني کي وايي چي لام د عاقبت دی عند كثير آه

او په روح البيان کي هم وايي چي لام د عاقبت دی، آيا علامه بغدادي او علامه بروسوي معتزليان وه او که څرنګه.

لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا ۡ

دوی زړونه لري چي په هغو کي استعداد د پېژندلو د حق نسته او په دلائلو او معجزاتو کي د هغه حق هم فکر نه وهي بلکې پر سحر يې حمل کوي.

وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا ۡ

او دوی لره سترګي سته چي په هغو سترګو دوی دلائل د حق نهويني يعني اعتبار او عبرت په سترګو يعني که يې څه هم ظاهراً ويني والا لآمنوا.

وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۡ

او دوی غوږونه لري چي په هغو غوږو حق نه اوري يعني آيات قرآنيه او مواعظ حسنه په اورېدلو د تامل فيها.

أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ

دوی لکه چارپايان غوندي دي په نه پوهېدلو کي د حق او په نه ليدلو کي د حق او په نه اورېدلو کي د حق، بلکې عقلونه او حواس ددوی بند دي پر اکل او شرب او جماعو لکه چارپايان چي هغه پر دغو کارو محصور دي، بلکې دوی تر چارپايانو ډېر ګمراهان دي، ولي چي چارپايان خپل مربي او مالک پېژني او د هغه احترام کوي، ته نه ګوري چي يو تکړه خروړی سپی چي د يو چا په کور کي وي، او هغه مالک وده ته ډوډی، غوښې وغيره مهيا کوي، نو دغه مالک بلکې د کور کوچنيان که دغه سپی هر څو ووهي سپی خوله نه وراچوي، او غير مالک چي ورته نژدې سي په څټ کي ورسپرېږي، او دغه کافران د مالک حقيقي او رازق حقيقي چي خدای ﷻ دی احترام نه کوي او امر او نهي يې نه اوري او د هغه په امر ايمان نه راوړي، او دغه حيوانان په خپل ضار او نافع شعور لري، له ضار څخه ځان ساتي او له نافع جلب کوي.

ته نه وينې پيشي چونکه دا د خپلي معدې په حال شعور لري چي معده

کمزوري او مسهل ده، نو ځکه چي سپيني غوښي ورواچوې نه يې خوري، او داغه رنګه که له ښوروا څخه غوړه ګوله ورواچوې هم يې نه خوري او که وچه ډوډۍ ورواچوې هيڅ ځکه نه په کوي او که هډوکي ورواچوې غاښونه پر باسي خو هغه هډوکي خوري، نو ځکه د پيشي چکر لکه پوچي غوندي وي، او اسهالي چکر د پيشي به چا نه وي ليدلی، ولي چي دا له سهل خورکه څخه پرهېز کوي، او دغه کافران خپل ضار او نافع چي کفر او اسلام دی نه سره پېژني بلکې همېشه په ضار کي ولاړ دي، بلکې بعض کفار لکه يهودان پر نار مؤبده باندي ورځغلي عناداً مع العلم بان عملهم موجب للنار المؤبدة "يعرفونه كما يعرفون ابنائهم" وجحدوا بها واستيقنتها انفسهم ظلماً وعلواً.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

او هم دغه کسان غافله دي په کمال غفلت سره لاغيرهم كما يدل عليه ضمير الفصل، سعدي شيرازي قدس سره وايي.

غبار هوا چشم عقلت بدوخت — سموم هوا کشت عمرت بسوخت
بکن سرمه غفلت از چشم پاک — که فردا شوی سرمه درچشم خاک

يو محقق وايي

دریغ آدمی زادهٔ بر محل — که باشد چو انعام بل هم اضل

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا

او د خدای پاک نومان ډېر ښه دي چي پر ښوو معانيو دلالت کوي، نو تاسي بولئ په دغو نومانو سره او ذکر يې په دغو نومانو سره کوئ، او په صحيح حديث کي راغلي دي "ان لله تسعة وتسعين (۹۹) اسماً مائة الا واحد، من احصاها دخل الجنة هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر الخالق البارئ المصور الغفار القهار الوهاب الرزاق الفتاح العليم القابض الباسط الخافض الرافع المعز المذل السميع البصير الحكم العدل اللطيف الخبير الحليم العظيم الغفور الشكور العلي الكبير الحفيظ المقيت الحسيب الجليل الكريم الرقيب المجيب الواسع

الحکیم الودود المجید الباعث الشهید الحق الوکیل القوي المتین الولي الحمید المحص المبدئ المعید المحي الممیت الحي القیوم الواجد الماجد الواحد الصمد القادر المقتدر المقدم المؤخر الاول الآخیر الظاهر الباطن الوالي المتعال البر التواب المنتقم العفو الرؤف مالک الملک ذو الجلال والاکرام المقسط الجامع الغني المغني المانع الضار النافع النور الهادي البدیع الباقي الوارث الرشید الصبور جل جلاله وعم نواله.

فائده: قدیم مشائخ وایي چي شروع دي کوي اولاً په دي ډول اللهم اني اسئلک یا رحمن یا رحیم تر اخیره پوري، نو په ټوله اسمأ الحسنی مصدر سي په حرف ندأ سره، او په اخیر کي دي درود پر علیه الصلوة والسلام ووایي په دي ډول ان تصلي علی محمد وآله واصحابه وان ترزقني وجمیع من یتعلق بي، بتمام نعمتک ودوام عافیتک یا ارحم الراحمین کما في الاسرار المحمدیة.

پوه سه: چي نومان د خدای ﷻ حصر په دغه نومانو کي نه دي چي په دي حدیث کي راغلي دي او په قرآن کي نسته، لکه الحنان، المنان، الجواد، الفرد والوتر والصادق والجمیل والقدیم والبار والوافي والطاهر والمبارک چي دا نومان بیا په متفرقو احادیثو کي راغلي دي.

مسئله: اسمأ د خدای ﷻ حصر په هغو کي نه دي چي په قرآن او احادیث کي راغلي دي دي، ولي چي په یوه رایت کي راغلي دي چي خدای ﷻ په تورات کي خپل نومان زر (١٠٠٠) راوړي دي فلابد من الایمان بجمیع اسمائه تعالی مجملاً، په دي حدیث کي اشاره ودغه ایمان اجمالي ته ده چي علیه الصلوة والسلام په دعأ کي داسي ویل اللهم اني اسئلک لکل اسم هو لک سمیت به نفسک وانزلته في کتابک او علمته احداً من حلقک او استأث به في علم الغیب عندک.

درویش وایي: چي ددغو اسمأ الحسنی معاني او خواص د هغو په شرح کي د اسمأ الحسنی راغلي دي للامام الهمام محمد الغزالي رحمة الله علیه.

وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَآئِهِ

او تاسي پرېږدئ اې مؤمنانو هغه کسان چي عدل له حق څخه کوي په نومانو کي د خدای ﷻ، الحاد او لحد ميل دی د حق، يعقوب بن السکيت رحمه الله وايي چي الحاد عدول له حق څخه وادخال ماليس منه، بعض مفسران وايي چي ملحدون په اسمأ کي د خدای ﷻ مشرکين دي يا په زيادت يا په نقصان سره مثلاً دوی لات د الله له لفظ څخه جوړ کړی دی او عزی يې د العزيز له لفظ څخه مشتق کړی دی او منات يې د منان له لفظ څخه جوړ کړی دی فسموا بها اصنامهم، هذا قول ابن عباس رضي الله عنه ومجاهد رحمه الله، او اهل معاني وايي چي اسمأ د خدای ﷻ توقيفي دي، نو نه ده روا تسميه د خدای ﷻ په داسي نامه چي نه په قرآن کي وي او نه په حديثو کي، نو د جواد اطلاق پر روا دی او د سخي دا نه دی پر روا که څه هم معنا يې يوه ده، او عالم خدای ﷻ ته ويل کېږي او عاقل نه دی ورته روا او د رحيم وينا وخدای پاک ته روا ده او د رقيق دا نه ده روا.

پوه سه: چي په قرآن کريم کي راغلي دي "يخادعون الله وهو خادعهم" او داغه رنګه په قرآن پاک کي راغلي دي "ومکروا ومکرالله" او سره ددې خادع يا مکار وخدای ﷻ ته نه دی روا او "قائما بالقسط" په قرآن کريم کي راغلي دي، او قائم و خدی ﷻ ته نه دی روا او يا "خالق کل شيئ" اطلاق پر خدای ﷻ روا دی او يا خالق القردة والخنازير نه دی روا که څه هم په کل شيئ کي قردة او خنازير هم داخل دي، او داغه رنګه يا کبير من زيد اطلاق نه دی روا که څه هم زيد اکبر وي تر ملوک د دنيا بل يدعی الله باسمائه التي وردبها التوقيف يعني السماع.

پوښتنه: په هغو اسماو سره تسميه روا ده چي په تورات کي راغلي دي اخذاً من اليهود؟

ځواب: لا لعدم الاعتماد عليهم لکن له هغه چا څخه چي مسموع وي چي هغه احبار د يهودو وي او اسلام يې راوړی وي وحسن اسلامه هغه پروا نه لري بيله انکاره د هيڅ چا کعبدالله بن سلام وامثاله رضي الله عنهم.

سَيُجۡزَوۡنَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

ژر دی چي خبر به ورکړل سي و هغو ملحدينو ته د اسمائو د خدای ﷻ بما كانوا يعملون په هغه کار چي دوی يې عمل کاوه.

پوښتنه: پارسي زبانان وايي يا خداوند او يا بخشنده وغير ذالک او پښتانه وايي اې خدايه يا اې بخښونکې يا اې څښتنه وغير ذالک، دا روا دی او که څرنګه؟

ځواب: دا روا دی ولي چي ترجمه ده په ژبه د بعض نومانو د خدای ﷻ مثلاً خدای او خداوند ترجمه ده د لفظ الله په پښتو او په پارسي سره، او بخشنده او بخښونکی ترجمه د غفور ده په پارسي او پښتو، او د څښتن ترجمه مالک دی په پښتو کي الی غير ذالک فتدبر، قال الحافظ

دهقان سالخورده چه خوش گفت باپسر ...ای نورچشم من بجز کشته نه دروی

درویش وايي: چي صاحب د روح المعاني په نهم جزء ص ۱۲۱ ډېر په زړه پوري تحقيق په مسئله کي د الحاد في اسمأ الله کړی دی ان شئت فارجع اليه.

وَمِمَّنۡ خَلَقۡنَآ أُمَّةٞ يَهۡدُونَ بِٱلۡحَقِّ وَبِهِۦ يَعۡدِلُونَ ﴿١٨١﴾

او له هغو انسانانو څخه چي موږ پيدا کړي دي يوه داسي ډله سته چي خلګو ته لار ښيي د حق او په حق سره عدالت او قضاوت کوي په منځ کي د خلګو، بغوي وايي چي عطأ رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی يريد امة محمد ﷺ من المهاجرين والانصار والتابعون لهم بالاحسان الی يوم القيام، قتاده رحمة الله عليه وايي چي موږ ته دا خبره را رسېدلې ده چي عليه الصلوة والسلام چي به دا آيت ووايه، نو به يې داسي وويل هذه لكم وقد اعطی القوم بين يديكم مثلها قال الله تعالی ومن قوم موسی امة يهدون بالحق وبه يعدلون، له عبدالله بن المبارک رحمة الله عليه څخه روايت دی انه کان يتجر ده تجارت کاوه او دا به يې ويل که پينځه کسه نه وای ما به تجارت نه کولای يعني ددغو پينځو کساو د صله رحمی د پاره يې کوم هغه پينځه کسان ده دغه ياد کړه سفيان ثوري، سفيان بن عيينه، فضيل بن عياض، ابن السماک او ابن علية، يعني دغه کسان مسکينان علمأ وه، نو عبدالله بن المبارک رحمة الله عليه به دوی ته خرچه د عيالِ ورکوله، يو کال چي

Scanned by CamScanner

عبدالله بن المبارک رحمة الله عليه له تجارته څخه راغلی ابن علية قاضي سوی ؤ، نو عبدالله بن المبارک ته ملاقات ته ورغلی او نه يې صله ورواستول، نو ابن عليه په خپله ورغلی د ملاقات د پاره، نو عبدالله سر لا نه کړی ورته پورته او نه يې خوش آمديد ورسره وکړی، وروسته ابن المبارک دا بيتونه ورواستول.

ياجاعل العلم بازياً............... يصطاد اموال المساكين

اې هغه سړی چې له علم څخه دي باز جوړ کړی دی، چې په ښکاروې د مسکينانو مالونه.

احتلت الدنيا ولذاتها............... بحيلة تذهب بالدين

تا حيله جوړه کړل و دنيا ته او لذاتو ته د دينا، په خپل لاس سره چې دين پکښې له لاسه وځي.

فصرت مجنوناً بعد ما............... كنت للمجانين دواً

نو ته اوس لېونی سوی يې وروسته تر دې چې ته لېونيانو ته دوا وې.

اين رواياتک............... لترک ابواب السلاطين

څه سول هغه روايتونه چې تا به کول په باره کې د ترک د دروازو د بادشاهانو

ان قلت اكرهت فذا باطل............... زل حمار العلم في الطين

که ته وايې چې زه حکومت مجبور کړم پر قضأ نو دا خبره باطله ده، بلکې دا صحيح ده چې خر دعلم په ختو کې وښوويدی.

نو ابن عليه ته چې دا بيتونه ورسېدل، هارون رشيد ته چې د هغه وخت خليفه ؤ ورغلی نو خليفه ته يې ډېرې زاری وکړې چې زه قضأ نه سم کولای او استعفأ يې ورته پېش کړه، هارون يې استعفأ ومنله او له قضأ څخه يې سبکدوش کړی، ولنعم ماقيل:

بو حنيفه قضأ نه كرد وبمرد تو بميری اگر قضا نه كنی

درويش وايي: ومن بلاغات بعض العلمأ في غاية الدقة والمنانة، هذا البيت

اعدل تكن من صروف الدهر متلعاً...... فالصرف ممتنع للعدل في عمر

فتأمل في البيت غاية التأمل وتذكر من كتب النحو عدم انصراف عمر.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾

هغه کسان چي تکذیب کوي په آیتو سره زموږ چي مراد ځني کفار مکه دي لانهم اول من کذبوا بآیات القرآن، موږ به یې و هلاک ته درجه پر درجه ورنژدې کړو، له داسي ځایه چي دوی به علم نه پر لري، کلبي رحمة الله علیه وايي چي خپل بد عملونه او کفر به دوی کوي تر څو چي هلاکېږي، او له استدراج څخه د خدای پاک یوه شعبه دا هم ده چي سړی گناه وکړي خدای جل جلاله نعمت ورکړي، قال الضحاک رحمة الله علیه سفیان ثوري رحمة الله علیه وايي چي نعمتونه به ډېر وي شکر به یې هېر وي دا هم نوع د استدارج ده.

وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

زه مهلت ورکوم او عمر یې ور ډېروم او اعمال سیئه په نظر کي ښه ورکوم تاچي ښه په عصیان کي ډوب سي او مستحق د هلاک وگرځي.

یوه سه: چي "واملئ لهم" عطف دی پر "سنستدرجهم" باندي، او "کید" په لغت کي چم ته وايي وهو محال علیه تعالی فالمعنی ھ ان اخذي بالعذاب شدید مکریه صورة او تشبیهاً وباله، ولي چي ظاهر یې احسان دی او په باطن خذلان دی، بعض راویان وايي چي یوه ډله وه چي په قرآن او اسلام به یې پسخند واهه په خپلو کي د شپې په مجلسو کي، نو خدای پاک ټوله په یوه شپه هلاک کړل.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾

آیا فکر نه ویهي کفار مکه په دې کي، نسته په صاحب کي ددوی (محمد ﷺ) جنون، او ستاسي خاوند خو د عقل سلیم کامل خاوند دی چي قبل النبوة تاسي هم په دې قانع واست حتی چي دی مو امین مکه باله، مگر بېرونکی له عذاب څخه د دنیا او آخیرت که چېري تاسي پر خپل کفر دوام وکړي، کلمه د "من" د پاره د استغراق د نفي ده، ولي مجنون مختل العقل وي.

أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ

آیا دوی نظر، فکر او استدلال نه کوي په ملک کي، نو ملکوت پر وزن د

فعلوت دی د پاره د مبالغة في الملک په دې معنا چي دغه نظام د اسمانو او مځکو پر وجه بديع هرو مرو يو مبدع غواړي، نو هغه مبدع د عبادت لائق دی لااصنامکم، وروسته خدای پاک تعميم بعد التخصيص وکړی او و-يې ويل "وما خلق الله من شيئ" بلکې د هر شي په خلق کي تاسي فکر وکړئ چي بې خالقه هيڅ شی ولو که مېړی وي وعالم وجود ته نه سي راوتلای.

برگ درختان سبز درنظر هوشيار .... هر ورقی دفتريست معرفت کردگار

وَّاَنْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ۚ

او دوی نظر نه کوي په نژدې والي کي د آجالو د موت ددوی حتی چي تلوار وکړي په طلب کي د حق ای الايمان والطاعة.

پوه سه: دا جمله عطف ده پر "ملکوت السموات آه" والتقدير او لم ينظروا في ان عسى آه، او همزه د "اولم يتفکروا الخ" او د "اولم ينظروا آه" د پاره د انکار او تعجب ده.

قانون نحوي: هر ځای چي په قرآن مجيد کي تر حرف استفهام وروسته حرف عطف راسي هغه معطوف پر محذوف دی، مناسب د مقام سره، والتقدير هٓ الم يؤمنوا بالقرآن والنبي عليه السلام ورموه بالجنون ولم ينظروا آه.

درويش وايي: چي دا قانون ما په دې تفسير کي څو ځای نور ذکر کړی فائده د تکرار يې داده چي دا يو غريب قانون دی چي په اذهانو کي د مطالعه کونکو ښه تقرر پيدا کړي.

فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ ۟

نو په کومه خبره سره وروسته تر قرآن کفار مکه ايمان راوړی يعني قرآن مبارک چي معجزۀ يعني چي څوک يې راتگ په مثل سره نه سي کولای او د اخبار بالغيب او علم او حکمت څخه غالب دی او پر داسي چا نازل دی چي هغه امي دی او متهم په کذب سره نه دی هيڅ وخت، نو چي پر دې قرآن لا هم دوی ايمان نه راوړي نو پر څه شي به ايمان بلکې داسي معلومېږي چي اجل د عذاب ددوی نژدې دی، يو عزير وايي:

زان پیش که اجل تر رسد تنگ وایام عنان ستاند از جنگ
بر مرکب فکر خویش نه زین مر دانه درآی در ره دین

مَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

ثوک چي خدای پاک گمراه کړي، نو هغه لره هدایت کونکی نسته.

پوه سه: چي دا آیت علت دی د اعراض د کفارو له دین څخه د اسلام، ددې آیت معنا داده چي ثوک چي په علم ازلي کي د خدای ﷻ معلوم وي چي دا سړی وروسته تر اخراج له کتم څخه د عدم به په خپل اختیار کافر کېږي او پر کفر به اصرار کوي تر مرګه پوري، نو هغه لره هدایت کونکی یعني په دین مشرف کونکی نسته لانه یلزم خلاف علمه تعالی وهو محال، نو دا سوال نه واردېږي چي کافر والی د کافر او اصرار پر کفر چي له جانبه د خدای ﷻ دی، نو کافر ته پر ثه عذاب ورکول کېږي وقس علیه هدایت الاسلام، فلا یرد ان هدایت المؤمن ودوامه علی الهدایت چي له جانبه د خدای ﷻ دی نو دی ولي مستحق د جنت دی، او دا معنا د هغه قول د اهل عقائدو چي بنده کاسب دی او خالق خدای ﷻ دی فتامل فیه جداً، او خدای ﷻ دوی یعني کافران پرېږدي په خپله سرکښي او کفر کي یترددون متحیرین.

پوه سه: چي ابن جریر رحمة الله علیه له قتاده رحمة الله علیه څخه روایت کړی دی چي قریشو و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي زموږ او ستا تر منځ قرابت دی ته موږ ته ووایه چي قیامت کله دی فانزل الله تعالی هذه الآیة.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسٰىهَا ۖ

قوم او قریش له تا څخه پوښتنه کوي د ساعت په باره کي چي څه وخت دی اثبات او وجود د قیامت.

پوه سه: چي ساعت په اصطلاح د قرآن او شریعت له اسماً غالبه وو څخه دی د قیامت کالنجم للثریا في قوله تعالی "والنجم اذا هوی" سورة النجم، چي مراد له نجم څخه علی الاصح في تفسیره کما سیئاتي بیانه في تفسیر سورة النجم ان شأ الله تعالی ثریا یعني پېروني.

وجه تسمية القيامة بالساعة اما وقوعها بغتة او سرعة حسابها، او يا نظر وعلم ته د خداى ﷻ د قيامت سره د ډېر اوږد والي لکه يو ساعت دى.

فائده: مرسى "مصدر ميمي دى په معنى د ارسأ چي معنى يې ثابت او استقرار ده، او ابن عباس رضي الله عنه يې په منتهى سره تفسير کړى دى، او قتاده رحمة الله عليه يې په قيام سره والكل صحيح.

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي

ته ورته ووايه چي د قيام علم فقط د خداى ﷻ سره دى چي نه خداى ملکه مقربه په خبره کړې ده او نه يې نبي مرسل په خبر کړى دى، البته علامات د قرب يې و عليه الصلوة والسلام ته خداى ﷻ ښوولى دى چي په احاديث مبارکه وو کي راغلى دى.

لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

چي نه ښکاره کوي قيامت په خپل وخت مگر خداى ﷻ فاللام بمعنى في.

په روح المعاني کي وايي كبرت وعظمت على اهلها حيث لم يعلموا وقوعها يعني درنه ده پر اهل سمٰوات والارض دا چي دوى يې په وقوع د قيامت نه دي خبر، ويؤيد ما روى عن السدي رحمة الله عليه چي پر يوچا د يو شي علم پوشيده وي پر هغه ډېر درونډ وي دا جهل، او قتاده رحمة الله عليه ددې آيت په تفسير کي وايي چي د قيامت ورځ پر اهل سمٰوات والارض درنه ده په دې معنا چي دوى د دغي ورځي له سختيو څخه ېرېږي.

درويش وايي: چي د روح المعاني و تفسير ته ورته تفسير په روح البيان او تفسير مظهري کي هم راغلى دى.

لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً

نه راځي وتاسي ته ورځ د قيامت مگر نه نابېره، په مختلفو رواياتو کي د احاديث صحيحه وو ددې نابېره راتلو په بيان کي داسي راغلي دي، بخاري او مسلم له ابو هريره رضي الله عنه څخه داسي روايت کړى دى چي رسول الله ﷺ وويل "لتقو من الساعة، ولقد نشر الرجلان الثوب بينهما ولتقو من الساعة وهو ينيط

Scanned by CamScanner

حوضه فلا يسقى فيه، ولتقو من الساعة وقد انصرف رجل بلبن لقحته فلا يطعمها، ولتقو من الساعة.

ژباړه: قيامت به قائم سي يعني په نفخ د اسرافيل په اوله نفخه، نو يوه جامه يا كمبله به په منځ كي دوو كسانو سره نيولې وي يعني د خرڅلاو يا رانيولو د پاره نو به دوى نه خرڅلاو سره وكړي او نه به يې سره ټوله كړي يعني نفخ الصور به پر وكړل سي، او قيامت به قائم سي په داسي وخت كي چي يو سړى خپل حوض گلماله كوي، نو په هغه حوض كي به دى اوبه ونه څيښي، يعني نفخ الصور به پر وكړل سي، او قيام به قائم سي په داسي حال كي چي يو سړي به د غوا يا اوښي شيدې راخستي وي څكه به په ونه كړي، او قيامت به قائم سي په داسي حال كي چي يو سړي به د ډوډۍ يا د ښوروا گوله د خولې وخواته پورته كړې وي او وه به يې نه خوري، او له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دى "لينفخن في الصور والناس في طرقهم واسواقهم ومجالسهم حتى ليكون بين الرجلين يعني ثوباً فيسا ومان فما يرسله احدهما من يده حتى ينفخ في الصور فيصعق به وهي التي قال الله تعالى "ماينظرون الا صيحة واحدة.

درويش وايي: چي نور ډېر ورته احاديث صحيحه سته وفي ذكرناه كفاية لمن له عقل سليم.

يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

دوى ستا څخه سوال د قيامت كوي لكه تاچي ډېر سوال كړى دى او مبالغه دي په سوال كي د ورځي د قيامت كړې ده او ځان دي په خبر كړى دى، ته ورته ووايه يعني سائلانو ته د ورځي د قيامت چي علم د ورځي د قيامت په نېز د خداى جل جلاله دى، لكن ډېر كسان نه پوهېږي چي علم د قيامت خداى جل جلاله د ځان سره ساتلى دى نه يې ملكي مقربي ته ښوولى دى او نه يې نبي مرسل ته.

قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ

ته ورته ووايه اې محمد صلى الله عليه وسلم چي زما په ملك او طاقت كي نسته د ځان د پاره

جلب د نفع او نه دفع د ضرر له ځان څخه مگر هغه چي د خدای ﷻ مشيت او اراده وي من جلب النفع ودفع الضرر چي يا نفعه ماته ورسوي او يا دفع له ضرر څخه وکړي يو شاعر وايي

ټوله اندازه د خير او شر بوله له خدايه څخه
کله پېښېږي نېک وبد له خپلي رايي څخه

وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ

که چېري زه وايي په غيب سره خبر ما به ډېره منافع وځان ته راجلب کړي وای او دفع د ضرر به مي له ځان څخه کړې وای حتی يو وخت به هم ماته سوء نه وای رسېدلی، او نه به زه مغلوب وای په بعض جنگو کي لکه احد او غالب په بعض مغازيو کي لکه بدر، او بعض مفسرين رحمهم الله د توجهيه له لاري داسي ترجمه کوي که زه په غيب خبر وای چي زه به کله مرمه مابه ډېر والی کړی وای په عمل صالح کي او ماته به نه وای رسېدلی سوء يعني اجتنب من الشر والفتنة، او بعض له رايي څخه دا ترجمه کوي که زه خبر وای په غيب سره يعني چي ورځ د قيامت کله ده مابه تاسي ته خبر درکړی وای، نو تاسي به ايمان راوړی وای او زه به نه وای مسه کړی سوء د تکذيب ستاسي.

درويش وايي: چي پرته له اولي ترجمې څخه نوري ټولي ترجمې خود رايي دي اعتماد نسته ورباندي والله اعلم بما في كتابه من الصواب.

إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

نه يم زه مگر بېرونکی له عذاب څخه د خدای ﷻ کافرانو لره، او زېری کونکی يعني په جنت سره و هغه قوم ته چي ايمان يې راوړی وي يعني زما پر رسالت او د قرآن پر حقيقت او پر ورځ د قيامت.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

او خدای ﷻ هغه ذات قادر دی چي تاسي يې پيدا کړي ياست له يوه نفس څخه چي آدم علیه السلام دی، او پيدا کړی يې دی له هغه نفس څخه يعني جسده څخه

"ماچي ترجمه په نفس سره وکړه د پاره د مراعات د ضمير موئنث او بيا چي ترجمه په جسد سره وکړه ددې د پاره چي زوج د آدم عليه السلام چي حوا رضي الله عنها ده خداى پاک د آدم عليه السلام د جسد يعني يوې پوښتى څخه پيدا کړه داسي چي پرده يې داسي خوب مسلط کړى لکه په ننني زمانه کي چي ډاکټر د يو چا اپريشن کوي يعني د نشې ستن ورولګوي، وروسته يې د آدم عليه السلام چپه پوښتى ځندي اپرېشن کړه او د حوا رضي الله عنها ماده يې وګرځول بقدرته تعالى او د زوجې د پيدا کېدلو يو سبب دا ؤ چي دى الفت ورسره وکړي او له يوازي والي د دېغت له دريابه ووځي، لکه په اوسنۍ زمانه کي چي يو سړى ماينه نه لري نا آرامه او دېغ وي قرار نه لري او چي ماينه پيدا کړي آرام سي او له دربدرۍ څخه خلاص سي.

فَلَمَّا تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا

چي دا يې پټه کړه، دا لفظ کنايه ده له جماع څخه، حوا رضي الله عنها حمل واخستى يعني اميدواره سوه په سپک حمل سره يعني دومره تکليف نه ؤ ورباندي لکه پر نورو حوامل ښځو چي تېرېږي غالباً په وخت کي د حمل.

فَمَرَّتْ بِهٖ

نو دې همېشه توب وکړى پر حمل يعني ضائع او نقصان نه سو، او يا معنى داده چي حمل چي نطفه يا علقه او يا مضغه وي سپک وي پر تولو ښځو، او ولاړ او ناسته کولاى سي، دا تر هغه وخت پوري چي عيال يې په نس کي نه و لوى سوى کما يدل عليه قوله تعالى.

فَلَمَّآ اَثْقَلَتْ

هغه وخت چي دا درنه سوه په حمل سره يعني ولد يې په بطن کي غټ سو چي ولاړه او ناسته پر تکليف وه کما في اکثر النسأ وقت کبر الولد في رحمها.

دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۸۹﴾

نو آدم او حوا خداى جل جلاله ته چي رب د دواړو ؤ دعا وکړه که چېري تا موږ ته راکړى له دې حمل څخه صالح اولاد يعني په بدن سره برابر لکه موږ غوندي هر

آئينه به مور ستا شکر وايو ، دا سوال له دې سببه دوی کاوه چي چونکه د حوا رضي الله عنها دا اول حمل ؤ، نو آدم او حوا په دې نه پوهېدل چي څه شی به په نس کي وي د نوع د انسان او که بل شی به وي، لکن وروسته چي آدم او حوا له حمل سره آموخته سوه اضطراب يې دفع سو نو په هر حمل کي به يې دعا نه کول، په بعض رواياتو کي راغلي دي چي حوا رضي الله عنها غبرګه لنګېدله يو نر او يوه ښځه به يې راوړل، او حوا پينځه سوه بطنه له آدم عليه السلام څخه لنګه سوه چي زر عياله يې پوره کړه.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وايي چي مفسرين يعني بعضهم وايي چي حوا چي اميدواره سوه، نو ابليس په صورت د يو سړي ورته راغلی او دې ته يې وويل چي ته خبره يې چي ستا په نس کي څه شی دی؟ حوا رضي الله عنها ورته وويل يا نه يم خبره ابليس ورته وويل چي زه بېرېږم چي ستا په نس کي دي يو چار پای وي يا دي سپی وي يا دي سرکوزی وي، او ته په دې پوهېږې چي دا شی به تر کومه خوا راوځي، که تر دُبره راوځي خو تا وژني، او يا به دي تر خوله راوځي او يا به دي نس څيري، نو حوا وبېرېدله او دا خبره يې آدم عليه السلام ته وکړه، نو دوی دواړه په غم کي وه چي دا قصه به څرنګه سي، يو څو ورځي وروسته بيا شيطان ورته راغلی او ورته وه يې ويل چي د خدای جل جلاله د قرب يو منزلت لرم فان دعوت ان يجعله خلقاً سويا مثلک چي دا ستا مافي البطن ستا غوندي انسان وي او له تا څخه يې وتل هم اسانه سي، آيا ته عبدالحارث نوم پر ايږدې او د ابليس يو نوم قبل اللعنة حارث ؤ، نو دې آدم عليه السلام ته دا خبره وکړه، نو آدم عليه السلام ورته وويل چي شايد دا سړی به هغه څوک وي چي زه او ته يې له جنت څخه را ايستلي يو يعني ابليس، څو ورځي وروسته بيا ابليس ورته راغلی بيا يې هغه دمخه خبره ورته تکرار کړه، نو همېشه ابليس تلی او راتلی څو چي دوی يې خطا يستل چي هلک پيدا سو نوم يې عبدالحارث پر کښېښو.

پوه سه: چي احمد او ترمذي يو حديث راوړی دی چي حسن يې بللی دی او حاکم هم په مستدرک کي راوړی دی او هغه صحيح بللی دی چي په رتبه کي د تر حسن بالا دی کما تقرر في علم اصول الحديث "عن همزة بن جندب رضي الله عنه قال

قال رسول الله ﷺ لما ولدت حوا طاف بها ابليس يعني في سورة الرجل وكان لايعيش لها ولد" يعني ددې عيال نه پائيدى، نو ابلس ورته وويل د عبدالحارث نوم پر كښيږده، نو دې چي دا نوم پر كښېښود نو هغه خداى ﷻ وپائيوى فكان ذالك من وحي الشيطان . بغوي رحمة الله عليه چي ابليس آدم او حوا دواړه خطايستلي دي يو وار په جنت كي چي غنم يې په وخوړل چي خداى ﷻ ځندي منع كړي وه، نو له جنت څخه يې راوه ايستل والقصة مشهورة وفي هذا التفسير مذكورة، او يو وار يې په مځكه كي خطايستل چي پر زوى يې د عبدالحارث نوم كښېښو.

فَلَمَّآ اٰتٰهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيمَآ اٰتٰهُمَا

چي خداى ﷻ وركړى ودوى ته "صالحاً" زوى يعني "بشراً سوياً" دوى دوو گرځول خداى ﷻ لره شريكان په وركړه كي د زوى.

پوه سه: چي صاحب د روح المعاني وايي چي دا آيت د آيتو مشكل ترين دى په قرآن مجيد كي، مظهري رحمة الله عليه وايي چي ابوبكر رحمة الله عليه دا لفظ د قرآن مبارك چي "شركاً" دى مصدر بولي چي معنى يې شرك دى، او نور قاريان يې په صيغه د جمع وايي كما هو المشهور في المصاحف المطبوعة كلها، بغوي رحمة الله عليه وايي چي عبدالواحد وايي چي د "شركا" په لفظ د جمع هم معنا شرك دى يعني جمع يې په معنا د مفرد ده، نو مظهري رحمة الله عليه وايي چي د عبدالحارث تسميه اشراك په عبادت كي نه دى او نه ددوى يعني آدم او حوا عليهما السلام دا عقيده وه چي حارث رب ددوى دى فان آدم عليه السلام كان نبياً معصوماً عن الشرك.

درويش وايي: چي آدم عليه السلام له ټولو مغاصيو څخه لكه نور ټوله انبيا كرام معصوم دى كما اثبته في رسالتي كشف الغطأ عن عصمة الانبيا، بلكې ددوى قصد دا ؤ چي د عبدالحارث په نوم ايښولو سره به سبب د نجات د ولد وگرځي او د سلامتيا د مور يې يعني حوا، مظهري رحمة الله عليه زياته كړې ده چي له عبد څخه مريى نه دى مراد لكه رب چي اطلاق يې روا دى پر هغه چا چي د قائل معبود نه وي ځندي مراد لكه يو سړي ته چي مېلمه راسي دى ورته ووايي تواضعاً انا عبد الضيف، وليس مراده ان الضيف ربه، وقال يوسف عليه السلام لامرئة العزيز حين

طلبت منه الزنا "معاذ الله انه ربي احسن مثوای" ولم يرد يوسف انه ای عزيز معبود دده دی کما لا یخفی.

درویش وايي: چي تسميه په عبدالحارث سره يې ولي شرک وبلل تعظيماً بان الاولى لآدم و حوا عليهما السلام الاجتناب عن ذالک الاسم ای عبدالحارث.

فائده: حسن بصري او عکرمه رحمهما الله تعالى په نقل د مظهري رحمة الله عليه وايي چي معنا د "جعلا له شركا" ان اولادهما ولو بالوسائط الكثيرة يعني كفار مكه وغيرهم له تعالى شركاً فيما آتى اولادهما على حذف المضاف في الموضعين واقامة المضاف اليه مقامه، والمراد "فلما آتاهما" ای اولادهما "جعلا" ای اولادهما، نو پر دې تقدير لفظ د شركاً پر خپل جمعيت صحيح دی لان الاولاد لکه کفار د مکې ډېر شريكان خدای جل جلاله ته ويل لکه عزی، لات، منات وغير ذالک وسموا اولادهم عبد العزی عبد المناف وغير ذالک، نو ددې مثال يعني حذف د مضاف او اقامت په ځای کي د هغه دا قول د خدای جل جلاله دی "واذ قتلتم نفساً" يا "ثم اتخذتم العجل" ولي مخاطب په دې دوو آيتو کي خو يهودان د عصر نبوي دي، او سره ددې د عليه الصلوة والسلام د زمانې يهودانو نه قتل د نفس کړی ؤ او نه يې اتخاذ العجل کړی ؤ، فالتقدير بحذف المضاف ای قتل آبائكم نفساً او اتخذ آبائكم العجل الهاً.

درویش وايي: چي صاحب د روح البيان هم دغه ترجمه مختاره کړې ده او صاحب د روح المعاني په ډېر طويل بحث سره دغه لار خپله کړې ده، او صاحب د روح المعاني په خپله توجيه يعني حذف المضافين ډېر په زړه پوري سوالونه راوړي دي او بيا يې جوابونه ورکړي دي او په اخير کي يې داسي عبارت راوړی دی والانصاف ان الاسئلة قوية والآية على هذا الوجه من قبيل اللفظ انتهى.

درویش وايي: چي حذف د مضاف په دوه ځايه کي او د سياق د کلام وتل ولي سوق د کلام خو د آدم او حوا عليهما السلام سره ؤ او کسب د فعل د اولاد ودوی ته که څه هم ظاهراً وي کومه معمولي خبره نه ده، نو د درویش په ناقص عقل سره د مظهري رحمة الله عليه اول قول به ډېر زيبا وي که لفظ د شركاً په صيغه د جمع نه

وای او یا په معنا د مفرد وای هذا بیان الآیة المذکورة علی وجه الاختصار والله اعلم بالصواب في کل باب.

درویش وایي: چي هغه قرائت چي په هغه کي "شرکاً" په لفظ د مفرد راغلی دی زما حیرت نه ؤ مګر په لفظ کي د "شرکاً" په صیغه د جمع راغلی زه متفکر وم، او واحدي رحمه الله چي د "شرکاً" ترجمه کړې وه هم زه حیران وم، ولي د ترجمې په مفرد سره په قرار د ما تقرر في المعاني هلته صحیح ده چي جمع معرف باللام وي او لام یې د پاره د جنس وي، نو جمعیت یې لغوه کېږي او په معنا د مفرد ګرځي دلته لفظ د شرکاً معرف باللام نه دی حتی چي تلاش ته یې ادامه ورکړه او په بعض تفاسیرو کي مي ولیدل چي په لفظ کي د جمع تنبیه پر دوی ده چي په شرک کي د یوه او جمع فرق نسته، یعني که څوک خدای پاک ته یو شریک ووایي لکه ثنویه او که ډېر شریکان ورته ووایي لکه وثنیه یعني مثل کفار مکة بلا فرقه، که دی في احکام الدنیا من الجهاد معهم و وجوب قتلهم او په احکامو کي د اخیرت من وجوب الخلود في النار فاطمئن قلبي وحمدت الله في دفع اضطراب قلبي في جمعیة الشرکاً مع ان الصادر من آدم وحواً علیهما السلام لفظ واحد وهو تسمیة ولدهما بعبد الحارث.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿١٩٠﴾

نو ډېر لوړ دی خدای جل جلاله له هغه مرتبې څخه چي دوی شرک کوي، یعني الاصنام وکذا مابعدها من الآیات، بغوي رحمه الله وایي قیل هو ابتدأ کلام یعني د آدم او حواً د قصې سره تعلق نه لري بل اراد به اشراک اهل مکة، او که چېرې تعلق د ماقبل قصې سره ولري، نو هم صحیح کېږي من ان الاولی بحال آدم وحواً علیهما السلام ان لا یفعلا ما فعلا من الاشتراک في التسمیة لابنهما بعبد الحارث که څه هم ددوی حقیقت اشراک نه ؤ مراد، یعني چي حارث معبود دی بلکې غرض ددوی حفاظت د ولد بهذا الاسم کمامر.

پوښتنه: ضمیر د تثنیې یې ولي نه راوړی؟

ځواب: اجلالاً لآدم و حواً علیهما السلام لعدم اراتها الشرک حقیقة، جلال الدین

السيوطي رحمه الله وايي چي دا جمله معطوفه ده پر خلقكم وما بينهما جملې معترضه دي، فالتقدير هو الذي خلقكم فتعالى عما يشركون.

درويش وايي: چي پر دې تقدير هغه سوال او ځواب چي آنفاً تېر سو ضرورت نسته فافهم، ابن كيسان رحمه الله وايي چي مراد په دې آيت كي مشركان دي چي پر خپلو اولادو به يې د عبدالعزى، عبداللات، عبدالمناف، عبدالشمس نومان اېښوول انتهى.

درويش وايي: چي د ابن كسان په نېز هم دا آيت ابتدأ كلام ده، نو د جمع د ضمير توجيه ته ضرورت نسته وكون هذه الآية ابتدأ كلام هو الاحوط عند الفقير وان هذا يستغنى المتعلم عن المتكلفات.

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

استفهام انكاري دى اى لا ينبغي لهم ذالك، آيا دوى اى كفار مكه وغيرهم من المشركين د خداى جل جلاله سره شريكان بولي هغه شيان چي بتان دي او يا ملكي دي او يا لمر دى، هغه كسان چي د بتانو، د ملكو يا د لمر عبادت كوي چي هغو شريكان نه دي پيدا كړى هيڅ شى او دغه ددوى معبودان په خپله مخلوق دي او لائق د عبادت نه دي، مگر هغه څوک چي خالق وي، دا كلام مبتدأ دى بالاتفاق.

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾

او قدرت نه لري دغه اصنام ودوى ته يعني عابدينو ته د كومك په يو مهم كي، او نه د خپلو ځانو مرسته كولاى سي، يعني كه څوک دغه بتان ماتوي دوى خپل ځانونه نه سي خلاصولاى.

وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ

او ته رابولې دغه شريكان و هدايت ته چي توحيد او دين د اسلا دى، دوى ستا متابعت نه كوي يعني تقليداً للآبا الضالون.

سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾

برابره ده وتاسي ته كه تاسي دعوت ودوى ته وركړى او كه ساكت او پټه خوله ناست ياست چي تبليغ او موعظت نه ورته كوئ.

پوه سه: چي مراد له تسویه څخه پر مسلمانانو دعوت او صمت په دې معنی دی چي ستاسي مقصود چي د دوی هدايت دی نه حاصلېږي، که څه هم په تبلیغ سره خدای ﷻ ومسلمانانو ته ثواب ورکوي، ولهذا جا في سورة البقرة "إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ سَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٦﴾"

إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمۡثَالُكُمۡۖ فَٱدۡعُوهُمۡ فَلۡيَسۡتَجِيبُواْ لَكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾

په تحقیق هغه شیان چي تاسي يې عبادت کوئ اې مشرکانو پرته له خدايه، او تاسي عبادت کوئ او آلهه يې بولئ هغه شیان بندګان او مخلوق د خدای ﷻ لکه تاسي او د خدای ﷻ تر حکم لاندي دي يعني اصنام، نو تاسي دوی ته خواست وکړئ يعني يو شی غوښتل وغواړئ دوی دي ستاسي قبلونه وکړي هغه مطلب چي تاسي غوښتل غواړئ هغه دي تاسي ته درکړي که تاسي چېري رښتیا وایاست چي دوی آلهه دي، ولي چي آلهه او معبود باید خپل د عابد مقصود ور تر سره کړي مع انهم لایستطیعون ذالک فکیف یکونون آلهة.

پوښتنه: الذين آه" خو د ذوی العقول د پاره مستعملېږي ددوی آلهه خو جمادات وه؟

ځواب: دا لفظ ددوی پر زعم یا ګمان مستعمل سو.

سوال: عباد خو انسانانو ته وايي، نو بتانو ته څرنګه استعمال سو؟

ځواب: دوی دغه بتان پر صورت د انسانانو جوړ کړي وه.

أَلَهُمۡ أَرۡجُلٌ يَمۡشُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ أَيۡدٍ يَبۡطِشُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ أَعۡيُنٌ يُبۡصِرُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ ءَاذَانٌ يَسۡمَعُونَ بِهَاۗ

پوه سه: چي استفهام د پاره د انکار دی، او کلمه د "ام" د پاره د انتقال ده د یوه مطلب و بل ته، او په معنا د بل دی، همزه استفهامي يې د پاره د انکار دی ایضاً آیا دوی ستاسي خدایانو لره پښې سته چي تګ پر کولای سي، آیا دوی لره غوږونه سته چي شی په هغو اوري، يعني تاسي عابدين دغه مذکوره ټوله

اعضأ لري او له هغو اعضاوو څخه فوائد مذکوره اخلي او ستاسي خدايان يې نه لري، نو تاسي خو اعلى حالاً ياست تر دوی نو تاسي څرنګه دوی خدايان او معبودان ګرځوئ، او څرنګه معبود اسو حالاً وي تر عابد.

پوه سه: چي ددې آيت دا معنا نه ده چي په معبود کي دا اعضأ او قوی ضروري دی حتی چي پوښتنه وکړي چي خدای پاک خو هم جسم نه لري، او نه هم دا اعضأ لرئ بلکې مقصود دادی چي معبود باید اعلى رتبةً وکمالاً وي تر عابدانو دده او خدای پاک خو خالق السمٰوات والارض دی او علم تام لري حتی پر زراتو د عالم الى غير ذالک من الصفات الجمالية والجلالية، چي نسبت د عابدانو وده ته کالعدم دی فافهم.

قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

ووايه ته يا محمد ﷺ وکفارو ته د مکې چي راوبولئ هغه ستاسي شريکان چي تاسي يې د خدايه سره شريکان بولي په عبادت کي، بيا تاسي او ستاسي خدايان په اصابة المکروه کي ډېره مبالغه وکړي زما په مرګ کي يا په اصابة المکروه کي وماته، چي تاسي او ستاسي خدايان به پر دې قدرت ولري؟ نو ماته مهلت مه راکوئ يعني زما باک نه کېږي، ولي چي زما اعتماد او ايمان دی چي خدای ﷻ ما ساتي.

إِنَّ وَلِـِّۧيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

په تحقيق ساتونکی زما الله ﷻ دی، هغه الله ﷻ چي کتاب يعني القرآن يې نازل کړی دی او هغه خدای ﷻ تولی او حفاظت کوي د نفس د صالحينو بندګانو فضلاً عن الانبيأ عليهم السلام ولا يضرهم عداوة والاعدأ.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾

او هغه بتان چي تاسي يې عبادت کوئ بېله خدايه هغه طاقت نه لري ستاسي د کومک او نه د خپل ځان کومک کولای سي، يعني که يې څوک په ډېره وولي او يا يې ماتوي دوی ځانونه نه سي ځندي خلاصولای لکونها جمادات لا يشعرون بشيئ ولا يقدرون على شيئ.

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا

او تاسي يا كفار مكه دا خدايان ستاسي چي بتان دي ولار ښووني ته، يعني ورته وواياست چي مونږ ته د نجات لار راوښاياست، له دنيوي عذاب څخه دا خواست ستاسي دوى يعني بتان يې نه اوري لكونها جمادات لاسمع لهم.

وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او ته وينې اي مخاطبه غير معينه دا بتان چي دوى گوري وتاته لكن حال دادى چي په سترگو هيڅ شى نه ويني.

پوه سه: چي كفارو د مكې خپل بتان د انسانانو پر شكل جوړ كړي وه او سترگي يې وركړي وې، د چا به دا خيال سو چي دا بت ماته گوري.

درويش وايي: چي ددې آيت په تائيد كي يوه تاريخي واقعه واورئ. راوي وايي چي سلطان محمود الغازي الغزنوي رحمة الله عليه يوه ورځ شيخ رباني ابو الحسن الخرقاني قدس سره د ملاقات او زيارت د پاره ورغلى، وروسته تر يو څه گفت وشنيد محمود رحمة الله عليه وده ته وويل چي ستا څه عقيده ده په باره كي د ابي يزيد بسطامي رحمة الله عليه، نو ابو الحسن رحمة الله عليه ورته وويل چي ابو يزيد رحمة الله عليه داسي شخصيت ؤ چي چا ليدلى واى خداى جل جلاله هدايت كاوه وه هغه سړي ته، محمود رحمة الله عليه ورته وويل وكيف ذالک او سره ددې چي ابو جهل خو رسول الله ﷺ ليدلى ؤ او هدايت او سعادت يې نه سو په برخه، او له څاه څخه د شقاوت او شرک نه ووتى، ابو الحسن رحمة الله عليه وويل چي ابو جهل رسول الله ﷺ نه دى ليدلى بلكې محمد بن عبدالله يتيم د ابو طالب يې ليدلى دى، ولو رئى رسول الله ﷺ يعني په عنوان د رسالت خرج من الشقاوة ودخل في السعادة، يعني د سترگو ليدل په كار نه دى بلكې د زړه ليدل په كار دى، ثم قال الشيخ ومصداق ذالک قوله تعالى "وتراهم ينظرون اليک وهم لا يبصرون.

پوه سه: چي د زړه د ليدلو په باره كي يو شاعر ډېر په زړه پوري بيت ويلى دى

برای دیدن روی تو چشم دیگرم باشد
که این چشم که من دارم جمالت رانمی شاید

خُذِ الْعَفْوَ

ته واخله يا محمد ﷺ يعني خپل عادت وګرځوه عفو يعني درګذشت له اخلاق او له اعمالو څخه د خلګو او هغه عمل چي ودوی ته اساني پکښې وي، مثلاً که عذر درته وکړي عذر يې قبلوه او عفوه ورته کوه او تساهله او اساني ورسره کوه او ظاهر ته ګوره باطن يې پر خدای ﷻ سپاره او تجسس د احوالو د خلګو مه کوه او له خلګو څخه طلب د هغه شي مه کوه چي پر دوی سخت تماميږي كذا قال عبدالله بن الزبير رضي الله عنه ومجاهد رحمه الله، بخاري له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي عيينة بن الحصن الفزاري رحمه الله مديني منورې ته راغلی او دده د ورور زوی الحر بن قيس پر کور يې واړول يعني ميلمه سو، او الحر بن قيس له هغو نفرو څخه ؤ چي امير المؤمنين عمر فاروق رضي الله عنه په خپل مجلس کي د ځان سره کښېناوه، او د عمر رضي الله عنه دا عادت ؤ چي دده د مجلس خلګ به قاريان وه که به ځوانان وه او که به ګرږ وېښتي او ددوی سره به يې په هر کار کي مشوره کوله، نو عيينه مذکوره و خپل وراره ته وويل چي ته دومره اعتبار لرې پر عمر رضي الله عنه باندي چي ماته اجازه راواخلې چي زه دده مجلس ته ورسم، وراره يې ورته وويل چي زه به اجازه ستا د ورتګ ځندي واخلم فاستأذن الحر لعيينة المذكور، نو عمر رضي الله عنه هم اجازه ورکړه، نو عيينه چي د عمر رضي الله عنه دربار ته ورغلی داسي يې ورته وويل يا ابن الخطاب والله لا تعطينا الجزل" موږ ته له بيت المال څخه ډېري روپۍ نه راکوې ولا تحکم بيننا بالعدل، فضب عمر رضي الله عنه، نو ده ته درد ورغلی حتی چي قصد يې وکړی ان يوقع به يعني چي يو عذاب ورکړي، فقال الحر يا امير المؤمنين ان الله عزوجل قال لنبيه ﷺ خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين وان هذا يعني عيينه من الجاهلين چي داسي سختي بې ځايه خبري تاته وکړي، راوي وايي "والله ماجاوزها عمر حين تلاها" قسم په خدای ﷻ دی چي عمر رضي الله عنه تر دغو آياتو چي حريه يې تلاوت وکړی نه سو تېر، يعني عيينه ته يې هيڅ نه وويل او يو ترخه خبره يا ضرب وغيره يې ورنه کړه، او د عمر رضي الله عنه دا عادت ؤ چي ده به و کتاب الله ته غاړه ايښوول يعني تجاوز تر کتاب الله يې نه کاوه، او له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چي د

قیامت په ورځ چي عباد ذ حساب د پاره حاضر کړل سي، نو حدیث بطوله ذکر کړي او په هغه حدیث کي یې دا خبره هم ذکر کړه "ثم نادی مناد لیقم من کان اجره علی الله فلیدخل الجنة" یو ناره کونکي به ناره وکړي چي ولاړ د سي هغه کسان چي اجر یې پر خدای پاک سته او جنت ته دي داخل سي، چا وویل "ومن ذا الذي اجره علی الله قال یعني المنادی العافون عن الناس" یعني په دنیا کي به یې و خلګو ته ددوی د بدچلن عفوه کول راوي وایي چي په زرو مسلمانان به ولاړ سي او جنت ته به یې حساب ولاړ سي رواه الطبراني.

روح البیان یو صحیح حدیث راوړی دی له جابر ﷺ څخه چي علیه الصلوة والسلام له جبرائیل ﷺ څخه پوښتنه وکړه "ما الاخذ بالعفو" له اخذ بالعفو څخه څه مراد دی؟ جبرائیل ﷺ ورته وویل "لاادري" زه به له خدایه پوښتنه دروکړم، جبرائیل ولاړی او بیر ته راغلی "وقال ان ربک یأمرک ان تعطي من حرمک" چي ته هغه چاته شی ورکوه چي ته یې محروم کړې له ورکړي څخه د شي "وتصل من قطعک" او ته صله رحمي کوه د هغه چا سره چي ستا سره یې قطع د صلې کړې وي "وان تحسن الی من اسأ الیک" او ته احسان کوه د هغه چا سره چي ستا سره بد وکړي.

درویش وایي: چي دا خصلتونه په انبیا ﷤ کي او په صحابه کرامو ﷡ کي کمامر من قصة عمر ﷛ مع ابن عیینة او په نورو کامل اولیاؤ کي پیدا وه او په اوسني زمانه کي ددې خویو لکه د عنقأ نوم سته مسمیٰ یې نسته، ددې خویو کونکي نسته الا من شذ وندر.

وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ

او امر کوه خلګ په معروف سره یعني په ښوو افعالو سره شرعاً وعقلاً، له ابي سعید خدري ﷛ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وویل چي که چا ولیدی منکر یعني د شرع شریفي مخالف کار نو دي تغیر ورکړي په لاس سره یعني صاحب المنکر دي ووهي یا دې تر لاس تینګ کړي چي دا کار بله ورځ مه کوه یعني که یې په طاقت پوره وه که هغه سړي جنګ نه درسره کاوه "فان لم یستطع فبلسانه" یعني په خوله دي نصیحت ورته وکړي، او که یې د خولې د نصیحت

طاقت هم نه درلودی یعني یو جابر ظالم حاکم یا رئیس جمهور ؤ فبقلبه نو په زړه دي نصیحت ورته وکړي، یعني بد ایسوي په سبب ددغه بد کار "وذالک اضعف الایمان" یعني تر دې کښته درجه د ایمان نسته.

درویش وايي: چي په اوسني زمانه کي ملایان د یوه منکر نه بلکې د ډېرو منکراتو مرتکبان وي لکن دوی ورسره هم په خندا ژوند کوي او په زړو کي بد څه چي ډېر ښه ایسي په شرط ددې چي دراهم ورکوي، او د اوس وخت علمأ علی الاکثر هغه منکرات چي په مقتدیانو کي یې وي په خپلو مواعظو کي یې پر خوله نه راوړي، نو په داسي ملایانو کي هغه ضعیف ایمان هم نسته والی المشتکی: چوکفر از کعبه بر خیزد کجا ماند مسلمانی.

وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡجَٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

یعني مخ واړوه له جاهلانو څخه، که یې یوه د بې عقلی خبره درته وکړه یا یې ښکنځل درته وکړه ته مکافات ودوی ته په مثل د افعالو ددوی مه ورکوه، وهذا مثل قوله تعالی "واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً، جعفر صادق رضي الله عنه وايي چي خدای جل جلاله امر کړی علیه الصلوة والسلام په مکارم اخلاقو سره او دی وايي لیس في القرآن اجمع لمکارم الاخلاق من هذه الآیة یعني خذ العفو الی ههنا.

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

پوه سه: چي اصل د "اما" ان ماؤ، نو کلمه د ما زائده ده سره د ان شرطیه، په حدیث کي د عبدالرحمن بن زید رضي الله عنه راغلي دي چي دا آیت چي نازل سو "خذ العفو" قال النبي صلی الله علیه وسلم کیف یا رب الغضب؟ فانزل الله تعالی واما ینزعنک آلآية، والنزع، والنخس وهل دي د چا د گوتو په سرو مراد ځندي دلته تحریک ورکول دي وشر ته او باعثه کول دي پر شر بالوسوسة، نو معنا داده که تاته ورسېدی تحریک د شیطان له خوا څخه پر غضب و یو چاته نو پناه له خدای جل جلاله څخه ددې تحریک.

پوه سه: چي جواب د امر محذوف دی ای یزیله عنک خدای جل جلاله به یې درڅخه واخلي دغه نزع، په تحقیق خدای جل جلاله سمیع دی ستا د استعاذه او علم لري ستا پر التجأ وبما فیه صلاح امرک، ولنعم ماقیل:

چون فرود آید بلا بی دافعی جز تضرع نبود دیگر دافعی

فائده: په دې کې اختلاف دی چې له شیطان څخه مراد ابلیس دی او که د سړي ملګری له اولاد څخه د ابلیس مراد دی چې قرین یې بولي، نو ظاهره داده چې زموږ په حق کې خو قرین مراد دی کما یدل علیه قوله سبحانه وتعالی "ومن یعش عن ذکر الرحمن نقیض له شیطاناً فهوله قرین" او په حق د علیه الصلوة والسلام مراد ابلیس دی، ولې زموږ په باره کې خو موږ ته ضرر نه رسوي مګر قرین زموږ، نو سړی خو له هغه چا څخه پناه په خدای ﷻ غواړي چې د هغه ضرر وده ته متوجه وي وهو القرین، واما ابلیس فلا یضرنا بشیئ فلا معنی للاستعاذة منه، واما النبي ﷺ فان قرینة قد اسلم کما جأ في حدیث البخاري، نو استعاذه له هغه څخه څه فائده کوي او څه معنا یې ده، نو استعاذه د علیه الصلوة والسلام له بل موذي څخه ده ولیس هو الا ابلیس او اکابر جنوده فافهم واحفظ هذه الفائدة السنیة.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿۲۰۱﴾

په تحقیق هغه کسان چې د خدای ﷻ او د خدای ﷻ له عذابه بېرېږي چې دوی مسه کړي یعني وسوسه ورواچوي یو طواف کونکی چې "لمة" یې بولي چې یو ضعیف خیال فاسد ته وایي، نو طائف اسم فاعل دی من طاف یطوف اذا دار حول الشیئ، نو ګویا دا لمة پر سړي باندې شاوخوا راګرځي یعني ګاهې د زنا وسوسه وي ګاهې د شراب خوړو خیال وي الی غیر ذالک.

فائده: مراد له شیطان څخه جنس دی، ولې چې "الذین اتقوا" خو ډېر کسان دي نو شیطانان ددوی هم ډېر دي په دې معنا چې د هر سړي یو شیطان سته وهو قرینة کمامر، نو له دې سببه یې وروسته د جمع ضمیر راجع کړی یعني في قوله تعالی "واخوانهم" نو ددوی ورپیاد سي امر او نهي د خدای ﷻ او ثواب پر مأموربه ورکول او عقاب پر فعل د منهي عنه نو دوی پوه سي، که یې په ترک د مأمور به وسوسه ور اچولې وي او که یې په اتیان د منهي عنه خیال فاسد ور اچوي چې دا لمة د شیطان ده، وهذا معنی قوله تعالی "فاذاهم مبصرون" یعني

دوی د لمة الشيطان په ضرر پوه سي، نو احتراز څندي وکړي.

وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

يعني ورونه د شيطانانو چي مراد څندي فساق او فجار او بدکاران د انسانانو دي، کومک کوي د شيطانانو په گمراهي کي د نورو مسلمانانو، بيا دا اخوان الشيطين تقصير نه کوي په گمراه کولو کي د مسلمانانو، او دا اخوان الشيطان د خپل دغه کار په بدي نه پوهېږي چي توبه څندي وکاږي فهم لايبصرون، بخلاف المؤمنين اذا طاف بهم طائف هغه پوه سي ولذا قال الله تعالى "فاذا هم مبصرون"

له يوه عالم څخه نقل دی چي زه له شيطانانو څخه دومره نه بېرېږم لکه د اخوان الشيطاين څخه چي بېرېږم ولي د شيطانانو دفع خو په اعوذبالله من الشيطان الرجيم سره ده، او د اخوان الشياطين دفع خو په اعوذ بالله سره هم نه کېږي.

درویش وايي: چي والامر کذالک کما يدل عليه التجربة، اعاذنا الله من الشياطين واخوانهم من الفساق والفجار من المسلمين.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ

چي ته يا محمد ﷺ راتگ ونه کړې دوی ته په آيت، ځيني مفسرين وايي چي مراد آيت قرآني دی ولي چي قريشو به د عليه الصلوة والسلام څخه دا مطالبه کوله چي ستا په قرآن کي داسي يو آيت نازل کړه چي زموږ د خدايانو مدح پکښې وي، او بعض مفسران وايي چي مراد له آيت څخه معجزه ده يعني هغه معجزه چي دوی به تعنتاً غوښته مثلاً د صفا غر دي سره زر وگرځي چي موږ له فقر او لوږي په ووځو، يا به يې ويل چي مکه چي تړوله غرونه دي غرونه يې ايسته کړه او جاري وياله پکښې روانه کړه چي موږ زراعت پکښې کوو، نو نوري ورته معجزې چي د تعنت له لاري يې دوی غوښتنه کوله دوی به ويل.

قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا

ولي ته اختراع او له ځانه جوړول نه کوې ددغه آيت، بعض علمأ وايي چي ته يې له خدايه ولي طلب نه کوې.

پوه سه: چي د اجتبا اول معنی مراد وي يوازي پر معنی اول د آيت جوړېږي ولي چي ددوی خو دا عقيده وه چي محمد ﷺ دا قرآن جوړوي، نو داسي آيت دي هم جوړ کړي چي زموږ د خدايانو مدح پکښې وي بخلاف المعنی الثاني من الآية لانه لايمكن اتيان امثال الآيات الثانية من عند نفسه ﷺ او كه له اجتبا څخه معنی ثاني وي چي له خدای ﷻ څخه ولي طلب نه کوي، نو دواړې معناوي د آيت صحيح دي فتدبر.

قُلْ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ چي زه متابعت نه کوم مگر د هغه شي چي ماته يې وحي وکړل سي زما د خدای ﷻ له خوا څخه او دا قرآن سترگي د زړو دی چي حق او باطل په ليدل کېږي او صواب و خطأ په معلومېږي، او يا د بصائر معنی حجج او دلائل دي چي په هغو سره صدق د دعوی د نبوت زما معلومېږي، وحاصل الجواب د خدای ﷻ له خوا وقريشو ته دادی چي زه خو تابع د وحي يم زيادت او نقصان په کتاب الله کي نه سم کولای او نه مي اتيان د آياتو تعنتيه وو په وسه دی او نه د داسي کارو چي تعنتاً وي له خدای ﷻ څخه کوم، البته ماته قرآن بصائر د رب ستاسي له خوا راغلی دی او هغه قرآن بصائر هدی او رحمة د هغه قوم د پاره چي ايمان يې راوړی وي.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او چي ويل کړه کېږي قرآن نو تاسي غوږ ورته نسي او پټه خوله اوسئ يعني په وخت کي د تلاوت القرآن خبري مه کوئ ددې د پاره چي پر تاسي به رحم وکړل سي، يعني د خدای ﷻ له خوا څخه.

درویش وايي: چي مظهري رحمه الله په روايت د ابن ابي حاتم له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ ؤ ما سلام ورواچاوه ده جواب رانه کړی او دمخه به لمونځ کونکي په لمانځه کي خبري

کولې او وبل چاته به يې خپل حاجت امر کاوه، نو عليه الصلوة والسلام چې له لمانځه څخه فارغه سو ماته يې د سلام ځواب راکړی او عليه الصلوة والسلام وويل چې "ان الله يفعل ما يشأ وانها نزلت اذا قرئ القرآن فاستمعوله وانصتوا لعلکم ترحمون" او بل مظهري د عبدالله بن مغفل ﷺ څخه په روايت داسي حديث هم نقل کړی دی لکه هغه دمخه حديث، او له قتاده ﷺ څخه نقل دی چې مسلمانانو به يو د بل سره اول خبري کولې ما امروا بها حتی چې يو سړی به راغلی خلګ به پر لمانځه ولاړ وه، نو هغه نژدې سړي ته به يې وويل کم صليتم څو رکعته لمونځ مو کړی دی هغه به ورته ويل دومره رکعته فانزل الله تعالی هذه الآية فامروا بالاستماع والانصات.

مسئله: امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله وايي چې په لمانځه کې خبري کول که عامداً وي او که ناسياً که کرار وي که په زوره يا يې بل سړی په وکړي او که عالم وي په تحريم د خبرو او که جاهل وي په تحريم د خبرو نه وي خبر، که لږ خبري وي که ډېري لمونځ فاسدوي، مګر سلام ګرځول په هېره سره لمونځ نه فاسدوي، او ائمة ثلاثه وايي که خبري په لمانځه کې په هېره سره او يا جاهل بالتحريم ؤ او يا پر خوله ورغلې لمونځ نه باطلوي وان طال.

فائده: امام اعظم رحمه الله په دغه آيت سره دليل وايي چې انصات پر مقتدي واجب دی وان قرائة الامام له قرائة، نو قرائت به مقتدي خلف الامام نه وايي که سري لمونځ وي او که جهري، ولې چې خدای ﷻ پر مصلي دوه شيان واجب کړي دي، يو استماع يعني قرآن ته غوږ نيول، او بل انصات پټه خوله والی، نو په سري لمانځه کې د امام که استماع نسته انصات خو پر واجب دی.

سوال: انصات مأموربه في الصلوة خو نهي له خبرو څخه دی لامن القرائة؟

ځواب: مفسرين رحمهم الله تو له وايي چې اعتبار عموم لره د لفظ دی خصوص لره سبب نه دی، او لفظ د قرآن خو عام دی خبرو او قرآئت دواړو ته شامل دی، علاوه چې يوه ډله د مفسرينو وايي چې دا آيت په لمانځه پورې خاص دی حين کانوا ای الصحابة ﷺ يقرؤن القرآن خلفه عليه السلام، په اشباه او نظائر کې وايي چې قرائت

خلف الامام مكروه دی په كراهة التحريم سره كما في شرح المجمع لابن ملك رحمه الله، له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی من قرأ خلف الامام فقد اخطأ الفطرة ای الطريقة المسنونة.

پوه سه: چي په تاريخ كي د امام اعظم رحمه الله راغلي دي چي يوه ډله له سني علماؤ څخه و امام اعظم رحمه الله ته راغله ددې د پاره چي امام اعظم رحمه الله قرائة خلف الامام ممنوع بولي، نو دده سره به مناظره وكړي او ملزم و ملامت يې كړي او له دغه حكم څخه يې الزاماً واړوي، نو امام اعظم رحمه الله ورته وويل چي زه خو د دومره كسانو سره مناظره نه سم كولای، نو تاسي خپل د مناظرې امر خپل يو عالم ته وسپارئ زه به د هغه سره مناظره وكړم نو هغو و يوه نفر ته اشاره وكړه، امام اعظم رحمه الله ورته وويل چي دغه ستاسي لوی عالم دی؟ هغو ورته وويل هو! امام عليه الرحمة ورته وويل كه ما دی ملامت او مغلوب كړی تاسي ټوله ملامت او مغلوب ياست؟ دوی ورته وويل نعم؟ امام عليه الرحمة ورته وويل چي څرنگه تاسي واياست چي مغلوبول دده زموږ مغلوبول دي، دوی ورته وويل چي دی زموږ امام دی نو دده خبره زموږ خبره ده، نو امام عليه الرحمة ورته وويل چي موږ چي په لمانځه كي يو سړی امام مقرر كړو فقرائته قرائة لنا، نو ټولو اقرار وكړی په الزام سره او د امام عليه الرحمة مذهب يې ومانه.

پوښتنه: استماع او انصات پر هغه ځا چي خارج الصلوة وي او ده ته ورسېږي قرائت د هغه ځا چي په لمانځه كي قرائت وايي او يا خارج الصلوة قرائت وايي لازم دی او كه څرنگه؟

ځواب: قاضي بيضاوي رحمه الله وايي عامة العلمأ پر دې دي چي خارج الصلوة ته استماع او انصات مستحب دی علامه ابن همام صاحب د فتح القدير وايي وفي كلام اصحابنا مايدل على الوجوب يعني په دوو صورتو كي استماع او انصات واجب دی بلكي په مطلق جهر په قرائت كي واجب دی، په خلاصه كي وايي كه يو سړی ؤ د فقهي شريفي كتابت يې كاوه او وده ته نژدې يو سړی ؤ قرآن شريف يې په جهر وايه چي فقيه يې استماع نه سوای كولای، نو فقيه نه دی گناه گار

بلکې قاري ګناه کار دی.

درویش وايي: چي تخصیص د کتابة الفقه اتفاقي دی که یې تفسیر لیکی یا یې حدیث لیکل هم یې حکم داغه دی چي ګناه پر قاري ده، او که یو سړي په جهر سره قرآن وایه او خلګ بیده وه دا قاري ګناه کاره دی، وهذا کله یدل علی الوجوب انتهی قول ابن الهمام رحمه الله.

درویش وايي: چي بعض امامان د روژې په میاشت کي چي خلګ وسحري یا پېشلمی ته را ویښوي، نو په لوډ سپیکر کي قرآن شریف وایي چي ټوله خلګ یې اوري په دې وخت کي بعض نر او ښځي پر اودس مات ناست وي او بعض خلګ د ماینې سره په جماع اخته وي، نو دا ټوله ګناه د قاري په غاړه ده.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله چي خپل ځان لکه مجتهد چي ګڼي د بعض دلائلو د مذهب د ابو حنیفه رحمه الله جوابونه ورکړي دي حیث قال واجیب بان حدیث معاویة حجة علی ابي حنیفة لاله آه، وهذا دیدنه في تفسیره عبد الله بن المبارک رحمه الله چي لوړ محدث بلا انکار دی وايي:

وحسبي من الخیرات کلها .... دین الاسلام واعتقادي مذهب النعمان

فما بالمشرقین له نظر .... ولا بالمغربین ولا بکوفة

الی اخیر القصیدة او مظهري رحمه الله د بل په خوله خبري کوي یعني هر مذهب وال یا اصحاب ظواهر الحدیث چي د امام اعظم رحمه الله د مذهب پر دلائلو سوالونه کړي دي هغه رانقل کوي.

درویش وايي: چي که چاته تقوی، فقاهت او محدثیت د امام ابو حنیفه رحمه الله نه وي وړ معلوم، نو د درمختار یا د رد مختار مقدمه دي په غور سره مطالعه کړي او د درویش یوه شرحه چي پر ابو المنتهی باندي ده په پښتو ژبه په هغه کي مناقب د امام الائمة ابو حنیفه رحمه الله حواله د تواریخو معتمده ؤمي پکښي بیان کړي دي هلته یې مطالعه کړئ.

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً

او ته ذکر کوه د خدای جل جلاله یا محمد ﷺ او دا هم روا ده چي مخاطب دي ټوله

مسلمانان وي فالمعنى اذكر يا ايها المخاطب "ربک" ستا رب په زړه کي.

پوه سه: چي تضرعاً او خيفةً دواړه مصدر دي او حال دي له ضمير څخه د "اذكر" نو په معنى د متضرعاً وخفياً دي يعني ته له خداى ﷻ څخه بيرېږې، ابن عباس ﵁ وايي چي مراد له ذکر څخه قرائت دی چي هغه به په سري لمانځه کي لکه ماپښين او مازديگر في نفسک وايي يعني دومره مقدار چي په خپله يې اوري.

وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ

او کم تر ډېر جهر په جهري لمانځه کي يعني ډېر شديد جهر دې نه کوي بلکې جهر دي په خفض الصوت او ارام سره کوي چي من خلف سامعان يې اوري كذا قال ابن عباس ﵁ في تفسير الآية.

درويش وايي: چي په بعضو ملايانو پسي پينځه کسه ولاړ وي مثلاً بيا هم دی قرائت په دومره لوړ اواز سره وايي چي خارج المسجد خلگ يې هم اوري او په اوسنۍ زمانه کي لمونځونه په لوډ سپيکر کي ورکوي او سره ددې چي دده اواز ټوله مقتديان اوري تر دغه آيت لاندي ودون الجهر من القول ددغه آيت امتثال نه کوي حتى چي بعض ملايان چي قرائت په لوډ سپيکر کي وايي د بل مسجد خلگ يې هم اوري او دده د قرائت له سببه په لمانځه کي خطاوزي، وعندي هذا الفعل اشد كراهة، نو مفهوم د آيت دادی چي په صلوة جهريه کي دي جهر متوسط کوي كما في قوله تعالى "ولاتجهر بقولک ولاتخافت بها واتبع بين ذالک سبيلاً" په حديث کي د ابي هريره ﵁ راغلي دي كانت قرائته النبي ﷺ بالليل يعني في التهجد يرفع ظوراً ويخفض طوراً او جمهور د علماؤ پر دې دي چي مصلي د تهجد بالخيار دی ان شأ جهر وان شأ خفية، وبهذا يقول ابو حنيفه وابو يوسف رحمهما الله تعالى ثم القائلون بالتخير منهم من قال الا اخفأ افضل لكونه ابعد من الريأ وقال محمد رحمه الله الجهر افضل لما في الاحاديث من جهره ﷺ في صلوة التهجد على الاكثر امام همام ابو حامد محمد الغزالي رحمه الله په احيأ العلوم کي وايي چي طريقه د جمع په منځ کي د احاديثو چي په جهر او اخفأ کي راغلي دي يعني په صلوة التهجد کي راغلي داده چي اسرار ابعد دی له ريأ څخه نو څوک

چي له ريا ځخه بېرېږي د هغه د پاره اسرا افضل دى او كه پر ريا نه بېرېدى جهر افضل دى لان العمل في الجهر اكثر وهو رفع الصوت او بل په جهر سره د قارې زړه بيداره كېږي او خوب ځندي دفع كېږي او نشاط او خوشالي په زړه كي پيدا كېږي او غوږونه په اورېدلو د قرآن مشرف كېږي فهما حضر الشيئ من النيات المذكورة فالجهر افضل وان اجتمعت النيات ثواب يې مضاعف كېږي، لكن پوه سه! چي په جهر بالقرآن في صلوة التهجد كثيرة والآثار المنقولة من الصحابة رضي الله عنهم والتابعين رحمهم الله اكثر من ان تحصى لكن دا په هغه ځاى كي چي خوف د ريا نه وي پكښې او كه چېري خوف د ريا وي او يا نور كسان بيده وي چي هغه د تهجد د لمانځه سره عادي نه وي په جهر سره د هغه ويښېدل او يا پر بل متهجد لمونځ ګډوډ كېدى، نو بيا متهجد ته جهر بالقرائة نه دى روا

پوه سه: چي اصل د "خيفة" خِوفة" ؤ واو په سبب د سكون او انكسار د ماقبل په يا بدل سو، ابن الشيخ وايي چي دا خوف شامل دى خوف لره د تقصير في العمل او خوف لره د خاتمې.

بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ ﴿۲۰۵﴾

پوه سه: چي حرف جر متعلق دى په "اذكر" پوري او "غدوة" جمع د غدوة ده، په قاموس كي وايي چي غدوة بالضم البكرة يعني اوله ورځ او مابين صلوة الفجر الى طلوع الشمس وهو المراد ههنا "والآصال" جمع د اصيل ده يعني اخير النهار او مابين صلوة العصر والمغرب وهو المراد ههنا.

فائده: تخصيص د دې دوو وختو چي لانهما افضل اوقات الذكر، او مه ګرځه ته له غافلانو ځخه يعني په هيڅ وخت كي د اوقاتو.

اِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ ﴿۲۰۶﴾

په تحقيق هغه كسان چي په نېز د خداى جل جلاله دي عندية بالكرامة والفضل لا عندية جسمانية فانها ممتنع في حقه لاستحالة كونه جسماً هغه كسان تكبر نه كوي له عبادت ځخه د خداى جل جلاله او تسبيح د خداى جل جلاله وايي يعني سبحانه يا سبحان ربي الاعلى كما هو تسبيح السجود وغيره من الالفاظ الدالة على جلال

ذاته وکمال صفاته وخاص خدای ﷻ ته سجدې کوي والمراد بالموصول الانبیأ والملائکة وصالحوا المؤمنین، له ثوبان ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وویل چي ابن آدم چي آیت د سجدې ووايي شیطان گوښه سي او ژاړي او وایي یا ویلني ای هلاک او افسوس ما لره، ابن آدم امر سو په سجده سره او سجده یې وکړه فله الجنة، او زه امر سوم په سجده سره ما منع وکړه فلي النار رواه مسلم.

له معدان بن طلحة ﷺ څخه روایت دی چي زه ملاقي سوم د ثوبان ﷺ سره مولی رسول الله ﷺ ما ورته وویل ماته خبر راکړه په داسي یو عمل سره چي زه یې وکړم خدای ﷻ به ما داخل کړي وجنت ته؟ دی ساکت سو، بیا مي سوال ځندي وکړی بیا سکت سو بیا مي دریم سوال ځندي وکړی، نو ثوبان ﷺ وویل چي ما دغه سوال له علیه الصلوة والسلام څخه وکړی فقال علیک بکثرة السجود لله فانک لاتسجد لله سجدة الا رفعک الله بها درجة وحط عنک بها خطیئة. فقال معدان ﷺ ثم لقیت ابا الدردأ ﷺ فسألته یعني هغه مخکنی سوال مي ځندي وپوښتی چي ما له ثوبان ﷺ څخه کړی ؤ فقال لي ماقال ثوبان ﷺ رواه مسلم.

درویش وایي: چي دا آیت د سجدې دی او سجده تلاوت واجب دی پر تالي او پر اورېدونکو.

مسئله: په اجتماع کي یو قاري قرآن وایه، نو مستحب داده چي قاري د سجدې آیت کرار ووايي تاچي نور سامعان په ترک سره د سجده تلاوت په گناه کي واقع نه سي.

مسئله: یو سړي که د قرآن مبارک تلاوت کاوه چي پر آیت د سجدې به راغلی هغه بې نه وایه دا فعل اشد کراهة دی، ولي چي د سجدې سره لعزه وله ده.

فائده: که څوک څورلس آیته د سجدې ووايي په قرآن کي او د هر آیت د پاره سجده وکړي هر مهم چي لري وخدای ﷻ ته دې عرض کړي امید قوي دی چي خدای ﷻ به یې هغه عرض قبول کړي.

سورة الانفال مدنية، وقيل مكية، وقيل اكثرها مدنية وبعض مكية، ددې سورت آيات ځني وايي پينځه اوويا دي او ځني وايي شپږ اوويا آيته دي.

سُوْرَةُ الْاَنْفَالِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّعَشْرُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ؕ

صحابه ﷺ له تا څخه پوښتنه کوي د غنائمو د حکم چې په جنګ کې له کفارو څخه تر لاسه سي، نو سوال د طلب د فتوی دی لا من قبيل قول القائل سألته درهماً لانه ح ء الى المفعول الثاني بنفسه لا بكلمة عن والسوال الاستفتائي يعدي الى المفعول الثاني بعن فافهم هذا الفرق.

فائده: نفل په لغت کې زيادت ته وايي، نو غنيمت ته له دې سببه نفل وايي چې غنيمت زائد عطأ الهي ده پر هغه شي چې خدای ﷻ يې وعده کړې ده د مجاهدينو في سبيل الله سره من الثواب في الآخرة او بل غنيمت زائد شی دی چې خدای ﷻ امت محمدي ته ورکړی دی، په نورو امتو کي به چې يو شی به يې تر لاسه کړی له کفارو څخه، نو له اسمانه به اور نازل سو هغه هر څه چې به وه هغه به يې وسوځل او هم ددې سببه صلوة نافله نفل بولي چې زائد دی تر فرضي لمانځه، او دغه رنګه لمسي يا کړوسي ته نافله وايي چې زائد دی تر اصلي ولد د سړي، او په اصطلاح کي د مغازي نافله هغه ته وايي چې امام المسلمين يې د بعض دلاوره مجاهدينو سره وعده وکړي زائد تر سهمه دده په غنيمت کي.

فائده: د مسلمانانو په منځ کي اختلاف په غنائمو کي د بدر په وېشلو کي ؤ، نو ځکه يې د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چې دا غنائم د بدر په مهاجرينو او پر انصارو ﷺ على سوأ وېشل کېږي او که څرنګه، او تولی د قسمت به يې د چا په لاس کي وي او دا غنيمتونه به په څه شي کي مصرف کېږي

Scanned by CamScanner

يعني الات د جهاد به په رانيول کېږي او که بې مجاهدين پر خپلو عيالو مصرف کوي، نو دا آيت نازل سو "يسئلونک عن الانفال"

پوښتنه: د "يسئلونک" ضمير خو و اصحاب بدر ته راجع دی، نو دا به اضمار قبل ذکر المرجع نه وي؟

ځواب: يا! ولي چي اصحاب بدر خو متعين وه په غزأ کي د بدر فلا حاجة الى ذكرهم.

پوه سه: چي ابو داؤد او نسائي او حاکم او ابن حبان او نورو ګڼ شمېر محدثينو رحمة الله عليهم له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام يوه ورځ داسي وويل "من قتل قتيلاً فله سلبه" سلب و هغه جنګي تړکو ته وايي چي په جنګ کي ورسره وي لکه توره زغره غشي وغيره، نو مطلب دادی چي دغه سلب په غنيمت کي نه دی داخل بلکې يوازي د قاتل دی، نو ځوانانو د غازيانو د بدر په وژلو د کفارو لاس پوري کړی، او سپين ږيري کسان د اهل بدر تر بيرغو لاندي ولاړ وه، نو د ځوانانو چي جنګ سوړ سو او مشرکان اوويا کسان ووژل سوه او اوويا کسان اسيران سوه، دا غنيمت يې يوازي خپل حق باله ولي چي دوی جنګ وکړی او کفارو ته يې شکست ورکړی، نو سپين ږيرو ځوانانو ته داسي ويل چي موږ هم په دې غنيمت درسره شريکان يو، ولي چي موږ ستاسي شا خوندي کول چي په عربي يې ردوا بولي او که تاسي ته يو شکست درپه برخه سوی وای موږ ته راتلاست، نو دا موضوع و عليه الصلوة والسلام ته پېش سوه، نو د دفع د اختلاف د اصحاب کرامو رضي الله عنهم دا آيت نازل سو.

قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

ته ورته ووايه دوی ته چي انفال د خدای جل جلاله دي يعني ملکاً او د رسول دي از روی تصرف دی به يې وېشي څرنګه چي خدای جل جلاله يې امر کوي، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي تصرف او وېش د غنائمو د بدر خلګو له لاسه خدای جل جلاله وکښی او د عليه الصلوة والسلام په لاس يې ورکړی، نو عليه الصلوة والسلام ټوله غنائم د بدر يعني ماسوی د سلبه په منځ کي د مسلمانانو يعني که ځوانان وه او که

سپین ږیري او که مهاجرین وه او که انصار علی السوأ یې ووېشی، نو دغه وه تقوی او بېره له خدای ﷻ څخه او دغه ؤ طاعت د خدای ﷻ او د رسول الله ﷺ او هم دغه وه اصلاح د ذات البین یعني د اختلافاتو ددوی کما بینا من قبل آنفاً لکه چي خدای پاک وایي.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ

نو له خدای ﷻ څخه وبېرېږئ او مشاجره مه سره کوئ، او تاسي ښه وګرځوئ هغه صفت چي په تاسي کي ؤ له پخوا څخه، یعني یو له بل سره به مو کومک او مرسته کول چي په عربي یې مواسات بولي او الفت ته هم وایي یعني په هغه شي کي چي تاسي ته په بدر کي درنصیب سو من الغنائم په هغه تاسي خپل پخوانی عادت مه هېروئ او تسلیم سئ و امر ته د خدای ﷻ او د رسول دده لکه پخوا چي واست.

وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ①

یعني فرمانبرداري د خدای ﷻ او د هغه د رسول ﷺ که تاسي یاست کامل الایمان، موږ کامل ووایه، ولي چي په ایمان کي د بدریانو شک نه ؤ.

درویش وایي: چي په مناسبت د کمال الایمان دا ابیات د مثنوي معنوي ډېر موذون دي.

پوه سه: چي دا بیتونه په مانحن فیه سره مربوط نه کړئ بلکې دا ابیات صرف او صرف د کمال د ایمان بیان دی.

بود گبری در زمان بایزید .... گفت اورا یک مسلمان سعید
که چه باشد گر تو ایمان آوری .... تا بیابی صد نجات و سروری
گفت این ایمان اگر هست ای مرید .... انکه دارد شیخ عالم بایزید
من ندارم طاقت آن تاب آن .... که آن فزون آمدزکوششهای جان
گرچه ورایمان و دین نامؤ قنم .... لیک در ایمان او بس مؤمنم
مؤمن ایمان اویم در نهان .... گرچه مهرم هست محکم بردهان
باز ایمان گرخود ایمان شما است .... نی بدان میلستم ونی اشتهامست
آنکه صد میلش سوی ایمان بود .... چون شمارا دید آن باطل شود

زانکه نامی بیند و معنیش نی ....چون بیابان را مفازه گفتی

اللهم ارزقنا حقیقة الایمان و اوصلنا الی درجة العمل بالاحسان.

پوه سه: چي قاضي بیضاوي رحمه الله هغه د وعدې د نافله مشروطي د علیه الصلوة والسلام په دې ډول راوړی دی شرط رسول الله ﷺ لمن له غناً یعني فائدة في القتال ان ینفله فتسارع شبانهم حتی قتلوا سبعین واسروا سبعین، ثم طلبوا نفلهم وکان المال قلیلاً فقال الشیوخ والوجوه الذین کانوا عند الرایات کنا ردءً لکم وفئةً تتحازن الیها فنزلت الآیة المتلوة فقسمها رسول الله ﷺ بینهم علی سوأ یعني لم یعط للشبان النفل الموعود وهذا ایضاً بالوحي.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ

"المؤمنون" یعني الکاملین في الایمان لان الافعال والصفات الآیة انما هي للکاملین" په تحقیق سره مؤمنان یعني هغه کسان دي چي خدای جل جلاله ورپیاد کړل سي یعني تلاوت د قرآن ورته وسي یا کلمه طیبه "لا اله الا الله" ورته وویل سي او یا فقط الله الله واوري وبېرېږي زړونه يې له استعفام یعني د لوی والي او هیبته د جلال د خدای جل جلاله

پوه سه: چي کلمه د "انما" د حصر ده په معنی لا والا ده ای لیس الکاملون في الایمان الا هؤلأ چي دا هغه خلګ له مسلمانانو څخه دي چي قصد د معصیت د خدای جل جلاله وکړي او بل ثوک ورته ووایي اتق الله او دوی هغه د معصیت قصد ترک کړي خوفاً من عقابه فالمعنی بحذف المضاف ای اذا ذکر وعید الله کذا قال المظهري رحمه الله.

درویش وایي: چي په مجرد ذکر سره له خدای جل جلاله څخه بېرېدل لازم دی د اهل کمال سره د ایمان سوأ کان ملکاً مقرباً او نبیاً مرسلاً او مؤمناً تقیاً نقیاً بخلاف خوف العقاب فانه لایحصل بمجرد ذکر الله بل بملاحظة المعصیة د ذکر عقاب الله انتقاماً من العصات فعلی هذا المعنی الذین ذکره المظهري رحمه الله بلفظ قیل ضعیف خصوصاً اذا اجتاح عبارة القرآن الی حذف المضاف ولعل المظهري اشار الی ضعفه بایراده بلفظ قیل فافهم.

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا

او چي ولوستل سي پر دوی آيات د خدای ﷻ يعني آيات د قرآن کريم ودوی ته زيات کړي دغه آيات ايماناً يعني اطمنان قلوبهم ببرکة تلاوة القرآن لنزول البرکات عند تلاوة آيات القرآن.

پوه سه: چي مشهوره عقيده د اهل سنت داده چي ايمان زيادت او نقصان نه قبلوي لان زيادة الايمان ونقصانه بزيادة المؤمن به او نقصانه او مؤمن به د تولو يو دی يعني وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام کما يدل عليه قوله تعالی "اليوم اکملت لکم دينکم واتممتم عليکم نعمتي ورضيت لکم الاسلام ديناً" البته په طاعاتو سره او په ډېر والي سره د دلائلو نور د ايمان په زړه کي پيدا کېږي او زړه ته اطمنان پيدا کېږي وهذا معنی قولهم الايمان يقبل القوة الضعف کايمان العالم بالبراهين علی صحة عقائد الاسلام والعامي الجاهل بالبراهين.

تفريع: مراد په آيت کي زيادت حقيقي دی في وقت حياة النبي ﷺ لزيادة المؤمن به يوماً فيوماً، ولي چي دين د اسلام کامل سو په ديارلس کاله کي د حيات نبوي ﷺ او که د وروسته زمانو خلکو ته وايي نو مراد څنډي اطمنان القلب ببرکة القرآن العظيم وزيادة نوره في القلب وهذا هو المعنی من القوة والضعب، ويدل عليه قوله تعالی في شان ابراهيم عليه السلام "وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي" نو ابراهيم عليه السلام لره ايمان ؤ چي موتی خدای ﷻ ژوندي کوي په قيامت کي لکن د هغه ايمان بالغيب سره چي مشاهده ضم سي اطمنان د زړه پيدا کېږي او قوت د ايمان رونما کېږي، ولذا قال ابراهيم عليه السلام "ليطمئن قلبي" او علامه تفتازاني رحمه الله وايي وتبعه المولی ابو السعود في تفسيره ان نفس التصديق الذي هو الايمان علی التحقيق يقبل الزيادة والنقصان للفرق الظاهر بين ايمان النبي ﷺ وارباب المکاشفات وبين يقين الامة، او دغه فرق سته چي يو چا ته يو دليل حاصل وي او بل ته لس دلائله حاصل وي.

درویش وایي: چي دا تهوله چي دوی ذکر کړه راجع دي و قوت او اطمنان القلب ته نه زيادت حقيقي ته لما قلنا ان المؤمن به للكل واحد فافهم.

وَّعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝۲

او خاص پر خدای ﷻ ددوی توکل وي، يعني تفويض د کارو خاص الخاص و خدای ﷻ ته کوي نه له چا څخه بېرېږي او نه و چاته طمع کوي.

پوه سه: چي که خدای ﷻ تر دې اوسه پوري اولاً اعمال حسنه د زړو ذکر کړه من الخشية والوجل عند ملاحظة عظمت جلاله تعالى والاخلاص والتوكل، تر هغو وروسته اوس بعض عبادات بدنيه او ماليه ذکر کوي او وايي.

الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ

هغه کسان دي چي لمونځ کوي والمراد به الجنس وهو الفرائض بر پايه کوي.

درويش وايي: چي په اتفاق د مفسرينو او په اجماع د محدثينو رحمهم الله او په يوه خوله د فقهاؤ رحمهم الله اقامت د لمانځه عبارت دی له اداً څخه د لمانځه سره د کامل مراعات د شرائطو من الوضوء وطهارة الثوب والمكان او سره د مراعاتو د ارکانو او واجباتو او سنن او مستحباتو والخشوع والخضوع و تعديل الاركان نه نفس لمونځ کول هر ډول چي وي لکه لمونځ بعض عوامو، نو ځکه علمأ وايي چي لمونځ کونکی ډېر دي او مقيمي الصلوة ډېر لږ دي، نو له دې سببه په حديث د بخاري وغيره کي راغلي دي چي هغه اعرابي چي په لمانځه کي يې تعديل الارکان نه کاوه، رسول الله ﷺ دوه واره لمونځ په راوګرځاوه او دريم وار چي هغه مصلي سوال د کيفيت د لمانځه وکړ، نو عليه الصلوة والسلام پوره لمونځ وروښود.

درويش وايي: چي په تهوله قرآن کريم کي قيام الصلوة د منافقينو په باره کي آيت کريمه واذا قاموا الى الصلوة قاموا کسالى.

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝۳

له هغه مال څخه چي ما ورکړی بعض نفقه کوي، نو کلمهٔ د "من" په مما کي لپاره د تبعيض ده، نو که زکوٰة مفروضه وي هغه خو دی بعض مال کما تقرر في کتب الفقه. او که صدقه نفليه وي، نو من تبعيضي تنبيه ده چي تهوله مال دي په نفلي

صدقه کي نه ورکوي، ولي چي سړی او عیال دده هم احتیاج ونفقې ته لري.

اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا

دغه کسان چي ددوی حالات دمخه تېر سوه وقد ذکرتها قریباً دوی مؤمنان دي په حق سره، نو حقاً صفت د مفعول مطلق دی ای ایماناً حقاً.

مسئله: استثناً یعني ان شاٴ الله ویل په سوال کي د سړي چي له تاسي څخه یې وکړي چي مؤمن یې صحیح ده او که نه، له حسن بصري رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه امؤمن انت؟ ده ورته وویل چي که د داسي ایمان پوښتنه راڅخه کوې امنت بالله وملائکته وکتبه ورسله والیوم الآخر والقدر خیره وشره من الله تعالی والبعث بعد الموت فانا مؤمن او که ته سوال ددې آیت را څخه کوې "انما المؤمنون الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم واذا تلیت علیهم آیاته الی اخیر الآیة فلا ادري امنهم انا ام لا.

پوه سه: چي مراد د حسن رحمه الله دا ؤ چي کمال د ایمان په اخلاص او په تفضیة الباطن او په تزکیه پوري د نفس له زائلولو څخه او تحلیه پوري د جوارحو په طاعاتو سره او په ترک پوري د ټولو معاصیو اړه لري او دا یو امر نادر دی زه نه یم خبر چي په ما کي به وي او که نه واما نفس الایمان فموجود بفضله تعالی، نو دا قول د حسن رحمه الله استثناٴ في الایمان نه ده کما توهمه بعض الناس.

له علقمه رضي الله عنه څخه روایت دی چي موږ په یو سفر کي ؤ او یو قوم په مخه راغلی موږ ورته وویل من انتم؟ تاسي څوک یاست یعني کافران یا مسلمانان، دوی راته وویل انا مؤمنون حقاً، نو موږ بالا نه پوهېدلو چي موږ نو څه ورته وایو حتی چي موږ د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره ملاقي سو او دا قصه مو ورته وکړه، ده راته وویل چي تاسي نو څه ورته وویل؟ موږ ورته وویل چي موږ نه پوهېدلو چي نور نو څه ورته ووایو ده راته وویل چي ورته ویلي به مو وای چي ا من اهل الجنة انتم ان المؤمنون من اهل الجنة، سفیان ثوري رحمه الله وایي چي له دې خبري څخه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه غرض دادی چي که چا وویل چي زه مؤمن یم حقاً او دا شاهدي یې نه کړه اداٴ چي زه جنتي یم فقد آمن بنصف الآیة.

پوه سه: چي امام الائمة ابو حنيفه رحمه الله دا قول يعني انا مؤمن ان شأ الله تعالى مکروه باله، ولي چي له دې قول څخه توهم ددې کېږي چي دی په خپل اعتقاد في الحال کي شک دی، بل يقول انا مؤمن حقاً باعتبار حصول الاعتقاد الجازم في الحال لا بمعنى الجازم في الخاتمة لانها مستورة، فالاختلاف انما هو في اللفظ دون المعنى لکن مع هذا الاحوط قول ابي حنيفة رحمه الله، راوي وايي چي امام اعظم رحمه الله وقتاده رحمه الله ته وويل چي ته ولي ان شأ الله په ايمان کي روا بولې، قتاده رحمه الله ورته وويل اتباعاً لابراهيم عليه السلام حيث قال والذي اطمع ان يغفرلي خطيئتي آه، نو ابراهيم عليه السلام لفظ د طمع ووايه او جرم يې ونه کړی، نو امام اعظم رحمه الله ورته وويل چي په هغه قول د ابراهيم عليه السلام به دي اقتدأ پسي کوله حيث قال الله تعالى له اولم تؤمن قال بلى ولکن ليطمئن قلبي، ولي چي د ابراهيم عليه السلام ددې قول معنا خو دا وه چي مؤمن يم يعني الجزم بالايمان ولکن د سوال د کيف تحي الموتى آه غرض مي دا ؤ چي اطمنان قلبي راته حاصل سي بانضمام المشاهدة بالبصر مع الايمان بالقلب فافهم.

لَهُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ رَبِّهِمْ

دوی لره درجې د کرامت او فضل او احسان دي په نېز د خدای جل جلاله يعني په ورځ کي د قيامت في الجنة.

پوه سه: چي درجات يې په لفظ د جمع راوړی لما روى عن عبادة بن الصامت رضي الله عنه ده وويل چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل چي په جنت کي سل درجې دي، په منځ کي د هرو دوو درجو دومره مسافت دی لکه د اسمان او د مځکي او فردوس تر ټولو بالا درجه ده، له فردوس څخه څلور ولې راوځي اوبه، شيدې، عسل او شراب، او د فردوس تر درجې لوړ عرش الرحمن دی فاذا سألتم الله فأسلوا الفردوس، رواه الترمذي.

وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

او دوی لره بخښنه سته د بعضي تقصيراتو که له دوی څخه صادر سوي وي، او ښه رزق سته چي خدای جل جلاله اراسته کړي دي، ومحمل بيانه مالا عين رئت ولا

اذن سمعت يعني بالتفصيل ولا يخطر ببال احد يعني هر څو چي سړی ووايي جنت به يې هکذا وهکذا وي جنت تر هغه بالا دی او لوی کرامت يې دادی لاينقطع ابداً رزقنا الله واياكم جنته الفردوس ومغفرة لذنوبنا بلا عقاب ولا عتاب ورزقنا الله بفضله الرزق الكريم انه على كل شيئ قدير وهو تعالى ارحم الراحمين

ندارم توشه راه قيامت .... بجز شرمندگی و آه آهی
ندارم طاقت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت وروه سياهی

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥

لکه چي ته اې محمد ﷺ وه ایستی رب ستا له بيت څخه ستا چي خونه د عائشي رضي الله عنها وه، او بعض مفسرين رحمة الله عليهم وايي چي مراد خودي مدينه ده، ولي چي مدينه منوره ځای د هجرت دده وه، فختصه به كاختصاص البيت لصاحبه "بالحق" اى اخراجاً متلبساً بالحق والحكمة والصواب لقتال المشركين ببدر.

پوه سه: چي تشبيه چي په دې آيت کي ذکر ده معنی يې داده بتقدير المبتدأ چي دا حال يعني كون الانفال لله والرسول وتقسيم رسول الله ﷺ الانفال بين الناس على السوية مع كراهة بعض الناس وهم الشباب المقاتلون ثابت كحال اخراجک الله للحرب وكراهتهم له كما سيئاتي في الآيات الآتية تفسيره ان شا الله تعالى.

پوه سه: چي واو په "وان من المؤمنين آه" کي د پاره د حال دی اى والحال دا چي يوه ډله ده له مؤمنانو څخه سته چي دا ستا خروج يې مکروه وباله.

سوال: څرنګه مؤمنانو فعل د عليه الصلوة والسلام مکروه وباله مع انه ورد في القرآن ما أتاكم الرسول مخذوه الآية؟

ځواب: دا کراهت اختياري نه دی بلکي طبع له جنګ څخه کراهت لري او يا له دې سببه چي مسلمانان خو ځانونه وجنګ ته نه وه اماده کړي بلکي لکه خالي السلاح وه كما سيئاتي، حاصل د قصې دادی چي يوه قافله وه د قريشو په مشری د ابو سفيان بن حرب له شام څخه راروان وه او په دې قافلې کي ډېر تجارتي اموال د قريشو وه او څلوېښت سپاره ورسره وه منهم ابو سفيان رئيس القافلة وعمرو بن العاص ومخزمة بن نوفل وكان في السنة الثانية من الهجرة،

نو جبرئیل ﷺ و علیه الصلوة والسلام ته ددې قافلې خبر ورکړی، نو علیه الصلوة والسلام مسلمانانو ته وویل چې ددې قافلې مخ ونسئ او تاراج یې کړئ او ورسره خلگ یې قتل کړئ په دې سبب چې په دې قافله کې مالونه ډېر دي او خلگ یې لږ دي، بعض منافقان یا یهودان چې په مدینه منوره کې وه ابو سفیان ته یې خبر ورکړی چې مسلمانان ستاسې د قافلې مخ نسي او تاسې وژني او قافله په غنیمت وړي، نو ابو سفیان ضمضم بن عمرو الغفاري مزدور او مکې ته چټک واستاوه چې قریشو ته خبر ورکړي او ورته ووایې چې محمد ستاسې د قافلې مخ نیوی کوي، او راوه یې پاروه چې راووځي د قافلې د ساتنې د پاره او ابو سفیان سره د خبر استولو بېرېدی چې کومک د مکې والو به نه راورسېږي، موږ به محمد مړه کړي او مالونه او اوښان به په غنیمت یوسي، نو د مدینې له لاري څخه یې مخ چپ کړی د دریاب پر غاړه په امن او امان تېر سوه، او سمدلاسه یې سړی واستاوه چې قریش خبر کړي چې مه راځئ زه تېر سوم د مدینې تر حدودو په سلامتیا، خیر تر دې خبر دمخه ضمضم ور رسېدلی ؤ او قریش یې له ماجرې څخه خبر کړي وه، د ضمضم خبر چې مکې ته ورسېدی، ابو جهل د کعبې شریفې بام ته وختی او نارې یې کړې یا اهل مکة النجاه النجاه ځانونه خلاصوئ والمراد القافلة علی کل صعب وذلول پر هر اوښ که په سپرتیا اموخته وي او که نه وي عیرکم و اموالکم ای تدارکوها ان اصابها محمداً ﷺ لن تفلحوا بعدها ابداً که دا قافله محمد ﷺ ته په لاس ورغله بیا تاسې تر ابده پر محمد بری نه سئ پیدا کولای، راوي وایې چې دمخه تر رسېدلو د ضمضم عاتکه چې د عباس خور وه او عباس تر دې وخته پورې نه وه مسلمان سوی عاتکې خپل ورور ته وویل چې ما بېگاه عجیب خوب ولیدی چې یوه ملکه د اسمان له خوا راکښته سوه له یوه غره څخه یې غټه ډبره راواخستله او پر مکې یې لوړه را وغورځول او د مکې یو کور پاته نه سو چې ددې ډبرې ټوټې دې نه وي پکښې لوېدلې، نو عباس دا خوب دده یو اشنای عتبه بن ربیعه ته ذکر کړی عتبه دا خوب خپلې لور ته ووایه خیر د خوب قصه مشهوره سوه او تر ابو جهل

ورسېدله، نو ابو جهل و عباس ته وویل یا ابا الفضل چي د عباس اسم کنیه وه
چي ستاسي نر یعني محمد ﷺ چي عباس یې اکا ؤ دده په نبوت مو قناعت ونه
کړی چي ښځو مو هم د نبوت دعوه وکړه یعني عاتکې، خیر خو ابو جهل د زرو
کسو په شاوخوا کي لښکر جوړ کړی او لسو کسو په نوبت د ورځي لس اوښان
ذبح کول د لښکر د خوراک د پاره، راوي وایي چي د قریشو لښکر په لار کي ؤ
چي د ابو سفیان د خوا خبر ورته راورسېدی چي موږ په امان تر مدینې راتېر
سوو او د مسلمانانو له خطره خلاص سوو، دا خبر چي د ابو جهل لښکر ته
راورسېدی نو د لښکر خلګو ده ته وویل چي نور نو موږ څه کوو چي روان یو
قافله تېره سوه نو خلګو ته دعوت ورکړه چي بیرته مکې ته وګرځي ابو جهل
ورته وویل یا مکې ته نه ځو بلکې بدر ته ورځو هلته به شپې او ورځي تېري کړو
او شرابونه به څیښو او ښځي به رقصونه راته کوي ډول، سورنا او ربابونه به
اورو، نو عرب به ټول زموږ په شجاعت خبر سي او محمد خو قافله نه کړه لوټ
لکن موږ یې وځان ته وکارولو، خیر ابو جهل سره د لښکره بدر ته ورسېدی په
بدر کي اوبه وې یا څاهان یا کاریز چي عربو به په جاهلیت کي یوه ورځ مېله
پکښې کوله او د تجارت مالونه به یې خرخول او رانیول، وروسته علیه الصلوة
والسلام د اصحابو کرامو ﷢ سره مشوره وکړه چي ابو جهل د ډېر درانه فوج سره
له مکې څخه راوتلی دی علی کل صعب وذلول، نو ستاسي عیر خوښ دی یعني
قافله او که نفیر یعني که د ابو جهل د لښکر سره جنګ کوئ خلګو ورته وویل بل
العیر احب الینا من لقاٴ العدو فتغیر وجه رسول الله ﷺ وروسته یې دا خبره ورته
وکړه چي عیر پر ساحل البحر تېر سو وهذا ابو جهل قد اقبل ابوجهل دادی
راروان دی، د علیه الصلوة والسلام مراد دا ؤ چي د دښمن سره چي مشرکان د
مکې دي جهاد افضل دی تر عیر او فائده د مسلمانانو د پاره من الظفر علی
العیر، ولي چي د نفیر په جنګ کي شوکت او دبدبه د کافرانو له منځه ځي او
اظهار د دین حق د اسلام پر ټولو ادیانو تاثیر کوي یعني د قریشو شکست ګویا
د ټولو کافرانو شکست دی، بیا خلګو ورته وویل یا رسول الله علیک بالعیر ودع

العدو ای النفیر فغضب رسول الله اشد غضباً فقام ابوبکر وعمر رضی الله عنهما یعني
بالتوبة یعني غضب د علیه الصلوة والسلام چي یې ولیدی نو ډېري په زړه
پوري خبري یې وکړې هر یوه په وار سره په اتباع د مراد د علیه الصلوة والسلام
یعني الجهاد مع العدو وهو النفیر. ثم قام سید الخزرج یعني مشر د قبیلې د
خزرج سعد بن عبادة رضی الله عنه علیه الصلوة والسلام ته یې وویل ته په خپل حال کي
فکر ووه او هر امر چي ستا خوښ سو پر هغه رفتار ورکړه فوالله لو سرت الی
عدن ابین ماتخلف عنک رجل من الانصار. وروسته مقداد بن عمرو رضی الله عنه وویل
چي رفتار وکړه پر هغه لار چي ته خدای جل جلاله په امر کړی یې موږ له تا سره
ملګري یو تر هر ځایه چي ستا خوښه وي او موږ تاته نه وایو لکه بني اسرائیلو
چي موسی علیه السلام ته وویل اذهب انت وربک فقاتلا انها ههنا قاعدون لکن موږ
داسي درته وایو اذهب انت وربک فقاتلا انا معک مقاتلون ما دامت عین ناظرة،
فتبسم رسو الله ﷺ، وروسته علیه الصلوة والسلام وویل: ماته مشوره راکړئ
اي خلګو او مراد د علیه الصلوة والسلام انصار وه وذالک لان الانصار کانوا
عاهدوا رسول الله ﷺ لیلة العقبة في مکة ان ینصر مادام في المدینة واذا خرج
منها لایکون علیهم نصرته ومعاونته. نو د علیه الصلوة والسلام مراد دا ؤ چي
تاسي انصار ماته د زړه خبره وکړئ چي تاسي پر هغه پخواني قرارداد معاهده
باندي یاست او که په دې جنګ کي چي زه یې خارج المدینة کوم شرکت او
معاونت راسره کوئ. نو سعد بن معاذ رضی الله عنه ولاړ سو او وه یې ویل چي ستا موږ
انصار مد نظر یو، قال علیه الصلوة والسلام اجل! نو سعد بن معاذ رضی الله عنه وویل
قد آمنا بک وصدقناک وشهدنا ان ماجئت به الحق واعطیناک علی ذالک عهودنا
ومواثیقنا، نو درځه یا رسول الله ﷺ لما ارت پر هره خوا چي ستا اراده وي نو په
خدای جل جلاله دي زموږ قسم وي چي ته یې بعث کړی یې په حق سره یعني رسول یې
را استولی یې په حق سره چي که ته موږ ته ووایه چي په دغه لوی دریاب کي
ولوېږئ چي غالباً د مرګ ځای دی موږ به ځانونه ور اچوو. زموږ له انصارو څخه
به یو فرد هم ستا تخلف ونه کړي او موږ مکروه نه بولو یعني په طبعیت کي چي

ته موږ د دين دښمن ته ورباسې موږ صبر کوو په وخت کي د جنګ او شايد زموږ
له خوا به تاته وليدل سي هغه شی چي تاته مسرت په حاصلېږي يعني ته په
خوشاله کېږي، نو رسول اللهﷺ د سعد بن معاذ ﷺ په خبره خوشاله سو. نو
عليه الصلوة والسلام ورته وويل سيروا على بركة الله فان الله وعدني احدى
الطائفتين اى العير والنفير يعني عير خو تېر سو پر ساحل البحر باندي نو موږ
ته اوس نفير پاته دی او عليه الصلوة والسلام زياته کړه چي قسم په خدای ﷻ
دی چي زه اوس لکه چي وځايو ته د هلاک د قوم يعني ابو جهل ومن معه ګورم،
نو حاصل د آيت دادی چي خدای ﷻ ته وه ايستې له خپل کوره څخه لان تترک
التوجة الى العير وتؤثر عليه مقاتلة النفير في حال كراهة فريق من اصحابک ما
اثرته من محاربة النفير وقد مر بيان تلک الكراهة.

يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ

ستاسره ناحقه بحث کوي په حق کي جنګ د نفير دی ولي چي ددوی تلقی د عير
خوښه وه، وروسته تر دې چي ښکاره سو ودوی ته.

پوه سه: چي "بعد" منصوب دی په "يجادلونک" سره يعني ظرف يې دی او کلمه د ما
مصدريه ده والمعنى يخاصمونک په حق کي وروسته تر تبيين الحق يعني چي حق
ودوی ته ښکاره سو يعني ستا په وينا سره چي خدای ﷻ زموږ مرسته کوي هري
خواته چي مو مخ سي يعني که عير وي او که نفير او دوی تاته ويل يعني دمخه تر
اتفاق پر نفير باندي ماکان خروجنا الا للعير. او تا ولي نه راته ويل چي ان الخروج
لمقاتلة النفير چي موږ ځانونه ورته تيار کړي وای او موږ به د جنګ تياري نيولې وای.

كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ⑥

لکه دوی چي روان کړل کېږي ومرګ ته، او دوی ومرګ ته ګوري، په حديث
صحيح کي راغلي دي چي د عليه الصلوة والسلام تېوله مجاهدين درې سوه
ديارلس کسه وه لکه وروسته چي په راسي. لکن تر دې عدد بعض راويان يو لږ
بالا وايي لکن په بخاري کي راغلي دي چي د رسولانو عدد درې سوه ديارلس ؤ
لکه عدد د اهل بدر. نو ددوی سره يوازي درې دانې اسان ورسره وه چي يو د

زبیر ؤ بل د مقداد رضي الله عنهما ؤ، اوويا دانې اوښان ورسره وه، شپږ زغرې او اته توري ورسره وې، او مشركين په عدد او جنګي اسبابو كي د مسلمانانو مضاعف وه بلكې بالا تر مضاعف وه، مثنوي مېګويد.

شير دنيا جويد اشكارى و برگ .... شير مولى جويد آزادى ومرگ
چونكه اندرمرگ بيندصدوجود .... همچو فروانه بسوزاند وجود
كل شيئ هالك جزء وجه او .... چون نه ئى هستى مجو دروجه او
هركه دروجه او باشد فنا .... كل شيئ هالك نبود جزاء

وَاِذۡ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحۡدَى الطَّآٮِٕفَتَيۡنِ اَنَّهَا لَـكُمۡ

په ياد كړئ اې مؤمنانو هغه وخت د وعدې د خداى جل جلاله ستاسي سره، يوه د دوو ډلو، يعني ابو سفيان والعير او ابو جهل والنفير.

پوه سه: چي "واذ يعدكم آه" منصوب دى په اذكر مقدر سره او "انها لكم" بدل اشتمال دى د احدى الطائفتين، مبين لكيفية الوعد اى يعدكم ان احدى الطائفتين كائنة لكم مسخرة لكم مخصوصة بكم يعني تاسي به پر مسلط سئ لكه مالكان پر خپلو اموالو.

وَتَوَدُّوۡنَ اَنَّ غَيۡرَ ذَاتِ الشَّوۡكَةِ تَكُوۡنُ لَـكُمۡ

او ستاسي خوښه ده چي هغه ډله دي شوكت او دبدبه نه لري يعني ابو سفيان او عير لا ذات الشوكة چي د ابو جهل ډله ده چي زر كسه مقاتل ورسره دي او د ابو سفيان سره صرف څلوېښت كسه وه.

وَيُرِيۡدُ اللّٰهُ اَنۡ يُّحِقَّ الۡحَـقَّ بِكَلِمٰتِهٖ وَيَقۡطَعَ دَابِرَ الۡكٰفِرِيۡنَۙ ۝۷

او خداى پاک اراده لري چي حق ثابت او عالي وګرځوي په امر سره ستاسي په قتال سره، او بعض مفسرين رحمة الله عليهم وايي چي په امر سره د ملكو ستاسي په امداد سره، او خداى جل جلاله قطع كړى اخير د كافرانو يعني استيصال يې وسي، والحاصل چي ستاسي رسيدل ومال ته خوښ دى بيله اصابته د مكروه لكه په عير كي او د خداى پاک منظور اعلاً د دين اسلام او د كلمة الله ده او ستاسي د پاره يې فوز د دارينو خوښ دى.

لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ⑧

چي خدای پاک ثابت او محکم وگرځوي حق چي دين د اسلام دی او محو او نابود کړي باطل چي کفر او شرک دی که څه هم د مجرمانو چي کفار د مکې دي دا غلبه د اسلام او شکست د کفر يې نه دی خوښ.

پوه سه: چي حرف جر متعلق دی په يقطع پوري، د بدر د قصې راويان وايي چي وروسته عليه الصلوة والسلام کوچ سو له اذقران څخه چي د يو ځای نوم دی او په هغو غرو کي تېر سو چي اصافر يې بولي اصافر جمع د اصفر ده هغه غرونه دي چي وحجفة ته نژدې دي، بيا ورشوه سو يوه ښارګوټي ته چي ريه يې بولي ثم نزل قريباً من بدر، وروسته عليه الصلوة والسلام او ابو بکر ﷺ پر اوښ باندي سپاره سوه حتی چي يو سپين ږيری د عربو يې وليدی نو يې د قريشو او د محمد او د اصحابو پوښتنه ځني وکړه، او شيخ ته يې وويل چي ته څه معلومات لرې ددوی په باره کي؟ نو شيخ ورته وويل چي ماته يو چا خبر راکړی دی چي محمد او دده اصحاب په فلاني ورځ راوتلي دي له مديني څخه، نو که د هغه مخبر خبره رشتيا وي نو به دوی په فلاني ځای کي وي، هغه ځای يې ورياد کړی چي عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ په هغه ځای کي وه في الحال يعني چي دوی د شيخ سره خبري کولې، او شيخ ورته وويل چي ماته چا خبر راکړی دی چي قريش له مکې څخه په فلاني تاريخ او په فلانی ورځ راوتلي دي نو هغه د هغه خبره رشتيا وي، نو به قريش اوس په فلاني ځای کي وي هغه ځای يې ياد کړی چي قريش هم هلته وه.

پوښتنه: دا شيخ په غيبو څخه خبر و؟

ځواب: په غيبو خو نه ؤ خبر لکن د مسافت حساب يې ورته کاوه، نو شيخ ورته وويل چي تاسي څوک ياست؟ عليه الصلوة والسلام توريةً او کنايةً ورته وويل نحن من ماء ای من ماء دافق چي نطفه ده، د شيخ دا خيال سو چي يو ځای پر يوه چينه پراته دي، بيرته عليه الصلوة والسلام خپلو اصحابو ته سره د ابوبکر ﷺ راغلی، نو چي شپه سوه علي بن ابي طالب، زبير بن عوام، سعد بن

ابي وقاص او يو ثو نفره نور هم ورسره وه رضي الله عنهم و اوبو ته د بدر يې واستول چي د قريشو معلومات که مو راوړی، دوی په شپه کي دوه کسه يو اسلم د زامنو د حجاج مريی او بل ابو يسار چي د بني العاص غلام ؤ چي ژی يې ډک کړی ؤ او قريشو ته يي اوبه وړلې، نو د معلومات د پاره يې په زوره عليه الصلوة والسلام ته راوستل په دې وخت کي عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ ؤ، اصحابو رضي الله عنهم پوښتنې ځندي شروع کړې چي موږ د مسکينانو او بې کسه د قريشو يو او موږ قريشو د اوبو راوړلو پر کار مجبوره کړي ؤ، نو د اصحابو په خيال دا ورغله چي درواغ يې وويل، نو اصحابو د هغو ضرب او کوب شروع کړی هغو دوو کسانو ورته وويل چي وهئ مو مه زه به رشتيا درته ووايم موږ د ابو سفيان نفر يو، نو اصحابو هم دوی پرېښول عليه الصلوة والسلام له لمانځه څخه سلام وګرځاوه او اصحابو ته يې وويل چي دې دوو کسانو چي رشتيا درته وويل تاسي ضرب وکوب پر شروع کړی او چي درواغ يې درته وويل خوشي مو کړه والله انهما لقريش، باره عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د قريشو خبر راکړئ يعني چي اوس چېري دي؟ هغو ورته وويل چي ددغه غره وشاته دي چي ددغي شېلې پر لوړه غاړه دي، نو عليه الصلوة والسلام پوښتنه ځندي وکړه چي قريش به څو نفره وه؟ هغو ورته وويل چي ډېر دي په صحيح شمېر يې موږ نه يو خبر، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي څو اوښان يې د و رځي حلالول؟ هغو ورته وويل چي يوه ورځ يې نهه اوښان حلالول او بله ورځ يې لس اوښان حلالول، نو عليه الصلوة والسلام تخمين ولګاوه چي په منځ کي د نهه سوه او د زرو کسانو دي، بيا عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د اشرافو او رئيسانو څخه د قريشو څوک پکښې دي؟ هغو ورته وويل چي عتبه او شيبه چي زامن د ربيعه دي او ابو البخری بن هشام، حکيم بن حزام، نوفل بن خويلد، حارث بن عامر، طميمه بن عدي، نضر بن الحارث، ربيعه اسود، ابو جهل بن هشام، اميه بن خلف، نبيه و منبه د حجاج زامن، سهل بن عمر او عمر بن عبدود، نو عليه الصلوة والسلام داسي ارشاد وفرمايه چي دا مکه ده چي موږ ته يې خپل د هينې

تو تې را واستولې یعني خپل مشران ، له دې خبرې څخه د علیه الصلوة والسلام مطلب دا ؤ چې دغه کسان ټوله په بدر کې وژل کېږي لکه یو څوک چې د هینې ټوټې د کباب د پاره ور واستوي، د قصې راوي وایي چې قریش دمخه تر علیه الصلوة والسلام او اصحابو رضي الله عنهم د بدر پر اوبو اړولي وه او غلبه یې پر کړې وه، او علیه الصلوة والسلام پر ریګو چې د بدر په لوړه حصه کې وه خېمې ودرولې، نو مسلمانان ډېر تږي سوه نه یې د څیښولو اوبه درلودې او نه یې د اوداسه او غسل اوبه درلودې، نو شیطان ددوی په زړو کې دا وسوسه ورواچول چې تاسي وایاست چې په موږ کې د خدای جل جلاله رسول موجود دی او مشرکانو پر اوبو غلبه درڅخه وکړه او داسي د لمانځه او اوداسه د پاره او د جنابت د غسل د پاره د ابو ضرورت لرئ، نو په هم دغه شپه خدای جل جلاله باران وورواوه چې د مسلمانانو پر ریګو نرم باران کېدی چې دا قانون دی چې پر ریګو باران ووري ریګ تخته سي تر نوري مځکي ښه تګ راتګ پر کېږي او د ریګو په مینځو کې ډب ځایونه وه هغه ټوله د اوبو حوضونه ځندي جوړ سوه او د مسلمانانو د څښاک اوبه د اوداسه اوبه او د غسل اوبه ډېري سوې او د شیطان وسوسه هم له زړو څخه ووتل او زړونه و جنګ ته ډېر محکم سوه او دغه باران د قریشو لښکر پر حدود ډېر غټ څاڅکی باران چې په عربي یې وابل بولي شروع وه، په یوه روایت کې راغلي دي چې دمخه ورځ چې مسلمانانو اوبه نه درلودې علیه الصلوة والسلام و ابو جهل ته سړی ورواستاوه چې زموږ یو څو کسه به درځي ستاسي د څاهانو څخه به اوبه راوړي چې موږ تږي یو د جنګ خبري به پر مخ ګورو، ابو جهل ورته وویل چې موږ ستاسي په مرګ پسي راروان یو تاسي اوبه لاهم غواړئ، دا شپه چې هغه څاڅکي باران پر دوی وورېدی او په څاهانو یې خړي اوبه ننوتلې چې د څیښلو نه وې دا بله ورځ چې د مسلمانانو په مځکو صافي اوبه ولاړې وې، نو ابو جهل علیه الصلوة والسلام ته یو څوک ورواستاوه چې زموږ خلګ به درځي ستاسي له حوضو څخه به اوبه راوړي چې زموږ اوبه في الحاله د څیښاک نه دي، ساقي د حوض کوثر صلی الله علیه وسلم ودوی ته اجازه ورکړه او خپل کریمانه اخلاق یې په کار واچول او

ددوی د بد عمل مکافات یې ورنه کړی، وروی ابن ابي شيبة واحمد ومسلم و ابو داؤد والترمذي عن عمر ابن الخطاب ﷺ ده وویل چي ورځ د بدر سوه او رسول الله ﷺ وکتل ومشرکینو ته چي هغه زر کسه وه او خپل و اصحابو ته یې وویل چي هغه درې سوه دیارلس کسه وه او یا درې سوه نولس کسه وه، نو علیه الصلوة والسلام مخامخ وقبله ته یعني په خپله خېمه کي کښېنستی او دواړه لاسونه یې ډېر پورته کړه، نو خدای ﷻ ته یې ناري کړې او وه یې ویل اللهم انجزلي ماوعدتني اللهم آتيني ماوعدتني، خدایه ته پوره کړې ماته هغه څه چي تا زما سره وعده کړې وه، او خدایه راکړې هغه څه چي تا زما سره وعده کړې وه اشاره دده و هغه ایت ته وه "ان احدى الطائفتين لكم" چي عیر ؤ یا نفیر اې خدایه که ته هلاکه کړې دغه ډله د علیه الصلوة والسلام مراد ځندي ځان او اصحاب وه لاتعبد في الارض ستا عبادت به بیا نه کېږي په مځکه کي، نو همېشه د علیه الصلوة والسلام داغه ناري وې پر خدای ﷻ باندي لاسونه یې د قبلې پر خوا پورته کړي وه حتی چي پټو یې له ورږو څخه ولوېدی، نو ده ته ابوبکر ﷺ ورغلی پټو یې پر ورږو بیرته ورواچاوه او بیا یې د شا له خوا په ځان پوري ټینګ کړی او ورته وه یې ویل کافي دی زاری، او عجز ستا و خدای ﷻ ته، ولي چي خدای ﷻ به ژر پوره کړي هغه شی چي د تا سره یې وعده کړې وه چي عبارت د نصرت دی پر مشرکانو، په یوه روایت کي داسي هم راغلي دي چي حضور اکرم ﷺ چي زغره یې هم اغوستې وه چټک ولاړ سو او داسي یې وویل.

اِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ

په یاد کړه هغه وخت چي تاسي طلب د غوث یعني معونت او د فوز یعني بري او د نصر کاوه له خدایه څخه ستاسي.

پوه سه: چي "اذ" منصوب دی په اذکر مقدر سره.

چون فرود آید بلا بی دافعی .... جز تضرع نبود دیگر شافعی

فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّيْ مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ ۝

نو قبلونه يې وکړه تاسي لره يعني ستاسي د مرستي غوښتني اني اى بانى بحذف الجار چي زه مدد کونکى يم ستاسي په يو زر ملکو سره چي مردفين به وي يعني يو تر بل وروسته به نازلېږي، نو گويا هره وروسته ملکه رديف ده د ملکي الى ان ينتهى الى الالف په صحيح حديث کي راغلي چي عليه الصلوة والسلام يو گړى بيده سو په کوډل کي يعني له لرگيو څخه جوړه سوې منا، بيا رابيدار سو، نو ابو بکر ﷺ چي دلته ورته ناست ؤوه يې ويل چي په هيئت د بشر جبرائيل ﷺ چي مول يې وهلى ؤ په لنگوټه سره چي رنگ يې ژړ ؤ آخذ بعنان فرسه الى اخير الحديث.

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝

او نه دى دا امداد د ملکو مگر نه لپاره د خوشالۍ ستاسي او ددې لپاره چي ستاسي زړونه ارام سي چي زموږ سره زر ملکي ملگري دي، نو موږ حتماً پر کفارو غالبه کېږو، ولي چي عادت دى چي ډېر خلگ پر لږ خلگو غالبه کېږي او نه دى کومک مگر د خداى ﷻ له جانبه څخه په تحقيق خداى ﷻ غالب دى او خاوند د حکمت دى هر کار چي کوي.

تشبيه: د نبي ﷺ د حال مثال په بدر کي چي مضطرب الحال ؤ او خداى ﷻ ته يې ډېري زارۍ کولې وروسته تر دې چي خداى ﷻ د نصرت وعده هم ورسره کړې هم وه داسي ؤ لکه حال د ابراهيم ﷺ حيث قال "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِىْ كَيْفَ تُحْىِ الْمَوْتٰى ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِىْ ؕ"

شجاعت نبوي ﷺ: صحابه کرام ﷺ وايي چي د نبي ﷺ شجاعت دومره اندازه ؤ چي موږ په جنگ کي د بدر نژدې ومشرکينو ته تر عليه الصلوة والسلام نه دى ليدلى او ډېر سخت جنگ يې هم کاوه لو ثوقه بنصره تعالى.

دعايى ضعيفان اميدوار .... زبازوى مردى به آيد بكار

پر حدیث نبوي اعتماد: شیخ اکبر محي الدین ابن العربي په فتوحات مکیه کي وایي چي زموږ په وخت کي یو سړی د جذام یعني آتشک په مرض مبتلاء ؤ اعاذنا الله منه، نو طبیبانو ټولو وده ته ویلي وه چي ستا د مرض هیڅ علاج نسته، نو یو محدث چي سعد سعود یې ورته ویل چي دی محدث ایمان کامل پر قول او پر حدیث د علیه الصلوة والسلام درلودی، جذام والا ته یې وویل چي ته ولي د خپل مرض علاج نه کوې، هغه ورته وویل چي طبیبانو په اتفاق ماته ویلي دي چي چونکه ستا جذام د پای درجې ته رسېدلی دی، نو علاج یې امکان نه لري سعد السعود رحمه الله ورته وویل طبیبان دروغ وایي والنبي ﷺ احذق او نبي علیه السلام ویلي دي چي حبة السودأ یعني په عربي یې شونیز هم بولي او په فارسي یې سیاه دانه بولي او په اردو یې کلونجي بولي او په پښتو یې توروانجه بولي شفأ لکل دأ د هر مرض شفأ ده ستا مرض جذام خو هم په کل دأ کي داخل دی، جذامي ته یې وویل ورسه حبة السودأ او عسل راوړه هغه چي ورته راوړه جذامي یې سر تر نوکه پوري په ولاړه یعني مخ او سر تر پښنو پوري او یو څه یې د خوراک لپاره ورکړه او یو ساعت قدر یې مریض پرېښو، بیا شیخ مذکور جذامي ته غسل ورکړی له مریض څخه پخواني پوست ټوله وختي او نوی پوست یې پر بدن پیدا سو او هغه وېښان چي د مریض توی سوي وه نوي وېښتان په قدرت د خدای جل جلاله په ځای کي پیدا سوه وبرء وعاد الی ماکان علیه قبل المرض فتعجب الاطبأ والناس قوة ایمانه بالحدیث النبوي ﷺ، تجربة العبد في الاعتقاد والتقین المحکم بالحدیث النبوي، زه تخمیناً څلوېښت کاله دمخه مي په معده کي یوه لویه دانه پیدا سوې وه یو وار له کندهار څخه وکوټې ته راغلم یوه میاشت مي په سیول هسپتان کي تېره کړه او ډېري روپۍ مي هم مصرف کړې لکن علاج ونه سو، کندهار ته چي ولاړم هغه زه هغه مي تکلیف، وروسته کابل او د ابن سینا هسپتال کي داخل سوم چي د جراحي لوی ډاکټر یې امریکایي ؤ، قصه به لنډه کړو، خو هغه ؤ چي ډېر لوی افرېشن یې راوکړی لکن کامیابه سو چونکه دوې میاشتي زه په هسپتال کي پاته وم، نو ځیني نرساني

Scanned by CamScanner

ښځي چي د مریضانو خدمت به یې کاوه چونکه ما لمونځ اودس کاوه او عائدین مي ډېر وه ددې نرسانو پر ما د ښه سړي گمان ؤ یو وخت دوی راته وویل چي ماته د فلاني شي تعویذ راوکړه، خیر ما چي به ورکړی هغه به خدای ﷻ ښه ولگاوه ثم وثم حتی د وزیر اکبر خان د هسپتال ښځي او نر به تعویذو ته راتله، او اوازه سوه چي په ابن سینا کي یو بزرگ ملا سته چي تعویذ یې خطا نه لري، خیر خو یو نفر ؤ له هیرات څخه یې خپل پېغله لور د داخلي امراضو په داخلي شعبه کي د هسپتال داخله کړه، ناجوړي هر څه چي وه له هغې ناجوړۍ څخه خدای ﷻ جوړه کړه، لکن په دواړو سترگو ړنده سوه هرڅه چي ډاکټرانو یې علاج وکړی سترگي یې نه سوې بینا، یو چا ورته وویل چي په جراحي کي ملا سته یعني درویش ته یې اشاره وه، هغه ته یې راوله گوندي هغه یې یو علاج وکړي خو پلار یې ماته راغلی، زه چي وروسته ورغلم د ښځي روغي سترگي دي لکن شی نه په ویني، نو زما د بخاري شریفي هغه حدیث را په یاد سو "الکمائة من المن ومائها شفاً للعین" پر دې قول مي ټینگ یقین ؤ د نجلۍ پلار ته مي وویل چي بازار ته ولاړ سه یو څو داني پوڅکۍ ماته راوړه، خیر هغه بازار ته ولاړی لندې پوڅکۍ خو نه وې وچي پوڅکۍ یې راوړې، نو ما د خاصې په تهوکر کي غوټه کړې او په اوبو کي مي کېښېښولې، سهار مي هغه پوڅکۍ سره کښې کښلې چي اوبه څندې راوو تلې، نو ما خدای ﷻ ته دا خواست کاوه اشف عیني هذه المرئة وصدق رسولک فیما قال، نو ورغلم د نجلۍ په سترگو کي مي درې درې څکه ورواچول تقریباً تر یوې هفتې دا کار دوام درلودی او په فضل د ذوالجلال والاکرام د هغې نجلۍ دواړې سترگي بیرته بیناً سوې د ټول هسپتال ډاکټران ورته حیران پاته سوه والله یفعل مایشأ دا وه د درویش شخصي تجربه.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ

پوه سه: چي "نعاس" نوم خفیف ته وایي چي په پښتو یې "نوړی" یا پینکی بولي والمعنی درپیاد کړئ دا نعمت چي تاسي به پټولاست نوم خفیف.

پوښتنه: دا نوم خفیف نو ولي نعمت دی؟

ځواب: په داسي حال کي چي درې سوه دیارلس کسه په مقابل کي د زرو کسو قرار لري او هر ګړی د شپې او د ورځي د قریشو د حملې احتمال موجود ؤ، نو نوم خفیف نعمت عظیم دی، نو ځکه خدای پاک وایي دا امن ؤ ستاسي په زړو کي د خدای ﷻ له جانبه.

وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾

پوهه: چي "وینزل" عطف دی پر "اذ یغشیکم الله" باندي، او دا بل نعمت د خدای ﷻ دی چي د بدر مسلمانانو ته خدای پاک ورکړی او نازل کړی خدای پاک پر تاسي باندي اوبه د اسمان له خوا څخه، ینزل چي باب د تفعیل دی اشاره ودې ته ده چي پر کرار کرار ډول اوبه له اسمانه پر تاسي نازلي کړې بخلاف الکفار کمامر في القصة چي تاسي یې پاک کړلاست د اوداسه او غسل لپاره او ستاسي څخه لېري کړي وسوسه دشیطان کمامر في بیان القصة نو زړونه به مو محکم سي و جنګ ته چي دا معجزه تاسي ولیدل او پښې به مو په رېګو کي ټینګي سي کل ذالک قد مر في بیان القصة. بیت

دلاور عاشقی ثابت قدم باش......... که درین ره نباشد کار بی اجر
علی المرء ان یسعی لتحسین حاله .... ولیس علیه ان یساعده الدهر
توانګرا دل درویش خوبدست آوره...... که مخزن زر وګنج درم خواهد ماند

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ

چي وحي وکړي هغو ملکو ته چي لپاره د امداد د مسلمانانو یې را استولي وې چي زه ستاسي ملګری یم په اعانت کي د مؤمنینو.

پوهه: چي له "معکم" څخه دا مطلب نه دی چي د ملکو له زړه څخه بېره ووځي له کافرانو څخه، ولي ملکي خو د کافرانو څخه نه بېرېږي بلکې صرف تعظیم د امر د مسلمانانو.

فَثَبِّتُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ

تاسي ټينګ کړی جهاد الذين آمنوا بمحاربة اعدائهم وتکثير سوادهم او زړی د نصرت ورته وکړئ، مقاتل رحمه الله وايي ملکه په صورت د بشر ده د مسلمانانو د صف تر شا به روانه وه او دا به يې ويل ابشروا فان الله ناصرکم.

سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ

ژر دی چي زه به واچوم په زړو کي د هغو کسانو چي د کفر په فعل اخته وي رعب.

پوه سه: چي رعب امتلأ القلب من الخوف يعني الخوف من المؤمنين، نو تاسي وهئ دوی تر غاړي سربېره يعني پر سر باندي او تاسي وهئ له دوی څخه پر بندو د ګوتو کما قال الله تعالی.

فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۗ ⑫

درويش وايي: چي د فاضربوا مخاطب څوک دي، تفسير مظهري وايي چي مخاطب ملکي دي، او مظهري رحمه الله ډېر احاديث راوړي دي چي ملکو په بدر کي جنګ کاوه او بعض مشرکان د ملکو په لاس مړه او قتل سوي دي فارجع الی التفسير المظهري وطالع تلک الاحاديث فان في نقلها اطناب لايليق بموضوع هذا لتفسير يعني تفسير ايوبي، او د روح المعاني ميل هم ودغه ته دی چي مخاطبين ملکي دي او دوی قتل د کفارو کړی دی، وروسته روح المعاني په قيل سره دا قول راوړی دی چي مخاطب مؤمنان دي او په اخير کي يې ولي دي وهذا القول اضعف الاقوال آه، او روح البيان وايي "فاضربوا" سره مخاطب مؤمنان دي فلا دلالة فيها علی قتال الملائکة انتهی.

پوښتنه: که ملکو جنګ کولای او دوی هم زر نفره وي کما نطق به القرآن، نو دا زر ملکي خو کافي وې د زرو کسو مشرکانو د وژلو لپاره، نو بدري مسلمانانو ته ولي لوړ مقام ورپه برخه سو، او بله پوښتنه داده چي په بدر کي څورلس کسه مسلمانان شهيدان سوله نو ملکو دا کسان له مرګه نه سوه خلاصولای.

ځواب: والجواب الفيصل لحل هذا الاشکال چي يقيناً مخاطب په

فاصبروا آه کي ملکي دي او قول د روح البيان چي مخاطب د فاضربوا مؤمنان دي ضعيف دی کما صرح به صاحب روح المعاني، لکن دا خبره هم غلطه ده چي زړو ملکو په تمام قوت سره جنګ کاوه بلکې خدای ﷻ خو ملکو ته داسي وويل فثبتوا الذين آمنوا يا په تکثير د جماعت د مسلمانانو او يا د زړې د نصرت نارې پر وهي، او هغه احاديث چي مظهري راوړي دي هم پر دې دلالت نه کوي چي ملکو په استيعاب کلي جنګ کاوه بلکې په هغو احاديثو کي داسي راغلي دي چي يو صحابي وايي چي ما د يو مشرک د قتل اراده وکړه چي زه به نه وم ور رسېدلی د هغه سر به چا پرې کړی دغه د ملکو قتل ؤ، حاصل دادی چي ملکو جزوي جنګ ددې لپاره کاوه چي د مؤمنان زړونه ډاډه ستي چي زموږ سره ملکي راسره دي نو شجاعت يې نور زياتېدی او په هغه احاديثو کي دا هم راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام و جبرائيل عليه السلام ته وويل چي دا کومه ملکه وه چي پر آس يې ږغ اقدم يا حلزوم او د کافر سر قطعه سو؟ جبرائيل ورته وويل چي زه خو يې نه پېژنم، نو جنګ کلي د بدر غازيانو او دلاوره صحابه کرامو ﷺ وکړی ځکه يې څورلس کسه شهيدان ورکړه لکن د مسلمانانو د زړونو قوت مزيد شجاعت په ملکو سره ؤ چي دوی يې اثار وليدل.

درويش وايي: چي دا تحقيق، تفصيل او حل د ټولو سوالو او توهماتو د بعض الناس به په مطاوئ کي تفاسير عظام به راسي ولله المحمد الذي وفقني لهذا التحقيق الانيق وما انا بهذا التحقيق مفتخر بل لتوفيق الله اياى مظهر، وانما الاعمال بالنيات حديث صحيح رواه البخاري.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُۥ

اشاره وضرب ته ده والامر به والخطاب لرسوله ﷺ (ذالک مبتدأ ده خبر يې دا وروسته جمله ده) په سبب ددې دی چي دوی يعني کفارو د قريشو عناد کاوه له خدای ﷻ او له رسول ﷺ سره.

وَمَنۡ يُّشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيۡدُ الۡعِقَابِ﴿۱۳﴾

پوه سه: چي ربط د خبر چي "فان الله آه" په من موصوله چي متضمن معنا لره د شرط دی په حذف د عائد دی یعني "لهم" دی، والتقدير فان الله شديد العقاب لهم.

ذٰلِكُمۡ فَذُوۡقُوۡهُ وَاَنَّ لِلۡكٰفِرِيۡنَ عَذَابَ النَّارِ﴿۱۴﴾

تاسي څکئ یعني ورې یې یاست، او په تحقیق کافرانو لره عذاب د اور دی.

پوه سه: چي دا خطاب د کفارو سره دی علی طريقة الالتفات من الغيبة الى الخطاب او محلاً مرفوع دی په حذف د مبتدأ ای ألأمر ذالكم "واو" په معنی د مع دی ای ذوقوا ماعجل لكم في الدنيا مع ما احل لكم في الآخرة وهو عذاب النار.

مسئله: مسلمان ته که یو څه عذاب ورکړل سي یعني په دنیا کي په سبب د معصیت دده، نو هغه کفاره ده ولا يعذب بها في الآخرة ان شاء الله، د علي رضي الله عنه روایت دی چي ده خلګو ته وویل الا انبئكم بافضل آية في القرآن صدقنا بها رسول الله ﷺ وما اصابكم من مصيبة فبما كسبت ايديكم ويعفو عن كثير" عليه الصلوٰة والسلام وویل چي زه به ژر درته دې آیت تفسیر درته بیان کړم، یا علي ما اصابک من مرض او عقوبة او بلاء في الدنيا بما كسبت ايديكم والله عزوجل اكرم من ان يثنی عليهم العقوبة وما عفى الله عنه في الدنيا فالله احكم من ان يعود بعد عفوه.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِذَا لَقِيۡتُمُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا زَحۡفًا فَلَا تُوَلُّوۡهُمُ الۡاَدۡبَارَ﴿۱۵﴾

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی چي تاسي ملاقي سئ د الذين كفروا په زحفاً سره، نو به ور ګرځوئ ودوی ته شاوي.

پوه سه: چي زحفاً مصدر دی حال د فاعل او مفعول د لقيتم الذين آه، نو په معنا د متزاحفن دی، یعني مسلمانان او کافران چي په جنګ کي ښخي سره نژدې سي، د "زحف" اصل معنی پر کونه ښکېدل د کوچني.

پوه سه: چي چونکه "زحفاً" مصدر دی نو ځکه یې جمع نه کړی، نو تاسي مه ګرځوئ شاوي خپلي ودوی ته یعني کفارو ته د شکست او تېښتي پر ډول.

مسئله: مراد له زحف څخه تېښته ده له جنګه چي ګناه کبیره ده عند اکثر اهل

العلم وبه قال الائمة الاربعة رحمهم الله ، لکن دا هلته گناه کبیره ده چي مسلمانان پر نیمایي د کافرانو وي، او که اکثر یا تر نیمایي کم وه یا ثلث د کفارو وه یا ربع بیا تولی روا ده گناه کبیره نه ده، قوله تعالی "الآن خفف الله عنکم وعلم ان فیکم ضعفاً فان کان منکم مائة صابرة یغلبوا مائتین الآیة، عطاً بن ابي رباح رحمه الله وایي چي اول آیت پر اطلاق دی لکن منسوخ دی په دې آیت الآن خفف الله عنکم.

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ⑯

او که څوک وروگرځوي و کفارو ته په دغه ورځ شا یعني د جنگ په ورځ في حال من الاحوال فالاستثناً مفرغ مگر نه چي دی جنگ ته حیله جوړوي یعني چي ظاهراً دښمن ته دا په نظر ورکوي چي ما شکست وکړی نو دښمنان چي ده ته رانژدې سي چي حمله پر وکړي دی نابېره حمله پر وکړي او قتل یې کړي یعني داسي شا گرځول روا دی، ولي چي دا خو په حقیقت کي فرار نه دی، عربي تعبیر یې دادی یریه الفر وهو یرید الکر غرة، او یا ځان رسوي و جماعت ته د مسلمانانو یو گړی ځان وسا کوي او بیر ته جنگ ته عود کوي، ولي دا خو هم فرار نه دی، نو که دغه دوه حاله نه وي او شاوگرځوي فقد بأ نو یې رجوع وکړه متلبساً په غضب د خدای جل جلاله او ځای یې جهنم دی او بد ځای د ورتلونکو دی جنهم.

مسئله: په کفارو سره په جنگ کي هر چم او حیله روا ده مثلاً کافر پر مسلمان ټک وکړي مگر مردک دده د غوږ سره تېر سو مسلمان ځان مځکي ته ایله کړی چي زه خو سخت وویشتل سوم، نو چي هغه پر رامیدان کړه چي توپک وغیره ځندي تر لاسه کړي نو په دې وخت کي ده ټک پر وکړی او مړ یې کړی، مگر غدر نه دی روا چي کافر ته ووایي چي راسه تاته آمان درکوم هغه چي راسي دی یې مړ کړي والفرق ظاهر عند التامل في الامثلة.

فائده: علمأ کرامو رحمهم الله کبیره گنهونه تر اوویا پوري رسولي دي چي یو یې له هغو څخه فرار عن الزحف گڼلی دی کما یدل هذه الآیة صراحةً.

پوه سه: چي څه وخت چي مسلمانان د بدر له جنگه فارغه سوه، نو یوه به ویل چي

ما فلانی مشرک مړی کړی بل به ویل چي ما فلانی قتل کړی، نو دا آیت نازل سو.

فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ

تاسي کفار نه دي وژلي یعني په خپل طاقت سره بلکې خدای پاک دوی ووژل په حقیقت کي چي امداد د ملکو یې دروستاوه او ستاسي زړونه یې قوي کړه او د کفارو په زړونو کي یې رعب واچاوه.

فائده: کلمه د فأ جزأ د شرط محذوفه ده والتقدیر ان افتخرتم بقتل الکفار فقد اخطأتم في هذا الافتخار لانکم لم تقتلوهم ولکن الله قتلهم.

درویش وایي: چي په صحیح روایت کي راغلي دي چي قریش چي پر عقنقل چي د یوې غونډۍ نوم دی راوختل او د شېلې پر خوا راروان سوه علیه الصلوٰة والسلام وویل هذه قریش بخیلائها وفخرها یکذبون رسولک یرید نفسه المبارکة ﷺ اللهم اني اسئلک ما وعدتني، مراد یې نصرت پر اعدأ ؤ، نو جبرئیل ورته راغلی او ورته وه یې ویل چي ته یو موټ له خاورو څخه راواخله او دوی په وو‌له، نو څه وخت چي قریش او مسلمانان سره مخامخ سوه علیه الصلوٰة والسلام، وعلي ؓ ته وویل اعطني من حصبأ الوادي فرمی بها في وجوههم وقال شاهت الوجوه ای قبحت" نو یو ددغو زړو کسانو د قریشو نه سو پاته چي دغه شیګي یې په سترګو او غوږو کي نه وي لوېدلي، نو قریشو شکست وکړی مسلمانان په پسې سول وژل یې او بندي کول یې، فنزلت هذه الآیة

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى

تا ویشتل نه دي کړي یا محمد ﷺ اذ رمیت حقیقةً وتأثیراً، یعني صورةً وظاهراً، لکن خدای ﷻ ویشتل وکړه، ولي رسېدل د یوه موټ شګو سترګو او غوږو ته د زرو کسانو رسول د طاقت بشري له امکان څخه خارج دی، بل هو من شان خالق القوی القدر دی.

دقیقه: په دمخه آیت کي چي تفاخر ځیني کسانو کاوه چي ما فلانی مشرک قتل کړی، او د خدای ﷻ فخر نه دی خوښ، نو په هغه آیت کي یې نفي د قتل له دوی څخه وکړه حیث قال "فلم تقلتوهم" او په دې ځای کي چي علیه الصلوٰة

والسلام د عجز او انکسار لار خپله کړه خدای پاک نفي د رمي له ده څخه نه وکړې بلکې وه یې ویل "اذرمیت" بایزید بسطامي قدس سره وایي.

چاز چیز آورده ام شاها که درگنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر و گناه آورده ام

درویش وایي: چي دا د رمي واقعه هغه وخت منځ ته راغله چي د مسلمانانو او مشرکانو صفونه یېخي سره نژدې سوه، له ابن مسعود رضي الله عنهما څخه روایت دی چي بخاري هم راوړی دی وایي چي زه په صف کي ولاړ وم، یوه بغل ته چي مي وکتل یو ښائسته ځوان ولاړ دی او پر بل اړخ مي هم تنکی ځوان ولاړ دی، زما په زړه کي دا اندېښنه سوه چي دا دوه هلکان خو بې تجربې دي یعني د جنګ تریخ خوند یې نه دی څکلی، که مازي جنګ شروع سو نو دا دواړه ځوانان زما اړخ خالي کوي فتمنیت ان اکون بین اضلع منهما، زما تمنا وه چي کاشکي د یوه قوي سړي په اړخ کي ولاړ وای تردغو دوو هلکانو چي په عین حال کي یوه ځوان پټ راته وویل، هل تعرف اباجهل، ما ورته وویل یا ابن اخي ته ابو جهل څه کوې؟ ده راته وویل چي ما اورېدلي دي چي دی و علیه الصلوٰة والسلام ته تکذیب کوي او ښکنځل هم ورته کوي، نو ما چي له کوره توره راواخستل په زړه کي مي دا وه چي که ما ابو جهل وپېژندی زه به له ده څخه جلا نسم حتی چي د هر یوه اجل دمخه ؤ هغه به وژل کېږي یعني که زه وم او که ابو جهل، ما چي وده ته د جواب اراده وکړه، نو د دا بل اړخ ځوان هم پټ ورته خبره راته وکړه، نو ابو جهل په خپل لښکر کي ولاړ ؤ ما دغو دوو ځوانانو ته وویل هغه سړی ګوره هغه ابو جهل دی، دوی د مسلمانانو له لښکر څخه په ابو جهل پسي په هوا لکه بازان چي په کوتري پسې ځي ورغله او هورې دواړو ابو جهل په توره وواهه، ابو جهل چپه سو دوی دواړه بیر ته سالم له منځه څخه د کفارو راووتل توري یې د ابو جهل په وینو سرې وې الی اخیر القصة.

وَلِيُبۡلِيَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡهُ بَلَآءً حَسَنًاۚ

چي خدای جل جلاله نعمت ورکړی و مسلمانانو ته د هغه فعل په سبب چي په بدر کي پر دوی راغلی نعمت عظیمة في الدنیا من المغانم وفي الآخرة نعیماً مقیماً دائماً.

پوه سه: چي "ليبلي آه" معطوف دی پر محذوف باندي، والتقدير فعل ما فعل ليظهر دينه ويقهر اعدائه وليبلي آه.

پوښتنه: خدای ﷻ خو پر دې قادر ؤ چي كفار يې هلاک کړي وای بېله جهاده د مؤمنانو او بېله قتاله ددوی او بېله د امداد د ملکو، او بله پوښتنه داده چي يوه ملكه د ملكو د خدای ﷻ كافي وه په اهلاک کي د کفارو كما في اهلاک بعض الكافرين في الامم السابقة قال الله تعالى في شان اهلاک قوم من الكافرين انكانت الا صيحة واحدة فاذا هم خامدون" نو څه فائده وه په امداد د زرو ملكو وروسته بيا د پينځو زرو ملكو؟

ځواب: دغه آيت ځواب دی ددې ټولو توهماتو لپاره، وحاصل الجواب چي موږ داسي وکړه دا احسان د خدای ﷻ ؤ پر مؤمنانو باندي چي اجر او ثواب پيدا کړي او نصرت پر اعدأ الدين او الفت په منځ کي د ملكو او مجاهدينو کي راسي، او كه خدای پاک په خپل قدرت سره كفار د بدر وژلي وای او يا په صيحت د يوې ملكي ولم يبق من المشركين احد، مانال المؤمنون اجر الجهاد والشهادة والغنيمة والفضل وايضاً مانال الملائكة ذالک الفضل الحاصل لهم في امداد المؤمنين.

ښهانه فائده: في فضائل اهل البدر، بخاري له زمعة بن رافع رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي جبرئيل راغلی و عليه الصلوٰة والسلام ته او ورته وه يې ويل چي ته څرنګه درجه ورکوې و اهل بدر ته په مسلمانانو کي؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي موږ يې افضل د مسلمانانو بولو، جبرئيل ورته وويل كذالک من شهد بدراً من الملائكة، او امام احمد رحمه الله له حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي رسول الله ﷺ وويل لن يدخل النار رجل شهد بدراً والحديبية، او ابو داؤد او ابن ماجه روايت کړی دی له ابو هريره رضي الله عنه څخه قال رسول الله ﷺ چي زما اميد دی چي نه به سي داخل و اور ته ان شأ الله احد ممن شهد بدراً او الحديبية.

درويش وايي: چي نور ډېر احاديث په فضائلو کي د اهل بدر راغلي دي وفي نقل كلها خوف الاطناب.

فائده: تنبیه! درویش وایي چي اهل تجربه د اولیأ الله رحمهم الله وایي که څوک نومان د اهل بدر پر هغه ترتیب چي په بخاري شریف کي مذکور دي ولیکي او غسل په وکړي او دوه رکعته نفل هم وکړي او یو څه خوشبویي هم استعمال کړي، نو هغه نومان نوشته کړي او درې پوښه د پاکي جامي هر رنګ چي وي ورکړي او وروسته د ساخت پوښ هم ورکړي مګر نه د موچي په لاس، ولي چي هغه لوی تعویز نه ګنډي د خپل وهم څخه چي پر ما تاثیر ونه کړي دوه درې واره نیره په تعویز کي دننه ښوروي چي بعض الفاظ خراب سي، بلکې په ډېر احتیاط سره دې په خپله په چمړه کي پوښ کړي او پر راسته موټ دي وتړي ان شأ الله تعالی هیڅ سلاح به تاثیر پر ونه کړي او د سرو مردکو په منځ کي به خدای جل جلاله نجات ورکړي.

تنبیه: دا عمل مخصوص دی په مجاهدین في سبیل الله پوري وه غله یا ناحقه بدي دار ته هیڅ فائده نه کوي، او څوک چي دا عمل کوي باید چي پر خدای جل جلاله یې یقین کامل وي لکه درې سوه دیارلس مسلمانان چي یې د زرو کسو څخه خلاص کړه او اوویا کسه یې په شمول د ابو جهل مردار کړه او اوویا کسه یې په حصارت ونیول او ملکي یې ورته راواستولې، او دا به یې یقین وي چي ماته به هم پر کافرانو خدای جل جلاله کومک راکړي او دوی ته به هزیمت او شکست ورکړي.

تتمة قتل ابو جهل: درویش وایي چي موږ دمخه ذکر کړه په روایت د ابن مسعود رضي الله عنه چي ابو جهل دوو تنکیو ځوانانو په خپل لښکر کي په توره وواهه او چپه یې کړی لکن مړ نه ؤ، دا دوه ځوانان یو معاذ او بل معوذ ابنی عفرا رضي الله عنهما وه دا دوه ځوانان راغله و علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل چي موږ ابو جهل مړ کړی یعني ددوی په خیال یوه ویل ما مړ کړی بل ویل ما قتل کړی، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هل مسحتما سیفیکما تاسي خپل توري له وینو څخه پاکي کړي دي دوی ورته وویل یا، علیه الصلوٰة والسلام چي توري وکتلې داسي یې ورته وویل کلاکما قتلهما ولي چي اثر د وینو پر دواړو تورو باندي ؤ لکن سلب یې د معاذ دی، ولي چي د هغه توره ډېره په بدن کي د ابو جهل ښخه سوې وه،

بخاري رحمه الله روایت کړی دی له انس بن مالک رضي الله عنه څخه چي علیه الصلوٰة والسلام د بدر په ورځ وویل چي څوک به وګوري چي د ابو جهل حال څرنګه سوی دی، نو ابن مسعود رضي الله عنه پسي ورغلی او ابو جهل یې پیدا کړی مړ خو نه ؤ لکن اخیري نېته د ژوند یې وه، نو یې تر ږیره ونیوی او ورته وه یې ویل انت ابو جهل، ابو جهل ورته وه یې ویل هل فوق رجل قتلتموه او توره ورته پرته وه په هغه توري مي سر ور پرې کړی، او قاضي عیاض رحمه الله په شفا کي وایي چي ابو جهل په هغه ورځ چي ابنی عفرأ پر ده حمله وکړه ده په توره د معوذ بن عفرأ لاس غوڅ ورپرې کړی ؤ، نو معوذ خپل لاس په لاس کي را اخستی ؤ و علیه الصلوٰة والسلام ته د خپل پرې سوي لاس سره راغلی، نو علیه الصلوٰة والسلام یې پر پرې سوي ځای ورتوه کړه او هغه جلا سوې تهته یې پوري ونیوله لاس یې بیرته سم لاس سو، وهذه معجزة جلیلة او شفا د قاضي عیاض په حدیثو کي د اعتماد وړ کتاب دی.

درویش وایي: چي دا یوه حیرت انګیزه معجزه د آنحضرت ﷺ وه.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

په تحقیق خدای جل جلاله اورېدونکی دی یعني لا بجارحة السمع لعدم کونه تعالی جسماً فمرجعه الی العلم بالمسموعات یعني په استغاثه د مؤمنانو او په دعأ وو ددوی خبر دی په قلة ددوی.

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

"ذالکم" یا اشاره و بلأ حسن ته ده یا قتل د کفارو یا رمي بالحصی ته ده، او په تحقیق خدای جل جلاله ضعیف کونکی د حیلو د کافرانو دی چي کفار قریش دلته ځندي مراد دي.

پوه سه: چي ذالکم مرفوع محلاً دی خبر یې محذوف دی ای المشار الیه بذالکم حق.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

که تاسي اې مؤمنانو طلب د فتح کوئ پر کفارو د قریشو نو فتح راغله تاسي ته چي قتل د ابو جهل دی سره د اوویا کسانو، او که تاسي ای کافرانو د مکې له

شرک بالله څخه او له قتال څخه د نبي د خدای منع سئ دا تاسي لره خير ده يعني په دنيا او اخيرت کي.

وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ

او که تاسي بيا و قتال ته د نبي ﷺ اماده سئ زه به هم لکه په بدر کي د خپل نبي او مؤمنانو ته راوگرځم يعني بيا لکه په بدر کي امداد به ورسره وکړم.

وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

او هر گز فائده نه کوي يعني دفع نه سي کولای ستاسي جماعت تاسي ته هيڅ شی که څه هم جماعت ډېر وي، او په تحقيق خدای پاک معاون دی د مؤمنانو والمعاونة هي المراد بالمعية كما لايخفى.

پوه سه: چي بعض مفسرين لکه روح البيان وايي چي خطاب د ان تستفتحوا خطاب د مشرکينو ته د مکې دی، له عکرمه رضي الله عنه څخه روايت دی چي د مکې مشرکينو به ويل ما نعرف ماجأ به محمد فافتح بيننا وبينه بالحق موږ نه پېژنو هغه دين چي محمد راتگ په کړی دی، نو ته خدايه فيصله وکړې زموږ او دده تر منځ په حق سره يعنون چي هر يو پر حق وي هغه ته غلبه ورکړې پر جانب مقابل باندي، نو پر دې تقدير ترجمه د آيت داسي ده "که تاسي چېري زما قضاوت او فيصله غواړئ هغه قضاوت وتاسي ته ورسېدی په بدر کي، ولي حق په جانب کي د محمد ﷺ ؤ نو ستاسي د وينا سره سم ما و محمد ﷺ ته برى ورکړی او تاسي ته شکست په نصيب سو، فهذا قضائي الذي تطلبونه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي فرمان برداري کوئ د الله او د رسول دده او تاسي مخ مه اړوئ يعني نافرماني مه کوئ د رسول د خدای او حال دادی چي تاسي اورئ قرآن او مواعظ او تاسي يې تصديق هم کوئ.

پوښتنه: په آيت کي خدای او رسول ذکر سوه، نو ضمير يې ولي مفرد راوړی؟

ځواب: اصل مقصود په ایت کي امر په اطاعت سره د رسول ﷺ والنهي عن الاعراض عنه، او ذکر د خدای ﷻ لپاره د تنبیه پر دې چي اطاعت د خدای ﷻ په طاعت کي د رسول ﷺ دی، او ځیني مفسرین رحمهم الله وایي چي ضمیر راجع دی و جهاد ته کما یدل سیاق الآیات السابقة.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿۲۱﴾

او تاسي مه ګرځئ لکه هغه کسان چي مراد ځندي هغه کسان دي چي دعوی د سماع او تصدیق یې کوله او حال دادی چي دوی نه اورېدی قرآن او خبري د علیه الصلوة والسلام یعني په سماع د قبول قلبي بل سماع ددوی صرف په غوږو وه.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۲۲﴾

په تحقیق سره بد د دوابو ای مایدب علی الارض "الصم" جمع د اصم ده یعني کاڼه یعني چي په سماع قبول شی نه اوري "البکم" جمع د ابکم ده په معنی د ګونګي چي نطق ددوی په کلمه د توحید او په رسالت د علیه الصلوة والسلام د زړه د کومي نه دی وهم المنافقون ایضاً.

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿۲۳﴾

او که خدای ﷻ په دوی کي د خیر یعني د استعداد د قبول د حق اوکانوا في علمه الازلي من اهل السعادة، نو به دوی اورېدلی وای په سماع د قبول او تفهم، او که چېري خدای ﷻ په دوی اورېدلی وای په سماع د قبول او د خدای په علم ازلي کي دا معلومه وای چي په دوی کي خیر نسته هر آینه به دوی روی ګرداني کړي وای وروسته تر ایمان او تصدیق یعني بیرته به مرتد سوي وای لامتناع تخلف علمه تعالی او دوی به اعراض کونکي وای بعد ظهور الحق عناداً، او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي دوی به علیه الصلوة والسلام ته ویل چي ته موږ ته قصی بن کلاب راژوندی کړه چي یو شیخ مبارک ؤ چي هغه ستا په نبوت سره شاهدي ادا کړي نو موږ به هم ایمان راوړو، نو د آیت ترجمه داسي ده که زه واوروم کلام د قصی لتولوا وهم معرضون عناداً وتکبراً.

درویش وایي: چي راوي بیان کوي چي علیه الصلوة والسلام په ځیني

سفرو کي چي صحابه کرام ﷺ به هم وسره وه چي يو سړی په مخ کي ورته ودرېدی او ورته وه يې ويل چي زه يو باغ لرم چي زه له هغه باغه د ځان او د عيال نفقه تر لاسه کوم او په دې باغ کي ما اوښي درولي دي چي په دوی به مي له څاه څخه اوبه راکښلې او باغ به مي په اوباوه، اوس اوښي راته ياغياني سوي دي چي وباغ ته ددوی له بېري نه سم ورتلای که محض ورښکاره سوم غرغړې کړي راپسي ميدان کړي له باغه بير ته ځني ووځم، نو عليه الصلوة والسلام له اوښه کښته سو او اصحاب ﷺ هم پياده ورسره روان سوه د باغ دروازې ته چي ورغله عليه الصلوة والسلام راته وويل چي د باغ دروازه خلاصه کړه ما ورته وويل چي زه له اوښانو څخه بېرېږم عليه الصلوة والسلام راته وويل چي دروازه خلاصه کړه ماچي خلاصه کړه د اوښانو ترپی او غرغړې سوې د دروازې پر خوا را روان دي اوښانو چي څرنګه عليه الصلوة والسلام وليدی چوکي سوې او سرونه يې د عليه الصلوة والسلام پر پښو مبارکو کښېښول عليه الصلوة والسلام تر سروو ونيولې او مالک ته يې په لاس ورکړې او ورته وه يې ويل چي کارونه په کوه لکن ښه ورسره کوه يعني مناسبه نفقه ورکوه وهذا معجزة له صلعم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي قبولونه کوئ يعني په طاعت سره د خدای ﷻ او د رسول چي رسول وبولي تاسي وداسي شي ته چي تاسي په ژوندي کېږئ يعني تاسي ته فائده وي په اخيرت کي.

فائده: سدي رحمه الله وايي چي مراد ايمان دی لان الکافر ميت، قتاده رحمه الله وايي هو القرآن ولي چي په قرآن سره حيوة القلوب او نجات د دواړو دارينو په قرآن پوري مربوط دی، مجاهد رحمه الله وايي هو کل ما يکون حقاً او ابن اسحاق رحمه الله وايي هو الجهاد في سبيل الله ولي چي په جهاد سره مسلمانان له ذلت څخه وعزت ته نقل کېږي او قتبي رحمه الله وايي هو الشهادة في سبيل الله لقوله في حق الشهدا بل احيا يرزقون الخ.

پوه سه: چي تقيد په ما يحييکم سره احترازي نه دی ولي چي ټوله دعوات

الرسول خو لپاره د ما یحییکم دی بلکې که یې دا تقید لپاره د مدحي دی.

سوال: په آیت کي لله وللرسول ذکر سو او په اذا دعاکم کي ضمیر مفرد راوړی؟

ځواب: دعوت د خدای ﷻ په دعوت د رسول ﷺ دی نو دا دواړه دعوته ویوه ته چي دعوة الرسول راجع دی.

فائده: مراد له حیات څخه حیاة القلب وطرد الغفلة عنه لان القلب رئیس جمیع الاعضأ ففي حیوٰته حیوٰة جمیع اجزأ الجسد کما ورد في الحدیث النبوي اذا صلحت ای المضغة في الجسد صلح البدن کله الی اخیر الحدیث.

پوه سه: چي ترمذي او نسائي یو حدیث له ابي هریرة رضي الله عنه څخه نقل کړی دی چي ترجمه یې داده چي یوه ورځ علیه الصلوة والسلام پر ابی بن کعب تېرېدی او هغه پر لمانځه ولاړ ؤ، علیه الصلوة والسلام راوبولی ابی ژر لمونځ پوره کړی او بیا علیه السلام ته راغلی یعني یو څه وځنډېدی علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي څه شي ته منع کړې چي ما دعوت درکړی او ته دستي نه راغلې ابی ورته وویل چي زه پر لمانځه ولاړوم علیه الصلوة والسلام دغه آیت ورته تلاوت کړی "یا ایها الذین آمنوا" تر اخیره پوري، نو ابی ورته وویل لاجرم یا رسول الله لاتدعوني الا اجبت وان کنت مصلیاً.

مسئله: ځیني علمأ کرام رحمهم الله وایي چي اجابت د رسول الله ﷺ لمونځ نه قطع کوي یعني وروسته تر اجابت دي بیرته لمونځ له هغه ځایه شروع کړي، او ځیني علمأ رحمهم الله وایي که بلنه د علیه السلام د داسي شي لپاره وه چي د هغه تاخیر نه کېدی تر لمانځه تر اخیره پوري فللمصلي ان یقطع الصلوة لاجله والا فلا.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله په دې مبحث یوه مسئله راوړې ده چي که یو ړوند سړی پر لار روان ؤ او په مخ کي یې څاه ؤ او بل سړی پر لمانځه ولاړ ؤ که مصلي لمونځ قطع نه کړی ړوند وڅاه ته واقع کېږي نو قطع د لمانځه پر هغه واجب ده لانه امر دیني مهم آه، فقیر وایي چي د اجابت د علیه الصلوة والسلام خو خاصه د علیه السلام ده حتی چي په اجابت دده لمونځ نه قطع کېږي بلکې د اجابت سره سره مصلي پر لمانځه دی کما دل علیه الحدیث المذکور او

قطع د لمانځه لپاره د ړانده خو واجب ده لکن لمونځ يې فاسد سو بيرته به يې له سره راګرځوي كما ذكره المظهري رحمه الله نو قطع د لمانځه لپاره د اجابت د دعوت د رسول كريم ﷺ او د قطع د لمانځه د ړانده لپاره څه فرق دی، نو مظهري رحمه الله چي په تفسير كي دا مسئله راوړې ده په دې عبارت قيل اجابة الرسول لا يقطع وهو الحق او قياس د ړانده د قطع الصلوة قياس مع الفارق دی فافهم.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

او په دې پوه سئ چي خدای جل جلاله حائل دی په منځ كي د سړي او د زړه دده، او په دې پوه سئ چي خاص خدای جل جلاله ته تاسي حشر كېږئ يعني په ورځ د قيامت لا الى غيره تعالى ولهذا قدم المجرور على عامله والحاصل چي حشر ستاسي و خدای جل جلاله ته دی لپاره د حساب او جزأ د اعمالو فحاسبوا قبل ان تحاسبوا.

پوه سه: چي په قاموس كي وايي اذا حجز بين الشيئين فقد حال بينهما په روح البيان كي وايي چي دا تمثيل د غايت قرب د خدای جل جلاله او په مابين د زړه د سړي يعني ان الله تعالى اقرب من قلبه منه يعني تر سړي، او په دې تمثيل كي تنبيه ده پر دې چي خدای جل جلاله عالم دی پر پټو خبرو د زړو چي شايد سړی له هغو څخه غافله وي ولهذا قال علي رضي الله عنه اللهم اغفرلي ما انت اعلم به مني او يا باعثه كول دي پر دې باندي چي سړی بايد تلوار كوي پر اخلاص د زړو او پر پاكولو د زړو د خبيث اعمال القلوب څخه لكه ريأ او سمعه دمخه تر دې چي خدای جل جلاله حائل ګرځي په منځ كي د زړه او د سړي يعني بالموت، ولهذا قيل موتوا قبل ان تموتوا او يا معنى داده چي خدای جل جلاله حائل دی يعني عالم دی په منځ كي د انسان ومايتمناه قلبه من طوال الحيوة، نو له دې سببه په توبه كي د ګناه تاخير كوي او وايي سوف اتوب او يا سستي كوي په امورو كي د دين، ولهذا عليه الصلوة والسلام به دعأ ډېره كوله يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينک الى اخير الحديث، نو مسلمانانو لره په كار ده چي همېشه تضرع او التجأ كوي و خدای جل جلاله ته خصوصاً چي خاتمه هم مستوره ده، سعدي شېرازي رحمه الله وايي

بجای كه دهشت خورد انبيأ .... تو عذر ګناه را چه داری بيا

او مسلم د علیه السلام دا دعا رانقل کړې ده یا مصرف القلوب صرف قلوبنا علی طاعتک.

درویش وایي: چي ما په دې دوو حدیثو کي هغه الفاظ د حدیث نه راوړه چي له متشابهاتو څخه وه تاچي زما د تفسیر مطالعه کونکي د حدیثو د الفاظو پر غلطه معنا حمل نه کړي والله یعلم السرائر.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً

او تاسي ځانونه ساتئ له هغې فتنې یعني مصیبت څخه چي نه رسېږي هغه فتنه یعني عذاب د هغې فتنې و هغو کسانو ته چي دوی ظلم کړی وي یعني هغه مصیبت یې کړی وي له تاسي څخه خاص بلکې که عذاب په دنیا کي نازل سي یوازي مرتکب ته د ګناه نه رسېږي بلکې عذاب یې عام وي مرتکب ته د ګناه او غیر مرتکب ته دواړو ته رسېږي، پښتانه وایي چي ځنګل اور واخلي وچ او لانده دواړه پکښي سوځي فقولهم کانه تفسیر لمضمون هذه الآیة.

پوه سه: چي "لاتصیبن" نهی دی مؤکد په نون ثقیله دی کما تقرر في النحو او ضمیر د لاتصیبن راجع دی و "فتنة" ده لکن په تقدیر د قول یعني یقال فیها لاتصیبن او یا نفي دی.

سوال: نفي خو په قانون نحوي مؤکد په نون ثقیله نه راځي؟

ځواب: دا نفي چونکه په ضمن کي د نهي سته نو ځکه مؤکد په نون ثقیله سوې.

درویش وایي: چي قرطبي په خپل تفسیر کي وایي چي خدای ﷻ په بل ځای کي د قرآن مبارک ویلي دي "ولا تزر وازرة وزر اخری" او په بل ځای کي یې ویلي دي "کل نفس بما کسبت رهنیة" او په بل ځای کي یې ویلي دي "لها ماکسبت وعلیها ما اکتسبت" نو ددې آیتو مضمون خو دادی چي د یوه په ګناه مواخذه بل نسته، واجاب مسلمانان چي په خپل منځ کي تظاهر د منکر وویني فالفرض علی کل واحد ان یغیره فان سکتوا فکلهم عاص، عاصي په خپل فعل سره او په دې سبب چي رضا په معصیت سره معصیت دی والسکوت دلیل

الرضا او پـه حکـم د خدای ﷻ معصيت او رضـا بالمعصية يـو دی فلذا عمم بالعذاب انتهی، عاصي وايي چي اولی ځواب دادی چي آيات مذکوره خاص په احکامو کي د اخرت دی وهذا لعموم في عذاب الدنيا کما قال ابن عباس ﵄ امر الله المؤمنين ان لايقروا المنکر بين ايديهم واظهرهم فيعذب ويعموهم بعذاب الظالم وغير الظالم، ابوبکر ﵁ وايي چي تاسي دا آيت واياست "يا ايها الذين آمنوا عليکم انفسکم لايضرکم من ضل اذا اهتديتم" ابوبکر ﵁ وايي چي ما له رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي چي ده داسي وويل "اذا رؤا الظالم فلم يأخذوا على يديه او شک ان يعمهم الله بعقاب من عنده، دا آيت هم خاص په عذاب پوري د دنيا دی فصح الجواب الاولی الذی مر آنفاً.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

په تحقيق سره خدای ﷻ سخت دی عذاب دده ای في الدنيا کمادل عليه السباق او في الدنيا والآخرة.

وَاذْكُرُوٓا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَّتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دا خطاب وه مهاجرينو ته دی، نو ترجمه د آيت داسي ده چي ياد کړئ يا ايها المهاجرون هغه وخت چي تاسي لږ واست يعني في مکة او ضعيف واست في ارض مکة او داسي بېرېدلاست چي خلگ يعني قريش د مکې به مو په يوه حمله له منځه يوسي، نو خدای ﷻ تاسي ته ځای درکړی په مدينه منوره کي عند الهجرة من مکة او تاسي محکمه کړلاست په خپل کومک سره چي انصار د مدينې يې پر تاسي مهربانه کړه لکه ورونه او تاسي ته يې رزق درکړی د پاکو او لذيذو خوړو يعني د انصارو له باغو څخه د خورما ددې لپاره چي تاسي شکر ددې نعمت د خدای ﷻ وواياست، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي مخاطب ټوله عرب دي چي عرب ټوله ذليل وه په لاسو کي د فارس او روم، او فارسيان او روميان ستاسي ضد وه او ستاسي سره يې عداوت درلودی، نو خدای ﷻ وتاسي ته ماوی او عزت درکړی په بعثت د نبي

اخیرزمان ﷺ په تاسي عربو کي حتی چي رفته رفته محمد عربي ﷺ پر ټول اهل ملل باندي غالب سو.

درویش وایي: چي زما په عقیده ټوله مسلمانان مخاطب دي که مهاجرین دي او که انصار رضي الله عنهم، ولي په مدینې او شاوخوا کي د مدینې د یهودانو غلبه وه حتی علیه السلام فتح د بني قریضه او د بني النضیر وکړه نو په مدینه منوره او شاوخوا کي غلبه د مسلمانانو سوه او یهود مغلوبه یا په قتل ورسېدله لکه بني قریضه او یا یې اذرعا یا اریحا ته د ارض الشام یې وشړل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي خیانت مه کوئ د خدای جل جلاله او د رسول ﷺ سره او داسي خیانت مه کوئ په اماناتو چي ستاسي تر منځ وي لکه یو څوک چي بل ته امانت نقود وغیرها کښېږدي نو خیانت دي نه پکښي کوي چي یا پر سر یې منکر سي او یا په مقدار کي چي هغه زر روپۍ مثلاً امانت ورته اینبي وي دی ورته ووایي چي روپۍ خو پینځه سوه وې.

پوه سه: چي قرض او دین مؤجل هم د امانت له قسمه څخه دی باید څوک خیانت پکښي ونه کړي نه په مقدار کي او نه په کیفیت کي او دادی چي ته خپل په خیانت پوهېږې.

فائده: "تخونوا" دوهم عطف دی پر تخون اول باندي او مجزوم دی په کلمه د لاناهیه په اول کي، او یا معناً ده وانتم تعلمون چي تاسي هغه ښه کار او بد کار سره پېژنئ، ابن عباس رضي الله عنهما وایي لاتخونوا الله بترک فرائضه ولاتخونوا الرسول بترک سننه واما ناتکم ما یخفی عن اعین الناس من فرائضه تعالی في حقوقکم کما بین مثالها آنفاً.

پوه سه: چي اکثره مفسرین پر دي دي چي دا آیت په باره کي د ابو لبابه عبد المنذر رضي الله عنه نازل سوی دی، لکن د ابن عباس رضي الله عنهما د حدیث معنا داده چي عبرت عموم لره لفظ دی خصوص لره د مورد نه دی قصة خیانة ابي لبابة، لکه څرنګه چي

بغوي رحمه الله يې روايت کړی دی چي عليه السلام بني قريضه چي د يهودانو يو قوم دی محاصره کړه يوويشت شپې، نو دوی له عليه السلام څخه غوښتنه وکړه د صلح لکه د بني النضير سره چي بل قوم د يهودانو ؤ چي تا صلح کړې وه چي اذرعات او اريحا ته د شام دي فراره سي، زموږ سره هم هغه صلح وکړه، عليه السلام له دې څخه منع وکړه او دوی ته يې وويل چي تاسي پر حکم د سعد بن معاذ قانع کېږي بني قريضه له هغه څخه انکار وکړی او دوی ورته وويل چي موږ ته ابو لبابه بن عبد المنذر چي ستر صحابي رضي الله عنه ؤ چي ابو لبابه د بني قريضه طرفدار ؤ په دې سبب چي عيال او مال د ابو لبابه رضي الله عنه په بني قريضه کي ؤ نو يهودانو يعني بني قريضه ابولبابه رضي الله عنه ته وويل چي موږ ته مشوره راکړه چي موږ د سعد بن معاذ رضي الله عنه پر حکم قناعت وکړو، ابو لبابه پر خپل ستوني د چړې پر ډول لاس تېر کړی چي د سعد حکم ذبح ده ستاسي، ابو لبابه رضي الله عنه وايي چي زما پښې پر ځای وې يعني پر دين د اسلام چي دا اشاره مي وکړه پوه سوم چي پښې دي وښوويدلې او خيانت دي وکړی د خدای او د رسول سره، نو زه پښېمانه سوم فاسترجعت يعني انا لله وانا اليه راجعون مي ووايه او خلګ يعني عليه السلام او صحابه رضي الله عنهم او بني قريضه ماته منتظر دي زه د قلعې تر شا تېر سوم بله لار مي واخستل مسجد نبوي صلى الله عليه وسلم ته راغلم او عليه الصلوة والسلام لا نه ؤ راغلی مدينې ته، قصه د بني قريضه هغه وه چي پر حکم د سعد بن معاذ رضي الله عنهما قلعه بندي خلاصه سوه او سعد بن معاذ په مدينه کي مريض و نو عليه السلام سړی پسي واستاوه، سعد رضي الله عنه چي راغلی او پر خره سپور ؤ عليه السلام وټولو صحابه وو ته وويل قوموا الى سيدكم، خير سعد بن معاذ رضي الله عنهما چي له خره څخه راکښته سو عليه السلام ورته وويل چي هؤلاء يعني بني قريضه قد نزلوا على حكمك، سعد بن معاذ رضي الله عنهما ورته وويل چي زما حکم دادی چي بالغان ددوی يعني چي قابل د جنګ وي ټول دي ووژل سي او کوچنيان دې سبي سي او اموال دې غنيمت سي، عليه السلام چي د سعد بن معاذ رضي الله عنهما دا حکم واورېدی وه يې ويل الله اکبر حکمت بحکم الملک يعني الله تبارک وتعالی خير د قريضه وو سره هغه چارچلند وکړی چي حکم د سعد بن معاذ رضي الله عنهما ؤ.

اوس به د ابو لبابه رضی الله عنه حال وځېړو چي په بخاري او د حديثو په نورو كتابو كي راغلي دي وايي چي ما په يوه تنبه (ستن) پوري د مسجد نبوي چي تر اوسه پوري يې استطوانة التوبة بولي ځان ټينګ وتاړه او دا مي وويل چي تر هغو پوري به تړلى يم چي يا مرم يا مي توبه قبلېږي، او نه به زه طعام خورم او نه به اوبه څيښم عليه الصلوٰة والسلام تر اوسه د بني قريضه په كار اخته ؤ چي د ابو لبابه حال يو چا ورته بيان كړى يعني چي په تنبې پوري يې ځان تړلى دى، عليه الصلوٰة والسلام وويل كه دى هورې ماته راغلى واى ما طلب د بخښني دده وخداى جل جلاله ته كاوه، اما اوس چي ده ځان وتاړه په اسطوانه پوري، نو زه يې نه خلاصوم چي خداى جل جلاله يې توبه قبوله نه كړي، راوي وايي چي اووه شبانه روزه دى تړلى ؤ چي نه يې ډوډۍ وخوړل او نه يې اوبه څښلي اوومه ورځ بيهوشه سو او خداى جل جلاله يې توبه قبوله كړه يعني عليه الصلوٰة والسلام وده ته د قبلېدلو زېرى وركړى.

سوال: ابو لبابه چي ځان تړلى و نو لمونځونه يې څرنګه كوله؟

ځواب: په سبيل الرشاد كي ددې سوال ځواب داسي راغلى دى چي د لمانځه په وخت كي به يې ماينه ورغله دى به يې خلاص كړى اودس به يې تازه كړى نو ضرورت د بولو وغيره به يې پر ځاى كړى او لمونځ به يې وكړى، بيرته به ماينې ټينګ وتړى، نو دا آيت نازل سو "وآخرون اعترفوا بذنوبهم خلصوا عملاً صالحاً وآخر سيئاً عسى الله ان يتوب عليهم ان الله غفور رحيم" راوي وايي چي د سدس ثالث د شپې په وخت كي دا آيت نازل سو او عليه الصلوٰة والسلام په خونه كي د ام سلمة رضی الله عنها ؤ راوي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام وخندل، ما پوښتنه وكړه چي د خندا سبب څه ؤ يا رسول الله صلی الله علیه وسلم؟ عليه الصلوٰة والسلام راته وويل چي سبب د خندا او خوشالى مي دا ؤ چي د ابو لبابه توبه قبوله سوه. ام سلمة رضی الله عنها ورته وويل چي زه به زېرى پر وكړم؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل پر ويې كړه ان شئت فقامت على باب حجرتها او داسي يې وويل، زېرى مي درباندي يا ابا لبابه توبه دي خداى جل جلاله قبوله كړه.

پوه سه: چي دا زېرى د ام سلمه رضی الله عنها پر ابو لبابه رضی الله عنه هغه وخت ؤ چي پر ښځو

باندي د حجاب پابندي نه وه، په مسجد کي چي خلګ موجود وه هغه
وروغورځېدل چي ابو لبابه د مسجد د تنبې (ستنې) څخه خلاص کړي هغه ورته
وويل لا والله حتى يكون رسول الله هو الذي يطلقني فلما خرج رسول الله ﷺ الى
صلوة الصبح اطلقه" يعني له تنبې څخه يې خلاص کړ، نو ابو لبابه وعليه
الصلوٰة والسلام ته وويل چي زما د تمام څخه د توبې دادی چي زه هجرت کوم له
کلي څخه زما د قوم چي ما هورې دا ګناه وکړه چي په بني قريضه ؤ کي ؤ او زه تر
ټوله مال صدقةً لله تېريم، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل يجزيک الثلث ان
تصدقت به، يعني ثلث تا لره کافي دی چي صدقه يې کړې، نو د ابو لبابه رضي الله عنه
په باره کې دا آيت نازل سو "يا ايها الذين آمنوا لاتخونوا الله والرسول الآية"

پوه سه: چي اصل معنا د خون نقض ده لکه د اصل د وفأ چي تمام دی
واستعماله في صد الامانة دی.

پوښتنه: په صحيح حديث کي راغلي دي چي "المستشار مؤتمن" رواه احمد
عن حديث ابي هريرة رضي الله عنه نو يهودانو چي د ابو لبابه رضي الله عنه سره مشوره وکړه نو که
ابو لبابه رضي الله عنه هغه فعل نه وای کړی چي ده وکړی يعني پر حلق يې لاس ورته تېر
کړی اشاره يې وذبح ته وکړه لزمه الخيانة في المشورة، نو له دې کاره څخه خو
ده چاره نه درلوده نو يې څکه وکړی حفظاً لامانة؟

ځواب: له خيانت څخه د خلاصېدلو لاره وه بېله اشارې وحلق ته چي يا يې
سکوت مختاره کړی وای او يا يې داسي ورته ويلي وای چي زه تاسي ته مشوره
درکوم قد بدأ بيني وبينكم العداوة والبغضأ ابداً حتى تؤمنوا بالله ورسوله، نو
چي داسي يې ونه کړه څکه ده ته لوی خطر پېښ سو کما سمعت في قصته والله
اعلم بالصواب.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

او په دې پوه سئ چي اموال ستاسي نه دي او اولاد ستاسي نه دي مګر فتنه.

پوه سه: چي اصل معنی د فتن اېښوول دي د سرو زرو پر اور باندي تاچه
جودة يې معلوم سي، په روح البيان کي وايي چي فتنه قد تطلق على الآفة

Scanned by CamScanner

والبلاٗ وقد تطلق على الابتلاٗ والامتحان، نو پر اول تقدير يې معنا داده چي اموال او اولاد ستاسي اسباب دي د قوع ستاسي په آفت كي يعني معصيت په دنيا كي، والوقوع في عذاب الآخرة او پر دويم تقدير يې معنا داده چي اموال او اولاد ستاسي ذريعه دډې ده چي سړی دي په امتحان او ابتلاٗ كي د خدای ﷻ واقع كوي حيث يظهر من اتبع الهوى ممن آثر رضي المولى.

پوه سه: چي بعض مفسران رحمهم الله وايي چي دا آيت هم په شان كي د ابو لبابه رضي الله عنه نازل سوی دی، او ځيني وايي چي دا آيت عمومي بيان دی د اموالو او اولادو كه څه هم په عموم كي يې ابو لبابه رضي الله عنه هم داخل دی وكلاهما صحيح.

وَأَنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او د خدای ﷻ په نېز ثواب دی لوی وهو جنة النعيم مؤبداً فعلى العاقل ان يختار الجنة على محبة الفتنة ويختار طاعة المولى على متابعة الهوى.

دران روز كزفعل پرسند وقول .... اولو العزم راتن بلرزد زهول

ويختار جانب الطاعة على جانب المعصية.

درآن روز كه دهشت خورد انبياٗ ... تو عذر گناه را چه داری بيا

ويختار جانب الخمول على جانب الشهور

بر فلک بر تر بود اسرار او .... شيئاً لله شيئاً لله كار او

ويختار العجلة الى التوبة .... على التسويف والمهلة

توبه بكن امروز تو هرگز مگو فردا كنم

شايد بميری صبحدم فردا نيابی درشمر

ويختار الهمة على الكسالة

همت بلند دار كه نزد خدا وخلق .... باشد بقدر همت تو اعتبار تو

ويختار حب الفقر على محبة الغنى

آنانكه زره وار بصورت محقر اند .... فردا زخيال وناز بفردوس نه گرند

ويختار العجز والانكسار .... في جانب الملک الجبار

چار چيز آورده ام شاها كه درگنج تو نيست

عاجزی ومسکینی فقر گناه آورده ام

ویختار متابعة الرسول علی متابعة الغرور (وهذا اسم من اسمأ الشیطان)
آنانکه تابعان رسولند بهتر اند .... وآنانکه تابعان غرورند کمترند

ویختار الایثار والکرم .... علی البخل واللحم

بخیل اربود زاهد بحر وبر .... بهشتی نباشد بحکم خبر

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی که چېرې تاسې وبېرېږئ له خدای ﷻ څخه سراً وعلانیةً بطاعته وترک معصیة خدای ﷻ به وګرځوي تاسي لره فرقان یعني بصیرت د زړونو چې په منځ کې د حق او د باطل په هغه بصیرت قلبي سره فرق کولای سي، یعني بدون تعلیم المعلم، او هم دادی مراد بقوله علیه الصلوٰة والسلام اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله" رواه البخاري في التاریخ، او دا دی مراد بقوله علیه الصلوٰة والسلام استفت نفسک وان افتاک الفتون رواه البخاري، په اصطلاح د صوفیه کرامو ودې ته کشف قلبي وایي او به بل عبارت الهام ورته وایي لکن یحصل هذه المرتبة بعد تصفیة النفس عن الرزائل، او هم ودې مرتبې ته حقیقة التقوی وایي، او مجاهد رحمه الله وایي چې مراد له فرقان څخه مخرجاً في الدنیا والآخرة عما یحذرون وقیل غیر ذالک.

پوه سه: چې فرقان مصدر دی کالغفران.

وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ

او محو به کړي تېر ګنهونه ستاسي، او تاسي ته به بخښي ګنهونه.

پوښتنه: د تکفیر السیئات او غفران فرق څه دی، او که فرق نه سره لري نو تکرار یې څه فائده لري؟

ځواب: مظهري رحمه الله یې دا فرق کړی دی چې مراد له غفران څخه بخښنه ده نه شکر ویولو د نعمتو د خدای ﷻ دی پر بنده باندې، او ده په دې باره کې روایت د انس رضي الله عنه راوړی دی چې یو ډېر اوږد حدیث دی او د تکفیر د سیئاتو نور ګنهونه مراد دي فلا تکرار، او علامه بغداد رحمه الله په روح المعاني کې یو فرق دا کړی دی

چي مراد له تکفیر څخه ستر في الدنیا دی او مراد لـه مغفرت څخه تجاوز دی تر هغو په اخیرت کي، او بل فرق یې دا کړی دی چي مفعول د یغفرلکم محذوف دی ای الذنوب او مراد له ذنوب څخه کبائر ګنهونه دي، او مراد له سیئات څخه صغائر ګنهونه دي او بل فرق یې په ماتقدم او ما تأخر سره کړی دی.

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

او خدای ﷻ مالک د لوی فضل دی، والمقصود خدای پاک وایي چي دغه چي ما ستاسي سره وعده کړې ده پر تقوی باندي دا زما فضل او احسان عظیم دی پر تاسي باندي لانه لایحب علی الله شیئ کما هو معتقد اهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة، دوی وایي ثواب د حسناتو او د سیئاتو د بنده چي بلا توبه مړ سي په دوږخ سره پر خدای ﷻ واجبه ده والدلائل والجوابات في کتب العقائد.

درویش وایي: چي قاضي بیضاوي پـه تفسیر کي د سورة البقرة وایي چي دوام پر صغیره ګناه مفضي وکبیره ته ګرځي، او همېشه توب پر کبیره ګناه منجر وکفر ته ګرځي اعاذنا الله، درویش د مثال په توګه وایي چي یو سړی چي د نامحرمي ځواني ښځي سره پـه خلوت کي کښېني بلا حجاب او خبري ورسره کوي دا خو صغیره ګناه ده وروسته لمس بالشهوت او مچه ځندي واخلي دا هم صغیره ګناه ده اخیر الامر زناً ورسره وکړي دا خو کبیره ګناه ده، کـه چېري دا سړی پر دې ګناه همېشه توب وکړي شیطان دا فکر پـه زړه کي ورپیدا کړي چي دا ښځه بدون الجبر والاکراه زما سره زنی کوي بلکې پـه خپله خوښـه دا کار زما سره کوي او زه هم په عوض کي د زنی روپی ورکوم نو دا ولي ګناه ده، مېړه خو هم ولور ورکړي او دا ښځه په عوض کي د ولور جماع ورسره کوي او هغـه خلګ روا بولي، او ما چي ورتـه کار وکړی زما دا ګناه ده؟ یعني پـه زړه کي یې د ګناه انکار پیدا سي فاذا بلغ هذا الحد فقد خلع ریقة الایمان عن عنقه.

درویش وایي: چي وعلی هذا فقس سائر المعاصي الکبیرة بادنی تغییر في الزام الکفر علی المرتکب، خدای ﷻ دي نجات راکړي.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "اذ انتم قليل آه" والمعنى اذكر اذ يمكربك الذين كفروا واذ قالوا اللهم آه" ولې چي دا سورت خو مدني دی وهذا المكر والقول كان بمكة.

پوه سه: چي ابن اسحٰق او نورو ګڼ شمېر راويانو رحمهم الله له ابن عباس او نورو ګڼ شمېر راويانو رضي الله عنهما څخه داسي روايت کړی دی چي د مکې قريشو چي وليدل چي انصارو د مدينې ايمان راوړی، نو ددوی دا خيال سو چي محمد ﷺ په غير کي د بلد ددوی چي مکه وه ډله پيدا کړه او دا يې هم وليدل چي د مکې مسلمانان په پټه مدينې ته هجرت کوي، نو دوی په دې پوه سوه چي دې سړي يعني محمد ﷺ جلا دار او جوار پيدا کړی، او له دې څخه چي عليه الصلوٰة والسلام که هجرت وکړي هورې به لښکر برابر کړي او پر موږ به حمله وکړي، نو د مکې د کافرانو سرداران په دار الندوة کي چي دا سرای د قصی بن كلاب ؤچي قريشو به هره مهمه مشوره په دغه سرای کي کوله سره جمع سوه او دا ورځ دوی يوم الزحمة بلله، او د سرای په دروازه کي يې نګهبان ودراوه چي هيڅ څوک مه راپرېږده زموږ بېله اجازې، نو شيطان له موقع څخه په استفادې سره ځان د يو معتبر شيخ په لباس کي چي چپنه يې پر اوږو اچولې وه راغلی د سرای په دروازه کي ودرېدی، دروازه وان ورته وويل من الشيخ؟ ابليس ورته وويل شيخ من نجد، ما واورېدل چي تاسي په امر کي د محمد مشوره سره کوئ فاحضرمعكم زه به هم حاضر يم چي تاسي په دې مشوره کي څه واياست او ښايي چي زه به خپله رايه هم پېش کړم قريشو ورته وويل اجل ادخل فاجتمع ابليس معهم، او په دې مجلس کي ټول اشراف د قريشو حاضر وه لکه عتبه، شيبه، ابنأ ربيعة، وطعيمة بن عدي والنضر بن الحارث وابو البختري بن هشام وزمعة بن الاسود وابوجهل بن هشام نبيه ومنبه ابنأ حجاج وامية بن خلف وابو سفيان بن الحرب وجبير بن مطعم وحكيم بن خرام او دغه درې کسه وروسته مسلمانان سوي دي او پرته له مذکورو کسانو څخه نور کسان هم وه يا له قريشو يا له غير قريشو څخه

نو يوه وبل تـه سره وويـل دا سړی يعنـون محمـداً ﷺ قد كـان مـن امـره مـا رئيتم يعني چي د توحيد اعلان يې وکړی او زموږ خدايان يې شرک وبالـه او زمـوږ ابـاً واجداد يې كافران وبلل الى غير ذالک او زه په قسم سره دا وايم چي ډېره لېري نه ده چي دا سړی بـه لـه خارجـه څخـه يعني لـه مـدينې څخـه پـر مـوږ حملـه وکړي فـاجمعوا فيـه رأيـاً وتشـاوراً، نـو تاسـي خپـل فكرونـه سره متفق کړئ او ستره مشوره وکړئ، نو ابو البختري بن هشام وويل چي بندي يې کړئ او پښو تـه يې زولنې ورواچوئ او دروازه پسي بنده کړئ بيا نو انتظار وکړئ وده تـه د هغـه شي چي دده امثالو شاعرانو ته چي تر ده دمخه وه لکه زهير او نابغه تـه ورپېښ سوی ؤ يعني الموت، نو شيخ نجدي عليه اللعنة وويل ما هذا لكم براۍ دا ستاسي ښه رايه نه ده، ولي كه تاسي دی بندي کړئ په يوه خونه كې او دروازه پسي را وتـړئ نو دده امر بـه د جاسـوس پـه ذريعـه خپلـو اصـحابو تـه پـه مدينه كې رسېږي، نـو قريب ده چي دده اصحاب به پر تاسي حمله وکړي او ستاسي سره بـه جنـگ شروع کړي تاسي به د هغو سره اختـه ياست دی بـه لـه حبس څخـه وباسـي، قـالوا صدق الشيخ النجدي، وروسته بيا ابو الاسود، ربيعة بن عمرو وويل چي له مكې څخه يې وباسئ فلا يضرنا ماصنع واين وقع اذا غاب عنا وفرغنا عنه، مـوږ بـه پـه مكـه كې خپل خوږ ژوند کوو، شيخ نجدي عليـه اللعنـة دا رايـه هم رد کړه، او وه يې ويل چي تاسي محمد نه دی ليدلی څه خوږ ژبی دی او د خلگـو زړونـه پـه سبب د بلاغت او فصاحة او حلاوت و ځان تـه راجلبوي، شيخ نجدي وويـل كـه تاسـي دا رايه وچلوئ دی خو به له مكې څخه وباسئ لكن ده په مدينه كې قومونـه قومونـه ملگري پر خپل دين پيدا کړي، نو جماعت چي پوره سي پـر تاسـي يرغـل راوړي، نو نيست او نابود به مو وگرځوي او هر څه چي يې زړه غـواړي پـه تاسـي بـه هغـه كار وکړي، بله تر دې ښه رايه مختاره کړئ قالوا صدق الشيخ النجـدي لعنـه الله، نو ابو جهل وويل چي زه هم يوه رايـه لرم چي تاسي وهغې رايي تـه تـر اوسـه نـه ياست رسېدلي، خلگو ورته وويل وما هو يا ابو الحكم (د ابـو جهـل كنيت ؤ پـه عربو كي ټولي قومي فيصلې به ده کولې) نو ابو جهل وويل چي د هر څو قبيلو

مشران چي دلته جمع دي هره قبيله دي يو دلاوره ځوان توره په لاس کي واخلي چي سره جمع سوه وردي سي ټوله دي په يوه صلاح محمد په توره ووهي او مړ دې کړي، وروسته به نو دده قوم بني هاشم او بني عبدمناف څه وکړي ددې ټولو قبيلو سره خو جنګ نه سي کولای اخير به په ديت راضي سي ديت چي سل اوښان دي موږ به يې سره اندازه کړو غاړه به يې په وباسو.

درویش وايي: چي د ډېرو خلګو په زړو کي دا سودا پيدا کېدل چي دومره قريش د محمد ﷺ څخه په عذاب وه او وژلو ته يې تږي وه، خو تر دې پخوا به يې يو سړی امر کړی وای چي ورسه محمد مړ کړه، ددې سودا ځواب د ابو جهل له رايي څخه معلومېږي چي که يو سړي عليه الصلوٰة والسلام وژلی وای د هري قبيلې څخه چي وای بني هاشمو د هغې سره جنګ کاوه او يوې قبيلې د بني هاشمو د جنګ توان نه درلودی لکثرتهم وشجاعتهم في الحروب، نو ځکه ابو جهل ملعون غوښتل چي دده قتل پر ټولو قبيلو تاوان وي، نو بني هاشم بيا د ټولو قبيلو سره د جنګ طاقت نه لري نو په ديت به راضي سي، شيخ نجدي عليه اللعنة وويل القول الحق ماقال هذا الرجل، نو جلسه پر قول د ابو جهل متفق پای ته ورسېدله، او شيخ نجدي عليه اللعنة پر تصويب د ابو جهل ملعون دا دوه شعرونه وويل.

الرائ رايان رائ ليس يعرفه .... هاد ورائ كنصل السيف معروف
يكون اوله عز و مكرمة .... يوماً وآخره حمد و تشريف
لعن الله تعالى قائلهما ابداً

ژباړه: رايه دوه قسمه ده يوه رايه هغه ده چي نه په پوهېږي هادي سړی، او بله رايه داسي ده لکه سر د توري چي هر سړی په پوهېږي، او د دويمي رايي اول عزت او مکرمت وي او اخير يې حمد او تشريف وي.

درویش وايي: چي د قريشو جلسه چي ختمه سوه او پر قول د ابو جهل او د شيخ نجدي په تصويب پای ته ورسېدله، نو جبرائيل عليه السلام و عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی او ورته وه يې ويل چي ته نن شپه پر هغه ځای په کور کي چي

ته پخوا پر بدېدې مه پر بدېږه او د قريشو د اختلاف او اتفاق ټوله بيان يې ورته وکړی او ورته وه يې ويل چي ته ولاړ سه مدينې منورې ته هجرت وکړه.

نو چي ماخستن سو د شپې هغه ځوانان د مختلفو قبائلو سره د تورو راغله د عليه الصلوٰة والسلام پر کور راوګرځېدله او دې ته منتظر وه چي بيده سي نو به اجتماعي حمله پر وکړو.

سوال: ولي يې حمله په ويښه نه پر کوله، عليه الصلوٰة والسلام خو نه محافظ بېله خدايه درلودی او دوی ډېر هم وه؟

ځواب: لکه د مخه چي تېره سوه ابو جهل ودوی ته وويل چي ټوله په يوه پلا حمله پر وکړئ او وه يې وژنئ، نو د عليه الصلوٰة والسلام د بيداری په صورت کي خو داسي نه وه ممکنه، ولي د بيداری په صورت کي اول سړي چي دی په توره وهلی وای شايد په هغه وار يې عليه الصلوٰة والسلام وژلی وای، نو بيا به د ضارب پر قبيله تاوان وای او چي عليه الصلوٰة والسلام بيده وي ددوی زعم باطل دا ؤ چي شاوخوا به پر راوګرځېږو او د ټولو د توري په ضرب سره به دی مړ کړو، نو عليه الصلوٰة والسلام ته چي ددوی اجتماع معلومه سوه، نو يې علي ﷺ ته وويل چي ته راسه زما پر ځای پرېوزه او زما هغه شين پټو چي پخوا عليه الصلوٰة والسلام پکښې بيدېدی پر ځان واچوه او بېغمه بيده سه تاته هيڅ څوک ضرر نه سي رسولای.

درويش وايي: چي دغه فراش د عليه الصلوٰة والسلام که څه هم ظاهراً د وينو فراش ؤ لکن علي ﷺ په ډېر شوق بېغمه پر بيده سو، نو ابو جهل چي ددوی ملګری ؤ داسي يې وويل محمد وايي چي که تاسي زما متابعت وکړئ يعني پر ما ايمان راوړئ تاسي به شاهان د عربو وګرځئ او تاسي ته به داسي باغونه او جنتونه درکړل سي لکه د اُردن باغونه، او که تاسي دغسي ونه کړئ، نو ده لره به تاسي ذليل ياست او ذبيح، بيا به وروسته تر مرګ تاسي ژوندي کېږي نو تاسي به داخلېږئ و اور ته او پکښې سوځئ به، نو عليه الصلوٰة والسلام له کوره راووتی او يو مټ خاوره ورسره وه او عليه الصلوٰة والسلام د ابو جهل د خبري په جواب کي چي ابو جهل هم اورېدل داسي وويل نعم انا اقول ذالک

وانت احدهم، او خدای ﷻ ددوی پر سترګو د قدرت پرده واچول چې هيڅ چا نه لیدی او د هر یوه پر سر خاوري اچولې او دا آیت یې وایه یسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ الى قوله فهم لایبصرون" ولم يبق منهم رجل الا وقد وضع رسول الله ﷺ على رأسه تراباً او دوی ټوله په ناستي لکه نشه داسي وه او علیه الصلوٰة والسلام ځندي ولاړی حیث اراد یعني د ابوبکر ﷺ کور ته، وروسته و هغه خلګو ته چي د علیه الصلوٰة والسلام د وژلو لپاره راغلي وه يو بل سړی چي ددوی سره نه و راغلی، هغه راغلی پر خلګو یې نږغ وکړی چي څه کوئ چي لاناست یاست؟ هغو ورته وویل چي د محمد د وژلو انتظار کوو، هغه راغلي سړي ورته وویل خیبکم الله عزوجل والله خرج علیکم محمد او بیا ده ستاسي د ټولو پر سرو خاوري دراچولي دي او دی په خپل کار پسي ولاړی نو هر سړي چي به پر سر لاس کښېښو پر سر به یې خاوري پرتې وې، نو خلګو چي د دروازې تر چولو د علیه الصلوٰة والسلام کورته وکتل د علیه الصلوٰة والسلام پر بستر علي ﷺ پروت دی او پر ځان یې د علیه الصلوٰة والسلام شین پټو اچولی دی، او دې خلګو د شپې سره وویل والله هذا محمد نائم علیه بردة فقام علي عن فراشه صلعم، نو دوی سره وویل چي رشتیا ده چي محمد د شپې وتلی دی.

درویش وایي: چي نوره قصه به د علیه الصلوٰة والسلام د هجرت د سورة التوبة په تفسیر کي راسي ان شأ الله تعالی.

یوه سه: چي حاکم له علي بن الحسين بن علي ﷺ څخه داسي بیان نقل کړی دی چي ځان یې رانیوی لپاره د طلب د رضأ الهي علي ﷺ ؤ، او هم دا شعر علي ﷺ ویلی دی:

وقيت بنفسي حر من وطى الحصى .... ومن طاف بالبيت العتيق وبالحجر
رسو ل الله اخاف ان يمكروا به....... فنجاه ذو الطول الا له من المكر

لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ

چي تا بندي کړي او ودي تړي لکه ابو البختري چي د قریشو په اجلاس کي

دغه توجيه کړې وه، او يا تا مړ کړي لکه ابو جهل چي دا تجويز په مجلس عام کي پېش کړی ؤ او شيخ نجدي لعنة الله عليه هم په دغه تجويز راضي سوی ؤ، او يا تا له مکې څخه وباسي لکه اخو بني عامر چي دا تجويز ومجلس ته وړاندي کړی ؤ، او دوی چم کاوه ستا وقتل ته او خدای ﷻ دوی ته چم وکړی.

پوه سه: چي مکر چم ته وايي او حقيقت د چم پر خدای ﷻ محال دی ولي چي چم کول شان د عاجز دی، نو مراد ځني جزا د مکر ددوی ده چي عليه الصلوٰة والسلام يې ددوی له مکره وساتی کمامر تفصيله لکن تعبير مکر سره للوقوعه مجاوراً لمکرهم کما في قوله تعالی جزاء سيئة بمثلها.

وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ۝

او خدای ﷻ د جزا ورکونکو دی مکر کونکو ته.

پوه سه: چي ابن جرير رحمه الله له سعيد بن جبير رضي الله عنهما څخه داسي روايت کړی دی چي عليه الصلوٰة والسلام په ورځ د بدر څو کسه صبراً ووژله (صبر قتل دا بولي چي په جنگ کي يې بندي ونسي او بيا يې قتل کړي) نو د بدر په غزا کي خو اوويا کسه اثير بنديان سوه نو عقبه بن ابي محيط او طعمه بن عدي او نضر بن الحارث هغه دوه دمخه کافران چي عليه الصلوٰة والسلام قتل کړه او د نضر بن الحارث په قتل سره چي عليه الصلوٰة والسلام امر وکړی او مقداد بن الاسود رضي الله عنه دا نفر گرفتار کړی ؤ، نو مقداد و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي دا خو زما بندي دی غرض يې دا ؤ چي د قتل امر زما په لاس کي دی، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي نضر بن الحارث هغه نفر چې د کتاب الله قرآن دده هغه وينا وه چي په دې آيت کي خدای ﷻ داسي فرمايلي دي.

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا قَالُوْا

چي تلاوت وکړه سي پر دوی د آياتو زمونږ چي قرآن کريم دوی وايي.

پوښتنه: د وروسته قول قائل خو يوازي نضر بن حارث ؤ، نو قالوا په صيغه د جمع څرنگه راوړه؟

ځواب: چونکه د کفارو نور قريش په قول د نضر راضي وه نو ځکه اسناد او

Scanned by CamScanner

نسبت يې وتهولو ته وكړی كما في قولهم بنو فلان قتلوا مع ان القاتل واحد منهم وكما في قوله تعالى "فعقروها" او سره ددې چي عاقر د صالح عليه السلام د اوښي يوازي قذار بن سالف چي اشقي الثمود ؤ اما نسبت د قتل د اوښي وتهوله ثموديانو ته وكړی ولي چي تهوله ثموديان په قتل د سالف راضي وه، او په بل ځای كي د قرآن مجيد يې يوازي قذار ته كړی دی كما في قوله تعالى "اذ انبعث اشقاها"

قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَآ

موږ قرآن واوریدی لكن كه موږ وغواړو موږ ويلای سو مثل د قرآن.

درويش وايي: چي دا ددوی غايت حماقت ؤ او مكابره ده له حق سره چي قرآن مبارک ؤ او نهايت عناد ؤ د عليه الصلوٰة والسلام سره ولي كه ددوی د طاقت سره مثل د قرآن ويل پوره وای نو چا منع كړي وه جوړ كړی به يې وای، او سره ددې چي خدای پاک په قرآن مجيد كي دوی ته اعلان وكړی وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ (سورة البقرة)

او په بل اعلان كي يې ورته وويل قُلْ لَوْ اجْتَمَعَتِ الْجِنُّ وَالْإِنْسُ عَلٰى أَنْ يَّأْتُوْا بِمِثْلِهِ الاية (سورة البقرة)

او لس كاله دا اعلانونه جاري وه لكن دوی مثل د يوه سورت د قرآن مجيد نه كړی جواب اخير الامر ومقارعة السيوف ته مجبوره سول نو ددوی طاقت د مثل د قرآن درلودای نو تر مقارعة السيوف خو مقارعة الالسنة اسانه وه.

إِنْ هٰذَآ إِلَّآ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

نه دی قرآن مگر سطره الاولون ای كتبوه يعني اخبار د امم ماضيه ؤ.

پوه سه: چي اساطير جمع د اسطورة ده چي په معنی د مكتوبة ده كما قال صاحب روح البيان و امام المظهري، بغوي رحمه الله وايي چي نضر بن الحارث تاجر ؤ دی به فارس او حيرة ته په تجارت تلی، هوري به يې د رستم او اسفنديار قصې

او نوري قصې د عجمو به یې اورېدلې او هغه به یې سره جمع کولې، نو چې مکې ته راستون سو وه یې لیدل چې علیه الصلوٰة والسلام و قریشو ته قرآن وایي، نو نضر دا خبره وکړه قد سمعنا لو نشأ الآیة، او قریشو ته به یې ویل قرآن او محمد د یوسف او د امرئة العزیز قصې درته کوي زه بیا د رستم او اسفندیار د جنګو قصې درته کوم.

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾

په یاد کړه و مسلمانانو ته هغه وخت چې کفارو د مکې به ویل چې ای خدایه که چېري وي دا قرآن حق او ستا له جانبه وي، نو پر موږ وه اوروه ډبري د اسمان له خوا، یعني ولې چې موږ خو ځندي منکر یو لکه پر اصحاب الفیل او یا پر قوم لوط چې دي وه اورولې، او یا موږ ته راتګ وکړې یعني نازل کړې یو بل عذاب مولم درد ورکونکی.

پوه سه: چې دا خبره "اللهم آه" دوی استهزاء بالقرآن کوله او خلګو ته یې دا ښکاره کوله چې زموږ یقین دی پر بطلان د قرآن او پر کذب د حامل القرآن یعني محمد ﷺ.

پوه سه: چې نضر بن الحارث چې هغه دمخه خبره وکړه یعني لو نشأ لقلنا مثل هذا، عثمان بن مظعون رضی الله عنه ورته وویل ان محمداً یقول لا اله الا الله، نضر ورته وویل فانا اقول لا اله الا الله لکن هذه یعني الاصنام بنات الله یعني د خدای لوڼي دي، نو ځکه یې موږ عبادت کوو تقرباً الی الله وروسته یې وویل "اللهم ان کان آه نو قائل ددغه قول هم نضر بن الحارث دی لکن صیغه د جمع یعني قالوا چې یې راوړه ولې چې نور قریش هم د نضر په دغو خبرو راضي وه.

درویش وایي: چې پر دې خبره چې قائل ددې قول یوازي نضر بن الحارث ؤ هغه آیت قرآني دلالت کوي سئال سائل بعذاب واقع" ولې چې په هغه ځای کې سائل په صیغه د مفرد راغلی دی فافهم.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ ۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ﴿۳۳﴾

نه دی خدای جل جلاله چي دوی په عذاب کړي، کلمه د لام لپاره د تاکيد د نفي ده او حال دادی چي ته اې محمد ﷺ په دوی کي يې يعني په مکه کي او نه دي خدای پاک ودوی ته عذاب ورکونکی چي دوی طلب د مغفرت له خدايه څخه کوي او دوی وايي غفرانک ای نطلب غفرانک، ولي عذاب چي نازل سي عام وي د هم دې سببه خدای جل جلاله پر هيڅ قوم د کافرانو عذاب د استيصال نه دی نازل کړی تر هغو چي نبي او مؤمنان له هغه قومه تللي نه وي.

اشاره: په دې آيت کي تنبيه ده پر تعظيم د نبي عليه السلام او حفظ د حرمت دده دی عندالله، ولي چي عليه الصلوٰة والسلام خدای پاک رحمة للعالمين را استولی دی کما جاٗ في القرآن "وما ارسلناک الا رحمة للعالمين" والرحمة والعذاب ضدان چي نه سره جمع کېږي.

پوه سه: ځيني علماٗ رحمهم الله وايي چي ذات انور د عليه الصلوٰة والسلام هو الامان الاعظم او وروسته تر ده چي سنت او طريقه دده جاري وي هم امان اعظم دی، وهذه الآية دليل على شرفه عليه الصلوٰة والسلام واحترامه عندالله، ولي دده وجود شريف په مکه کي يې سبب د امان د عبادو وګرځاوه وعدم نزول العذاب عليهم، ولو کانوا کافرين.

پوښتنه: عيسیٰ عليه السلام خدای پاک و اسمانو ته پورته کړی او د عليه الصلوٰة والسلام وجود شريف يې په ځمکه کي وروسته تر مړيني پرېښو؟

ځواب: دده په جسم طاهر پوري د عالم د نظام اصلاح مربوطه ده، شيخ عطار وايي : خويشتن خواجه عرصات گفت ... انما انا رحمة مهداة گفت

درويش وايي: چي که جسد اطهر دده مبارک اسمانو ته وړل سوی وای، نو دا بغاري به عبدالرحمن الجامي قدس سره پر چا وهلای.

ز مهجوری بر آمد جان عالم .... ترحم يا نبي الله ترحم
تو ابر رحمتی آن به که گاهی .... کنی برحال لب خشکان نگاهی

قضا می انگند از راه مارا .... خدا را از خدا درخواه مارا

الی اخیر قصید ته في مدح النبي العربي ﷺ.

پوه سه: چي په "هم یستغفرون" کي اختلاف دی ځیني علماء رحمهم الله وایي چي مراد استغفار دی د من بقي فیهم د ضعیفه مسلمانانو چي د هجرت طاقت یې نه درلودی چي ددوی له منځه ولاړ سي، او ځیني علماء رحمهم الله وایي چي في اصلابهم من یستغفر الله، وقیل فیهم من یؤل اخیر امره الی الاستغفار من الشرک لکه ابو سفیان وغیره چي وروسته مسلمانان سوله.

امیر المؤمنین علي المرتضیٰ رضي الله عنه وایي چي په مځکه کي دوه امانه وه یو خو پورته سو یعني وفات سو یعني رسول الله ﷺ، او یو امان باقي دی چي استغفار دی، او دا آیت یې دلیل وګرځاوه "وماکان الله لیعذبهم وانت فیهم الی اخیر الآیة" په نفائس المجالس کي وایي چي مؤمن صادق په ایمان په اخیرت کي خدای جل جلاله نه په عذابوي ولي چي ددوی نبي به په ورځ دقیامت ددوی په منځ کي وي، وقد قال الله تعالی وماکان الله لیعذبهم وانت فیهم الآیة، یو محقق وایي

ګفت حق کآمرزش ازمن می طلب ...... کان طلب مرعفورا باشد سبب

از پی هر گناه ار بشنوی ...... هست استغفار تریاقی قوی

درویش وایي: چي محمد بن اسحاق رحمه الله ددې په تفسیر کي داسي ویلي دي چي دا آیت حکایت دی د کفارو د قول او متصل په آیت اولی پوري دی چي پر موږ خدای پاک عذاب نه نازلوي، ولي چي "ونحن نستغفره" او خدای پاک هغه امت نه په عذابوي چي نبي یې ورسره وي او محمد ﷺ خو په موږ کي موجود دی انتهی، فقیر وایي چي دا تفسیر لیس بشيئ ولي چي کفار د مکې کله عقیده درلوده د علیه الصلوٰة والسلام د نبوت، که یې عقیده درلودای، خو ایمان به یې پر راوړی وای، دوی علیه الصلوٰة والسلام نبي نه باله بلکې کاهن یا شاعر یا مجنون یې باله نعوذ بالله من ذالک.

وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللهُ

او څه سبب دوی لره چي دوی ته به عذاب نه ورکوي خدای جل جلاله یعني لاحظ

لهم في ذالک بعد زوال المانع وهو کون علیه الصلوٰة والسلام فیهم وموجب د امهال چي استغفار ؤ، دا ترجمه روح البیان، روح المعاني وغیره کړې ده، نو هغه تفسیر چي مظهري رحمه الله کړی دی وهذا عبارته وانت کنت فیهم وان کانوا یستغفرون انتهی مخالف لصریح نص القرآن یعني وماکان الله لیعذبهم.

وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

او دوی منع کوي مذکورین کسان له مسجد حرام څخه یعني عن الطواف بالبیت الحرام کما وقع منهم هذا المنع ثه وخت چي علیه الصلوٰة والسلام سره د څورلس یا پینځه لس سوه اصحابو کرامو رضي الله عنهم په نیت د عمرې راغلي وه په کال د حدیبیه او کفار مکه یې مانع وګرځېدل چي بیان یې به وروسته پر خپل ځای راسي ان شأ الله تعالی.

پوه سه: چي د "یصدون" مفعول محذوف دی ای النبي ﷺ والمؤمنین، په "وهم" کي کلمه د واو حالیه ده.

وَمَا كَانُوٓا أَوْلِيَآءَهُ

دوی نه وه متصرفان د مسجد حرام، حسن بصري رحمه الله وایي چي قریشو د مکې به ویل چي موږ اولیأ د مسجد حرام یو هر څوک چي منع کوو لکه علیه الصلوٰة والسلام و اصحابه رضي الله عنهم او هر چا ته چي اجازه د دخول ورکوو زموږ خوښه او اختیار دی فرد الله تعالی علیهم بهذه الآیة.

إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

نه دي اولیأ د مسجد حرام مګر هغه چي له شرک څخه خلاص وي لکه علیه الصلوٰة والسلام او اصحاب کرام رضي الله عنهم، لکن اکثره د عربو په دغه نه پوهېږي چي قریش دی چي موږ لره دعوی د ولایت د مسجد الحرام نه بنایي، ولې چي مسجد حرام په ټوله نړۍ کي محترم او پاک ځای دی باید اولیأ یې هم پاک خلګ وي یعني له شرک څخه.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه ؤ صلوٰة ددوی یعني الدعأ په نېز د بیت الله مگر نه مکأ یعني شپېلکی (مکأ په اصل کي د یو مرغه نوم دی په حجاز کي چي دی دا شپېلکی کوي نو پردې تقدیر مضاف محذوف دی ای الاصوت مکأ)

پوه سه: چي تصدیه په پښتو کي وچک چکو ته وایي، نو تاسي خوند وڅکئ د عذاب په سبب د کفر ستاسي، بغوي رحمه الله وایي چي ابن عباس رضي الله عنهما (یعني رئیس المفسرین لکتاب الله تعالی) وایي چي قریشو پر بیت الله یکلخته لڅ لغړ طواف کاوه شپېلکی او چک چکې به یې کولې دوی دا د عبادت یوه نوع گڼل لکه بت پرستي چي ددوی په زعم فاسد سره عبادت د الله ؤ، او مقاتل رحمه الله وایي هغه وخت چي علیه الصلوٰة والسلام په مکه مکرمه کي ؤ او پر لمانځه به ودرېدی دوه کسه به راغله پر راسته بغل به ورته ودرېدل او دې دوو به شپېلکی کاوه او دوه کسه به چپه اړخ ته ورته ودرېدل هغو به چک چکي کولې او دا کسان د عبد الدار د قبیلې وه، غرض یې دا ؤ چي پر علیه الصلوٰة والسلام لمونځ گډوډ کړي.

درویش وایي: چي پر دې تقدیر له صلوٰتهم څخه دعأ نه ده مراد بلکې شبه د صلوٰة ددوی په خیال یعني دغه گډوډي په لمانځه کي د علیه الصلوٰة والسلام.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ

په تحقیق سره هغه کسان چي کفر کوي (والمراد به الشرک ههنا) دوی خرڅوي او مصرفوي مالونه خپل ددې لپاره چي خلگ منع کړي له لاري څخه د خدای جل جلاله یعني دین الله وهو دین الاسلام بمتابعة النبي علیه السلام.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وایي چي دا آیت په شان کي د هغو کسانو نازل سوی دی چي لښکر ته د مکې مکرمې یې چي د بدر پر خوا راروان ؤ ډوډۍ او غوښې یې ورکولې چي هغه کسان دوولس نفره وه لکه ابو جهل بن هشام، عتبه، شیبه زامن د ربیعه، بنیه، منبه زامن د حجاج، ابو البختري زوی د

هشام، نضر بن الحارث، حکیم بن جزام، ابي بن خلف، زمعة بن الاسود، حارث بن عامر او عبا بن عبد المطلب وکلهم من قریش او هر یوه په نوبت سره لس اوښان حلالول، ابن اسحاق په خپل سند سره وايي چي قریشو ته چي قتل او مصیبت د مخورو کسانو او ددوی د رئیسانو بې ساری ورپېښ سو چي د چا زامن او د چا پلرونه او د چا ورونه پکښي قتل سوه او په ډېره شرمناکي ماتي سره مکې ته راغله، نو عبدالله بن ابي او عکرمه بن ابي جهل او صفوان بن امیه او نور خلگ د قریشو هم ورسره وه، نو دوی و ابو سفیان ته ورغله او خبري يې ورسره وکړې او هر چا چي به د ابو سفیان په قافله کي مال درلودی دې ورغلو کسانو وه ابو سفیان او نورو تجارت درلودونکو کسانو ته وویل چي محمد زموږ ټوله خیار او اشراف راووژل، نو دغه اموال تجارتي دي د محمد سره پر جنگ ولگول سي شاید چي موږ به له ده څخه د خپل واري کسات واخلو، نو د قافلې ټولو تجارانو ددوی خبره ومنله ففیهم نزل هذه الآیة "ان الذین کفروا ینفقون اموالهم الی قوله یحشرون".

پوښتنه: تا دمخه وویل چي دا آیت په باره کي د دوولس کسانو نازل دی چي لښکر ته د کفارو چي بدر ته روان وه غوښي او ډوډۍ يې ورکوله؟

ځواب: دا دواړې واقعې د بدر د جنگ سره تعلق لري، نو امکان لري چي آیت دي په دواړو کي نازل وي یعني بتکرار النزول کما قالوا في سورة الفاتحة انها نزلت مرتین فاحفظ هذا السانح العزیز لعلک لاتجده في غیر هذا التفسیر ومن الله التوفیق.

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ

ژر دی چي دوی به نفقه او مصرف کړي مالونه وروسته به دغه مصرف کړي مالونه ودوی ته غم او پښېماني وگرځي یعني په دنیا کي چي په صرف اموال سره اصل مقصود چي ورکول د دین د اسلام ؤ او یا قتل د علیه الصلوٰة والسلام او د مؤمنانو ؤ ددوی په لاس نه ورغلی نو به کاشکي کاشکي وایي چي مالونه مو نه وای مصرف کړي او دا غم د اموالو به ددوی سره ورسره وي "ثم یغلبون" یعني اخیر

الامر به دوی مغلوب سي وان كان الغلبة لهم احياناً كما في غزوة احد لان الحرب سجال، جنگ لکه د څاه سولاغه یو وار یو اوبه په راکاږي بل وار بل څوک.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چي کافران وي په هره نوع چي کافر وي وه دوږخ ته به د ملکو له خوا سوق او شړل کېږي.

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

چي خدای جل جلاله سره جلا کوي کافر او مؤمن، او يا معنى داده چي فساد چي کفر دی د اصلاح څخه چي ايمان دی جلا کوي.

پوه سه: چي کلمه د لام متعلق ده په يحشرون يا يغلبون پوري، او يا مراد له خبيث څخه هغه مال دی چي کافرانو په عداوت کي د عليه الصلوٰة والسلام مصرف کاوه، او له طيب څخه هغه مالونه مراد دي چي مسلمانانو په نصرت کي د دين اسلام او د عليه الصلوٰة والسلام مصرفول.

وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

پوه سه: چي مراد دلته له خبيث څخه لازماً کافر مراد دی، او "يجعل" منصوب دی عطف دی پر يميز باندي چي هغه منصوب ؤ په ان مقدره سره وروسته تر لام جاره کما هو القانون النحوي، او گرځوي خدای پاک خبيث يعني الكافر على بعض پر بل کافر، نو جمع کوي دوی يو د بل سره ټوله بيا بلا فصل په جهنم کي غورځوي او دا کسان دي خسران او تاوان والا، ای الكاملون في الخسران، ولي چي دوی په خپلو اموالو دوږخ ځان ته رانيوی، سعدي شيرازي قدس سره د عبرت په بيتو کي وايي.

کوس رحلت بکوفت دست اجل ...... ای دوچشم وداع سر بکنید
ای کف و دست وساعد وبازو ...... همه تو دیع یکدیگر بکنید
برمن افتاده مرگ د شمن کام ...... اخیر ای دوستان حذر بکنید
روز گارم بشد به نادانی ..... من نکردم شما حذر بکنید

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّنْتَهُوْا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ

ته ووایه و هغو کسانو ته چي کفر يې کاوه که چېري دوی نهي او منع سي له کفر څخه او د عداوت د رسول او د جنګ سره دده، وه به بخښل کړل سي ودوی ته ما مضیٰ د کفر او فساد او نور ګنهونه لکه عداوة بالرسول.

پوه سه: چي له جنګيانو څخه د بدر او د احد ډېرو کسانو وروسته ايمان راوړی دی لکه ابو سفيان بن حرب، صفوان بن اميه عکرمه بن ابي جهل، عمرو بن العاص وغيرهم خلق کثير، او په بنديانو کي د بدر دغو کسانو وروسته ايمان راوړی دی عباس بن عبد المطلب، عقيل بن ابي طالب، نوفل بن حارث، ابو العاص بن ربيع، ابو عزيز بن عمير، صائب بن ابي جيش، خالد بن هشام مخزومي، عبد الله بن ابي السائب، مطلب بن حنطب، ابو وداعة سهمي، عبد الله بن ابي خلف، وهب بن عمير، سهل بن عمر، عبد الله بن زمعة چي د ام المؤمنين سودةؓ ورور ؤ، قيس بن سائب، نسطاس مولی امية بن خلف، سائب بن عبيد اسلم يوم بدر او فديه د ځان چي پر اساری د بدر مقرره کړه سوې يې هم ورکړه، وعدي بن خيار اسلم يوم الفتح، الوليد بن الوليد، خالد چي فديه يې ورکړه بيا يې ايمان راوړی، خلګو ورته وويل چي ايمان ته دي نيت ؤ نو فديه دي ولي ورکوله؟ ده ورته وويل ما فديه له دې سببه دمخه ورکړه چي خلګ ونه وايي چي دی له بنده څخه په عذاب ؤ او فديه يې نه درلوده، نو ايمان يې راوړی، خالد چي ايمان راوړی او مکې مکرمې ته ولاړی خپل ماماګانو بندي کړی، نو عليه الصلوٰة والسلام د خالد د خلاصېدلو لپاره دعأ قنوت وايه په لمانځه کي چي دې ته قنوت نازله وايي هغه قنوت د وترو نه دی مراد چي په وترو کې ويل کېږي

پوه سه: چي مسلم له عمرو بن العاصؓ څخه روايت کړی دی چي زه ورغلم و نبيﷺ ته د بيعت لپاره ما ورته وويل چي رسته لاس دي خلاص کړه يعني د بيعت لپاره، ده چي لاس خلاص کړی ما لاس ټول کړی ده مبارک راته وويل مالک يا عمرو يعني ولې دي لاس ټول کړی ما ورته وويل چي زه يو شرط ايږدم، ده مبارک راته وويل ما ذا يعني ستا شرط څه شی

دی، ما ورته وویل چي ما ته به خدای ﷻ بخښنه کوي د تېرو ګناهونو، ده مبارک راته وویل چي اسلام نړوي دمخه ګنهونه وان الهجرة تهدم ماکان قبلها وان الحج يهدم ماکان، والمراد والله اعلم ماسوی حقوق العباد کالدين والغصب والسرقة وغيرها.

وَاِنۡ يَّعُوۡدُوۡا فَقَدۡ مَضَتۡ سُنَّتُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿۳۸﴾

او که کافران بيرته جنګ ته راوګرځي د عليه الصلوٰة والسلام نو په تحقيق دمخه تېره سوې ده طريقه زما د اولينو کافرانو سره چي دوی به د انبياءؑ ومخالفت ته دوام ورکړی مابه هلاک کړه، کما جری علی اهل بدر، نو دوی دي هم د هغه سنت په انتظار اوسي.

وَقَاتِلُوۡهُمۡ حَتّٰى لَا تَكُوۡنَ فِتۡنَةٌ وَّيَكُوۡنَ الدِّيۡنُ كُلُّهٗ لِلّٰهِ‌ۚ

او داسي جنګ کوئ اې مؤمنانو د کافرانو سره تر هغه وخته پوري چي فتنه او فساد په مځکه وي يعني چي کافران مسلمانان سي او يا جزيه ورکوي په ډېر ذلت سره کما قال الله تعالی او يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون" او سي دين ټوله د خدای ﷻ.

پوه سه: پوه چي په دې آيت کي "کان" تامه دی او مراد له دين څخه دلته قهر او غلبه او حکم او ملک چي دا ټوله معاني د دين دي کما ذکره في القاموس.

سوال: له دين څخه ولي متعارفه معنا نه ده مراد چي ملت اسلام دی؟

ځواب: که ملت اسلام مراد سي نو معنا د آيت داسي کېږي چي دين د ټولو خلګو دين د اسلام ګرځي، نو بيا يې د هغه آيت سره تعارض راځي او يعفوا الجزية آه کما مر قريباً فافهم.

فَاِنِ انۡتَهَوۡا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعۡمَلُوۡنَ بَصِيۡرٌ ﴿۳۹﴾

که دوی يعني کافران نهي او منع سي له کفر څخه، نو په تحقيق خدای ﷻ خبر دی په هغه شي چي دوی يې عمل کوي يعني خدای ﷻ به دوی ته جزا ورکوي عن جميع اعمالهم ان خير فخر وان شر فشر، عن ابن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ امرت ان اقاتل الناس حتی يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمداً

رسول الله ويقيموا الصلوٰة ويؤتوا الزکوٰة فاذا فعلوا ذالک عصموا مني دمائهم واموالهم الا بحق الاسلام، قال السيوطي رحمه الله هذا حديث متواترة، او يا د آيت معنا داده ان نتهوا عن القتال اما بالاسلام او باعطأ الجزية فان الله بما يعملون بصير، يعني تاسي جنگ مه ورسره کوئ لعدم وجود شرط القتال وهو الکفر وعدم اعطأ الجزية لکن خدای جل جلاله دوی ته د کفر او اسلام او د اعمال حسنه او سيئه جزأ ورکوي.

مسئله: مسلمانان به د اهل ذمه وو سره چي جزيه ورکوي داسي معامله کوي لکه د مسلمانانو سره يعني ظلم به نه پر کوي مالونه به يې ناحقه نه خوري او نور ورته کارونه به نه ورسره کوي حتی چي په حديث شريف کي راغلي دي چي روايت يې ابو داؤد کړی دی راغلي دي چي رسول الله ﷺ وايي "الا من ظلم معاهداً او انتقصه او کلفه فوق طاقته او اخذ منه شيئ بغير طيب نفس فانا حجيجه يوم القيامة، يعني زه د هغه اهل ذمه وو له خوا دليل ورسره وايم او باز خواست ځندي کوم.

ژباړه: آگاه اوسئ که چا ظلم وکړی پر اهل ذمه باندي او يا يې حق کم ورکړی او يا يې مکلف کړی په درنه جزيه سره دده تر طاقت بالا او يا يې واخستی له معاهد څخه يو شی بېله دده د رضأ، نو عليه الصلوٰة والسلام وايي چي زه دلائل ورسره وايم د معاهد له خوا په ورځ د قيامت.

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

او که اعراض وکړي کافران له قبول څخه د دين اسلام او له کفر څخه منع نه سي، او يا معنا داده تولوا عن الانقياد ولم ينتهوا عن القتال، نو پوه سئ چي خدای جل جلاله مولی يعني ناصر دی، نو پر خدای پاک اعتماد وکړئ تاسي وقتال ته اماده سئ او باک مه کوئ په عداوت سره ددوی که څه هم دوی تر تاسي په سوو وارونه ډېر وي کما في بدر، او ښه بادار دی خدای جل جلاله چي خپل دوستان ضائع نه

پرېږدي او ښه کومک کونکی دی چي نه سي مغلوبه کېدای هغه څوک چي خدای ﷻ یې ناصر او مدد گار وي.

اللهم انصر الاسلام والمسلمین ودمر واهلک اعداْ الدین من المشرکین والیهود والنصاری خصوصاً الامریکیین، اللهم مزقهم کل ممزق مزقة لاعدائک انتصاراً لاولیائک اللهم دمرهم وزلولهم زلزالاً شدیداً واشلبهم مدد الامهال وغلی ایدیهم واربط علی قلوبهم ولا تبلغهم الآمال اللهم اشغل الظالمین بالظالمین واخرج المؤمنین من بینهم سالمین وغانمین، واهدنا الی صراط المستقیم بحرمة القرآن العظیم.

درویش وایي: چي چي د نهم جزء تفسیر په خیر او عافیت پر پینځلس د شعبان وقت الظهر سنه ۱۴۲۸ هـ ویای ته ورسېدی او تفسیر د لسم جزء شروع کېدونکی دی ان شاْ الله اللهم وفقني لتفسیر هذا الجزء العاشر بالخیر والعافیة واجعله لي صدقة جاریة الی یوم القیامة والحمد لله والصلوٰة علی عباده الذین اصطفٰی.

پوه سه: چي امام رباني مجدد الف ثاني شیخ احمد السرهندي قدس سره السامي په حصه اول دفتر اول کي صرف دا مصرع راوړې ده "فلا طبیب لها ولا راق" او په هامش کي داسي وایي روزی یک اعرابی بآواز بلند این ابیات می خواند آنحضرت ﷺ که شنیدند محظوظ شد وبتکرار آن امر نمود

کل صبح و کل اشراقی .... تبکی عینی بدمع مشتاقی
قد لسعت حیة الهوی کبدی .... فلا طبیب لها و لا راقی
الا الحبیب الذي شغفت به .... فعنده رقیتی و تریاقی

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

الجزء العاشر

وَاعْلَمُوْٓا

تفسير اليوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري الحنفي النقشبندي

مكتبة القرآة والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

پيل په تاريخ اوولس شعبان المبارک (برات) وروسته د سهار تر لمانځه په ورځ د چهارشنبې سنه ۱۴۲۸ هـ ق.

رَبِّ يَسِّر وَلَا تُعَسِّر وَتَمِّم بِالخَيرِ وَبِکَ نَستَعِينُ يَا فَتَّاح.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَیْءٍ

پوه سئ اې مؤمنانو هغه مال چي تاسي په غنيمت راوړی وي يو لږ شی.

فائده: د كلمه "ما" حق دلته دا ؤ چي له "ان" څخه جلا ليكل سوی وای، ولي دا "ما" موصوله دی په معنا د الذي كما في قوله تعالى ان ما توعدون لآت" لكن متصل يې وليكی لرسم المصحف العثماني اى الذي.

پوه سه: چي غنيمت هغه مال ته وايي هر شی چي وي چي له كافره په زوره او غلبه د مسلمانانو لاسته ورسي، والغنم في الاصل الفوز بالشيئ "من شيئ" حال دی له عائد څخه د موصول المقدر في غنتم اى غنمتوه "شئ" يې نكره راوړی ددې لپاره چي هر شی چي وي حتى الخيط والمخيط لكن سلب د مقتول د قاتل دی كه امام داسي حكم كړی ؤ من قتل قتيلاً فله سلبه.

مسئله: كه يو يا دوه يا درې مثلا كسان دار حرب ته داخل سي مسارقةً بغير اذن الامام، هورې له بعض كافرانو څخه غنيمت تر لاسه كړي يا په حمله او يا په غلا سره په هغه مال كي چي دوی يې تر لاسه كړي خمس نسته پكښي، ولي چي خمس په هغه مال كي سته چي غنيمت وي او غنيمت كمامر هغه دی چي قهراً او غلبةً په لاس كښېوزي دلته خو داغسي نه ده، او امام شافعي رحمه الله خمس پكښي وايي.

مسئله: د كافرانو د بنديانو په باره كي امام لره اختيار دی كه يې وژني او كه يې مفت ايله كوي او كه فديه ځني اخلي، عام مفسرين وايي چي دا آيت په بدر كي نازل سوی دی، او بعض مفسران وايي چي په غزا كي د بني قينقاع نازل سوی

دی چي وروسته تر بدر يوه مياشت او درې ورځي چي دېرش مياشتي د هجرت نبوي پوره سوې، په حديث کي د عبادة بن صامت ﷺ راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام به مسلمانانو غازيانو ته ويل "ادوا الخياط والمخيط" يعني يو سپڼسی او ستن راوړی او که يې ځان ساتی له غلول څخه يعني له غلا څخه د غنيمت فانه عار علی صاحبه يوم القيامة رواه الترمذي.

مسئله: که مځکي او باغونه د غازيانو په لاس ورغلې ددې اختيار هم د امام په لاس کي دی پر هر چا چي يې تقسيموي.

فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ

خالص خدای ﷻ لره ده پينځمه حصه د هغه مال.

پوه سه: چي خدای ﷻ خمس الغنائم پر خپل ملک پرېښو او د غانمين هيڅ ملک نسته پکښي. او باقي څلور حصې د غانمينو دي.

مسئله: حنيفيه وايي چي خمس د غنيمت حق قائم بنفسه دی واجب په ذمه کي د غنائمو نه دی ولي چي ددوی ملک نه دی لکه زکوٰة چي په ذمه کي د مکلفينو لازم دی، نو ځکه زکوٰة له اوساخ څخه د خلګو دی چي نه رسول الله ﷺ او نه آل ته دده چي سادات کرام دي روا دی لشرافتهم، او خمس ورته روا دی.

فائده: د فأ کلمه يې ددې لپاره روا ړه چي په "ما" کي معنی د شرط وه، جمله د "ان لله خمسه" محلاً مرفوع ده مبتدأ ده او خبر يې محذوف دی، والتقدير ان لله خمسه حق" او يا خبر د مبتدأ محذوف دی ای فالحکم ان لله خمسه کذا في روح المعاني والمظهري وروح البيان.

پوه سه: چي خدای پاک وروستني آيت کي مصارف د خپل حق خاص بيانوي.

وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

او د رسول ﷺ ته او وخاوندانو ته د قرابت د عليه الصلوٰة والسلام.

درويش وايي: چي په ذوی القربی کي اختلاف دی، بعض علمأ رحمهم الله وايي چي ټوله قريش دي، مجاهد او علي بن حسين رحمهم الله وايي چي فقط بني هاشم

دي، او امام شافعي رحمه الله وايي چې بنو هاشم، بنو عبد المطلب او بني عبد مناف دي، والاول مذهب الحنفية كما يفهم من عبارة المظهري.

درويش وايي: چې دا مظهري دی چې د حنفيه مذهب او شافعيه مذهب يې سره جلا کړی کمامر من قبل، او علامه بغدادي په روح المعاني کې په تفسير کې د جزء عاشر مذهب د حنفيانو داسې بيان کړی دی "واريدبهم (اى بذى القربى) بنو هاشم وبنو المطلب المسلمون آه، يعني صرف بني عبدشمس او بني نوفل ځندي وتلي دي.

پوه سه: چې د عليه الصلوٰة والسلام نسب دادی محمد ﷺ بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف (د عبد مناف څلور زامن وه هاشم، مطلب، عبدشمس او نوفل، او د هاشم دوه زامن وه عبد المطلب و اسد او د عبد المطلب لس زامن وه عبد الله، ابو طالب، حمزة، عباس، ابولهب، حارث او زبير درې په کوچني والي مړه سوه) بن كلاب بن مرة بن كعب بن لوى بن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة، نو د نضر اولاد قريش بولي دون ولد كنانة ومن فوقه.

فائده: د جبير بن مطعم رضي الله عنه روايت دی چې عليه الصلوٰة والسلام سهم د ذوى القربى ووېشی، نو بنو مطلب ته يې ورکړی، نو ابن جبير رضي الله عنه وايي زه او عثمان بن عفان ورغلو و عليه الصلوٰة والسلام ته موږ وويل يا رسول الله هٰؤلاء اخواننا بني هاشم لاننكر نفسهم ولي چې ته په دوی کې داخل يې، لکن زموږ وروڼو بنو المطلب ته دې ورکړه او موږ دې منع کړو او سره ددې چې قرابت زموږ ؤ او بنو المطلب تاته يو دي كمامر في بيان النسب، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل بنو هاشم وبنو المطلب شيئ واحد وشبک بين اصابعه.

درويش وايي: چې د عليه الصلوٰة والسلام ددې وينا مطلب دادی چې يو وخت قريشو يو قرارداد سره تصويب کړی او کاغذ يې نوشته کړی ؤ چې نه به د بني هاشمو سره څوک کښېني او نه به شی پر خرڅوي او نه به نکاح ورسره کوي تر څو چې دوی محمد موږ ونه سپاري چې موږ يې قتل کړو په دې قرارداد کې بنو المطلب نه سوه داخل بلکې د بني هاشمو سره و شعب ابي طالب ته ولاړل كذا في السنن

والمغازي، حاصل دادی چي بني هاشم او بني المطلب په جاهليت او اسلام کي سره موافق وه او يو د بل نصرت يې کاوه لافي مجرد النسب فقط ای لکونهم من بني عبد مناف والا فبني عبد الشمس وبني نوفل کلهم من اولاد عبد مناف فافهم.

فائده: په "لذوی القربی" سره يې لام راوګرځوی او داسي يې نه وويل وللرسول وذی القربی تاچي څوک ددې توهم ونه کړي چي ذوی القربی د رسول په حصه کي ورګډ دي "واليتامی" جمع د يتيم ده وهو الصغير المسلم چي پلار يې مړ وي نو چي فقير په خمس کي يوه حصه دي ورده ته ورکړي.

پوهه: چي د يتيم قيد په صغير سره له دې جهته دی چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي روايت يې له حضرت علي ﷺ څخه سوی دی لا يتم بعد الاحتلام رواه ابو داؤد "والمساکين" جمع د مسکين ده چي اهل د فاقه او حاجت وي له مسلمانانو څخه.

وَابْنِ السَّبِيلِ

د لاري زوی وهو المسافر البعيد عن ماله، وان کان له مال في وطنه.

درويش وايي: چي لام د لله وللرسول ولذی القربی مع المعطوفات لپاره د استحقاق دی، نو له ظاهره د آيت داسي فهمېږي چي مصارف د خمس شپږ دي لکن جمهور د علماؤ او فقهاؤ رحمهم الله وايي چي ذکر د خدای جل جلاله لپاره د تعظيم دی او لپاره د شروع د کلام په نامه د خدای جل جلاله تبرکاً فان الدنيا والآخرة کلها له تعالی، نو د غنيمت خمس دي شپږ ځايه نه کوي بان يصرف سهم منها الی الله تعالی وذهب بعضهم الی انه يسدس ويصرف سدسه تعالی الی عمارة الکعبة که کعبه مبارکه نژدې وه، او که نه وه نژدې په يوه مسجد کي دې مصرف کړي په هغه ځای کي چېري چي خمس واجب سوی وي، او بعض علماً رحمهم الله وايي چي و سهم الرسول ته دې ورضم کړي، او د رسول الله ﷺ سهم ساقط سو په وفات سره د عليه الصلوٰة والسلام لان الانبيأ عليهم السلام لايورثون کما ورد في الحديث الصحيح، او ابن الشيخ وايي چي د عليه الصلوٰة والسلام خليفه په نبوت کي څوک نه ؤ، نو د سهم خليفه يې هم څوک نه سي کېدای هذا عند الامام الاعظم رحمه الله او امام

شافعي رحمه الله وايي چي د عليه الصلوٰة والسلام سهم دي و مسلمانانو و مصالح ته ومافيه قوة الاسلام ورضم کړل سي، او د ذوی القربی سهم هم په وفات سره د عليه الصلوٰة والسلام ساقط سو فلا يعطي لهم لاجل قرابتهم بل يعطي لفقرهم، او عليه الصلوٰة والسلام چي ذوی القربی ته سهم ورکاوه په سبب د قرابت نه د فقر حتی چي عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه ته يې هم برخه ورکوله مع غناه وکثرة ماله، مطلب دادی چي ذوی القربی د نورو فقراؤ سره برابر دي يعني په فقراؤ کي داخل دي، نو ذوی القربی دي تر نورو مقدم کوي په سبب د قرابت ددوی او اغنياؤ ته د ذوی القربی دي نه ورکوي.

مسئله مهمه: په شرح معاني الآثار للامام ابو جعفر الطحاوي رحمه الله اعلم الناس بمذهب ابي حنيفة رحمه الله کي وايي چي د امام ابو حنيفه څخه روايت دی چي صدقات ټوله که فرضي وي او که نفلي روا دي وبني هاشمو ته والحرمة کانت في عهد النبي ﷺ لوصول خمس الخمس اليهم لا لشرافة النسب، نو په وروستی زمانه کي يعني په وفات د عليه الصلوٰة والسلام چي دوی خمس الخمس له لاسه ورکړی، نو دوی ته صدقه روا ده قال الطحاوي رحمه الله وبالجواز نأخذ.

فائده: چي د پينځو برخو څخه دوې ساقطي سوې يعني سهم الرسول وسهم ذوی القربی، نو خمس د غنيمت به ننه ورځ درې برخي کوي لليتامی سهم وللمساکين سهم ولابنا السبيل سهم، په تحفه کي وايي چي دا درې ډلي مصارف د خمس دي عندنا يعني عند الحنيفية رحمهم الله او هغه هم پر طريقه د استيعاب نه دی يعني خامخا به يې دې دروسرو ډلو ته څه څه ورکوي حتی که يې يوه صنف ته ورکړي هم روا ده او جمعيت هم نه دی شرط حتی و يوه سړي ته يې هم صرف روا دی.

درويش وايي: چي دا ؤ مختصر بيان چي د علم التفسير د موضوع سره چي قرآن مبارک دی برابر او اختلافات د مذاهبو او دلائل د هر مذهب او بيا جوابات ورکول د فقهاؤ رحمهم الله د مختصرو کتابو او د فتاوی وو د مذهب حنفي او د مختصرو کتابو د شروح سره سمون لري، او امام مظهري رحمه الله د خپل عادت

سره برابر تر دې ځایه پورې د آیتو تفصیل کړی دی، شعر

ومن مذهبی حب الديار لاهلها .... وللناس فيما يعشقون مذاهب

درویش وایي: چې د بني هاشمو په باري کې ما د طحاوي قول ذکر کړی یو خو ددې سببه چې طحاوي رحمه الله هم فقیه دی او هم محدث دی کما يظهر من مطالعة كتابه شرح معاني الآثار، او بل دا چې طحاوي رحمه الله په اتفاق د حنیفیانو اعلم الناس بمذهب ابي حنيفه رحمه الله گڼل سوی دی، او بل سبب دادی چې زموږ به بلادو کې یعني افغانستان او پاکستان کې له بني هاشمو څخه نور نفر نه دي مشهوره بیله هغه قوم چې سیدان یې بولي چې د فاطمة الزهری رضي الله عنها اولاد دي، نو خلگ عموماً د سید احترام لري، نو مزدوري او خدمت نه په کوي، نو چې صدقه هم نه سي ورته روا، نو دا سادات کرام چې مسکینان وي باید له لوږې څخه مړه سي فاعتقادي هو اعتقاد الطحاوي رحمه الله.

درویش وایي: چې علمأ او اهل الله رحمهم الله په اجتماع سره دا وایي چې امر التقوى فوق امر الفتوى والى هذا اشير في الحديث النبوي الصحيح استفت قلبک ولو افتاک المفتون، نو له دې کبله اغنیاؤ ته د ساداتو دا په کار ده چې کامل احتیاط وکړي په اخستلو کې د صدقاتو خصوصاً الزکوٰة لانها وسخ الاموال بالاتفاق، ولي چې دا احتمال باقي دی چې سبب د حرمت د صدقاتو دي پر دوی د شرافت نسبیه له کبله وي والله اعلم بالصواب والعلم بالاسباب عند علام الغیوب، ایوبي وایي.

تقوٰی کوچ سوه د عالَم .... خصوصاً بیا د عالِم
نادر له دې څه مستثنی دي .... اکثري حکم خو دادی

إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ

که تاسي ایمان لرئ پر خدای جل جلاله باندي په توحید سره او په دې سره چې خدای قادر مطلق دی او ناصر لرسوله والمؤمنين او ايمان پر ما انزل على عبدنا من الآيات والمعجزات په ورځ د فرقان یعني په ورځ د فرق بين الحق والباطل وهو يوم بدر.

درویش وایي: چې مظهري رحمه الله دا آیت یکلخته د ماقبل سره اولاً بې تعلقه

تفسیر کړی دی، او بیا یې د ماقبل سره تعلق ورکړی دی حیث قال چې ان کنتم شرط دی جزأ یې محذوفه ده دل علیه واعلموا في ابتدأ هذا الجزأ ای انت کنتم آمنتم بالله، فاعلموا چې خدای ﷻ گرځولی دی خمس الغنیمة للمذکورین في الآية فسلموه الیهم او قطع کړی خپلې طمعې له هغه خمس څخه او قناعت وکړئ په اخماس باقیه وو سره.

پوه سه: نفس علم مقصود بالذات نه دی بلکې مقرون بالعمل دی وهذا هو تعلق هذه الآية له ماقبل سره، او روح المعاني بعینه هم دغه تفسیر کړی دی، او دا قدر یې زیاته کړې ده چې ولې جزأ محذوفه بولې هغه ماقبل فاعلموا نه بولې له دې سببه چې تقدم د جزأ پر شرط پر صحیح مذهب د اهل عربیه نه دی روا.

پوه سه: چې "وما انزل" عطف دی پر لفظ د "الله" او کلمه د ما موصوله ده باتفاق المفسرین او عائد یې محذوف دی ای ما انزل به، او اضافت د عبدنا لپاره د تشریف د مضاف دی او مراد ځنې محمد ﷺ دی.

درویش وایي: چې هو! د مظهري رحمه الله تفسیر یوازې د ما انزل الله علی عبدنا" په آیاتو او معجزاتو سره دده په تفسیر صحیح دی لکن انزال په معنا عام دی یعنې ایصال النفع الی محمد ﷺ کیف ماکان، مظهري رحمه الله وایې د ما انزلنا په تفسیر کې من الملائکة والنصر والآیات المعجزة (آیات په معنا لغوي دی یعنې علامات)

(۱) خدای ﷻ دده سره وعده کړې وه د احدی الطائفتین ای العیر والنفیر که څه هم د اصحاب میل وعیر ته ؤ لکن خدای ﷻ وعده په نفیر سره ورپوره کړه.

(۲) خدای ﷻ په بدر کې داسې باران ووراوه چې د مسلمانانو لپاره نعمت ؤ او د کفارو لپاره عذاب ؤ کمامر.

(۳) خدای ﷻ ملکو ته د بعض جنگ امر ورکړی تاچې د مسلمانانو حوصله افزایي وسي حیث سمعوا ولم یروا اقدم حیرون وهو فرس جبرئیل ﷺ او مسلمانانو ولیدله چې د بعضې کافرانو سرونه له اوږو څخه پر مځکه لوېدله وهذا حق ضرب الملائکة بالسیاط.

(۴) آنحضرت ﷺ یو مټ شیگې وروغورځولې او د ټولو کافرانو چې تعداد

يې زر (۱۰۰۰) ته نژدې ؤ ولوېدلې.

(۵) عليه الصلوٰة والسلام عقبه بن ابي معيط ته ويل كه ته ما پيدا كړې دباندي تر غرو د مكې زه به تا صبراً وژنم او هغسي په بدر كي واقع سوه.

(٦) خداى ﷻ خپله وعده د مسلمانانو سره پوره كړه في قوله تعالى "ان يعلم الله في قلوبكم خيراً" حتى چي له عباس ﷺ څخه شل وقيه فديه اخستل سوې وه د هغه په عوض كي وروسته تر اسلامه خداى پاک شل مريان وركړه چي ټوله يې پر تجارت گومارلي وه.

(۷) خداى ﷻ و عليه الصلوٰة والسلام ته خبر وركړى چي عمير بن وهب او صفوان بن اميه د عليه الصلوٰة والسلام د قتل مشورې په مكه كي سره كړې وې خداى پاک دى مبارک ځندي وساتى او عمير بن وهب اسلام راوړى او داعي الى الاسلام د خلكو سو.

(۸) د خورما له وچ لرگي يا له بل وچ لرگي څخه صافه توره جوړه سوه، بيهقي او ابن عساكر رحمة الله عليه له عمر ﷺ څخه روايت كړى دى چي د عكاشه بن محصن ﷺ د بدر په ورځ د شديد جنگ له سببه توره ماته سوه، نو عكاشه ﷺ و عليه الصلوٰة والسلام ته راغلى چي زما توره ماته سوه، نو عليه الصلوٰة والسلام وچ لرگى د خورما وغيره په لاس وركړى عكاشه ﷺ چي څرنگه د عليه الصلوٰة والسلام له لاس مبارک څخه لرگى واخستى سره وه يې ښوروى دده په لاس كي يوه اوږده توره وه، نو عكاشه ﷺ د فتح تر وخته په هغه توره جنگ كاوه، او دا توره يې عيون بلله، او عكاشه ﷺ به په هغه توره په غزواتو كي د عليه الصلوٰة والسلام جنگ كاوه تر هغه وخته پوري چي طلحة بن خويلد عكاشه ﷺ شهيد كړى انا لله وانا اليه راجعون، بيا نو الله اعلم چي هغه توره څه سوه.

(۹) د بيهقي په روايت چي د.سلمه بن اسلم ﷺ توره د بدر په ورځ په لاس كي ماته سوه، عليه الصلوٰة والسلام چي راغلى په لاس كي يې د خورما وچ لرگى ؤ نو هغه يې وركړى او دا يې ورته وويل اضرب به فاذا هو سيف جيد، نو دا توره به هم د سلمه ﷺ سره ورسره وه په نورو جنگو كي هم، حتى چي ابو عبيده

سلمه ﷺ شهيد کړی انا لله وانا اليه راجعون.

(۱۰) بيهقي روايت کړی دی چي د بدر په ورځ حبيب بن عدي ﷺ پر اوږه په توره وهل سوی ؤ چي اوږه پوري ځړېدله رسول الله ﷺ پر تو کړه او اوږه يې ورپورته کړه بيرته سمه اوږه سوه.

(۱۱) بيهقي له قتاده بن نعمان ﷺ څخه روايت کړی دی چي دی پر سترګه وويشتل سو د بدر په ورځ حتی چي د سترګي حدقه يې پر بارخو ځړېدله، نو خلګو غوښتل چي سترګه ځندي قطع کړي، نو خلګو د عليه الصلوٰة والسلام څخه په دې باره کي پوښتنه وکړه، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي يا سترګه يې مه قطع کوئ، نو يې قتاده ﷺ وروغوښتی نو د سترګي حدقه يې په ورغوي سره ور پورته کړه روغه سترګه سوه حتی چي دا فرق يې چا نه سوای کولای چي د قتاده کومه سترګه ټپي وه.

(۱۲) ابن سعيد رحمه الله په طبقات کي وايي په روايت د اسحاق عن عبد الله بن نوفل، چي نوفل په بنديانو کي د بدر ؤ، نو عليه الصلوٰة والسلام وده ته وويل چي ستا هغه نېزې په فديه کي راکړه چي په جده کي دي، نوفل ورته وويل چي زما په نېزو بېله ما او خدايه بل هيڅ څوک نه وه خبر "اشهد انک رسول الله" او ايمان يې راوړی او په جده کي د نوفل ﷺ زر نېزې پرتې وې.

(۱۳) بيهقي له زماعة بن رافع ﷺ څخه روايت کړی دی چي زه د بدر په ورځ په سترګه کي وويشتل سوم او سترګه مي ړنده سوه، نو عليه الصلوٰة والسلام مي په سترګه کي را تو کړه او دعا يې راته وکړه، نو ماته دې سترګي بيا ازار نه دی رسولی.

درويش وايي: چي په بدر کي ډېري تعجب آوره معجزې ښکاره سوې حتی چي د عليه الصلوٰة والسلام رسالت وبداهت ته ورسېدی، بلکې له اجلي بدهياتو څخه وګرځېدی مثل الکل اعظم من الجزء.

يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ؕ

چي سره يو ځای سوې دا دوې ډلي چي يوه حزب الله وه او بله حزب الشيطان وه

چې اوولس شپې د روژې د مياشتې تېرې سوې وې، شپاړس مياشتې وروسته د هجرت نبوي ﷺ.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۱﴾

او خدای پاک پر هر شي قادر دی لږ نفر لکه د بدر مسلمانان درې سوه ديارلس نفره پر ډېرو کسانو چې کفار مکه وه تخميناً زر کسه غالب کولای سي.

فائده: د بدر غزا اوله غزا ده چې عليه الصلوٰة والسلام پکښې حاضر ؤ د مشرکانو سره لپاره د اعلاء د کلمة الحق.

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ ۚ

هغه وخت چې تاسي واست پر غاړه د شېلې "الدنيا" مؤنث دی د ادنی يعني هغه غاړه چې مدينې ته نژدې وه، او مشرکان پر لېرې غاړه د شېلې وه چې د يمن پر خوا وه له مدينې څخه، او قافله يعني ابو سفيان و اصحابه تر تاسي کښته وه د درياب پر غاړه چې درې ميله له بدر څخه پر مسافت وه.

پوه سه: چې ددې جملې فائده داده چې دښمن ډېر قوي ؤ، له يوې خوا پر "عدوة القصوی" لوی لښکر له مکې څخه راغلی ؤ او له بلې خوا ابو سفيان او ملګري هم پر لنډه مسافه او جنګ ته هم اماده وه او په عين حال کې عدوة الدنيا سسته رېګنه مځکه وه چې پښې په ننوتلې او تګ ډېر په مشکل پکښې کېدی او هلته اوبه هم نه وې يعني تر باران دمخه بخلاف العدوة القصوی چې هغه کلکه مځکه وه او تګ راتګ پر اسانه ؤ او اوبه هم پکښې وې، نو په داسې حالاتو کې مغلوبيت د مسلمانانو کافرانو ته يقيني ؤ او غلبه د مسلمانانو له عادته لېرې کار ؤ لکن انعکس الامر بقدرته تعالی، يعني په عدوة الدنيا کې د باران په سبب اوبه هم پيدا سوې او تګ راتګ ډېر پر اسانه سو او هم دغه باران پر عدوة القصوی چې د دښمن ځای ؤ ډېر سخت وورېدی چې اوبه يې ورخړې پرې کړې چې د ښينګ وړ نه وې او هغه کسان يعني کفار قريش چې خپله غلبه يې متيقن بلله مغلوبه سوه او ډېر مړي او بنديان يې له لاسه ورکړل کمار او د شرمناکه شکست سره مخامخ سوه او هغه ضعيفه ډله د مسلمانانو چې درې سوه

دیارلس نفره وه چي غلبه يې خرق العادة ګڼل کېدل د خدای ﷻ په قدرت تامه په نصرت سره غالبه سوه او شتمني د غنيمت يې هم لاس ته ورغله.

الاعراب: الركب مبتدأ ده او اسفل منصوب على الظرفية دی او مرفوع المحل خبر د مبتدأ دی او ټوله جمله حال ده، او ركب بسكون الكاف جمع د راكب ده مثل صحب صاحب، او راكب په اصطلاح قديم د عربو د اوښ سفاره ته وايي لكه چي فارس د آس سپاره ته وايي او د ابو سفيان قافله ټوله اوښان وه.

وَلَوْ تَوَاعَدْتُّمْ

او كه چېري تاسي ايها المؤمنون د كفارو سره د اجتماع د جنګ لپاره وعده كړې وای.

درويش وايي: چي وههنا محذوف دل عليه جزاً، نو محذوف دادی (ثم علمتم قتلكم وكثرة عدوكم وقوتهم وشوكتهم وكثر السلاح معهم)

لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعٰدِ ۙ وَلٰكِنْ لِّيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا ۙ۬

تاسي مؤمنانو به مخالفت په وعده د اجتماع القتال له هيبته د كفارو او نا اميدي ستاسي له ظفر څخه پر دوی كړې وای "ولكن" ای لكن الله جمعكم من غير ميعاد، ولي چي تاسي د عير د ابو سفيان په نيت له مدينې څخه راوتلي واست، او كفار مكه د قافلې د حفاظت لپاره له مكې څخه راوتلي وه، نو بېله ميعاده په بدر كي سره يو ځای سو است، او ستاسي او د كفارو تر منځ جنګ جاري سو، چي خدای پاک جاري كړی هغه كار چي وګرځېدی كونكی، نو "كان" په معنا د صار دی هغه امر څه شی ؤ چي نصر د اوليأ وو خپل ؤ پر دښمنانانو او اعزاز د دين او په لويه پېمانه هلاک د كافرانو او اسارت ددوی او غنيمت جمع كول.

لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْۢ بَيِّنَةٍ وَّيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْۢ بَيِّنَةٍ ؕ

تاچي هلاک او مړه سي هغه څوک چي مړه سي له كفارو څخه، سعدي چلپي المفتي رحمه الله وايي چي د "عن" كلمه په معنا د بعد ده كما في قوله تعالى عما قليل ليصبحن نادمين، ولي اصل د عما عن ما ؤ دغه عن په معنا د بعد دی په اتفاق د مفسرينو رحمهم الله ای بعد قليل من الزمان، نو په دې آيت معنا داده تاچه

هلاک د هالک ددوی وروسته تربینة یعني حجة ظاهرة، او پر حقیقت د اسلام چي په سترګو یې ولیدی او ژوندي اوسئ څوک چي ژوندي پاته سي له کفارو څخه د مکې وروسته تر لیدلو د حجت ظاهره پر حقیقت د اسلام کما ذکرنا من المعجزات الظاهرات في غزوة بدر، حاصل داچي نه مړه او نه ژوندي ته به د عذر ځای د قیامت په ورځ پاته وي په جناب کي د رب العزت ﷻ.

سوال: ژوندی خو به حجت ظاهره په سترګو ویني لکن هالک به څرنګه حجت ظاهره ویني؟

ځواب: په هالک کي مجاز بالمشارفة دی ای من شارف الهلاک کما في قوله علیه الصلوٰة والسلام من قتل قتیلاً فله سلبه لان القتیل لایقتل، نو علیه الصلوٰة والسلام نژدې ومرګ ته قتیل وباله.

اعراب: لیهلک آه" بدل دی د "یقضی" څخه او یا متعلق دی په مفعولاً پوري، روح البیان، روح المعاني او مظهري.

وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په کفر د من کفر او اعماله وعقابه او په ایمان د من آمن واعماله وثوابه.

پوښتنه: د سمیع او علیم په جمع کي څه فائده ده؟

ځواب: سمیع راجع و اقوالو ته د کافرانو او د مؤمنانو دی، او علیم راجع و اعتقادیاتو ته د کافرانو او مؤمنانو یعني سمیع هو العالم بالمسموعات لابحاسته السمع لانه تعالی منزه عن الجسمیة ومعنی علیم خبر په معتقداتو د دواړو ډلو.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا

"اذ" متعلق دی په اذکر مقدر پوري یعني په یاد کړه هغه وخت، یا متعلق دی په علیم پوري یعني خدای ﷻ خبر دی ستاسي په مصالحو چي دوی به تا لیدل په خوب کي ستا لږ کسان تاچي ته اصحاب کرامو ﷺ ته زېری او اخبار وکړی چي جانب مقابل چي کفار مکه دي لږ خلګ دي او ددوی حوصله بلنده سي او

وجنګ ته اماده باش او تیار سئ او په زړو کي دلاوري پیدا سي.

واقعه: اهل حدیث د خوب داسي بیان کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام د بدر په ورځ ابتداً صحابه کرامو ﷺ ته داسي وویل چي جنګ به تر هغو نه شروع کوئ چي زه اجازه درنه کړم، او که کافران نژدې راغله په غشو یې ولئ یعني د علیه الصلوٰة والسلام مطلب دا ؤ چي کفار چي لیري وي غشي بې فائدې مه ورغورځوئ تاچي د غشو بچت وکړل سي کما جا صریحاً في حدیث البخاري واستبقوا نبلکم آه، او دا یې هم ورته ویلي وه چي توري تر هغو له تیکي څخه مه کاږئ چي کافران په تاسي ګډ نه سي، نو علیه الصلوٰة والسلام په جوپړۍ کي بیده سو، نو ابوبکر ﷺ ناري کړې یا رسول الله قد دنا القوم ومالوا علینا چي کافران نژدې راغله او پر موږ حمله کونکي دي! علیه الصلوٰة والسلام له خوبه راویښ سو او په خوب کي خدای ﷻ په ده لیدلي وه قوم یعني کفار یې لږ په لیدلي وه که څه هم في الواقع ډېر وه، نو علیه الصلوٰة والسلام واصحابو ته خبر ورکړی.

سوال: د انبیأ علیهم السلام خوب خو وحي دي، نو څرنګه علیه الصلوٰة والسلام ته خدای پاک په خوب کي لږ معلوم کړه خلاف الواقع؟

ځواب: خدای پاک قلت معنوي د کفارو مصور کړی په قلت صوري حسي سره ولله ﷻ مصالح وحکم في کل فعل.

وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ

او که کفار خدای ﷻ په تاسي لیدلي وای یعني په ذریعه د خوب د علیه الصلوٰة والسلام چي کافران ډېر دي، نو تاسي به بزدله سوي وای او په تاسي کي به اختلاف الآرأ پیدا سوي وایي بعضو به ویلای چي جنګ به کوو که څه هم کفار ډېر دي، ولي چي خدای پاک زموږ ناصر دی کما ورد في القرآن کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة او بعضو به ویلای راځي چي فرار وکړو ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة کریمة، د "سلم" مفعول محذوف دی ای سلکم من الفشل والتنازع.

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

په تحقیق خدای خبر دی په هغه څه چي د خلګو په سینو یعني په زړو کي وي من الجبن والشجاعة والایتلاف والاختلاف فلذا فعل مافعل.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا

او په یاد کړئ هغه وخت چي خدای پاک په تاسي کافران لږ معلوم کړه هغه وخت چي تاسي ددوی سره په جنګ اخته سولاست تاچي تاسي پر دوی دلاوره سئ، ابن مسعود رضي الله عنه وایي چي کفار موږ ته دومره لږ معلوم سول په سترګو کي چي ما یوبل صحابي ته وویل چي کافران به نیوي (۹۰) کسه وي هغه راته وویل چي زما په خیال به سل کسه وي او دوی زر کسه وه، او موږ په دغه وخت کي د کفارو یو بندي ونیوی موږ ورته وویل چي تاسي څو کسه واست هغه راته وویل چي زر کسه.

وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ

او تاسي یې ایها المؤمنون لږ ورکړلاست په سترګو کي د کافرانو یعني تاچي دوی ونه تښتي، حتی چي ابو جهل وویل ان محمداً او اصحابه اکلة جزور، یعني د محمد او دده د اصحابو د یوه اوښ غوښي بس دي، او ابن المنذر روایت کړی دی چي ابو جهل وخپلو خلګو ته وویل د بدر په ورځ "خذوهم اخذاً واربطوهم في الجبال ولا تقتلو منهم احداً" یعني تاسي نسئ اصحاب د محمد او تړئ یاست په مراندو او مه وژنئ له دوی څخه هیڅ څوک.

لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

لپاره ددې چي خدای پاک هغه کار چي کېدونکی ؤ پای ته ورسوی یعني اعزاز د اسلام او اهل اسلام او اذلال د شرک او د حرب د شرک، او خدای جل جلاله ته یعني و ارادې او مشیت ته د خدای راجع کړل کېږي ټول کارونه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی وي هغه چي ملاقي سئ تاسي یعني د جنګ لپاره د یو جماعت سره یعني د کافرانو لکن قید د کفر خدای جل جلاله نه کړی ذکر، ولي چي مسلمانانو خو بیله کافرانو د بل چا سره جنګ نه کاوه.

پوه سه: چي اذا شرط دی په معنی د ظرف پکښي موجود ده او فاثبتوا یې جزا ده، یعني ځان مضبوط کړی یعني تښتی مه لان الفرار من الزحف کبیرة کما

ورد في الحديث الصحيح، وورد في الحديث الصحيح لاتتمنوا لقأ العدو فاذا لقيتموهم فاصبروا، تاسي آرزو مه کوئ د دښمن د ملاقات او چي ورسره ملاقي سواست ددوی سره بيا نو صبر کوه يعني فرار مه کوی.

سوال: سبب د نهي له تمنی څخه د لقأ العدو مع ان الحرب مع العدو عبادة لان التمنی للقائه ينبغي عن الوثوق والاعجاب بقوته وهذا لاينبغي للمؤمنين، ولي چي حقيقي ناصر خدای ﷻ دی لاقوة المرء.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

او ذکر د خدای ﷻ ډېر کوئ شايد چي تاسي به نصرت پيدا کړئ په برکت د خدای ﷻ د ذکر.

درويش وايي: چي ددې آيت په اثر مجاهدين د الله اکبر نارې وهي د جنګ په ميدان کي د کافرانو سره، نو شايد تاسي به په برکت د ثبات او ذکر د خدای ﷻ فلاح ومومئ يعني پر دښمن به غالبه سئ.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

او تاسي اطاعت کوئ د خدای او د رسول په امورو کي د قتال يعني پر حکم د خدای او د رسول اعتماد کلي کوئ په امورو کي د قتال.

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ

او تاسي يو د بله اختلاف الآرأ مه کوئ کما في احد، نو تاسي په سبب د اختلاف الآرأ به بزدل وګرځئ.

پوه سه: چي "فتفشلوا" جواب د نهي دی او وروسته وتذهب منصوب دی عطف پر جواب د نهي مذکور دی.

پوه سه: چي ريح په اصل کي باد ته وايي لکن دلته مستعار ده دولت او غلبې لپاره، او سدي رحمه الله وايي جرئتکم دلاوري ستاسي، او نضر بن شميل رحمه الله وايي قوتکم وهذه المعاني کلها متقاربة، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي مراد له ريح څخه حقيقت يعني باد، ولي نصر پر اعدأ پيدا کېږي چي د جنګ په وخت خدای پاک يو باد پيدا کوي چي ريح النصر يې بولي، ولهذا قال عليه الصلوٰة